

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Emine BİLGİÇ KAVAK

DOĞU ROMA İMPARATORU IUSTINIANUS VE
SASANİ İMPARATORU HÜSREV ANUŞİRVAN'IN
DOĞU AKDENİZ POLİTİKALARININ
KARŞILAŞTIRILMASI

Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Emine BİLGİÇ KAVAK

DOĞU ROMA İMPARATORU IUSTINIANUS VE
SASANI İMPARATORU HÜSREV ANUŞİRVAN'IN
DOĞU AKDENİZ POLİTİKALARININ
KARŞILAŞTIRILMASI

Danışman

Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN

Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2018

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Emine BİLGİÇ KAVAK'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri
Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Turhan KAÇAR (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN (İmza)

Üye : Prof. Dr. Murat ARSLAN (İmza)

Üye : Prof. Dr. Mustafa ADAK (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Emre ERTEN (İmza)

Tez Başlığı: Doğu Roma İmparatoru Iustinianus ve Sasani İmparatoru Hüsrev Anuşirvan'ın Doğu
Akdeniz Politikalarının Karşılaştırılması

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 21/09/2018

Mezuniyet Tarihi : 15/11/2018

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Doğu Roma İmparatoru Iustinianus ve Hüsrev Anuşirvan’ın Doğu Akdeniz Politikalarının Karşılaştırılması” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Emine BİLGİÇ KAVAK

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Emine BİLGİÇ KAVAK
Öğrenci Numarası	20128603302
Enstitü Ana Bilim Dalı	Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri ABD
Programı	Doktora
Programın Türü	() Tezli Yüksek Lisans (x) Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN
Tez Başlığı	Doğu Roma İmparatoru Iustinianus ve Sasani İmparatoru Hüsrev Anuşirvan'ın Doğu Akdeniz Politikalarının Karşılaştırılması
TurnItIn Ödev Numarası	1017335349

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 173 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 10/10/2018 tarihinde tarafımdan TurnItIn adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 6

alıntılar dahil % 7'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeleri aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

10/10/2018

(imza)

Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN

İÇİNDEKİLER

RESİMLER LİSTESİ	iv
HARİTALAR LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
TEŞEKKÜR.....	ix
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU ROMA İMPARATORU IUSTINIANUS (MS. CA. 527-565)

1.1. Iustinianus'un Hayatı	26
1.2. Iustinianus'un Reformları	38
1.3. Iustinianus'un Yapı İşleri.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

SASANI İMPARATORU HÜSREV ANUŞİRVAN (MS. CA. 531-579)

2.1. Hüsrev Anuşirvan'ın Hayatı	51
2.2. Hüsrev Anuşirvan'ın Reformları	65
2.2.1. Toprak ve Vergi Reformu	66
2.2.2. Askeri ve İdari Alanlardaki Reformu	70
2.2.3. Sosyal ve Dini Reformu	75
2.3. Nuşad'ın (Anuşad) İsyanı.....	76
2.4. Hüsrev Anuşirvan'ın Yapı İşleri.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÜSREV ANUŞİRVAN VE IUSTINIANUS

3.1. Hüsrev Anuşirvan ve Iustinianus Arasındaki Mücadeleler	83
3.1.1. Ebedi Barış Anlaşması (ca. 532).....	83
3.1.2. Hüsrev Anuşirvan'ın 540 Yılı Suriye Seferi: Antiokheia'nın (Antakya) Düşüşü ..	94

3.1.3. Lazica’da Çarpışmalar ve Diplomatik Temaslar (541-562).....	101
3.1.4. Dara Anlaşması (ca. 562).....	105
3.2. Hüsrev Anuşirvan ve Iustinianus’un Karşılaştırılması	109
3.2.1. Soy, Aile, Eğitim ve Askeri Kariyer Bakımından.....	109
3.2.2. Benzerlikler ve Farklılıklar	113
3.2.3. Doğu Akdeniz Politikalarının Karşılaştırılması	115

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TESTIMONIA

T.1. Didyma’dan Iustinianus’un Yasama Organının İşleyişine Dair Kararname: ‘Tanrısal Bir Pragmatik Yaptırım’	118
T.2. Ca. 530 Yılı Dara Savaşı İle İlgili Seçili Kaynaklar	122
T.3. Sonsuz (Ebedi) Barış	126
T.4. Ebedi Barış İle İlgili Hieropolis’te Bulunan Yazıtlar.....	127
T.5. Hüsrev’in 540 yılı Seferi	128
T.6. Lazica’nın İşgali	134
T.7. 557 Yılı Ateşkes Anlaşması	136
T.8. 561-2 Yılı Savaşı’nın Sonuçları ve Dara Anlaşması.....	137
T.9. Nuşzad’ın (Anuşzad) İsyanı	150
T.10. Agathias’ın Hüsrev’e Yönelik Felsefi Eleştirisi.....	152
T.11. Hüsrev Anuşirvan’ın Filozoflarla Sohbeti	162
T.12. Bilge Bir Kişinin Hüsrev Anuşirvan’a Soruları ve Hüsrev Anuşirvan’ın Cevapları	163
T.13. Hintlilerin Satranç Oyununa Karşılık Hüsrev’in veziri Bozorgmıhr’in Nerd (Tavla) Oyununu Kurması.....	165
T.14. Dineveri’nin Anlatımlarında Hüsrev Anuşirvan	166
SONUÇ	170
KAYNAKÇA KISALTMALARI	175
METİNDE KULLANILAN ANTİK KAYNAKLARA İLİŞKİN KISALTMALAR .	177
KAYNAKÇA	182
EK 1-Zamandizimi	212
EK 2- Doğu Roma İmparatorlarının Kronolojik Listesi	215
EK 3- Sasani İmparatorlarının Kronolojik Listesi	216
EK 4- Iustinianus Hanedanı Soy Çizelgesi	217

EK 5- Sasani Hanedanı Soy Çizelgesi	218
ÖZGEÇMİŞ	219

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1 Iustinianus Ve Adamlarını (Sağ Tarafında Belisarius, Sol Tarafında Diğer Komutanı Narses) Betimleyen San Vitale Kilisesi'nden Bir Mozaik	28
Resim 1.2 San Vitale Kilisesi'nden Theodora Ve Maiyetini Gösteren Bir Mozaik.....	30
Resim 1.3 Didyma Yazıtı	41
Resim 1.4 Iustinianus'un Ayasofya'da Mimari Yapı Sunusu	45
Resim 1.5 Ayasofya'nın İçi	47
Resim 1.6 Yerebatan Sarnıcı	48
Resim 1.7 Iustinianus'un Bronz Heykelinin Rekonstrüksiyonu	50
Resim 2.1 Hüsrev Anuşirvan'ın Tahta Otururken Betimlendiği Plaket.....	53
Resim 2.2 Tak-ı Kısra	82

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1 VI. Yüzyılda Mesopotamia	3
Harita 2 VI. Yüzyıl Doğu Akdeniz'i	5
Harita 3 Iustinianus Dönemi Yeni Akdeniz	24
Harita 4 Sasani İmparatorluğu	25
Harita 3.1 VI. Yüzyıl Sasani-Doğu Roma Sınırı	85
Harita 3.2 527–531 Yıllarında Askeri Operasyonlar	91
Harita 3.3 540-543 Yıllarındaki Askeri Hareketler	96
Harita 3.4 541-556 Yılları Arasında Lazica'da Çatışmalar	103

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.y.	adı geçen yazar
aşğ.	aşağıdaki
bd.	band
bk.	bakınız
böl.	bölüm
ca.	circa
çev.	çeviren
dpn.	dipnot
ed.	edit
fig.	figür
fr.	fragment
MÖ.	Milattan önce
MS.	Milattan sonra
krş.	karşılaştırınız
lev.	levha
nr.	numara
s.	sayfa
str.	satır
<i>trig. tyr.</i>	tyranni triginta
vd.	ve diğerleri
vdd.	ve devamının devamı
yak.	yaklaşık
yy.	yüzyıl

ÖZET

Bu doktora tez çalışmasında Sasani imparatoru Hüsrev Anuşirvan ile Doğu Roma imparatoru Iustinianus'un paralel hayatları (bioi paralleloi) ve Doğu Akdeniz politikaları mercek altına alınarak söz konusu iki imparatorun emperyal ideolojileri karşılaştırılmaktadır. Adaletiyle kendi dönemi ve kendisinden sonraki dönemleri etkisi altında bırakan Hüsrev ile çağdaşı Iustinianus'un benzer ve farklı yönleri ele alınmakta ve VI. yüzyılın tam bir resmi ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmada birincil kaynaklar bakımından VI. yüzyıl kapsamında özellikle Hüsrev ve Iustinianus'a ilişkin antik kaynaklar (Romalı, Ermeni, Süryani, Arap/İslam tarihçilerinin eserleri) epigrafik belgeler ve arkeolojik bulgular tespit edilerek edisyon kritikleri kullanılmış ve elde edinilen veriler modern literatür dikkate alınarak teze işlenmiştir.

Her iki imparatorunda kendilerinden önceki seleflerinden devraldıkları imparatorlukların çöküş içerisinde olması ve her ikisinin de imparatorluğu refaha çıkarmak için bir dizi reform gerçekleştirmesi ve birbirlerinin aynadaki yansımaları olmaları çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Bu amaçla Hüsrev Anuşirvan ile Iustinianus'un paralel hayatları doğumlarından ölümlerine kadar – soyları, eğitimleri, gençlik yılları, erdemleri, kusurları, başarıları (askeri/siyasi) – titizlikle karşılaştırılmakta ve Doğu Roma İmparatorluğu ile Sasani İmparatorluğu'nun dış politikalarında esas etken olan unsurlar tespit edilerek VI. yüzyıl Doğu Akdeniz'inin siyasi tarihinin şekillenmesinde iki imparatorluğun oynadığı rol üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hüsrev Anuşirvan, Iustinianus, Sasani İmparatorluğu, Doğu Roma İmparatorluğu, VI. Yüzyıl

SUMMARY
COMPARISON OF EASTERN MEDITERRANEAN POLICIES
OF THE EASTERN ROMAN EMPEROR JUSTINIAN AND
THE SASSANID EMPEROR KHOSROW ANUSHIRUWAN

In this doctoral dissertation, the parallel lives (*bioi paralleloi*) of Khosrow Anushirwan, the Sassanid emperor, and Justinian, the Eastern Roman emperor were examined along with their Eastern Mediterranean policy; and the imperial ideologies of the two emperors were compared. Study deals with the similarities and differences between the two contemporary emperors; Khosrow, who influenced both his own and the following periods with his justice, and Justinian, through a complete picture of the VI. century AD.

The primary sources of the study are the ancient sources (works of Roman, Armenian Syriac, Arabic/Islamic historiographers), epigraphical documents, archaeological finds; the critical editions of which are used together with the related modern literature.

The main points of the study are that both empires which the aforementioned emperors inherited from their predecessors, were collapsing at that time; both emperors carried out a series of reforms in order to reach prosperity; and the two were the reflections of each other in the mirror. Thus, the study compares and contrasts the lives –from the birth till death– families, educations, early years, virtues, imperfections and military and political achievements of the two emperors; identifies the essential factors in the foreign policies of both Eastern Roman Empire and the Sassanid Empire; and focuses on the roles of the two empires in the formation of the political history of the Eastern Mediterranean throughout the VI. century.

Keywords: Khosrow Anushirwan, Justinian, Sassanid Empire, Eastern Roman Empire, VI. Century

TEŞEKKÜR

Akdeniz Üniversitesi'nde 1997 yılında Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü'nün kurucusu olarak Epigrafi biliminin Türkiye'de ilerlemesinde gerek çalışmaları gerekse bu alanda yetiştirdiği akademisyenler ile önemli katkılar sağlayan, Eski Yunancayı kendisinden öğrenmenin ayrıcalığını ve de son doktora öğrencilerinden biri olma gururunu yaşadığım saygı değer hocam Prof. Dr. Sencer Şahin'e (rahmetli) her şey için teşekkürlerimi ve minnettarlığımı sunarım.

Bu doktora tez çalışmasının ortaya çıkarılması başta Geç Roma İmparatorluk Dönemi üzerine çalışmalarımı yoğunlaştırmam konusunda beni teşvik eden, yoluma ışık tutan ve bu yolda sadece bilgiyle donanımlı olmanın değil aynı zamanda karakter sahibi bir kişilik olarak hayattaki zorluklar karşısında yorulmamam gerektiğini ve sert toprağın fırtınada kaymayacağını belirterek moral motivasyonumu yüksek tutan çok değerli hocam Prof. Dr. Murat Arslan ve yüksek lisans ve doktora eğitimim süresince desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili danışman hocam Doç. Dr. Nihal Tüner Önen sayesinde olmuştur.

Çalışmamın sınırlarının, yönünün, tasarımının belirlenmesindeki en büyük katkıyı ise bilgisini ve önerilerini hiçbir zaman eksik etmeyen ve literatür açısından oldukça çok katkı veren kendisine müteşekkür olduğum çok kıymetli hocam İstanbul Medeniyet Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Turhan Kaçar sağlamıştır. Oxford Üniversitesi Faculty of History departmanında bulunmuş olan rahmetli hocam Prof. Dr. Mark Whittow'a ve Faculty of Classical departmanında yer alan hocam Dr. Ine Jacobs'a Oxford'a bulunduğum süre zarfında çalışmalarında sağladığı kolaylıklar ve destekleri için teşekkürü bir borç bilirim. Yine Oxford'daki çalışmalarında ve sonrasında yardımlarını esirgemeyen Sakarya Üniversitesi öğretim üyesi Dr. Sevgi Sarıkaya ve Karadeniz Teknik Üniversitesi'nden Arş. Gör. İlhami Tekin Cinemre'ye çok müteşekkirim. Bu bağlamda doktora tez çalışmam sırasında "2214/A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Bursu" programı kapsamında Oxford Üniversitesi'ne gitmeme imkân tanıyan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na (TÜBİTAK) ve yurt içi çalışmalarım için ise Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi'ne (AKMED) çok teşekkür ediyorum. Çalışmam sırasında konuya dışarıdan bir göz olarak bakan, beni pek çok yazım hatasından kurtaran, tezimin redaksiyonunu yapan ve verdiği öneri ve destekler dolayısıyla Akdeniz Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü doktora öğrencisi olan arkadaşım Çisem Çağ'a gönülden teşekkür ediyorum.

Bütün eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan, hiçbir zaman desteklerini ve sevgilerini eksik etmeyen canım annem, babam ve kıymetli kardeşlerim Sultan, Esra ve Funda'ya gönülden teşekkürlerimi söylemeliyim. Tabi ki sevgilim ve yol arkadaşım, eşim Mehmet Kavak'a uzun çalışma saatlerimde göstermiş olduğu sabrı, ilgisi ve desteği için çok ama çok teşekkür etmeliyim. Ve hayatımın anlamı, canıma can ruhuma bitmek tükenmek bilmeyen enerji katan oğlum Celal Arda'ya iyi ki varsın diyorum.

Son olarak bu doktora tez çalışması "SDK-2017-2574" proje numarası ile Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Katkılarından dolayı teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

MS. 284-641 yılları arası genel olarak Geç Roma İmparatorluğu olarak adlandırılmaktadır. İmparator Constantinus'un başkenti Byzantium'a taşınması, imparatorluğun fiili olarak Doğu ve Batı İmparatorluğuna ayrılması ve MS. IV. yüzyılın sonu itibariyle Roma İmparatorluğu'nun Constantinopolis'ten idare edilmesi imparatorlukta önemli dönüm noktaları olmuştur. İmparatorluğun merkezinin Constantinopolis'e kayması nedeniyle modern tarihçilerin kimileri tarafından bundan sonraki dönem Erken Bizans olarak da addedilmektedir. Geç Roma, Erken Bizans ya da Geç Antikçağ olarak bahsedilen dönemleri çalışanlar genellikle imparatorluğun paganizmden Hıristiyanlığa dönüşen dinsel kimliği üzerine yoğunlaşmışlar, siyasi bir tarih yazımı ise azınlıkta kalmıştır. Özellikle karanlık çağ olarak nitelendirilen V. ve VI. yüzyıllar fazla çalışılmamış olmakla birlikte Iustinianus Dönemi'ne dair yapılmış birkaç kapsamlı monografi bulunmakta; fakat Sasanilerin en bilinen, imparatorluğa reformlarıyla altın çağlarından birini yaşatan ve adaletiyle kendisinden sonraki dönemleri oldukça etkilemiş olan Hüsrev Anuşirvan üzerine fazla çalışma yapılmamıştır.

Bu doktora tez çalışmasında, aynı dönemde farklı ama birbirine sınır coğrafyalar üzerinde hüküm süren Hüsrev Anuşirvan ve Iustinianus'un taşıdıkları benzer/farklı özellikler ve Doğu Akdeniz politikaları mercek altına alınmaktadır. Zira her iki imparator da benzer reformları kendi imparatorluklarının refahı ve düzeni için gerçekleştirmişlerdir. Buna ilaveten çalışmanın esas problemi olan VI. yüzyılın karakteristik özelliği nedir? sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu noktada VI. yüzyıla yön veren Hüsrev ve Iustinianus'un biyografileri doğumlarından ölümlerine kadar – soyları, eğitimleri, gençlik yılları, erdemleri, kusurları, başarıları (askeri/siyasi) – titizlikle karşılaştırılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu tez çalışması her iki imparatorun yaşam öykülerinin yanı sıra dönemin iki dünya gücünün VI. yüzyıldaki durumunu ortaya koyan içeriğiyle özgün bir çalışma olma özelliği taşımaktadır.

Çalışmanın sınırı dönem olarak MS. 527 ile 579 yılları arasını kapsamakta; fakat coğrafi açıdan konu Doğu Akdeniz özelinde ele alınmış; dolayısıyla Iustinianus'un Batı'ya olan seferlerine ve Hüsrev'in Doğu yönlü seferlerine yüzeysel değinilmiştir. Çalışmanın temel kaynaklarını ve dayanak noktalarını Romalı yazarların ve Arap/İslam yazarlarının eserleri oluşturmaktadır. Fakat söz konusu bu çalışmalar oldukça dikkatli kullanılmaya çalışılmıştır. Zira VI. yüzyılın çağdaş yazarlarının aktarımları Doğu Roma İmparatorluğu'nun perspektifinden olurken VII.- X. yüzyıllar arasında yaşayan sonraki dönem Arap/İslam yazarlarının anlatımları ise daha çok Sasani imparatorlarının propagandasını yansıtmaktadır. Bundan dolayısıyla birincil kaynaklar genel olarak karşılaştırılmalı bir şekilde metin

içerisinde verilmiştir. Iustinianus üzerine yapılan modern literatürdeki spesifik çalışmalar ise VI. yüzyılın Doğu Roma'sı ve Akdeniz dünyasına dair önemli bilgiler vermekte; fakat Hüsrev Anuşirvan aynı yüzyılda Iustinianus kadar modern araştırmacıların dikkati çekmemiştir. Oysa ki Batı için Iustinianus'un anlamı ve önemi ne ise Doğu için de Hüsrev Anuşirvan'ın anlamı ve önemi aynıdır. VI. yüzyılın karakterini ve içinde barındırdığı niteliklerini belirlemek için iki imparatoru da incelemek gerekmektedir.

Giriş bölümünde tez konusunun ard alanına dair tarihsel süreç göz önüne alınarak Doğu Roma İmparatorluğu ile Sasani İmparatorluğu arasındaki askeri ve diplomasi ilişkiler genel hatlarıyla açıklanmaktadır. MS. III.-VI. yüzyıl arasında iki imparatorluğun birbirine her zaman rakip oldukları; fakat üstünlüğün tek bir tarafa özgü olmadığı gibi imparatorlukların birbirini eşit güç kabul ettikleri görülmektedir. VI. yüzyıl ise uzun savaşların yaşandığı, doğal afetlerin ortaya çıktığı ve Doğu Akdeniz'in siyasi ve dini anlamda değişikliğe uğradığı yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Hüsrev ve Iustinianus, dünyanın iki gözü ya da omzu olarak tasvir edilirken bu yüzyılın ana karakterleri olarak ön plana çıkmaktadırlar. Dolayısıyla VI. yüzyıl iki imparatorun emperyal vizyonları tarafından şekillendirilmiştir. Tarihsel araldanından sonra tez çalışmasında kullanılan antik kaynakların ve modern literatürün geniş bir analizi yapılmaktadır.

Birinci Bölüm'de Doğu Roma imparatoru Iustinianus'un hayatı, doğumundan itibaren eğitimi, Theodora ile evliliği, tahta çıkış süreci, imparatorluk içerisinde gerçekleştirmiş olduğu reformları ve başta Constantinopolis olmak üzere imparatorluğun her yerinde inşaa işlerine girişmesi inceleme altına alınmaktadır. Iustinianus Dönemi'nin en önemli kaynakları VI. yüzyılın canlı tanığı Procopius'un *Savaşlar Tarihi*, *Yapılar Üzerine* ve *Gizli Tarih* adlı çalışmalarıdır. Zira imparatorluğun resmi propagandası *Yapılar Üzerine* çalışmasıyla yapılırken *Gizli Tarih* ise bu anlatıya bir zıtlık olarak Procopius tarafından imparatora ve eşi Theodora'ya yönelik eleştirileri içermektedir.

İkinci Bölüm'de Sasani imparatoru Hüsrev Anuşirvan'ın yaşamı, gençliği, tahta geçiş süreci, evlilikleri, çocukları, reformları ve yapı işleri ele alınmaktadır. Üçüncü Bölüm'ün birinci kısmında Hüsrev Anuşirvan ve Iustinianus'un askeri ve diplomasi arenasında karşı karşıya geldikleri 532 yılı Ebedi Barış Anlaşması, 540 yılı savaşı ve sonuçları, Lazika'daki mücadeleleri ve 562 yılı Dara Anlaşması üzerinde durulmaktadır. Üçüncü Bölüm'ün ikinci başlığında ise iki imparator soy, aile, eğitim ve askeri kariyerleri bakımından karşılaştırılmakta ardından benzer ve farklı yönleri ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Son olarak iki imparatorun Doğu Akdeniz Politikaları üzerinde çıkarımda bulunulmaya çalışılmaktadır. Dördüncü Bölüm'de tezin oluşmasının ana materyal kaynağı olan seçilmiş bir

testimonia yer almaktadır. Özellikle önemli olaylara ilişkin Hellenice antik kaynakların ve yazıtların orijinalleriyle birlikte Türkçe çevirileri bulunmakla birlikte Taberi ve Dineveri'ye ait çevirilerde ise İngilizce edisyonları tercih edilmiştir. Sonuç kısmında ise VI. yüzyıla iki imparatorun emperyal vizyonları üzerinden bakılarak bu yüzyıla ve sonraki dönemlere bıraktıkları etkiler belirlenmeye çalışılmaktadır. Nitekim uzun bir savaş yüzyılı olarak tanımlanabilen VI. yüzyıla ve Doğu Akdeniz'e iki imparatorun güç mücadeleleri hâkim olmuştur. Dünyanın iki gözü olan Iustinianus ve Hüsrev Anuşirvan'ın benzer yönlerinin fazla olduğu tespit edilmiş ve birbirlerinin egemenlik alanlarını ve güçlerini kırmak için uğraşırken VII. yüzyıla yeni bir güç olarak Arapların tarih sahnesine çıkmasına zemin hazırlamışlardır.

Emine BİLGİÇ KAVAK

Antalya, 2018

GİRİŞ

“Roma ve Sasani imparatorluklarının iki ışık gibi birbirlerine denk oldukları bütün insanlığın malumudur. Ve gözler gibi birbirlerinden alacakları ışıkla donatılmalı ve biri diğerini yerinden sökmek için birbirlerine düşman olarak muamele etmemeleri zorunludur.”

(Petr. Patr. fr. 13)

Tarihsel Ardalan

Geç antikçağın en büyük iki gücü, Sasani ve Doğu Roma imparatorlukları, Sasanilerin MS. 641/2 yılında Hemedan kenti yakınlarında Müslüman Araplarla giriştikleri Nihavend Savaşı'ndaki yenilgileriyle tarih sahnesinden silinene kadar, birbirlerinin ezeli ve ebedi rakibi olmuşlardır. Rekabetin en önemli nedeni Uzak doğu ülkeleri ile Akdeniz arasındaki ticarete kilit bir noktada konumlanan İran'a Sasanilerin sahip olması Roma'nın ise Akdeniz coğrafyasında etkin nüfuzu ve egemenliği elinde bulundurması ile açıklanabilir. MS. III. yüzyıldan VII. yüzyılın başlarına (224/6-641/2) kadar geçen süre zarfında Sasaniler ile Romalılar arasında birçok mücadele gerçekleşmiştir. Ancak genel olarak üstünlük tek bir tarafta uzun süreliğine kalmamış, dengeler değişime uğramışsa da eşitlik bu iki imparatorluğun ana unsuru olmuştur. İki imparatorluğun emperyal güçlerinin kanıtı olarak sahip oldukları topraklara jeostratejik bir perspektifle bakıldığında kuzeyde Ceyhun Nehri, doğuda İndus Nehri, batıda ise Euphrates Nehri ile sınırlı olan İran coğrafyası Roma'nın gücünün sınırını göstermektedir; çünkü İran fethedilememiştir.

Doğu Roma ve Sasani imparatorluklarının emperyal ideolojileri ve hakimiyet sınırlarını genişletme politikaları iki dünya gücünü yaklaşık olarak 400 yıl boyunca karşı karşıya getirmiştir. MS. III. yüzyılın ilk çeyreğinden VII. yüzyılın başlarına kadar stratejik, ekonomik ve ticari açıdan önem taşıyan özellikle Armenia, Mesopotamia ve Akdeniz coğrafyası üzerinde güç ve egemenlik savaşları meydana gelmiştir. Zira etkin bir siyasi politika sergileyen Sasani İmparatorluğu sadece İpek Yolu güzergahında değil, Hint Denizi ticaret yollarında da hakimiyet kurmuştur. Bu noktada ticareti güzergaha alternatif seçenekler arayan Doğu Roma ile Sasani imparatorluğu arasında cereyan eden savaşların siyasi, ekonomi ve dini nedenini tespit ve analiz edebilmek için rekabet halinde buldukları söz konusu

bölgelerin tarihsel coğrafyası üzerinde durmak ve önemini açıklamak gerekmektedir. Sınır hattında bulunan ve çatışma alanlarını oluşturan bölgelerin başında kuzeyden güneye doğru Lazika, Armenia¹, Mesopotamia ve Levant (Büyük Syria) yer almaktadır.

Sasani ve Doğu Roma imparatorluklarının rekabet alanlarının bir parçası olan Armenia Bölgesi, doğuda İran ve Hazar Denizi, batıda Anadolu, kuzeyde Karadeniz ve güneyde Mesopotamia sınırlarına sahip olup Armenia Minor ve Armenia Maior (Persarmenia) olarak ikiye ayrılmıştır.² Bölgeyi ikiye ayıran Euphrates'in doğusunda kalan büyük kısım Armenia Maior, batısında kalan küçük bölge ise Armenia Minor'dür. Armenia Minor, erken dönemlerden itibaren Roma İmparatorluğu'na ait iken Armenia Maior ise Roma ve Parth sonrasında Sasaniler arasında askeri çatışmaların sebebi olmuştur (bk. Harita 1). B. Dignas ve E. Winter, Armenia'yı Roma-İran ilişkilerinin başlangıcından itibaren her iki güç arasındaki rekabetin bir unsuru ve iyi bir nedeni olarak görmekte-dirler.³ R. W. Thomson ise, Armenia kralı IV. Tiridates'in (MS. ca. 283-330) Hıristiyanlığa dönmesine ve bölgede ca. 314 yılı civarında organize edilmiş bir kilise kurulmasına rağmen Armenia soylularının İran ile olan akrabalık ve kültürel bağlarının devam eden gücünün Armenia'yı Romalılar için belirsiz bir müttefik haline getirdiğini vurgulamaktadır.⁴ Stratejik konumunun yanı sıra bölgenin dikkate değer ekonomik kaynaklarının da bulunması iki güç arasındaki egemenlik savaşını artırmıştır.⁵ Dolayısıyla Armenia bölgesindeki krallıkların yönetiminde doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkin bir nüfuz gücünü elde etmek Roma ve Sasani imparatorlukları için oldukça önemli bir durum teşkil etmektedir.

¹ Armenia, Doğu Roma ve Sasani İmparatorluğu, sonraki dönemde ise Osmanlı İmparatorluğu ve Safeviler arasında müphem bir yer tutmuştur.

² Armenia topraklarının bölünmesine ilişkin ayrıntılı olarak bk. Adontz, 1970: 7-24; Thomson, 2008: 156-157.

³ Dignas, vd., 2007: 174; B. Dignas ve E. Winter çıkarımlarını bölgenin coğrafi konumu nedeniyle Kafkasya'nın güney ve güneybatısındaki yaylaların, antik çağda bir odak noktası olmasıyla açıklamaktadırlar. Zira Armenia Yakın Doğu'dan Küçük Asya'ya giden güzergahın çoğunluğunun geçtiği ve stratejik olarak önemli Kafkasya geçişlerine yakın bir konumda yer almaktadır.

⁴ Thomson, 2008: 157; Bununla birlikte Thomson, Armenia monarşisinin ca. 224 yılında Sasaniler tarafından yıkılan Arsakid hanedanlığının bir kolu olduğunu ve Armenia ile Sasaniler arasındaki ilişkilerin zora girdiğini de belirtmektedir.

⁵ Bu ekonomik kaynaklarının arasında Procopius (*de bell. pers.* I. 15. 26-9) ve Malalas'ın (18. 50-1) eserlerinde bahsettiği Pharangium'un çevresindeki altınlar gösterilmektedir. Ayrıca krş. Strab. xi. 14. 9; ayrıca bk. Redgate, 1998: 83-7; Dignas vd., 2007: 174. MS. 531 yılı Roma-Sasani barış görüşmelerinde Sasani imparatoru Kubad, Romalılardan bölgenin kontrolünü geri almak için oldukça ısrarcı bir tutum sergilemiştir. Sasani hükümdarı Kubad'ın bu tutumu ise Chaumont (1987: 433) tarafından sömürünün Sasani İmparatorluğu'na büyük gelir sağladığının bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.

Harita 1 VI. Yüzyılda Mesopotamia

Kaynak: Kaldellis, 2014: xxvi.

Mesopotamia'da⁶ Armenia'ya benzer şekilde aşağı ve yukarı Mesopotamia olarak ayrılmaktadır. Yukarı Mesopotamia güneyde Singara'dan (Sincar), kuzeyde Toroslara kadar uzanan bir havzayı içine almaktadır (bk. Harita 1). Bu konumu dolayısıyla da iki imparatorluğun sınır hattının iç içe geçtiği bir noktada bulunmaktadır. Zira havzanın güneyinde Doğu Roma garnizon kenti Dara⁷ (Mardin/Artuklu) ile Sasani garnizon kenti Nisibis⁸ (Nusaybin) yaklaşık yirmi beş kilometrelik bir mesafe aralığında

⁶ Helenler tarafından "iki nehir arasındaki bölge" olarak adlandırılan ve etimolojik bakımından da aynı anlamı taşıyan Mesopotamia, Euphrates (Fırat) ve Tigris (Dicle) nehirleri arasındaki tüm toprakları kapsamaktadır. Coğrafi konumu nedeniyle de verimli topraklara sahip olması antik çağlardan itibaren egemenlik savaşlarına sahne olmuştur. Bu savaşların en çoğu ise Roma-Parth ve Roma-Sasani imparatorlukları arasında cereyan etmiştir. Bölgedeki topraklar iki imparatorluk arasında bölünmüş ve zaman zaman el değiştirmiştir. Roma ve Sasaniler arasında Mesopotamia sınırı üzerinde bulunan yollar üzerine ayrıntılı bir çalışma için bk. Comfort, 2008.

⁷ Dara ya da Anastasiopolis, MS. 505-7 yılları arasında Doğu Roma imparatoru Anastasius tarafından Nisibis'i kontrol etme amacıyla kurulmuştur. Konuya ilişkin ayrıca bk. Proc. de bell. pers. I. 10. 13-19; Zach. vii. 6; ayrıca bk. Whitby, 1986: 737-783.

⁸ Günümüz Mardin şehrinin yaklaşık olarak elli kilometre güneydoğusuna lokalize edilen Nisibis, Yukarı Mesopotamia bölgesinin en önemli kentlerinden birisidir. Kentin, konumunu önemli kılan etkenlerden biri Mesopotamia'dan Antiokheia'ya giden yol güzergahının üzerinde bulunmasıdır. Bir diğeri ise teoloji ve felsefe okulunun kurularak Hıristiyanlar için önemli bir merkez haline dönüşmesidir. Buna ilaveten Nisibis, Roma imparatoru Iovianus ve Sasani imparatoru II. Şapur arasında MS. 363 yılında yapılan anlaşma uyarınca Sasanilerin kontrolü altına girmiştir (Amm. Marc. XXV. 7. 9-14).

konumlanmaktadırlar. Bölgede MS. III. yüzyılda Sophanene⁹, Rehimene, Zabdicene, Adiabene¹⁰, Corduene ve Osrhoene¹¹ gibi çeşitli isimler kullanılmış; fakat VI. yüzyılda bu isimlerden sadece bazıları kayıtlara geçmiştir. Bunun nedeni ise bölgenin büyük bir kısmının Sasani İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında olmasıyla açıklanmaktadır. Aşağı Mesopotamia Bağdat'tan Basra Körfezi'ne kadar uzanan bölge ile sınırlanarak Kuveyt ile Batı İran'ın bazı bölgelerini kapsamaktadır. Bölgede Doğu Roma ve Sasaniler arasında meydana gelen savaşların birçoğuna Martyropolis, Amida, Dara, Nisibis, Singara, Callinicum, Resaina, Carrhae, Edessa, Samosata ve Constantia kentleri sahne olmuştur. Bu kentlerden özellikle Dara ve Nisibis dikkat çekmektedir. Zira kentler iki imparatorluğun sınır hattında yer almaktadırlar.

Geç Dönem'de Syria ise Akdeniz'in doğusuna, Euphrates Nehri'nin batısına, Arap Çölü'nün kuzeyine ve Toroslar'ın güneyine kadar uzanan bir bölgeyi, yani modern Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Filistin ve güneydoğu Anadolu'nun bir kısmını ifade etmektedir (bk. Harita 2). Bölge, Roma hakimiyetinde olmasına rağmen sıklıkla Sasanilerin saldırılarına maruz kalmıştır. Özellikle bölgenin kuzeyinde Orontes'de yer alan ve Akdeniz'e açılan Antiokheia ve Apamea kentleri savaş durumlarında oldukça fazla zarar görmüşlerdir. Hellenistik Dönem'de Seleukos I Nicator (MÖ. ca. 305-281) tarafından Silpius Dağı (Habib Neccar) eteklerinde kurulan ve Orontes Nehri'nin (Asi) doğu kıyısı boyunca uzanan Antiokheia, Sasanilere karşı düzenlenen seferlerin karargâh üssü olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Doğu Roma İmparatorluğu'nun en büyük kentlerinden biri olmakla beraber en önemli Hıristiyanlık merkezlerinden de biri olma özelliğini taşımaktadır. Kentin refah düzeyi ve zenginliği MS. V. yüzyılda zirveye ulaşmış ve bu durum villaların zeminlerinin dekore edildiği mozaiklerin arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılması ile kanıtlanmıştır.¹² Antiokheia,

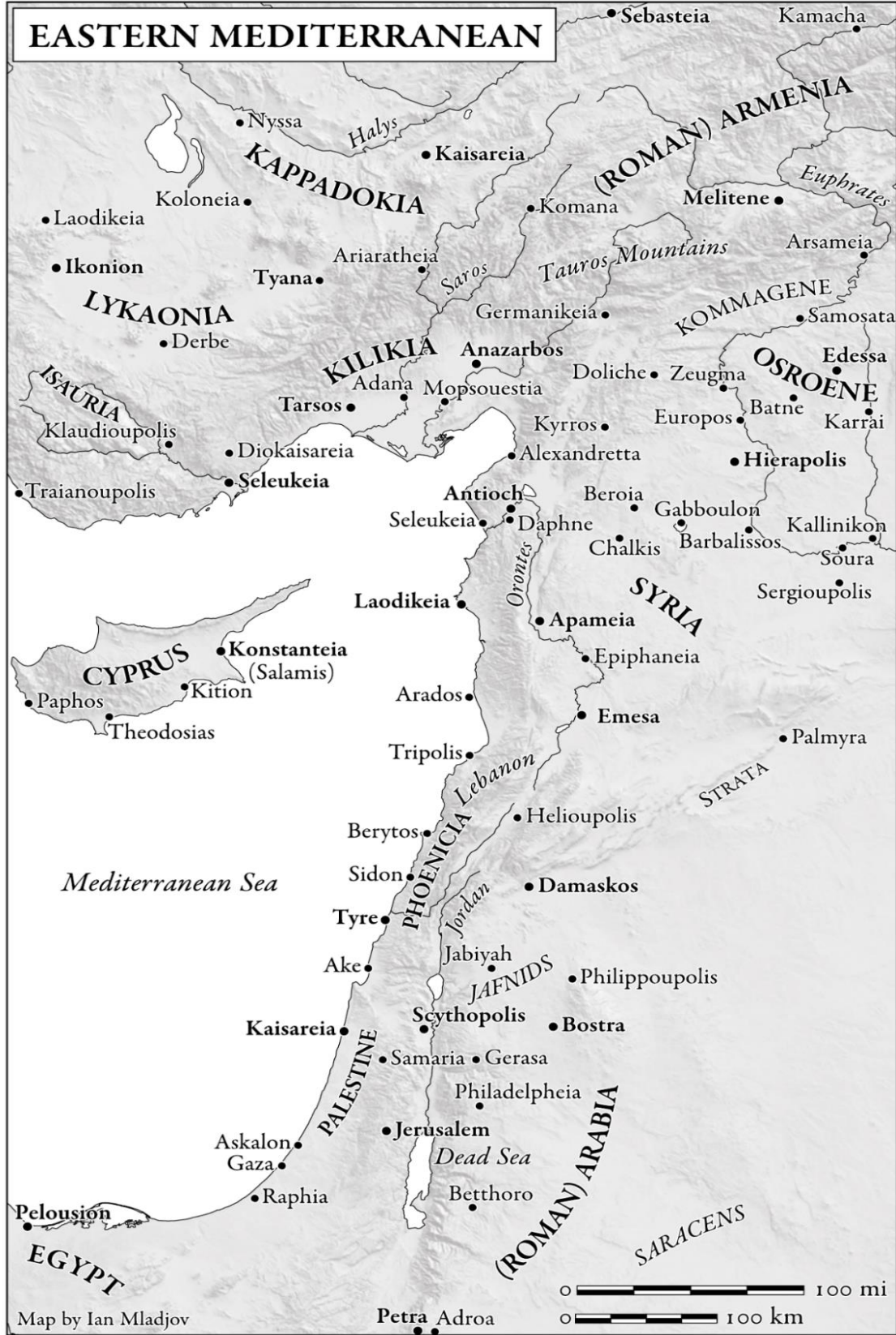
⁹ Ammianus Marcellinus (XXV. 7-9), Sophanene'yi "*transtigrítiane* (Tigris nehrinin ötesindeki topraklar)" olarak adlandırmaktadır. Bölge, batıdan ve güneyden Tigris (Dicle) Nehri, doğudan Nymphios (Batman) Çayı ve kuzeyden Toros'un etekleriyle sınırlanmaktadır (Konuk, 2012: 8). En önemli kentleri ise Martyropolis (Silvan) ve Amida'dır (Diyarbakır).

¹⁰ Adiabene, Büyük ve Küçük Zab nehirleri arasında kalan kuzey Mesopotamia'da Büyük İskender ve Pers kralı III. Darios'un MÖ. 331 yılında savaş arenasına sahne olan Arbela (Erbil) kentini içine alan bölgedir (Bosworth, 2010; *ODLA*, 14). MS. 298 yılından sonra Roma imparatorlarının zafer unvanı olarak *Adiabenicus maximus*'u kullanımlarına örnek için bk. *CIL* III, 824; 6979. Konuya ilişkin ayrıca bk. Barnes, 1976: 182-6; Dignas, vd. 2007: 86.

¹¹ Mesopotamia sınırında yer alan Osrhoene bölgesi, coğrafi olarak güneyde Callinicum (Rakka), batıda Euphrates (Fırat), doğuda Resaina (Ceylanpınar) ve kuzeyde Amida (Diyarbakır) kentinin güneyini kapsamaktadır. Bölgenin en önemli kenti Edessa (Urfa) olmakla birlikte Callinicum, Carrhae (Harran), Batnae (Suruç), Constantia (Viranşehir), ve Resaina'yı da sınırları içerisinde barındırmaktadır.

¹² 1930'lu yıllarda Princeton Üniversitesi'nden bir ekibin Antakya'da gerçekleştirdiği kazılar sırasında ortaya çıkarılan mozaikler hakkında ayrıntılı olarak bk. Levi, 1947.

Romalılar için doğunun incisi, Sasaniler için kültürel ve ekonomi getirisi yüksek olan bir kent olmakla birlikte Doğu Akdeniz'e açılan bir kapı olarak da görülmektedir.

Harita 2 VI. Yüzyıl Doğu Akdeniz'i

Kaynak: Kaldellis, 2014: xxvii.

Sasani ve Roma imparatorluklarının çatışan egemenlik alanlarını ve jeostratejik açıdan bölgelerin önemini belirledikten sonra ihtilaflarını siyasi tarih perspektifi ile kronolojik bir şekilde ele almak gerekmektedir. Zira iki imparatorluğun Akdeniz ve Yakın Doğu ideolojilerinin VI. yüzyıla kadarki durumunu göstermek bu yüzyıla yansımalarını ortaya koymak bakımından önem taşımaktadır. Bu bağlamda MS. II. yüzyılın ikinci yarısına kadar, Roma ile İran arasındaki sınır, Mesopotamia ile birlikte, Parthların bir parçası olarak kabul edilen Euphrates (Fırat) Nehri tarafından belirlenmiştir. Sınırın değişmesine ise, Septimius Severus'un (ca. 193–211) Euphrates Nehri'ni aşan ve Mesopotamia ve Osrhoene eyaletlerini meydana getiren askeri faaliyetleri ve seferleri yol açmıştır.¹³ MS. 224/226 yılında Roma'nın doğusunda bulunan Part İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Sasanilerin tarih sahnesinde yer almaları güç dengesini ve emperyal ideolojiyi değiştirmiştir. Zira Sasani İmparatorluğu, eski Pers İmparatorluğu'nun varisi olduğunu iddia etmiş ve bu siyasi propaganda ile hareket ederek topraklarını batı yönünde genişletme seferlerine başlamıştır. İkili rekabetin başlangıcında Roma İmparatorluğu MS. ca. 235-284 yılları arasında "askeri anarşi" veya "imparatorluk krizi" adıyla anılan sancılı bir sürece tanıklık etmiştir.¹⁴

MS. III. yüzyılın ikinci yarısında Roma İmparatorluğu içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık nedeniyle etkin bir doğu politikası geliştirememiştir. Buna karşın Sasaniler, emperyal ideallerini sınırlarının ötesi doğrultusunda tutarak etkili bir siyaset sergilemeye başlamış ve eski Pers İmparatorluğu'nun ihtişamlı günlerini geri getirme ideolojisiyle hareket etmişlerdir.¹⁵ Batıda, Roma İmparatorluğu'nda yaşanan iç karışıklık döneminde neredeyse her iki yılda bir imparator değişirken, doğuda Sasaniler için tam tersi bir durum söz konusu

¹³ Septimius Severus'un kurduğu yeni eyalet Mesopotamia'nın tamamını kapsayarak güneyde Osrhoene, kuzeyde Euphrates ve Tigris, doğuda ise Chaboras arasında sınırlandırılmıştır (Kazhdan, 1991: 1348). Severus döneminde meydana gelen Roma-Parth mücadeleleri tarihçi Cassius Dio (75. 3. 2. 3) tarafından 'beyhude savaşlar' olarak tanımlanmıştır. Zira Roma-Parth savaşlarının her iki tarafa da sağladığı bir avantaj olmamıştır. Dönem üzerine genel olarak bk. Birley, 1988; Millar, 1996: 80-99.

¹⁴ Bu süreç için Eutropius tarafından "o zaman artık umutsuz bir durum olmuştu ve Roma İmparatorluğu nerdeyse yok olacaktı" ifadesi kullanılırken Zosimus ise bu yüzyılları "her yerde hem anarşi hem de huzursuzluk vardı" diye tanımlamıştır (Eutr. IX. 9. 1; Zos. I. 27. 1). İmparatorluk iç savaşlar, imparator olma mücadeleleri (öyle ki imparatorluk elli yıllık süre zarfında yirmi imparator değiştirmiştir), kuzeyde Gotlar, Germenler ve Frankların saldırıları, doğu sınırında Sasani İmparatorluğu'nun tehdidi, eyaletlerde yerel ayaklanmalar gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. III. yüzyıl krizi ve asker imparatorlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Alföldi, 1939: 165-231; Alföldi, 1967; Brauer, 1975; Hartman, 1982; Bleckmann, 1992; Millar, 1992; Cameron, 1993: 1-13; Strobel, 1993; Ando, 2000; Watson, 2003: 1-19; Sommer, 2004; Börm, 2008: 69-86; John, 2008; Hekster, 2008: 56-68; Körner, 2011: 87-123; Sarris, 2011: 4-25.

¹⁵ Sasani İmparatorluğu'nun tarihsel gelişimi üzerine genel olarak bk. Christensen, 1944; Frye, 1983: 116-180; Gyselen, 1989; Schippmann, 1990; Brosius, 2006; Jullien, 2008; Pourshariati, 2008; Daryaei, 1998: 431-462; 2008; 2009; 2016: 193-203; Gariboldi, 2010; Shayegan, 2011; Bilgiç, 2012; Fischer, 2013; Sauer, 2017; Rezakhani, 2017.

olmuştur.¹⁶ Roma imparatoru Valerianus'un (MS. ca. 253-260) MS. 260 yılında Edessa Savaşı'nda I. Şapur tarafından esir alınması Roma için unutulmayacak bir mağlubiyet olarak tarihe kaydedilirken aynı zamanda iki yüz elli yıla aşkın bir süredir elinde tuttuğu dünya egemenliği sıfatına ağır bir darbe vurmuştur.¹⁷ Söz konusu yüzyılın sonlarına doğru Roma, Diocletianus'un (MS. ca. 284-305) idari, askeri ve ekonomik alanlarda yaptığı düzenlemelerle buhran döneminden çıkabilmiştir. Diocletianus, Mesopotamia'da Singara ve Nisibis'te, Euphrates'tin orta kısmında yer alan Sura ve Circesium'da *Strata Diocletiana*¹⁸ olarak adlandırılan sınır boyu üzerine askeri birlikler yerleştirmiş ve imparatorluğun sınır kentlerini tahkim ederek kurduğu savunma sistemiyle Sasanileri kısmen de olsa durdurabilmiştir.¹⁹

IV. yüzyıl içerisinde Roma imparatoru Constantinus'un (MS. ca. 272-337) MS. 330 yılında yeni başkent Constantinopolis'i kurmasıyla birlikte hem başkent hem de imparatorluğun kaynakları özellikle savunma hattı doğuya kaydırılırken; Sasanilerin başına yetmiş yıl tahtta kalmış ve politikasını batıya yönlendirmiş olan II. Şapur'un (ca. 309-379) geçtiği görülmektedir. Tarihçi Agathias'a göre daha doğmadan anne karnında taç giydirilen Şapur, dış politika ideallerini eski Pers İmparatorluğu'nun batıda Makedonya'ya kadar uzanan sınırlarına ulaşabilmesi üzerine kurduğundan dolayı MS. 337-50 ve 358-363 yılları arasında Roma İmparatorluğu'na etkili seferler düzenlemiştir.²⁰ II. Şapur ile Roma imparatoru II. Constantius (MS. ca. 337-361) arasında birçok mücadele gerçekleşmiş; II. Şapur bu savaşların çoğunda zafer kazanmış olmasına rağmen sonuç olarak önemli bir avantaj elde edememiştir. IV. yüzyılın sonlarında Roma'dan bir karşı atak yapılmış; imparator Iulianus

¹⁶ Sasani İmparatorluğu'nun kurucusu olan I. Ardaşır (MS. ca. 224-244) yaklaşık yirmi yıl; oğlu I. Şapur (MS. ca. 244-274) ise neredeyse otuz yıl hüküm sürmüştür. Ardaşır için bk. Wiesehöfer, 1987: 371-376; Daryae, 2003: 33-45; 2010: 236-55; Jackson Bonner, 2014: 91-97; Rezakhani, 2017: 39-45. Şapur için ayrıca bk. Meyer, 1990: 237-302;

¹⁷ Rufius Festus (27), MS. 338-361 yılları arasında II. Constantius (MS. ca. 337-361) ve II. Şapur (MS. ca. 309-379) arasında Sisara, Singara, Constantia, Amida (Diyarbakır), Nisibis (Nusaybin), Narasara, Eleia ve Satara yakınında olmak üzere toplam dokuz savaş meydana geldiğini aktarmaktadır. Bu savaşların ortak özellikleri şöyle sıralanabilir: kentleri ele geçirmek üzere girişilen denemelerin çokluğu; savaşların sonucunun belirsizliği ve son olarak Nisibis, Singara veya Amida gibi Mesopotamya'nın önemli merkezlerine yönelik olmalarıdır. Şapur'un Roma imparatoru Valerianus'u ele geçirmesi üzerine ayrıntılı olarak bk. ŞKZ str. 19-30; ayrıca bk. Stolte, 1971: 157-162; Kettenhofen, 1982: 97-9; Bleckmann, 1992: 97-114; Huyse, 1999: 10-14; Dignas, vd. 2007: 77-84; Edwell, 2010: 155-179; Bilgiç, 2012: 25-34.

¹⁸ *Strata Diocletiana*, güneybatı yönünde Sura'dan Damascus'a ve Bostra kentinden Sirhan Vadisi'nde yer alan Dumatha'ya kadar uzanmaktadır. VI. yüzyıl yazarı Ioannes Malalas, Syria'daki Roma savunma sisteminin temel faktörlerini Diocletianus'a atfetmektedir. Malalas (xii. 40), imparatorun Mısır'dan İran'a kadar devam eden sınır hattı üzerinde kaleler inşaa ettiğini ve her bir eyalete *duces* ve *limitanei* (sınır birlikleri) konuşlandırıldığını aktarmaktadır.

¹⁹ Diocletianus dönemi ve reformları üzerine ayrıntılı olarak bk. Barnes, 1982; Kolb, 1987; Williams, 1985; Corcoran, 1996; Ermatinger, 1996; Whitby, 2004: 156-186; Rees, 2004; Potter, 2005; Bowman, 2008: 67-90; Mitchell, 2016: 51-4; 59-62.

²⁰ II. Şapur'un batı politikası ve seferleri üzerine bk. Frye, 2000: 132-143; Mosing-Walburg, 2002: 329-47; Rezakhani, 2017: 82-6; 89-91.

(MS. ca. 361-363) doğu seferine bizzat kendisi katılarak Tigris Nehri'nin doğu kıyısında yer alan Sasanilerin başkenti Ctesiphon'a²¹ kadar ilerlemiştir. Ancak MS. 260 yılında imparator Valerianus'un ölmesinin ardından yüzyıl sonra yeniden bir Roma imparatorunun Pers topraklarında öldüğü görülmektedir. Roma imparatoru Iulianus savaş sırasında ani bir saldırı sonucu aldığı ölümcül bir mızrak darbesiyle hayatını kaybetmiştir.²² Iulianus'un ölümünün ardından II. Şapur, yeni Roma imparatoru Iovianus (MS. ca. 363-364) ile MS. 363 yılında bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma ile MS. 298 yılında Diocletianus tarafından fethedilen ve yapılan *foedus* uyarınca kazanılan topraklardan Adiebene ile birlikte Nisibis ve Singara kentleri de *sine incolis* (sakinleri olmaksızın) bir şekilde Sasanilere verilmiştir.²³ Kuzeydoğu Mesopotamia kentlerinden özellikle Nisibis ve Singara'nın kaybedilmesi Roma İmparatorluğu'nun prestijini etkilemiştir.²⁴ Bu yüzyılın sonunda Sasaniler ve Roma arasında daima bir sorun teşkil eden Armenia krallığı ve toprakları üzerinde anlaşmaya varılmış; iki imparatorluk arasında barış yıllarını izleyen bir yüzyılın kapıları aralanmıştır.

MS. V. yüzyıl boyunca Sasani-Roma imparatorluklarının ilişkisinde genel olarak barış sürecinin hâkim olduğu söylenebilir. İkili ilişkilerdeki uyum ve anlaşmaya örnek olarak VI. yüzyılın önemli tarihçisi Procopius tarafından Roma İmparatoru Arcadius'un (MS. ca. 395-408) oğlu Theodosius'un geleceği için endişe duyması üzerine çağdaşı Sasani İmparatoru I. Yazdigerd'e (MS. ca. 399-420) bir mektup yazarak oğlunun hamisi olmasını talep ettiği yönündeki anlatım gösterilebilir.²⁵ Yazdigerd'in II. Theodosius'un vasiliğini kabul ettiği bu

²¹ Ctesiphon, modern Bağdat kentinin otuz beş kilometre güneydoğusuna lokalize edilen antikçağın büyük şehirlerinden birisidir. Strabon (XVI. 1. 16), Ctesiphon'u Dicle üzerindeki Seleucia yakınlarında bulunan büyük bir köy olarak tanımlarken kent in aslında büyüklük ve çok sayıda insanı barındırması bakımından köyden ziyade bir şehir olduğundan bahsetmektedir.

²² Iulianus dönemi için bk. Bowersock, 1978. Pers seferi ile ilgili ayrıca bk. Ridley 1973, 317-30; Blockley 1973, 54-5; Arce 1974, 340-3; Wirth 1978, 455-507; Fornara, 1991: 1-15; Dignas – Winter 2007, 90-4; Frendo, 2007: 79-96. İmparatorun ölümü hakkında farklı anlatımlar için bk. Büttner, vd., 1978: 24-47; Conduché, 1978: 355-80.

²³ Ioannes Malalas (13. 27) Nisibis ve Singara kentlerinin, Sasanilere içleri boşaltılıp verilmiş olduğunu ve sakinlerinin zorunlu göçe tabii tutulduğunu aktarmaktadır. Eutropius (X. 17) ve Festus (29) ise Nisibis'in teslim edilmesini Roma'nın tüm tarihinin eşi benzeri görülmeyen bir olayı olarak anlatmaktadırlar.

²⁴ Antik yazarların birçoğu Romalıların yabancı bir güçle imzaladıkları en talihsiz anlaşmalardan biri olarak bu *foedus*'a işaret etmektedirler. Bk. Fest. 29; Lib. Or. 1.134; 18. 277-8; Agath. iv. 26. 6-7. Ammianus Marcellinus (XXV. 9.1-12), Nisibis sakinlerinin zorunlu göçünü ve Persler tarafından devralınmasını ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Anlaşma için ayrıca bk. Blockley, 1984: 34-7; Chrysos, 1993: 165-202; Teixidor, 1995: 499-510; Dignas, vd., 2007: 131-5.

²⁵ Proc. de. bell. pers. I. 13; krş. Agath. IV. 26. 3-7. Procopius'un metin içerisinde kullandığı “ἐπιτροπος” terimi araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Blockley (1992: 197), Yazdigerd'in ‘vasiliğini’ diplomatik bir hoşnutluktan fazlasının olmadığını ileri sürerken B. Dignas ve E. Winter (2007: 94: dn. 96) Yazdigerd'in ‘vasiliği’ diplomatik *fraternitas* (kardeşlik bağıyla) aracılığıyla Roma İmparatorluğu'nu yürütme gücüne bir uzantı olarak değerlendirmektedir. Arcadius'un oğlu Theodosius'un henüz yedi yaşında olduğu göz önüne alınırsa Dignas ve Winter, bu çıkarımlarında haklı görünmektedirler. Ayrıca bk. Pieler, 1972: 411-33. MS. V. yüzyıl Sasani-Doğu Roma ilişkilerinin yumuşama göstermesine işaret olarak iki imparatorluk arasında yapılan dinsel ve kültürel alışveriş üzerine bk. Fowden, 1999: 45-59. İki imparatorluk arasındaki bu yüzyıla dair

davranış Procopius tarafından asil karakteriyle tanınmış bu imparatorun etkileyici bir erdem örneği göstermesi olarak görülmüştür. Yazdigerd'in hükümdarlığı sırasındaki bir diğer dikkat çekici husus ise Roma ile hiç savaş içerisine girmemiş olmasıdır.²⁶ Yazdigerd'in vasi bırakmadan ölmesinin ardından tahta çıkan V. Behram Gur (MS. ca. 420-439) ve Roma imparatoru II. Theodosius (MS. ca. 408-450) arasında kısa süren bir savaş meydana gelmiş; fakat 422 yılında Romalılar lehine bir *foedus* yapılarak bu anlaşmanın şartları 441 yılında tekrar revize edilmiş ve Roma İmparatorluğu'nu Sasanilerden ayıran sınırın yakınlarında her iki tarafında istihkam inşaa etmemesi şartı ilave edilmiştir.²⁷ Fakat mevcut kaynaklar MS. 422 yılı anlaşmasının içeriğine ilişkin fazla bir bilgi vermemektedirler. B. Dignas ve E. Winter, söz konusu dönemde Hıristiyanların sayısının savaşı tetiklediğini ve imparator V. Behram Gur'un Sasani İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanlara din özgürlüğünü vermesinin şartı olmadığını; buna karşılık Roma İmparatorluğu'nda da Zerdüşterin dini ritüellerine izin verildiğini ve her iki tarafında Kafkasya bölgesinin savunması için ödeme yapmayı kabul ettiğini belirtmektedirler.²⁸ K. Schipmann'a göre ise bu din serbestiyeti herhangi bir nesnel değeri olmayan imtiyazı temsil etmektedir.²⁹ Buna ilaveten MS. 422 yılı anlaşması bağlamında herhangi bir bölgesel değişiklik ya da sınırlarla ilgili düzenlemeler hakkında mevcut veriler sessiz kalmaktadır. Bu durum ise her iki tarafında büyük fetihler yapamadığına işaret etmektedir. Sınırlara yakın yeni tahkimatlar inşaa etmeme yükümlülüğü yukarıda belirtildiği gibi MS. 441 yılı anlaşmasının bir parçası olarak kayıt altına alınmıştır. Nitekim iki imparatorluk arasında MS. V. yüzyıldaki genel huzurun bir belirtisi olarak barış, oldukça uzun bir süre için sonuçlanmıştır.

diplomasi teması ve savaş durumunun bir değerlendirmesi için ayrıca bk. Rubin, 1986: 677-95. Arcadius ve Yazdigerd arasındaki ilişkinin detaylı bir analizi için bk. Blockley, 1992: 46-59.

²⁶ Yazdigerd dönemi için bk. Tabari, 848-851 (s.70-75); Daryae, 2008: 58-62; 64-69; Schindel, 2010: 291-304.

²⁷ Ioannes Malalas (xiv. 23) Perslerle hemen hemen elli yıllık bir anlaşma yapıldığından bahsetmektedir. Sozomenus (IX. 4. 1) ise anlaşmanın yüz yıllık olduğunu belirtmektedir. Procopius (*de bell. pers.* I. 2. 11-15) ise Behram'ın ordusuyla birlikte Roma topraklarına girdiğini fakat herhangi bir zarar vermeden ülkesine geri döndüğünü; zira imparator II. Theodosius, elçi olarak *magister militum per Orientem* rütbeli Anatolius'u göndermesi üzerine Behram'ın böyle rütbeli bir elçiye saygı duyduğunu ve anlaşma yaptığını aktarmaktadır. Ayrıca krş. Marc. Com. a. 422; Socr. *HE.* VII. 20. 1. Ayrıca bk. Luther, 1997: 106-7; Dignas, vd. 2007: 135-138. B. Dignas ve E. Winter, Behram'ın söz konusu yüzyılda Sasaniler için büyük bir tehlike haline gelen Eftalitlerin yükselişe geçmesi Roma ile hızlı bir anlaşmaya varmasında etkin rol oynadığını belirtmektedirler. MS. 441 yılı anlaşması için ayrıca bk. Blockley, 1992: 61.

²⁸ Dignas, vd. 2007: 137. Buna ilaveten Dignas ve Winter, 441 yılında Romalıların Kafkasya güvenliği için ödeme yapmadıklarından dolayı II. Yazdigerd'in bir kez daha Roma topraklarına girdiğini ve karşılıklı desteği ön gören bir anlaşma yapıldığını bildirmektedirler.

²⁹ Schipmann, 1990: 42.

Bu yüzyılın bir diğer Sasani imparatoru I. Firuz (ca. 459-484) dönemi Roma ile kayıt altına alınan hiçbir ciddi çatışmanın yaşanmadığı dönemdir.³⁰ Doğu Roma ile savaş halinde olunmamasının nedenlerinden biri, bu yüzyılda Yezdigerd'in ölümünden sonra Sasani tahtına yaklaşık olarak sekiz imparatorun çıkmasıyla İran'da siyasi istikrarsızlığın olması ve diğer bir neden ise imparatorluğun kuzey sınırında bulunan Akhunlarla giriştiği mücadelelerdir. İmparator Firuz, Akhunlarla giriştiği ilk mücadeleyi kaybetmiş, fakat hırslanıp ikinci bir kez Akhunları tabiatı altına almak istediye de daha ağır bir tabloyla karşılaşmış; savaşta kendisi de dahil olmak üzere (küçük oğlu Kubad hariç) tüm çocukları öldürülmüştür.³¹ Bu savaş sonrasında Sasaniler, Akhunlara haraç ödemek durumunda kalmışlardır. Roma'da ise imparatorluğun Batı ve Doğu Roma olarak ayrılan idare kısmının Batı'sında siyasi zayıflık sonucunda fiili bir kopuş meydana gelmiştir. Batı Roma'nın son imparatoru Romulus Augustulus 4 Eylül 476 yılında Ostrogotların lideri Odoacar³² tarafından Ravenna'daki tahtan sürgün edilmiş ve bu suretle artık birleşik bir Roma imparatorluğu ortadan kalkarak batı eyaletlerin toprakları Cermen krallıklarca ilhak edilmiştir.³³ Mevcut siyasi şartlar altında Doğu Roma-Sasani ilişkilerinde ana faktörün barış olması iki imparatorluğun diğer sınırlarında oluşan tehditlerin boyutunun artması özellikle Kidairit ve Eftalit Hunları Sasanileri, Cermen krallıklarının da farklı kollardan Roma İmparatorluğu'nun egemenlik alanlarına doğru genişlemesi sonucunda meydana gelmiştir.

Sonuç olarak MS. V. yüzyılın Akdeniz dünyasında egemen siyasi güç durumu ortaya çıkan Hun İmparatorluğu, Vizigot, Ostrogot ve Vandal gibi yeni krallıklar ile Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından değişime uğramıştır. Bu değişim Akdeniz'de hakimiyet ve kontrol yetkisini tutan Roma'nın prestijini zayıflatmış, ekonomi ve ticari açıdan imparatorluğa oldukça önemli getiri sağlayan bölgelerin kaybedilmesine yol açmıştır. Diğer taraftan Sasani İmparatorluğu'nun Hunlara haraç ödemesi ve imparatorluk içi siyasi karışıklığın VI. yüzyılın başlarına kadar devam etmesi onları emperyal ideolojilerinin uzağına

³⁰ Firuz için ayrıntılı bk. Tabari, 872-880 (s. 109-121); ayrıca bk. Daryaee, 2008: 70-77; 379-386; Rezakhani, 2017: 125-30.

³¹ Bosworth, 1999: 111, dn. 286: C. E. Bosworth, Sasani imparatoru Firuz'un doğu güçleri ile aslında üç kere savaştığını ve ilk ikisinde ilerleme kaydetmediğini son savaşta ise felakete sürüklendiğini belirtmekte ve Ps-Joshua vakaynamesinde (*chron.* 8) yer alan bilgiyi dayanak göstererek ilk savaşta Firuz'un esir düştüğü ve sonrasında Romalıların ödediği fidye karşılığında serbest bırakılmış olabileceğini aktarmaktadır. Ayrıca Arap tarihçi Tabari'nin ve eserinin kaynağının bu üç farklı seferi ayırt edemediğini de sözlerine eklemektedir.

³² Ostrogot lider Odoacar için bk. *PLRE* II, 791-793;

³³ MS. V. yüzyılın derin bir analizi ve imparatorluğun çöküşü üzerine kapsamlı bir değerlendirme için bk. Heather, 2005. Ayrıca bk. Thompson, 1982; Heather, 1991: 272-308. Cameron, 2001: 33-57. İmparatorluğun çöküş nedeni genel olarak Hunlar ve imparatorları Attila'nın siyasi politikası ile ilişkilendirilmektedir. Bu noktada Batı Roma İmparatorluğu'nun en büyük darbeyi Hunlardan değil imparatorluğun ekonomisinin ana kaynağı olan Kuzey Afrika şehri Kartaca'nın MS. ca. 439 yılındaki kaybı nedeniyle aldığı tartışılan çalışma için bk. Türel, 2016.

düşürmüştür. Bu bağlamda imparatorlukların hakimiyet erimleri mercek altına alındığında Doğu Roma İmparatorluğu, Adriyatik kıyısında Dyrrachium'dan (Durras) Sirmium'a bir hat çizilecek olursa, batıdan doğuya doğru Tuna Nehri'nin güneyinde kalacak şekilde Hellas'ın tamamını Ege Denizi'ndeki Girit, Rhodos, Kıbrıs dahil olmak üzere tüm adaları, Anadolu'yu ve Karadeniz'in kuzeyinde ise Khersonesos'u (Kırım) kapsamaktadır. Doğuda ise kuzeyden Lazika'nın Pityrus kentini de sınırların içine alacak şekilde güneye doğru Theodosiopolis (Erzurum), Dara (Mardin/ Oğuz Köyü), Damascus (Şam), Jerusalem (Kudüs) ve Aqaba Körfezi'nin batı yakasını da içine alarak Kızıl Deniz'de bu hat sonlanmaktadır. Güneyde ise, doğuda Kızıldeniz hattından Mısır'ın tamamını ve Kuzey Afrika sahili boyunca batıda Kyrenaia'ya kadar olan topraklara sahipti. Sasani İmparatorluğu'nun egemenlik coğrafyası ise batıda Mesopotamia'nın büyük bir kısmını, kuzeyde Azerbaycan ve Kafkaslar'ı, güneyde Fars, Huzistan ve Basra Körfezi kıyıları ile doğuda Horasan, Sistan ve Kirman topraklarını içine almaktaydı.

Bu çalışmanın ana konusu olan MS. VI. yüzyıl, iki imparatorluğun mücadelelerinin yoğunlaştığı 'uzun bir savaş yüzyılı' ruhunu taşımaktadır. Doğu Roma imparatoru Anastasius (MS. ca. 491-518) iktidar yetkisini üstlendiği zaman batı politikasında askeri güç kullanmaktan ziyade odak noktasını doğudaki Roma hegemonyasının istikrarı üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda Anastasius, Kafkas geçitlerinin güvenliği için Sasanilere verilen parayı ödemeyi kesmiş ve bu suretle iki imparatorluk arasındaki mevcut barış ortamı bozularak tekrar savaş haline dönmüştür. Bu yüzyılda dikkate değer bir diğer gelişme ise Sasani imparatoru I. Kubad (MS. ca. 488-496 ve 499-531) Roma imparatoru Iustinus'tan (MS. ca. 518-527) oğlu Hüsrev Anuşirvan'ı evlat edinmesini talep etmesi olmuştur. Fakat Sasani imparatoru Kubad'ın bu hamilik teklifi oğlu Hüsrev'in ileride Roma tahtında hak iddia edebileceği endişesiyle reddedilmiştir.³⁴ Sasanilerce savaş nedeni olarak kabul edilen bu durum MS. VI. yüzyılın başından itibaren Sasani-Roma ilişkilerinin tekrar kötüleşmesine yol açmıştır.³⁵ Doğu Roma İmparatorluğu'nu temsilen *magister officiorum* görevindeki Petrus Patricius³⁶ ile Sasani İmparatorluğu'nu temsilen saray nazırı Isdigousnas Zich³⁷ MS. 562

³⁴ Proc. de. bell. pers. I. 13.

³⁵ Roma-Sasani çatışmaları özellikle MS. 527-32 yılları ile 540 yılında Hüsrev tarafından Antakya'nın yıkılmasıyla başlayıp MS. 545 yılında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde vuku bulan olaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. III. Bölüm.

³⁶ Petrus Patricius (MS. ca. 500-565), Iustinianus döneminde önemli vazifelerde yer almış ve 26 yıl boyunca *magister officiorum* görevinde bulunmuştur. Petrus, bir devlet adamı olmasının yanı sıra, aynı zamanda bir tarihçidir; fakat eserlerinden günümüze çok az sayıda fragman ulaşmıştır (konuya ilişkin bk. Antonopoulos, 1985: 49-53; Martindale, 1992: 994-999; Evans, 2005: 96-98). Bu fragmanlar ise *Fragmenta Historicorum Graecorum* serisinin IV. cildindedir.

yılında barış sağlanmış ve geçerliliğinin elli yıllık sürmesi tasarlanan -eskiçağdan günümüze ulaşmış en sağlam anlaşma metni olma özelliğini barındıran- “Dara Anlaşması” yapılmıştır.³⁸ Ancak elli yıllık yapılan anlaşma sadece on yıl kadar korunabilmiş; söz konusu yüzyılda savaş ve diplomasi arenası oldukça yoğunlaşmış ve bu yıkıcı çatışmalar bir yüzyıl sonra dönemin iki büyük imparatorluğundan birinin çökmesine diğerinin ise gerilemesine yol açarak üçüncü bir güç olarak Arapların tarih sahnesine çıkmalarının da zeminini hazırlamıştır.

MS. VI. yüzyılın birbirine çağdaş ve rakip imparatorları olan Hüsrev Anuşirvan (MS. ca. 531-579) ile Iustinianus (MS. ca. 527-565) uzun iktidar sürelerinden dolayı imparatorluklarının bu yüzyılını fazlasıyla etkilemiş, ardıllarına da izler bırakmışlardır. Dolayısıyla bu yüzyılın şekillenmesinde başat kişiler dünyanın iki gözü olan Hüsrev Anuşirvan ve Iustinianus’tur. İki imparatorun da paralel emperyal vizyonlara sahip olması; her ikisinin de idari, mali, askeri ve dini alanlarda reformlar gerçekleştirmeleri ve imparatorluklarında pek çok yapı faaliyetlerinde bulunması dikkat çekici hususlardır. Bir tarafta 48 yıla yakın bir süre tahtta kalarak adaletiyle nam salmış doğunun “*adil hükümdarı*” Hüsrev ve bilge veziri Bozormihr; diğer tarafta ise 38 yıllık saltanat döneminde *reconquista* (yeniden fetih) politikasıyla hareket eden batının “*uykusuz imparatoru*” Iustinianus ve ünlü komutanı Belisarius yer almaktaydı. P. Brown, *Geç Antik Çağ’da Roma ve Bizans Dünyası* adlı çalışmasında Hüsrev’in vizyonunu şu şekilde betimlemiştir: “*I. Hüsrev Anuşirvan’ın Ktesiphon’daki sarayında şahın tahtının aşağısında üç boş koltuk duruyordu. Bu koltuklar, Çin imparatoru, büyük kağan (Orta Asya göçebelerinin hükümdarı) ve Roma imparatoru içindi. Şehinşah’ın (Şahlar Şahı) sarayına birer vasal olarak geldiklerinde oturmaları amacıyla hazır tutuluyordu*”. Iustinianus ise Roma İmparatorluğu’nu yeniden tesis etmeye gayret etmiş, batının önemli bir kısmını geri kazanıp egemenliği altına alabilmiş; ancak artık Constantinopolis’ten yönetilen Roma İmparatorluğu’nun gücü, deniz iletişimi ve deniz

³⁷ MS. 547-567 yılları arasında Doğu Roma İmparatorluğu’na birçok diplomatik vazifeye görevlendirilen Sasani devlet adamı Isdigousnas Zich hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Garsoian, 1983: 574; Martindale, 1992: 722-23. A. Gillett (2003: 225), Petrus Patricius ile Isdigousnas Zich’in muhtemelen en az beş kez görüşmelerde bulunduğunu belirtmektedir.

³⁸ MS. VI. yüzyıl tarihçilerinden olan Menandrus Protecror’un, selefi Agathias’ın yaptığını devam ettirdiği “Historia” başlıklı eseri 557–582 yılları arasında kapsamaktadır. 582-602 yılları arasında hüküm süren imparator Mauricius himayesinde askeri bir görevli olan Menandrus’un, imparatorluk arşivinden yararlanmasına imkân tanındığından, antlaşmanın tam metnini eserine dâhil edebilmiştir. Söz konusu anlaşmada Kafkas geçitleriyle Arap kabilelerinin rolü, resmi elçilerin korunması ve imtiyazları, her iki imparatorluk arasında ortaya çıkan kamu problemlerinin çözümü, mültecilerin ve kaçakların asıl imparatorluklarına iadesi, Sasani ve Roma tüccarlarının faaliyetleri ve sınırları geçebilecekleri güzergâhlar söz konusu edinilmektedir. Menandrus’un eseri günümüze Souda’nın, “Excerpta de Sententiis” ile “de Legationibus” eserlerinde nakledilmiş fragmanlar halinde ulaşmıştır. Dara ise, günümüz Mardin şehrinin Oğuz köyü civarına konumlandırılmaktadır. Iustinianus dönemi yapılan onarımlar ve sağlam bir hisar olarak tahkim edilmesi sonrasında *Iustiniana Nova* ismini de almıştır. Anlaşma için ayrıntılı olarak bk. III. Bölüm.

gücünün kontrolüne bağlı olmuştur. Iustinianus, batıda Adriyatik körfezinin çevresini içine alacak şekilde İtalya'yı; Korsika, Sicilya ve Sardunya adalarını; güneyde Tripolitana'dan³⁹ Kartaca'nın tamamını ve güneyde ise İber Yarımadası'nın güney ucunda yer alan Cebelitarık Boğazı'na kadar İspanya'nın Cordoba kentini de imparatorluğun topraklarına katmıştır. Bu suretle Akdeniz, büyük bir oranla yeniden Doğu Roma hakimiyeti altına girmiştir (bk. Harita 3). Diğer taraftan Hüsrev Anuşirvan ise Ceyhun Nehri'nin güneyinde kalan Afganistan topraklarını imparatorluğuna dahil ederek Güney Arabistan'ın kontrolünü ele geçirmiş; Kızıldeniz'in güneyini ve Hindistan ile Seylan'a giden ticaret yollarının denetimini egemenliği altına almıştır (bk. Harita 4).

MS. VI. yüzyılın çağdaş imparatorlarının benzer ve farklı yönlerini ele alarak derinlemesine bir analizin yapılacağı “*Doğu Roma İmparatoru Iustinianus ve Sasani İmparatoru Hüsrev Anuşirvan'ın Doğu Akdeniz Politikalarının Karşılaştırılması*” adlı tez çalışmasının ana karakterlerini Hüsrev Anuşirvan ile Iustinianus oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı Hüsrev Anuşirvan ile Iustinianus'un emperyal vizyonlarını gerçekleştirmek için iç ve dış sorunlar karşısında nasıl bir politika izlediklerini, yaptıkları reformların imparatorlukları için avantaj veya dezavantajlarını, komutanları ile olan ilişkilerinin askeri ve diplomatik arenada ne ölçüde etkili olduğunu ortaya koymaktır. Bunu yaparken aynı zamanda imparatorların otobiyografileri de doğumlarından ölümlerine kadar – soyları, eğitimleri, gençlik yılları, erdemleri, kusurları, askeri ve siyasi başarıları – titizlikle karşılaştırılacaktır. Bu bağlamda söz konusu çalışma bu konuda geniş kapsamlı yapılan ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Bu bakımdan söz konusu tez çalışması her iki imparatorun yaşam öykülerinin yanı sıra dönemin iki dünya gücünün VI. yüzyıldaki durumunu ortaya koyan içeriğiyle özgün bir çalışma olmayı hedeflemektedir.

Antik Kaynak ve Modern Literatür Analizi

Geç Roma İmparatorluğu'na ilişkin birincil kaynaklar dönemin siyasi tarih yazarları tarafından ortaya konulmaktadır. Geç Antikçağ'ın siyasi tarihçileri genellikle kendi dönemlerindeki imparatorluğun şeklini yansıtan tarihsel olayları kayıt altına almışlardır. Bu dönemin siyasi tarih yazarlarının bir diğer belirgin özelliği ise imparatorluk yönetiminde hukukçu, diplomat veya askeri bir yetkili olarak yer almalarıdır. Dolayısıyla kendi yaşadıkları dönemin canlı tanıkları olarak eserlerini yazmışlardır. Diğer taraftan Sasani

³⁹ Tripolitana, günümüzdeki adı Trablus olan Oea kenti, Sabratha ve Leptis Magna'dan oluşmaktadır. Bölge Vandallar ve Doğu Roma arasında yaşanan mücadeleler sonucunda el değiştirmiştir.

İmparatorluğu'nun tarihine dair bilgiler, Romalı kaynakların dışında VIII. ve sonrasındaki yüzyılda yaşamış Arap/Müslüman yazarlar tarafından kaleme alınan çalışmalarda görülmektedir. Bu noktada Sasanilerin edebi bir birincil kaynağın tarihi anlatısından yoksun olmaları sonraki dönem çalışmalarının güvenilirliğini tartışmaya açık bırakmaktadır. Fakat Sasani İmparatorluğu'na ilişkin kapsamlı bir değerlendirme oluşturabilmek için bu kaynakları dikkatli bir şekilde ele almak ve kullanmak gerekmektedir. Aynı şekilde Roma'lı kaynaklarında genel olarak taraflı bir bakış açısıyla yazıldığı göz önünde tutulması yerinde olacaktır.

Günümüze kadar eserlerinin tamamının ya da bir kısmının ulaştığı VI. yüzyılın önemli siyasi tarih yazarları bulunmaktadır. Bu tarihçilerden Iustinianus döneminin birincil kaynağını teşkil etmesi bakımından en önemlisi MS. ca. 500-555/65? yılları arasında yaşayan Caesareialı (Filistin'de deniz kıyısında bir kent) Procopius'tur. Procopius, 527 yılında Iustinianus'un ünlü komutanı Belisarius'un özel yazmanı ve hukuk danışmanı olmuş, bu vesileyle Belisarius ile birlikte Pers, Afrika ve İtalya seferlerine katılarak savaflara bizzat tanıklık etmiştir. Kaleme almış olduğu *Savaşlar Tarihi* adlı sekiz ciltlik eserinin konusunu Pers, Vandal ve Got savaşları oluşturmaktadır. Söz konusu kitabın ilk iki cildi Sasanilerle (Perslerle) olan savaşta detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Procopius'un çalışmalarında en fazla yer verilmiş, en başta Pers karakteri Hüsrev Anuşirvan'dır. Diğer tüm Persler, Hüsrev Anuşirvan'dan önceki imparatorlar, komutanlar arka planda yer almaktadır. Söz konusu karakterlere Pers Savaşlarının ya ardalanını anlatmak için ya da Hüsrev Anuşirvan'ın dönemini daha iyi kavrayabilmek için yer verilmiştir. Procopius ayrıca imparator Iustinianus'un emriyle imparatorun kendi döneminde inşa edilen kilise, köprü ve diğer yapıların mimarilerini gözler önüne seren altı ciltlik *De Aedificis* (Yapılar Üzerine) isiminde bir eser ortaya çıkarmıştır. Buna ilaveten Procopius'un yazdığı düşünülen veya ona atfedilen bir diğer çalışma ise imparator Iustinianus ve eşi Theodora'yı, komutan Belisarius ve eşi Antonina'yı da fazlasıyla eleştirdiği hatta yer yer kötülediği *Anekdotia* olarak adlandırılan fakat *Historia Arcana* (Gizli Tarih) olarak çevrilen eserdir. Procopius'un kaleme aldığı önceki çalışmalarıyla karşılaştırıldığında imparator Iustinianus'a karşı değişen eleştirel bir tavır takınması göze çarpmaktadır. Yazar, eserinin yazılış amacını üstü kapalı geçilmiş gerçeklerin içyüzünü anlatmak olarak belirtmekte ve bu dönemde soyluların ve halkın yoksullaşmasını, bilgin ve alimlerin önemini yitirmesini, zulüm ve soygunluğun hat safhaya ulaşmasını ve düzenin bozulmasını Iustinianus ve Theodora'nın idaresine bağlamaktadır.

VI. yüzyılın 532-579? yılları arasında yaşayan bir diğer tarihçisi Agathias ise Iustinianus'un ölümünden sonra, Iustinianus dönemi tarihini beş cilt altında topladığı

Historiai adlı çalışmayla ortaya koymuştur. İtalya'da komutan Narses'in Gotlarla mücadelesini ayrıntılı olarak ele alan Agathias, Sasanilerle yapılan çekişmelere de eserinde yer vermiştir.

Bir diğer VI. yüzyıl kaynağı Antiokheialı Ioannes Malalas'tır (ca. 490-570). Ioannes Malalas, 18 ciltlik *Khronographia* adlı eserinde yaratılıştan I. Iustinianus döneminin sonuna dek yaşanan olayları ele almaktadır. Olayları yaşayan görgü tanıklarının anlattıklarına dayanarak yazan Malalas, tarihinin birinci bölümüne, geleneksel Hıristiyan kronikçilerin tarzında dini hikâyeleri yorumlayarak başlamış ve I. ve VIII. kitaplarda Eski Ahit çerçevesinde kalarak Persler, Hellenler, Romalılar ve diğer milletlerin tarihlerine ilişkin bilgiler vermiştir. İkinci bölümde ise Roma imparatorları döneminde gerçekleşen olayların kendi yaşadığı devir de dâhil olmak üzere kısa bir özetini çıkarmıştır. IX. kitaptan itibaren Roma İmparatorluk Dönemi'ni kronolojik sıra ile anlatmış ve XV. kitaptan itibaren her bir kitabı bir imparatora adanmıştır: XV. kitap, imparator Zeno; XVI. kitap, Anastasius; XVII. kitap, Iustinus ve XVIII. kitap Iustinianus'a olmak üzere. Çalışmasının son cildini Iustinianus dönemine ayıran Malalas'ın Iustinianus döneminde vuku bulan Sasani, Got ve Vandal savaşlarından ziyade Iustinianus'un hukuk alanında gerçekleştirdiği reformlara odaklandığı görülmektedir.

Çalışmamızın bir diğer kaynağı ca. 758-817 yılları arasında yaşayan Doğu Romalı keşiş ve kronik yazarı Theophanes Confessor'un kaleme aldığı *Khronographia* (=Vakayinâme) adlı eseridir. Theophanes, imparator Diocletianus'tan V. Leon'a kadar (284-813) geçen süreyi kapsayan eserinde Roma İmparatorluğu'nun tarihi gelişimini Sasani imparatorlarının ve Arap hükümdarlarının iktidarda buldukları yılları içeren kronolojik tablolar ekleyerek anlatmaktadır. Theophanes, Iustinianus dönemini diğer yazarlara oranla nispeten yüzeysel ele almıştır.

Romalı kaynakların dışında Süryani, Ermeni ve Arap/İslam yazarlarının kaynakları da çalışmamızda önemli bir yere sahiptir. VI. yüzyıl Doğu Roma-Sasani ilişkilerini ele alan çalışmaların pek çoğunun bu kaynakları ihmal ettikleri gözlemlenmektedir. Söz konusu kaynaklardan biri ca. 465-553 yılları arasında yaşamış olan Süryani kilise tarihçilerinden Zachariah'ın 569 yılında Amida'da derlenmiş olan eseridir. Yazar, eserinde dönemin kilise hadiselerinin yanı sıra güncel olaylara da sıklıkla değinmektedir.

İran'ın Taberistan bölgesindeki Amul kentinde doğmuş olan Arap tarihçi Ebu Cafer Muhammed bin Cerir el-Taberi (ca. 838-923) Müslüman tarihçiler arasında bir dünya tarihinin yazımına ilk kez teşebbüs ederek *Tarih el-ümem ve-l-müluk* (Milletler ve Hükümdarlar Tarihi) adlı eseri oluşturmuştur. Taberi eserinin girişinde derleyip topladığı

bilgilerin daha çok haber ve rivayetlere dayandığını belirtmektedir. Taberi'nin tarihi çalışmamız açısından oldukça önem ihtiva etmektedir. Zira Sasani imparatorlarının dönemleri tek tek ele alınarak anlatılmakta ve Sasanilerin iç işlerine dair başka kaynaklarda yer almayan bilgiler göze çarpmaktadır. Çalışmada tek bir imparatorun hükümdarlığının çeşitli yönlerine ilişkin birden fazla inceleme sunulmaktadır. Taberi'nin Hüsrev Anuşirvan'ın hükümdarlığına ilişkin iki aktarımı buna örnektir; bunlardan biri imparatorun ekonomik ve askeri reformlarına ilişkin detaylı bir inceleme sunmaktadır. Taberi tarihi için özellikle C. E. Bosworth tarafından 1999 yılında edisyonu yapılan “*The History of al-Tabarī (Ta'rīkh al-rusul wa'l müluk), Vol. V; The Sasanids, the Byzantines, the Lakmids and Yemen*” başlıklı eser kullanılmıştır.

İran'ın Dinaver bölgesinde bulunan Kirmanşah şehrinde doğan Ebu Hanife Dineveri ca. 820-896 yılları arasında yaşamış İslam âlimlerinden biridir. Dineveri astronomi, botanik, coğrafya ve tarih başta olmak üzere çeşitli alanlarda eserler kaleme almıştır. Eserlerinden *Kitab al-Akhbar al-Tiwal* (Genel Tarih) çalışmamızın öncül kaynaklardan biridir. Çalışmamızda özellikle M. R. Jackson Bonner'in doktora tezi ve aynı zamanda yayınladığı *Al-Dinawari's Kitab Al-Akhbar Al-Tiwal: An Historiographical Study of Sasanian Iran* başlıklı eseri kullanılmıştır. Dineveri kitabında Hüsrev'in reformları hakkında fazla bir bilgi vermemekle birlikte, askeri reformuna ilişkin aktardıkları da açıklayıcı değildir. Dineveri, Hüsrev Anuşirvan Dönemi'ni özel olarak ele almamakta Sasani devletinin siyasi gücüyle daha çok ilgilenmektedir.

IX. yüzyılın önemli şairlerden olan Ebu'l Kasım Mansur b. Hasan-i Firdevsi İran ulusal tarihini, rivayetlerini ve kahramanlık destanlarını sözlü anlatılardan derleyerek yazıya aktarmasıyla İranlılarca “ulusal şair” ilan edilmiştir. Firdevsi'nin günümüze ulaşan tek eseri *Şahname*'dir. Şair, İran tarihindeki olayları ilk yönetim olarak bilinen Pişdadiler hanedanının ilk hükümdarı Keyümers'ten başlayarak Sasanilerin son imparatoru III. Yazdigerd'e kadar kronolojik bir şekilde ele almaktadır. Çalışmamızda Prof. Dr. Nimet Yıldırım tarafından 2016 yılında Farsça'dan transkripsiyonu yapılan *Şahname II* adlı çeviri kullanılmıştır. Zira Firdevsi, eserinde Hüsrev Anuşirvan'ın hükümdarlığı, yaptığı reformları ve kişisel özellikleri ile ilgili övgü dolu 5000 beyit söylemiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Firdevsi'nin çalışması gözardı edilen bir diğer kaynaktır; oysaki *Şahname* özellikle Hüsrev Anuşirvan'ın dönemini anlamak için şiirsel bir dille olsa da oldukça önemli görülen ve dönemin tarihsel olayları ile ilgili başka kaynaklarda bulunmayan detaylar içermektedir. Bu noktada *Şahname* çalışmamızda oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Bir diğer önemli Arap coğrafyacısı ve tarihçisi X. yüzyılda yaşamış olan Ebu'l Hasan Ali b. Hüseyin el-Mesudi'dir. Kısa adı Mesudi olan Bağdat doğumlu yazarın birçok eseri

olmasına karşın günümüze sadece iki çalışması kalmıştır: *Muruc ez-Zeheb ve Kitab et-tenbih ve'l-işraf*. Hüsrev Anuşirvan'ın filozof-kral imgesine vurgu yapan *Muruc ez-Zeheb* adlı kitabı, Hüsrev'in kişiliğinin ve ideolojisinin anlaşılması noktasında oldukça önemli katkılar yapmıştır.

Büyük Selçuklu Devleti'nde Alparslan ve Melikşah dönemlerinde vezirlik makamında bulunan Nizamü'l Mülk (1018-1092) X. yüzyılın önemli siyaset bilimcisi ve devlet adamlarından birisidir. Yazarın hükümdarlık sanatı konusundaki düşüncelerini Farsça olarak kaleme aldığı *Siyasetname* adlı eseri 51 fasıldan oluşmaktadır. Yazar, kitabı için "*Hem nasihat, hem hikmet, hem destan, hem Kur'an tefsiri, hem peygamberler kıssası, hem geçmiş adil hükümdarların maceralarıdır. Bizden evvelkilerden haber verirken kalanlardan meyveler devşirir. Uzun olmasına uzun, lakin özlüdür ve adil hükümdara yaraşır yazılmıştır*" ifadesini kullanmaktadır. Nizamü'l Mülk, *Siyasetname*'nin beşinci faslını sadece Anuşirvan'a (Nuşirevan), kırk beşinci faslını ise babası Kubad ile birlikte Nuşirevan'a ayırmış; otuz yedinci ve kırk üçüncü faslında da Nuşirevan'a yer vermiştir.

XI. yüzyıl tarihçilerinden Cizre doğumlu İbnü'l Esir ise (1160-1233), tarihi olayları aktarmada gösterdiği hassasiyeti ve güvenilir kaynaklara başvurmasıyla tanınmaktadır. Üstlendiği diplomatik görev ve diğer vesilelerle Bağdat ve Suriye'ye seyahatlerde bulunmuş ve buralardaki kütüphanelerden yararlanma fırsatı edinmiştir. İbnü'l Esir, "*el-Kamil fit-Tarih*" adlı çalışmasıyla Ortaçağ'ın başvuru kaynaklarından biri olmuştur. Eser, ana hatlarıyla siyasi ve askeri İslam tarihidir. Kültür tarihi ile ilgili konulara eserinde çok az yer veren yazar, dünyanın yaratılışından başladığı tarih anlatımına Peygamberler tarihi ve arkasından kadim imparatorluklar ve Arapların tarihiyle devam ederek Hz. Muhammed'in atalarından, doğumu ve peygamber oluşundan başlayarak hicretten itibaren 628/1230 yılı sonuna kadar meydana gelen olayları kronolojik sırayla anlatmaktadır. İbnü'l Esir'in on ciltlik olan bu eserinin sadece birinci cildi çalışmamız dâhilinde değerlendirilmiştir.

Antik Pers Tarihi'ne ilişkin modern literatürde yapılmış olan kapsamlı çalışmaları incelediğimizde 19. yüzyıl tarihçisi olan George Rawlinson'un Doğu monarşileri üzerine olan çalışmaları dikkate değerdir. Bizim için bu serinin 3. cildi olan *The Seven Great Oriental Monarchy: Geography, History, and Antiquities of the Sassanian or New Persian Empire* önemli bir yer teşkil etmektedir; zira yazar, bu cildin 20. ve 21. bölümlerini Hüsrev Anuşirvan'a ayırmıştır. G. Rawlinson burada Procopius'tan olduğu kadar Taberi'den de yararlanmıştır. 1905 yılında P. Kershasp tarafından *Studies in the Persian History* başlığıyla yayımlanan çalışma ise Hüsrev Anuşirvan karakteri üzerine literatürdeki en geniş tartışmalardan birini başlatma özelliğini taşımaktadır. Yazar eserinde Hüsrev Anuşirvan'ın

biyografisi için öncül bir kaynak olan Prokopius'u yüzeysel ele alıp daha çok Arap tarihçilerinin kaynaklarını kullanmayı seçmiştir. 2001 yılında J. Wiesehöfer tarafından MÖ. 550-MS. 651 yılları arasındaki Pers imparatorluklarının tarihini ele aldığı *Das Antike Persien* yayımlanmıştır. J. Wiesehöfer'in 2003 yılında Türkçe'ye de çevrilen bu çalışması Eski İran'ın kültürünü, coğrafyasını ve siyasi tarihini mercek altına alarak her bir başlıktaki konuya dair ileri okumaların yapılabileceği bir bibliyografya da sunmaktadır. M. Brosius 2006'da *Peoples of the ancient World: The Persians* çalışmasında Akhaimenid, Parth ve Sasani İmparatorluklarını ayrı bölümlerde ele alarak Pers Tarihi'ne kapsamlı bir giriş yapmayı amaçlamaktadır. 2013 yılında Persleri erken Paleolitik yerleşimlerden MS. VII. yüzyıl başlarındaki Arap fetihlerine kadarki süre zarfında geniş bir yelpaze içerisinde inceleyen *The Oxford Handbook of Ancient Iran* adlı çalışma D. T. Potts tarafından yayımlanmış olup eserde aynı zamanda Perslerin Roma ve Doğu Roma ile ilişkileri değerlendirilmektedir. T. Daryee, 2008'de yayımladığı *Sasanian Iran (224-651 AD): Portrait of a Late Antique Empire* adlı çalışmasında imparatorluğun geç antikçağdaki portresini karakterize etmeye çalışırken 2009 yılındaki *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire* başlığını taşıyan eserinde imparatorluğun yükseliş ve düşüş nedenlerini analiz etmektedir. K. Rezakhani ile birlikte *From the Oxus to Euphrates: The World of Late Antique Iran* çalışmalarını yayımlamıştır. Konstanz Üniversitesi'nden H. Börm tarafından 2007 yılında *Prokop und die Perser. Untersuchungen zu den römisch-sasanidischen Kontakten in der ausgehenden Spätantike* başlığıyla yayımlanan eserde Prokopius'un yapıtlarında Perslerin anlatılışına ilişkin bir değerlendirme verilmeye çalışılmaktadır. Araştırmacı, 2010'da J. Wiesehöfer ile birlikte *Commutatio et contentio: studies in the Late Roman, Sasanian, and Early Islamic Near East* çalışmasını bilim dünyasına sunmuştur. M. R. Jackson Bonner, *A study of three neglected sources of Sasanian history in the reign of Khusraw Anushirvan* başlığını taşıyan master tezini Oxford'da 2010 yılında tamamlamış ve 2011 yılında yayımlamıştır. Jackson Bonner, tez çalışmasında özellikle Hüsrev Anuşirvan dönemi çalışmalarında ihmal edilen ya da kullanılmayan üç eseri inceleme altına almaktadır. Bu eserler Dineveri'nin *al-Akhbar al-Tiwal*'ı, *Sirat Anusharwan*, ve Firdevsi'nin *Şahname*'sidir. 2015 yılına gelindiğinde Paris'te Hüsrev Anuşirvan dönemi üzerine düzenlenen sempozyum bildirileri kitabı C. Jullien'in editörlüğünde *Husraw Ier Reconstructions D'un Règne: Sources et Documents* başlığıyla yayımlanmıştır. On iki bildiriden oluşan kitap sadece Hüsrev Dönemi'ni ele alması ve farklı perspektifler üzerinden dönemin çok yönlü bir değerlendirmesini anlatması bakımından son derece önemli bir çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Aynı yıl F. Jullien *Histoire de Mār Abba, catholicos de l'Orient; Martyres de Mār Grigor, général en chef du roi Khusro Ier et,*

Martyre de Mār Yazd-panah, juge et gouverneur başlıklı çalışmayı bilim dünyasına sunmuştur. Çalışma, ca. 540-552 yılları arasında Ktesiphon yakınındaki Seleucia'da Doğu Kilisesi'nin patriği olan Süryani Mar Aba'nın tarihini Londra, Berlin ve Vatikan kütüphanelerindeki el yazmalarına dayanan Fransızca çevirisi üzerine kurgulanmıştır. Önemli bir tarihi kişilik olan Mar Aba'nın tarihi VI. yüzyıl Doğusu'nun sosyo-kültürel, dini ve siyasi durumu ile ilgili bilgiler vermektedir. Araştırmacı, 2016 yılında Carsten Binder ve Andreas Luther ile birlikte J. Wiesehöfer'in 65. yaşına armağan olarak *Diwan. Studies in the History and Culture of the Ancient Near East and the Eastern Mediterranean* çalışmasını hazırlamıştır. 2017 yılında ise E. Sauer tarafından editörlüğünün yapıldığı *Sasanian Persia: Between Rome and the Steppes of Eurasia* adlı kitap yayımlanmıştır. Çalışma, askeri gücü ve kentsel kültürü Roma'ya yakın olan imparatorluğun komşularıyla olan ilişkilerini ve imparatorluğun askeri kuvvetlerinden tarıma ve ticarete kadar zenginliğine ve gücüne katkıda bulunan önemli olayları incelemektedir. Eser, imparatorluğun sulama sistemleri, tahkimat yapılan yerleri ve yapıları hakkında en güncel bilgileri içermektedir.

Modern literatürde, sadece Iustinianus dönemini çalışan spesifik eserler bulunmaktadır. Bu eserlerin başında W. G. Holmes'in 1912 tarihli *The Age of Justinian and Theodora* adlı çalışması gelmektedir. Bu eser iki cilt halinde olup, ilk cildi VI. yüzyılda Constantinopolis'in tarihi, Anastasius dönemi olayları, Iustinianus ve Theodora'nın tahta çıkışlarından önceki hayatlarını ele almaktadır. İkinci ciltte ise, Iustinianus döneminin savaşları ve önemli olayları ayrıntılı bir biçimde mercek altına alınmıştır. J. B. Bury'nin 1958 tarihinde yayımlanan *History of the Later Roman Empire* adlı eserinin ilk cildinde, IV. yüzyıldan başlayarak Anastasius döneminin sonuna dek olan hadiseler anlatılırken; ikinci cildinde Iustinianus dönemindeki tüm olaylar kapsamlı şekilde ele alınmış; ayrıca V. yüzyılda Sasanilerle olan ilişkilere değinilerek dönemin önemli sosyo-ekonomik olaylarına parantez açılmıştır. R. Browning 1971 tarihinde bilim dünyasına sunduğu *Justinian and Theodora* adlı çalışmasının giriş bölümünde Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlık dininin durumu, barbar krallıkların ortaya çıkışı ve mezhep ayrılıklarına ilişkin bir değerlendirme yaptıktan sonra Anastasius'un ölümü ve Iustinus'un tahta çıkışını ele almış ve Iustinianus döneminin dış politika ideolojisini ayrıntılı bir şekilde işlemiştir. J. Moorhead'ın 1994'de New York'ta basılan *Justinian* adlı eserinde ise Iustinianus döneminde uygulanan savaş politikaları üzerinde durulmaktadır. Bir diğer araştırma, G. P. Baker'in 2002 yılında yayımlanan *Justinian: The Last Roman Emperor* başlıklı çalışmasıdır. Iustinianus'un dış politikada uygulamak istediği hedefler değerlendirildikten sonra yapılan savaşlar, savaşları kesintiye uğratan olaylar ve nedenler üzerinde yoğunlaşmıştır. J. A. Evans, 2005 tarihli *The Emperor*

Justinian and The Byzantine Empire isimli eserinde, Iustinianus'un tahta oturduğu dönemde devletin nasıl bir durumda olduğunu betimledikten sonra paganlığın sona ermesine, Hıristiyanlıkla ilgili meselelere değinmiş ve ilerleyen bölümlerde daha çok Iustinianus dönemindeki sosyal hayatı irdelemiştir. Bu çalışmada özellikle Nika İsyanı, imparatorun hukuk imar alanındaki başarıları, imparatoriçe Theodora ve Iustinianus döneminde nüfuz sahibi olan elit kişiliklere yer verilmiştir. Bu yönüyle eser, savaşlar üzerinde duran diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Ayrıca, editörlüğünü M. Maas'ın yaptığı 2005 tarihinde yayımlanan *The Cambridge Companion to the Age of Justinian* adlı derleme dikkate değerdir. Zira Iustinianus dönemini değerlendiren farklı yazarların makalelerinden oluşan eser geniş bir yelpazede hazırlanmış olup, çalışmamız için zengin bir kaynak içeriği sunmaktadır. Ca. 425-600 yılları arasında kapsayan *The Cambridge Ancient History* serisinin 14. cildinin birinci kısmının üçüncü başlığı *Justin I and Justinian* olup imparator Iustinianus'un fetih ve din politikası üzerine ağırlık vermektedir. 2015 yılında Ohio State Üniversitesi'nden M. W. Kruse *The Politics of Roman Memory in the Age of Justinian* başlıklı bir doktora çalışması gerçekleştirmiştir. Yazar, tezinde Iustinianus dönemi üzerinden VI. yüzyıldaki Roma tarihinin normatif anlatısını etkileyen tutarlı bir entelektüel hareketin varlığını göstermek için dönemin parametrelerini ve çatışmalarını ele almaktadır.

Geç Antikçağ üzerine yazılmış olan çalışmalardan A. H. Jones 1964 yılında yayımladığı *The Later Roman Empire 284-602* adlı eserinde Geç Roma İmparatorluğu'nu sosyal, ekonomik ve idari açıdan ele almaktadır. D. Potter tarafından kaleme alınan ve MS. 180-395 yıllarını kapsayan bir çalışma olan *The Roman Empire at Bay* Roma İmparatorluğu'nun siyasi olayları içinde toplumun yapısının ve din tarihinin anlaşılması yönünde iyi bir kaynak sunmaktadır. P. Brown *The World of Late Antiquity: AD 150-750* başlığını taşıyan -2000 yılında Türkçe'ye de çevrilmiş olan- kitabında Marcus Aurelius'tan Hz. Muhammed'e kadar olan dönemi ele alan, içeriği zengin bir çalışma ortaya koymuştur. S. Mithcell'in 2014 yılında yayımladığı *A History of The Later Roman Empire* adlı monografisi Roma İmparatorluğu'nun III. yüzyıldan VII. yüzyılın başlarına kadar geçirdiği siyasi, askeri, toplumsal ve dini değişimleri üzerine odaklanmakta ve çalışmamız için iyi bir başvuru kaynağı olmaktadır.

Sasani ve Roma İmparatorlukları arasındaki ilişkilerin anlaşılabilmesi için başvurulacak kaynakların başında B. Dignas – E. Winter'in *Rome and Persia in Late Antiquity* adlı çalışmaları gelmektedir. Söz konusu eserde Roma-Sasani ilişkilerinin arda alanında yer alan Parthlar ve önceki dönemlere ilişkin kısa bir girişin ardından III.- VII. yüzyıllar arasındaki dönemi antik kaynaklara dayandırılmak suretiyle siyasi olaylar,

diplomatik çözümler ve imparatorlukların sınırları hakkında detaylı analizler içerecek şekilde yüzyıllara ayrılarak ele alınmıştır. Roma – Sasani ilişkilerini tarihsel bir belge niteliğinde bilim dünyasına sunan G. Greatrex – S. N. C. Lieu 363-630 yılları arasındaki dönemi ele aldıkları *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars* başlıklı çalışmalarında döneme ışık tutan antik kaynakların transkripsiyonlarını vermektedirler. M. P. Canepa, 2009 yılında yayımladığı *The Two Eyes of the Earth: Art and Ritual of Kingship between Rome and Sasanian Iran* başlıklı çalışmasında iki imparatorluğu sanat ve ritüel açısından mercek altına alarak sosyo-kültürel bir çalışma ortaya koymaktadır. 2015 yılında K. Maksymiuk tarafından *Geography of Roman-Iranian Wars. Military Operations of Rome and Sasanian Iran* başlığıyla yayımlanan çalışma ise sadece Roma-Sasani savaşlarının olduğu topografyayı tasvir eden önemli bir harita koleksiyonu sunmaktadır. Çalışmada haritalar, Roma'nın Sasani İran'a karşı yürüttüğü savaşları aktaran antik yazarların eserleri temelinde oluşturulmuş ve aynı zamanda yalnızca antik kaynaklar tarafından bahsedilen şehir ve eyaletler haritalara işaretlenmiştir.

Çalışmamızda imparator Hüsrev Anuşirvan ve Iustinianus'un Doğu Akdeniz politikaları üzerinde durulacaktır. Bu bakımdan Doğu Akdeniz'in önemini belirterek modern literatürdeki yerini incelemek gerekmektedir. Doğu Akdeniz, günümüzde coğrafi olarak İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya ve Tunus kıyılarını kapsamaktadır. Doğu Akdeniz Havzası, hem Orta Doğu coğrafyasından Batı'ya yönelik ticari malların hem de Hint Okyanusu'ndan Avrupa ve ters yöne akan ticari malların nakli açısından da önemli bir coğrafya üzerindedir. Bundan dolayı tarihin değişik safhalarında büyük savaşlara sahne olmuştur. Öyle ki ardağında Mısır, Mesopotamia ve Anadolu gibi dünyanın en verimli topraklarını bünyesinde barındırdığı için tarih boyunca ortaya çıkan uygarlıkların ilk hedefi, bu bölgelere hâkim olmak olmuştur. Böylece, kara ve deniz yoluyla dünya ticareti kontrol altına alınabilmekteydi. Dünya ticaretini kontrol altına almanın bir diğer anlamı dünya egemenliğine hâkim olmaktır. Bu yüzden insan hareketleri, Doğu Akdeniz'i tarihin her döneminde Dünya'nın en önemli ve kalabalık merkezlerinden biri haline getirmiştir. Bu bağlamda geç antikçağın iki başat gücü olan Sasaniler ve Doğu Roma için bölge oldukça önem arz etmektedir. Konumuz kapsamında Akdeniz'e ilişkin eserler de mercek altına alınmıştır. A. Cameron tarafından ilk olarak 1993 yılında daha sonra gözden geçirilerek 2011'de yayımlanan *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395-700* adlı monografide Arap fetihlerinden önce bir bütün olarak Akdeniz toplumlarındaki değişimin ve sürekliliklerin üzerinde durulmaktadır. P. Horden ve N. Purcell'in 2000 yılında kaleme

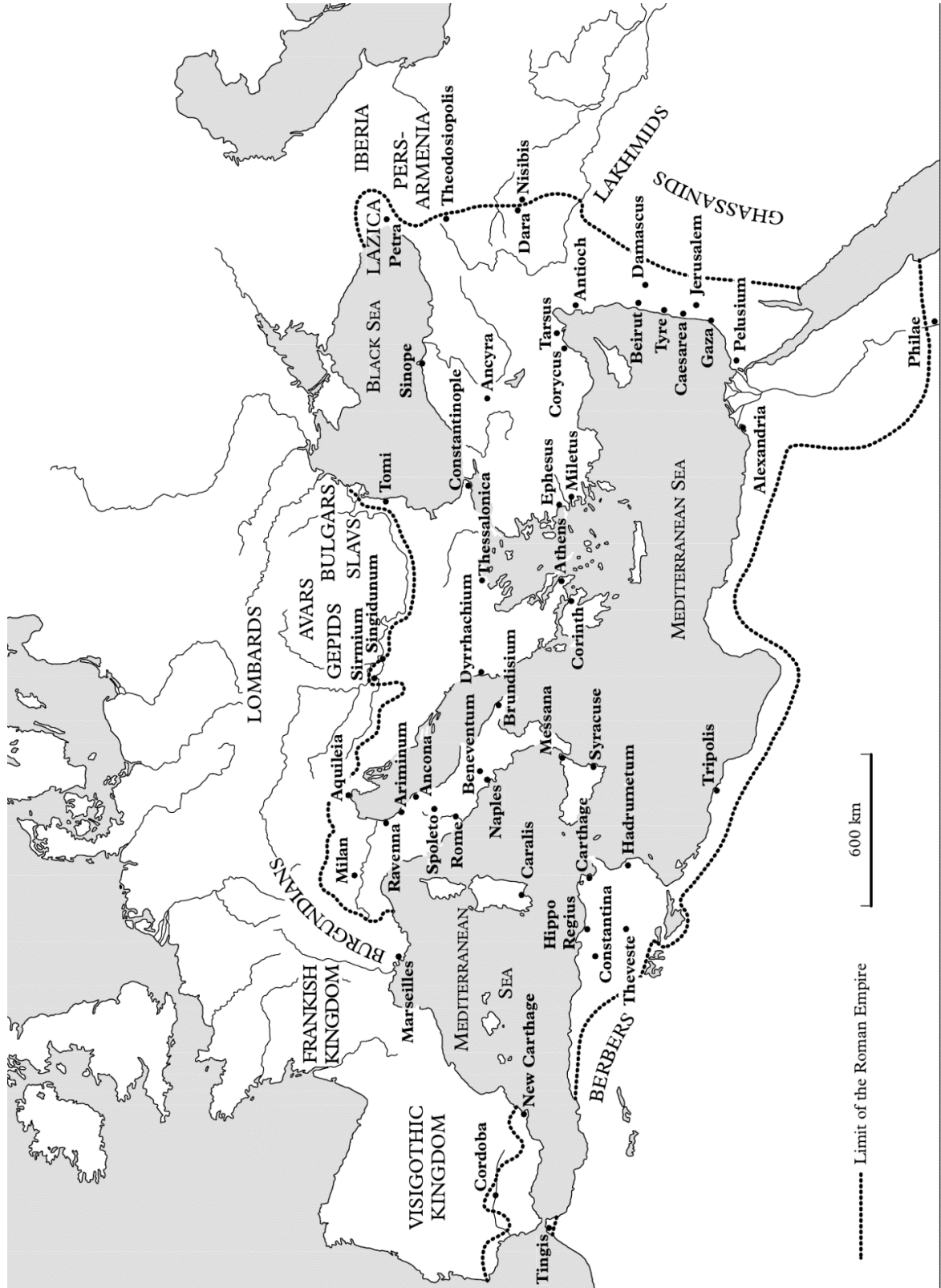
aldıkları *The Corrupting Sea: a Study of Mediterranean History* antikiteden Ortaçağ başına kadar geçen süre zarfına odaklanarak Akdeniz çevresindeki yerleşimler ve bunlar arasındaki etkileşimi konu edinmektedir. M. McCormick *Origins of the European Economy: Communications and Commerce AD 300-900* başlığıyla 2001 yılında ortaya koyduğu çalışmasında Akdeniz'in denizcilik bağlantılarına ilişkin bulguları analiz etmektedir. W. Harris'in 2006'da bilim dünyasına sunduğu *Rethinking the Mediterranean* tematik bir kitap olup içeriğinde Akdeniz'in antik ve Ortaçağ tarihi ile çevresindeki toprakları inceleme altına alan çeşitli makalelerden oluşmaktadır. Cambridge Üniversitesi, Akdeniz Tarihi profesörü David Abulafia tarafından 2011 yılında yazılan ve 2012 yılında da Türkçe'ye çevrilen *The Great Sea, A Human History of the Mediterranean* adlı çalışma Akdeniz'i MÖ. 22000'den günümüze kadar geçen süre zarfında ele almakta ve yazar Akdeniz üzerine yazılan çalışmaların genellikle hinterlandı da içerdiğini belirterek kendi kitabında Akdeniz kıyılarındaki liman kentlerinin ve adaların tarihi üzerinde durmaktadır.

Geç Antikçağa ilişkin Türkçe çalışmalar ise kısıtlı olmakla birlikte son dönemlerde özellikle çeviri kitaplarında ve gerek Yüksek Lisans gerekse Doktora tez çalışmalarında bir artış görülmektedir. 2009 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı kapsamında T. Ersoy *Prokopios'un Yapıtlarında Perslerin Temsili* isimli bir çalışmayı bilim dünyasına sunmuştur. S. Konuk 2012 yılında *VI. yüzyıl Bizans-Sasani Mücadelesinde Yukarı Dicle Havzası* isimli Yüksek Lisans tezini Muğla Üniversitesi'nde yapmıştır. İstanbul Üniversitesi'nden M. Yücel tarafından 2013'te *Erken dönem Sasani Tarihi ve Sikkeleri* isimli Yüksek Lisans Tezi ortaya konulmuştur. 2014 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden S. Demir tarafından *İmparator Herakleios (610-641) Dönemi Bizans-Sasani İlişkileri* adlı bir Yüksek Lisans Tez çalışması yapılmıştır. 2015'te Cumhuriyet Üniversitesi'nden M. Gülem *Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun Dış Politikası (Erken Bizans Dönemi 330-778)* başlığında Yüksek Lisans tezi ortaya koymuştur. Bunların dışında 2012 yılında bir Doktora tezi olarak A. Altungök tarafından yapılan *Siyasi, İdari, İktisadi, Sosyal ve Kültürel Açısından Sâsânî Devleti* adlı çalışma 2015'te *İslam Öncesi İran'da Devlet ve Ekonomi -Sasani Dönemi- (MS. 226-MS. 652)* ve *Eski İran'da Din ve Toplum (MS. 226-MS. 652)* başlıkları altında iki cilt halinde yayımlanmıştır. 2016 yılında ise E. Akkaya tarafından *Bizans İmparatoru Iustinianus'un Dış Politikası* adlı Yüksek Lisans tezi ortaya konmuştur.

Teknik Noktalar

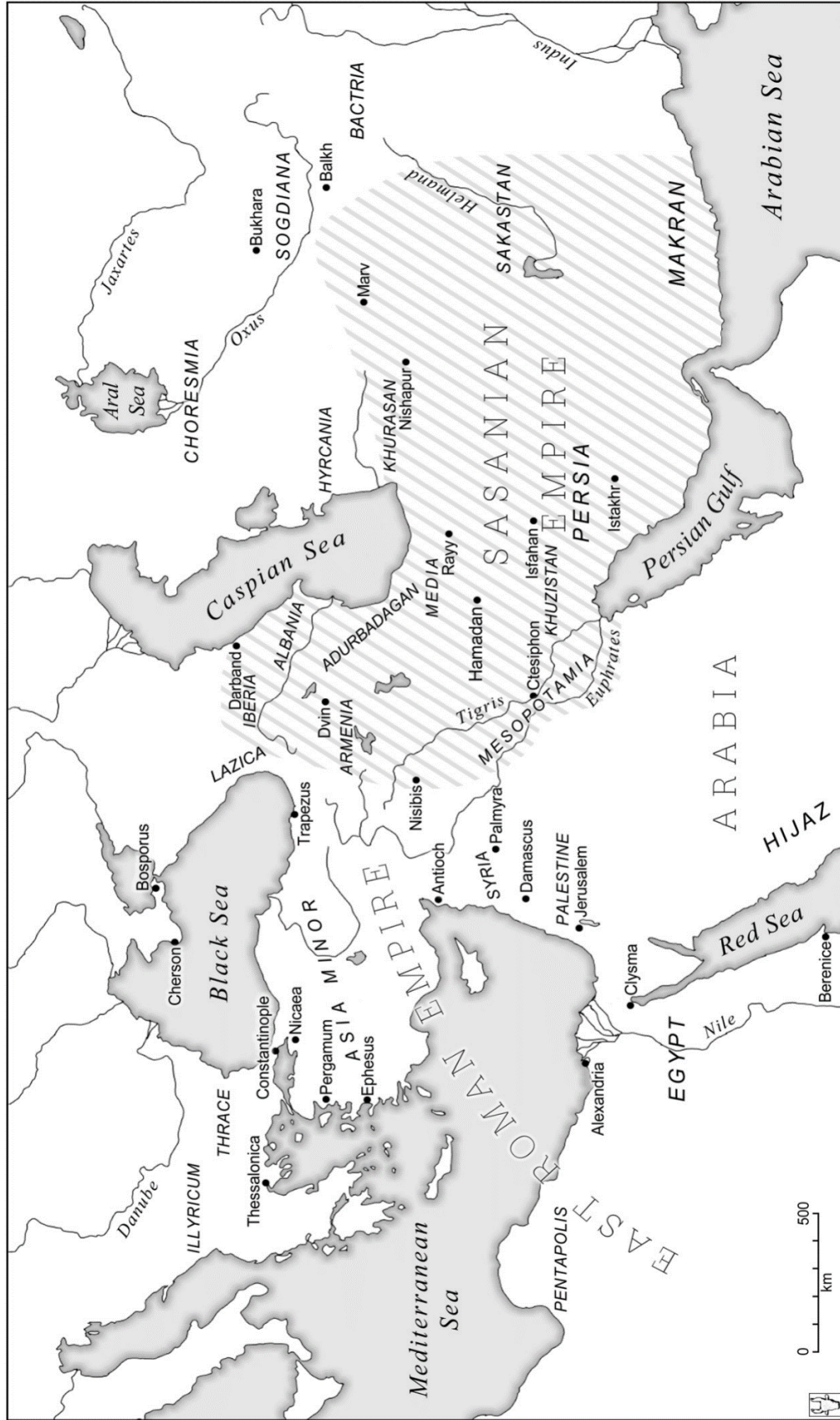
Çalışmada kullanılan yer ve kişi adlarının yazımı Latince ve Hellenice asılları dikkate alınarak kullanılmıştır. Sasani imparatorlarının isimleri ve yazımı konusunda ise metodolojik olarak araştırmacılar arasında sıkıntılar olması nedeniyle bu isimlerin literatürdeki yaygın kullanım şekilleri esas alınmıştır. Metinde kullanılan terimlere ilişkin kısaltmalar çalışmanın başında; standart, süreli yayınlara ilişkin kısaltmalar ve antik kaynaklara ilişkin kısaltmalar listesi ise çalışmanın sonunda verilmiştir.

Harita 3 Iustinianus Dönemi Yeni Akdeniz

Kaynak: Mitchell, 2014:158.

Harita 4 Sasanî İmparatorluğu

Kaynak: Howard-Johnston, 2012: 88.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU ROMA İMPARATORU IUSTINIANUS (MS. CA. 527-565)

“Daha sonra, bütün Roma İmparatorluğu’nu koruyup kollamak ve mümkün olduğu kadarıyla onu yeniden inşaa etmek için bu yetki ile Tanrı tarafından görevlendirilen imparator Iustinianus ortaya çıktı.”

(Proc. de aed. II. 6. 6)

1.1. Iustinianus’un Hayatı

Antikçağın son büyük klasik tarih yazarı Procopius⁴⁰ tarafından “uykusuz imparator”⁴¹ olarak betimlenen Iustinianus, Doğu Roma İmparatorluğu’nun Latin kökenli son imparatorudur. Iustinianus, yaklaşık olarak otuz sekiz yıl hüküm sürdüğü imparatorluk tahtında seleflerine kıyasla iyi bir şekilde belgelenmektedir. Modern araştırmacılara göre Iustinianus Dönemi, Akdeniz dünyasında Eskiçağ’dan Ortaçağ’a geçişi işaretleyen bir dönüm noktası olarak görülmektedir.⁴² Doğu Roma İmparatorluğu, Iustinianus’un hâkim olduğu yüzyıl boyunca incelikten içten içe bir değişim yaşamış⁴³; modern tarihçilerin Bizans olarak adlandırdıkları yeni bir kültür alanı olarak şekillenmiştir.⁴⁴ Iustinianus, Roma’nın saygıdeğer ününü yeniden tesis etmeyi, kaybedilen toprakları tekrar imparatorluk tabiatı altına almayı ve tamamen Hıristiyan bir imparatorluk olarak Roma’ya ihtişam katmayı tasarlamıştır.

M. Maas, Iustinianus’un tek bir Hıristiyan inancının kendi otoritesi altında birleştiği bir Roma bölgesi yaratma çabalarının ve milyonlarca insanın hayatına dokunarak etkilediği

⁴⁰ Herodotos’tan başlayan antik tarihyazımı geleneğinin ardılı ve son büyük temsilcilerinden biri olan Procopius ve eserleri üzerine son dönemlerde oldukça detaylı çalışmalar yapılmıştır. Bk. Cameron, 1996; Kaldellis, 2004; Kaldellis 2014;

⁴¹ Proc. de bell. goth. VII. 32. 9; anec. XIII. 28-33.

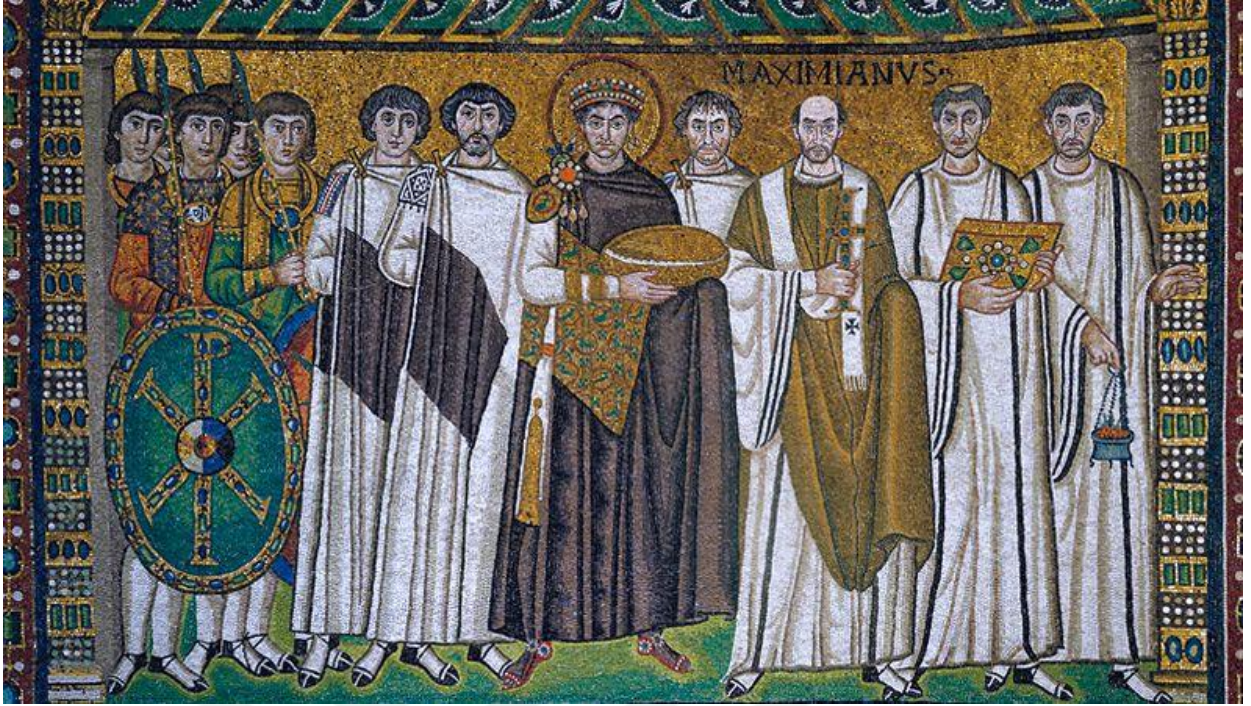
⁴² Maas, 2005: 3. Ayrıca M. Maas, İslami fetihlerin arifesinde Iustinianus Dönemi kapandığı zaman bile Doğu Roma İmparatorluğu’nun hala en güçlü, en iyi organize olmuş ve Avrupa ya da Yakın Doğu’da hala en güçlü siyasi topluluk olduğunu vurgulamaktadır. J. Moorhead’a göre (1994: viii) Iustinianus’un saltanatı, Avrupa, Orta Doğu ve Asya tarihinin birçok yönünü anlamamız için merkezi bir öneme sahiptir. Iustinianus Dönemi üzerine oldukça kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar için bk. Browning, 1987; Barker, 1966; Moorhead, 1994; Cameron, 1996; Evans, 1996; 2005; Mazal, 2001; Meier, 2003; Maas, 2005; Meier, 2011.

⁴³ Araştırmacılar Iustinianus Dönemi’nin ‘bir son mu ya da bir başlangıç mı’ olup olmadığını tartışmaktadırlar. Bu konu üzerine yazılmış kapsamlı bir çalışma P. Allen ve E. Jeffreys’in editörlüğünü üstlenmesi ile ortaya konulmuştur (1996). Çalışmada VI. yüzyılın siyasi, ekonomi, sosyal ve kültürel açılarından ele alındığı makaleler yer almaktadır.

⁴⁴ Dönemlendirme üzerine ayrıntılı olarak bk. Vavrínek, 1985: 9-20; Haldon, 1990; Cameron, 2002: 165-191; Kaçar, 2018a: 3-13. Geç antikçağ tartışmaları için ayrıca bk. Kaçar, 2018b, 519-534.

imparatorluk politikalarının ölümünden çok uzun süre sonra Avrupa'yı ve Yakın Doğu'yu etkilemeye devam ettiğini belirtmektedir.⁴⁵ Bu yüzyıl ve dönemde Iustinianus ile birlikte anılması gereken başka şahsiyetler bulunmaktadır. Bunlardan ilki Iustinianus'un eşi imparatoriçe Theodora'dır⁴⁶; zira Theodora'nın da imparatorluktaki konumu ve etkisi oldukça dikkate değerdir. Bu bağlamda diğer önemli şahsiyetler arasında Iustinianus'un ünlü komutanı Belisarius⁴⁷ ve eşi Antonina⁴⁸, *praefectus praetorio* Cappadocialı Ioannes⁴⁹ ve hukukçu Tribonianus⁵⁰ sayılabilir (bk. Resim 1.1).

-
- ⁴⁵ Maas, 2005: 4. Buna ilaveten M. Maas, Iustinianus ile ilgili tarafsız olmanın zor olduğunu söylerken aynı zamanda onun dünya hâkimiyeti vizyonlarına sahip vicdan yoksunu bir yabancı ve ideolog olarak Korsikalı Fransa imparatoru Napolyon Bonapart (1804-1815) ve II. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Kızıl Ordu'suna başkomutanlık yapan Rus devlet adamı Joseph Stalin ile mukayese edildiğinden bahsetmektedir.
- ⁴⁶ Theodora, Constantinopolis'te Anastasius'un imparatorluğu sırasında doğmuştur. Doğum tarihi konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. D. Potter (2015: 8), Theodora'nın 495 yılında doğmuş olduğunu düşünürken C. Foss (2002: 54-55) bu tarihi 490 civarına ve biraz daha sonrasına koymaktadır. L. Garland (1999: 12) ise Theodora'nın doğum tarihini 482 yılı olarak vermektedir.
- ⁴⁷ Flavius Belisarius, ca. 505 yılında Illyricum ve Thrakya sınırındaki Germania'da doğmuştur. Askeri kariyerine imparatorluk muhafız birliğinde çalışarak başlayan Belisarius, sonrasında Sasanilerle yapılan ilk mücadelede (ca. 528) *magister militum per orientem* yani Doğu Orduları Komutanı rütbesine yükselmiştir. Procopius'un eserleri dışında ayrıca bk. *PLRE III*, Belisarius I; *ODLA*, 228; Kaegi-Cutler, 1991: 278; Evans, 2005: 74-78; Hugles, 2009.
- ⁴⁸ Antonina, ca. 484 yılında Constantinopolis'te doğmuş ve 548 yılı sonrasında muhtemelen Constantinopolis'te hayatını kaybetmiştir. 533 yılında ya da öncesinde Belisarius ile evlenmiştir. İmparator Iustinianus'un eşi Theodora ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Ayrıntılı olarak bk. *PLRE III*, Antonina I; *ODB*, 124; *ODLA*, 88; Fisher, 1978: 253-279; Evans, 2005: 72-74.
- ⁴⁹ Procopius'a göre (*de bell. pers.* I. 24. 12-15) Cappadokialı Ioannes, iyi bir eğitim almamış; fakat doğuştan gelen yeteği sayesinde döneminin en güçlü adamlarından biri olmuş ve sorunlara bir çözüm bulmak için neyin gerekli olduğuna karar vermede en yetenekli kişi olarak dikkat çekmiştir. Bk. *PLRE III*, Ioannes II; *ODLA*, 834; Maas, 1992: 79-88; Kelly, 2004: 56-63; Evans, 2005: 80-82.
- ⁵⁰ Yaklaşık olarak 500 yılından önce (485?) Pamphylia'nın Side kentinde doğan Tribonianus, Iustinianus Dönemi'nin en ünlü hukukçularından ve danışmanlarından biridir. 529 yılında imparator tarafından *quaestor* olarak atanmıştır. Yasa *Codex*'lerinin derlenmesinden ve yeniden düzenlenmesinden sorumlu komisyonun içerisinde yer almıştır. 532 yılında meydana gelen Nika İsyanı'nın nedenlerinden biri olarak gösterilmiş ve 542 yılında muhtemelen vebadan ölmüş olduğu belirtilmektedir. Ayrıntılı olarak bk. *Proc. de bell. pers.* I. 24. 11; yasaları derlemesindeki mahareti için I. 24. 16; isyan sonrası görevden alınması için I. 24. 17; ölümü için I. 25. 2; ayrıca bk. *PLRE III*, Tribonianus I; *ODLA*, 1524; Honoré, 1978; Waldstein, 1980: 232-55; Honoré, 2003; Honoré, 2010: 8-45.

Resim 1.1 Iustinianus Ve Adamlarını (Sağ Tarafında Belisarius, Sol Tarafında Diğer Komutanı Narses) Betimleyen San Vitale Kilisesi'nden Bir Mozaik

Kaynak: Parnell, 2017: 4.

VI. yüzyılın Akdeniz dünyasına yeni bir şekil ve yön veren Iustinianus gerçek adıyla Flavius Petrus Sabbatius, MS. ca. 483 yılında Makedonya'da Üsküp yakınlarındaki Tauresium kentinde Latince konuşulan bir Balkan köyünde Sabbatius ve Vigilantia'nın çocuğu olarak doğduğu aktarılmaktadır.⁵¹ Ailesinin Illyricum-Roma ya da Trakya-Roma kökenlerinden geldiği belirtilmektedir.⁵² Çocukluk dönemi ile ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Iustinus⁵³ (ca. 518-527), kız kardeşi Vigilantia'nın oğlu olan Petrus Sabbatius'u ca. 495 yılında Anastasius'un hüküm sürdüğü sırada -büyük bir olasılıkla onlu yaşlarında- Constantinopolis'e getirtmiştir.⁵⁴ Iustinus tarafından ca. 505 ila 518 yılları

⁵¹ Maas, 2005: 5. Bazı kaynaklarda Iustinianus'un doğum tarihi 482 olarak verilmektedir. Bk. *PLRE II*, Iustinianus 7; *ODLA*, 846-47; Barker, 1966: 65; Moorhead, 1994: 17; Maraval, 1999: 22.

⁵² Illyricum-Roma kökenlerinden olduğuna dair bk. Barker, 1966: 75; Treadgold, 1997: 246; Croke, 2005: 74; Rapp, 2005: 390. Trakya-Roma kökeni için ayrıca bk. Whately, 2015: 259; Mócsy, 2014: 350. Iustinus'un Illyricum kökenli kişilere ve özellikle kendi ailesine mensup olanlara teveccüh göstermesine dair bk. Mitchell, 2016: 187.

⁵³ Flavius Iustinus Augustus, yaklaşık 69 yaşında Doğu Roma İmparatorluğu'nun başına geçmiştir; zira kendisinden önceki imparator Anastasius, arkasında bir ardıl bırakmadan vefat ettiği zaman ordudaki tecrübesi ve yeteneğinin de sayesinde imparator olmuştur. Iustinus'un tahta geçişi için bk. Malal. 17.2. Dönem için ayrıca bk. Vasiliev, 1950; *ODB 2*: 1082; *PLRE 2*: 648-651; Rosen, 1999: 763-78.

⁵⁴ Holmes, 1912: 301, 302; Gibbon, 1994: 40; Maas, 2005: 5. Barker (1966: 65), Iustinianus'un yirmili yaşlarında başkente getirildiğini söylemektedir. Iustinus tarafından evlat edindikten sonra Flavius Petrus Sabbatius, Iustinianus olarak adlandırılmıştır.

arasında evlat edinildikten sonra ise Petrus Sabbatius ismine *cognomen* olarak Iustinianus eklenmiştir.⁵⁵ Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus'un, sonraki dönemlerde kendisinin "Büyük İmparator" olarak anılmasında etkisi olan hukuk, Roma tarihi ve teoloji konusunda iyi bir eğitim aldığı ve özellikle teolojiye ayrı bir ilgi duyduğu belirtilmektedir.⁵⁶

Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus'un erken kariyerinin detayları bilinmemekle beraber *excubitor* yani saray muhafızı olarak hizmet etmek suretiyle Constantinopolis sarayında bulunduğu ve askeri harekâtlar gerektirmeyen koruma birimlerinde vazife alarak imparator Iustinus döneminde kendisini göstermeye başladığı görülmektedir.⁵⁷ İmparator Iustinus, yeğeni Petrus Sabbatius Iustinianus'un askeri kariyerinde hızlı bir şekilde ilerlemesinin önünü açarak 521 yılında Iustinianus'u *comes domesticorum*⁵⁸, *patricius* ve *consul* mertebelerine yükseltmiştir.⁵⁹ 525 yılından önce ise en yüksek unvan olan *caesar* unvanını elde etmesi ile Iustinianus'un gücü ve siyasi manevralardaki yeteneği onun tahtın varisi olarak tek aday olmasında etkili olmuştur.⁶⁰

Iustinianus, ca. 524/525 yılında imparatorluk yönetiminde oldukça etkili izler bırakan eşi Theodora ile evlenmiştir.⁶¹ Theodora, modern araştırmacıların çalışmalarına ve araştırmalarına sıkça konu olmuş bir imparatoriçedir.⁶² Zira bir eşten daha fazlası olarak görülmüş ve Iustinianus'un iktidardaki paydaşı olarak kabul edilmiştir (bk. Resim 1.2).⁶³

⁵⁵ Lee, 2013: 243. Krş. Moorhead, 1994: 17.

⁵⁶ Vasiliev, 1950: 93; Maraval, 1999: 23; Maas, 2005: 5.

⁵⁷ Browning, 1971: 39; Maas, 2005: 5. Ayrıca M. Maas, Iustinianus'un entrikaya yeteneği olduğunu ve bunu da İmparator Anastasius 518 yılında veliaht bırakmadan öldüğünde Iustinianus'un, dayısı Iustinus'un yeni imparator seçilmesi için sahnenin arkasında çalışarak gösterdiğinden bahsetmektedir. Buna ilaveven Procopius'un (*anek.* VI. 15-16) Iustinus'un okuma-yazma bilmediğini belirtmesine karşın S. Mitchell (2016: 187), Geç Roma tarihinde imparatorluğun en yüksek makamının en mütevazı insanlara açık olduğunun bir örneği olarak imparator Iustinus'u göstermektedir.

⁵⁸ *Comes domesticorum*, başkent Constantinopolis'te imparatorun yakınındaki hali hazırdaki orduların komutanı anlamına gelmektedir.

⁵⁹ Browning, 1971: 63; Moorhead, 1994: 17,18; Maas, 2005: 5; Mitchell, 2016: 188.

⁶⁰ Vasiliev, 1950: 94; Bury, 1958: 21. İmparator Iustinus'un Germanus adında Constantinopolis'e getirterek eğitilmesine katkıda bulunduğu bir başka yeğeni daha bulunmakta idi ve ayrıca bu yeğeni, aristokratlar arasında imparatorluk tahtına aday olarak gösterilmekteydi (Browning, 1971: 40).

⁶¹ Iustinianus ve Theodora'nın evlilik tarihi üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. L. Garland (1999: 12), Iustinianus ve Theodora'nın, ca. 522 yılında Constantinopolis'te tanışmış olup 523 ile 527 yılları arasında bir tarihte evlenmiş olduklarını; fakat bu tarih aralığının büyük bir ihtimalle 523 ile 524 arasında olduğu fikrini taşımaktadır. Fakat J. A. Evans (2005: 37 vd.), Euphemia'nın 523 ya da 524 yılında öldüğünü ve Iustinianus ile Theodora'nın bu tarihlerden sonra evlenmiş oldukları görüşünü taşımaktadır. M. Maas'a göre (2005: 5) ise Iustinianus, Nisan 527'den önceki bir tarihte Theodora ile evlenmiş olmalıdır. D. Potter (2015: 91) ise evlendikleri tarihin 522'nin sonu ya da 523 yılının başı olduğunu belirtmektedir.

⁶² Theodora üzerine yapılan çalışmalar için genel olarak bk. Allen, 1992: 93-103; Caseretti, 2001; Evans, 2002; Foss, 2002: 141-176; Brubaker, 2004: 83-101; Potter, 2015.

⁶³ İmparatoriçe Theodora (ca. 490/495-548), gerek kişiliği ve savunduğu fikirleri gerekse Iustinianus'tan önceki geçmişiyle hem döneminin hem de sonraki yıllardaki tarihçilerin araştırmalarına konu olmuştur. Procopius, Theodora ile ilgili düşüncelerini *Gizli Tarih*'te belirtirken oldukça eleştirel bir üslup kullanmıştır. Bunun en büyük nedenlerinden birini Theodora'nın ahlaklı ve soylu bir geçmişe dayanmayan gençlik yılları

Resim 1.2 San Vitale Kilisesi'nden Theodora Ve Maiyetini Gösteren Bir Mozaik

Kaynak: Potter, 2015: 126.

D. Potter, Theodora'nın imparatoriçe olmadan önce bir süre Antiokheia'da kaldığını ve bu şehirden sonra güçlü ve eşsiz bir kişiliği olduğunu; son derece akıllı ve güzel olarak ünlendiğini belirtmektedir.⁶⁴ J. A. Evans, Theodora ve Iustinianus'un nasıl karşılaştıkları ile ilgili anti-Calkedonlular arasında Theodora'nın anısına duyulan saygıdan ötürü ortaya çıkan iki rivayeti aktarmaktadır. Bunlardan biri Theodora'nın Constantinopolis'te erdemli bir hayat sürerken Iustinianus'la karşılaştığı diğeri ise Theodora'nın Pers sınırında Callinicum'da yaşayan bir Monophysite rahibinin kızı olduğu ve Iustinianus'un Sasaniilere karşı bir sefere çıkarken onunla tanıştığıdır.⁶⁵ Fakat bu söylentilerin arka planında Theodora'yı saygın ve dindar bir kimse olarak gösterme çabası bulunmaktadır.

Iustinianus ve Theodora'nın⁶⁶ evlenmeleri kolay bir şekilde olmamıştır. Evlenebilmeleri için Iustinianus'un, imparator Iustinus'a bir yasa çıkarttırmış olduğu

oluşturmaktadır. Bk. *PLRE III/B*, Theodora 1; *ODLA*, 1476. Procopius'un Theodora'ya yönelik tutumuna dair ayrıca bk. Cameron, 1985: 67-83. Theodora'nın imparatorluk üzerindeki etkisi için ayrıca bk. Evans, 2005: 33-49; Garland, 2010: 11-39; Potter, 2015.

⁶⁴ Potter, 2015: 62.

⁶⁵ Zira J. A. Evans (2005: 37) Iustinianus'un asla Sasaniilere karşı bir sefere çıkmadığını sözlerine eklemektedir. Ayrıca J. A. Evans'a göre (2005: 40), 522 gibi erken bir tarihte Theodora imparatorluk sarayı yakınlarında bulunan ve Marmara Denizi'nin kıyısında bir köşk olan Hormisdas Sarayı'nda Iustinianus'la evlilik dışı bir ilişki yaşamıştır.

⁶⁶ Theodora, 'Leda ve Kuğu' oyunuyla iyi bir şekilde tanınmaktadır. Sahnede Sparta Kralı Tyndareos'un güzel eşi Leda'nın kuğu şekline bürünen Zeus tarafından nasıl kirletildiğini anlatmaktadır. Leda'nın iki tane ikiz çocuğu –

belirtilmektedir.⁶⁷ Nitekim Constantinopolis doğumlu Theodora'nın geçmişinin evliliklerine engel teşkil etmesinin nedeni olarak Theodora'nın eski bir aktrist; annesinin dansçı ve babası Acacius'un ise Hippodrom'da çalışan sosyal statüsü bakımından alt tabakaya ait olduğundan bahsedilmektedir.⁶⁸ Dolayısıyla Iustinianus, imparatoriçe Euphemia öldükten sonra imparator Iustinus'tan söz konusu bu yasayı düzenlemesini talep etmiş olmalıdır. İmparator Iustinus, tövbekâr bir aktrist ile rütbe sahibi bir kimsenin evlenmesine müsaade eden bir edikt yayınlamıştır.⁶⁹ Bu yasa direkt olarak Iustinianus ve Theodora'dan bahsetmese de onların durumuna işaret ettiği düşünülmelidir. Yasa çıktıktan kısa bir süre sonra evlilikleri gerçekleşmiştir. İmparatoriçe Theodora'nın geçmişine dayalı bilgilerin birçoğu Procopius tarafından edinilmektedir; bu noktada Iustinianus ve Theodora'ya karşı özellikle *Gizli Tarih* eserinde eleştiri boyutunu yüksek tutan Procopius'un anlatımlarını değerlendirirken oldukça dikkatli olmak gerekmektedir. M. Maas'a göre Theodora, evlendikten sonra dindarlığı ile tanınmış ve 548 yılındaki ölümüne kadar kocası Iustinianus'un yakın bir danışmanı olmuştur.⁷⁰ J. A. Evans, Theodora'nın Doğu Kiliseleri'nde hala bir azize olarak görüldüğünün altını çizmektedir.⁷¹

Iustinus, 527 yılının Nisan ayında kendi ölümünden birkaç ay öncesinde Iustinianus'u eş imparator olarak ilan etmiştir.⁷² Iustinianus, imparator Iustinus'un 1 Ağustos 527 yılındaki ölümü üzerine tahta çıkmıştır. Yeni imparator Iustinianus'un dış görünüşü Procopius tarafından şu şekilde tasvir edilmektedir:

“Ne uzun boylu ne de çok kısaydı, orta boyluydu; zayıf değildi, tam aksine biraz şişmandı; çekici, yuvarlak bir yüzü vardı ve iki günlük oruçtan sonra bile sağlıklı rengini korurdu. Kısaca genel görünümünü anlatmak gerekirse, Vespasianus'un oğlu Domitianus'a yakın bir benzerliği vardı...” (anek. VIII. 12-13).

ki bunlardan Troyalı Helen ve Polydeukes Zeus'un, Kastor ve Klytemnestra Tyndareos'un çocuklarıdır - olduğu sahnede rol yaparken yarı çıplak dans etmektedir (Evans, 2005: 35).

⁶⁷ Roma yasalarına göre *patricius* ve *consul* gibi asil bir paye sahibi kimseler kötü yola düşmüş, ahlak yoksunu kadınlar ile evlenemezdi (bk. Proc. *Anek.* IX. 51.). Bu yasa Büyük Constantinus (ca. 272-337) tarafından onaylanmıştır (Evans, 2005: 37). Ayrıca Iustinus'un eşi imparatoriçe Euphemia'nın da bu evliliğe karşı çıkmış olduğu belirtilmektedir. Euphemia'nın kendisi de eskiden bir köle olmakla birlikte sahibi tarafından imparator Iustinus'a satılmış ve özgürlük bahşedilerek Lupicina olan ismi Euphemia olarak değiştirilmiştir (Proc. *Anek.* IX. 49; Theoph. 6011). Euphemia için bk. *PLRE* II, Euphemia 5; *ODLA*, 563; Vasiliev, 1950: 60-61. Iustinianus ve Theodora'nın evlilikleri ve yasa ile ilgili ayrıntılı olarak ayrıca bk. Daube, 1967: 380-99.

⁶⁸ Proc. *Anek.* IX. 3. 9. Buna ilaveten Theodora'nın imparatoriçe olduktan sonra hastanelere, kiliselere ve manastırlara gelir bahsettiği ve kötü durumda olan kadınları kurtarmak için kişisel bir çaba harcadığı bildirilmektedir. Theodora ve geçmişi hakkında ayrıca bk. Evans, 2005: 33; Lee, 2013: 245-6;

⁶⁹ *Cod. Just.* V. 4. 23. Yasa, büyük bir olasılıkla Iustinus'un eşi Euphemia'nın ölümünden sonra çıkmış olmalıdır.

⁷⁰ Maas 2005, 5.

⁷¹ Evans 2005, 33. Ayrıca, 2000 yılında Suriye Ortodoks Kilisesi'nin en yüce yetkilisinin 'Adil kraliçe Theodora'nın 1500. yıl dönümünü deklare ettiğini belirtmektedir.

⁷² Proc. *de bell. pers.* I. xiii. 1; Malal. 17. 422. 18; Chron. Pasch. 527. Ayrıca bk. Mazal, 2001: 52; Maas 2005, 6; Lee, 2013: 243 vd.; Mitchell 2016, 188.

Iustinianus, imparatorluk yönetimini *renovatio imperii* ideolojisi üzerine tasarlamaya çalışmış ve bu amacını gerçekleştirmek ve özellikle MS. II. yüzyıl Roma İmparatorluğu'nun sahip olduğu topraklarda hak iddisına dayanarak yeniden imparatorluğa katmak için dikkatinin çoğunu batıya çevirmiştir. Iustinianus'un yeniden fetih ideolojisinin asıl amacını, Germen ulusların parçaladığı Roma İmparatorluğu'nu restore etmek ve tüm Akdeniz'i tek bir idari sistem ve inanç etrafında birleştirerek, Eski Roma İmparatorluğu'nu canlandırmak suretiyle güçlü bir imparatorluk yaratmak şeklinde özetlemek mümkündür. Bu amaç doğrultusunda Sasanilerle üç kez mücadele edilmiş; Kuzey Afrika'da Vandallara boyun eğdirilmiş; İtalya'da uzun ve pahalı savaşların ardından yaklaşık yirmi yılsonunda hem Franklar hem de Gotlarla yapılan savaşlar neticesinde Doğu Roma gücü Akdeniz'de neredeyse tesis edilmiştir. A. A. Vasiliev'e göre Iustinianus'un yaptığı sayısız savaşların Batı kökenli olanları fetih amaçlıyken doğuda Sasanilere karşı gerçekleştirdikleri ise savunma amaçlıdır.⁷³

S. Mitchell, Iustinianus'un Roma İmparatorluğu'nu Tanrı'nın huzurunda adaletle yönetilen evrensel bir krallık olarak güçlendirmekte kararlı olduğunu belirtmektedir.⁷⁴

Iustinianus, eşi Theodora ile birlikte Doğu Roma İmparatorluğu'nun iktidar yetkisinin yegâne sahipleri olarak tahta çıktıkları zaman imparatorluk gücünü sağlamlaştırmak için sınır savunmalarına önem vermiştir. Bu bağlamda Procopius tarafından ilk icraatlarından biri olarak Mindus'ta⁷⁵ bir kale inşasının yapımının emrini verdiği aktarılmaktadır.⁷⁶ Iustinianus'un faaliyetlerinden bir diğeri 529 yılında paganizmin son izlerini tamamen ortadan kaldırmak için Platon'un kurucusu olduğu Atina'daki felsefe okulu Academia'yı kapatmasıdır. Buradaki birçok Neoplatoncu eğitmen sürgüne gönderilmiş ve okulun mallarına el konulmuştur. Kapatılan okula mensup filozofların bir kısmı Sasani imparatoru Hüsrev Anuşirvan'ın yanına sığınmak üzere İran topraklarına göç etmişlerdir. İran topraklarında bir süre yaşayan bu filozoflar kendi topraklarına dönmek istediklerinde Hüsrev, Iustinianus ile görüşerek söz konusu bu filozofların haksızlığa uğramamaları için çaba göstermiş olduğu belirtilmektedir.⁷⁷

⁷³ Vasiliev 1952, 162: Vasiliev, Iustinianus'un gözünde imparatorluğun asıl düşmanlarının Germenler olduğunu belirtmektedir.

⁷⁴ Mitchell 2016, 192.

⁷⁵ Sasani İmparatorluğu sınırında bulunan Mindus'un yeri modern araştırmacılar arasında tartışma konusu olmuştur. L. M. Whibty (1988: 210, 213) ve A. Palmer, (1990: 5, n. 7) Mindus'u Nisibis'in en az 50 km kuzey doğusuna lokalize ederken G. Greatrex ve S. Lieu (2002: 87), Mindus'u Dara kenti yönüne doğru Nisibis'in batısına yerleştirmektedirler.

⁷⁶ Proc. de bell. pers. I. 13. 2.

⁷⁷ Wildberg, 2005: 330: Atina'daki felsefe okulunun kapanışı ve VI. yüzyıl Iustinianus Dönemi'nin felsefeye yaklaşımı ve tutumu üzerine ayrıntılı olarak bk. Wildberg, 2005: 316-343.

Iustinianus saltanatının *ca.* 531 yılında Doğu Roma'da ipek üretilmesi için çaba göstermiş olduğu kayda geçilmiştir. Romalılar, antik dünyanın doğusundaki en önemli karayolu ticaret yollarının, Uzak Doğu'dan gelen lüks malların, Akdeniz'in doğu kıyısındaki büyük Roma merkezlerine ulaşmasının, Sasani bölgesinden geçtiğinin acı bir şekilde farkındaydı. Deniz yoluyla, özellikle de Hindistan ile kârlı ticaretin başlangıç noktası olan Basra Körfezi'nde İran'ın üstünlüğü, Sasani İmparatorluğu'nun Roma'nın doğu ticaretiyle ilgili oynadığı kilit rolü daha da güçlendirmiş olmalıdır.⁷⁸ Zira Hint Okyanusu ile Basra Körfezi arasında hâkimiyet gücüne sahip olan Sasani İmparatorluğu İpek ticareti güzergâhlarını kontrolü altında tutmaktaydı.⁷⁹ Procopius'a göre Iustinianus, Sasanilerin ticaret tekeli kırılmak ve ipek yolu ticaretinde pay sahibi olmak için Etiyophia kralı Hellestheaeus'a Ioulianus adında bir elçi göndermiş ve dinsel sebepleri öne sürerek halkı Sasanilere karşı kendileriyle birleşmeye çağırmıştır.⁸⁰ Bu birleşme için Etiyopyalıların ipeği Hindistan'tan deniz yoluyla getirip Doğu Romalılara satması gerekmektedir. İpeğin getirilmesinin önemi düşman ve rakip oldukları Sasanilere ipek ticareti üzerinden elde ettikleri gelirlerine darbe vuracak olmalarıdır.⁸¹ Fakat Etiyophialıların, ipeği aracısız bir şekilde direkt olarak satmaları mümkün değildir. Procopius, Sasani tüccarlarının Hint gemilerinin ilk uğradığı limanlarda (komşu ülke olmaları nedeniyle ilk durak noktaları İran limanlarıdır) tüm kargolarını satın aldıklarını aktarmaktadır.⁸² Bununla birlikte Etiyopyalılar için mesafenin fazla olması sorun teşkil etmiş ve ekonomik zorunluluğun farkında olan imparator Iustinianus'un bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış; Doğu Roma'nın ipek ihracatının bağımlılığı 560 yılına kadar sürmüştür.⁸³ Fakat imparatorun bu girişimi dikkate değerdir. Procopius'un anlatımı dikkate

⁷⁸ Hindistan ile özellikle de Basra Körfezi üzerinden deniz yoluyla Sasanilerin temasları için bk. Wiesehöfer, 1998a: 19–20; Daryaee 2003: 1–6.

⁷⁹ Romalı tüccarlar, İran toprakları üzerinden Fırat ve Dicle boyunca sınır bölgelerine seyahat ederek Uzak Doğu'dan ve Hindistan'dan mal aldıklarında Doğu gücü tarafından belirlenen gümrük vergilerini ödemeleri gerekmektedir. B. Dignas ve E. Winter (2007: 200), bazı araştırmacıların Bazı gümrük vergileri ile biriken gelirlerin, Sasanilerin ordularını kurmasına, Arap paralı askerlerini almasına ve nihayet batıya doğru genişlemesine izin verdiği görüşünde olduklarını belirtmektedir. Sasani İmparatorluğu'nun deniz ticaretindeki tekeli için ayrıca bk. Williams, 1972: 97–109; Whitehouse & Williamson, 1973: 29–49; Whitehouse, 1996: 339–49.

⁸⁰ Proc. *de bell. pers.* I. 20. 9-10. Böylelikle, Etiyopyalılar, Hindistan'dan ipek satın alıp Romalılara satarak, Romalıların yalnızca bir şekilde kâr etmesine neden olurken, çok fazla para kazanacaktı. Başka bir deyişle, artık kendi paralarını düşmanlarına ödemek zorunda kalmayacaklardı. Ayrıca bk. Greatrex, 2005: 501-2.

⁸¹ Proc. *de bell. pers.* I. 20. 10. Ayrıca Romalılar için, Çin ve Hindistan'la olan tek yerli ticaretinin Sasanililer aracılığıyla gerçekleşmesi, barış zamanında yüksek maliyetler ve savaş zamanlarında ise doğu ticaretinin sona ermesini gerektirmekteydi. Bk. Dignas & Winter, 2007: 200.

⁸² Proc. *de bell. pers.* I. 20. 12.

⁸³ Greatrex, 2005: 503. G. Greatrex, her ne kadar ipek kurtlarının, doğu rahipleri tarafından 550'li yılların başlarında Roma İmparatorluğu'na getirtmiş olsa da, ipek konusunda Roma'nın ithal bağımlılığının güçlü kaldığını 560 yıllarına kadar sürdüğünü vurgulamaktadır. Procopius, sekizinci kitabında ipeğin Doğu Roma'da üretilmesinin nasıl olduğunu aktarmaktadır.

alındığında Hindistan'dan gelen bazı keşişler⁸⁴ vasıtasıyla Doğu Roma'da ipek üretilmesine başlanmıştır.⁸⁵

Iustinianus Dönemi'nin kayıtlara geçen en önemli tarihi olaylarından birisi 532 yılında meydana gelen Nika İsyanı'dır.⁸⁶ Zira imparator Iustinianus nerdeyse tahtını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. İsyân, imparatorluk yönetiminde bulunan şahısların yanlış politikaları nedeniyle meydana gelmiştir. Özellikle *praetorium praefectus* Cappadocalı Ioannes⁸⁷ ve *quaestor* Tribonianus'un⁸⁸ icraatları isyanın çıkmasına neden olmuştur.⁸⁹ Nika İsyanı'nın ardalanın da ise IV. yüzyıla birlikte Constantinopolis Hipodromu'nda düzenlenen halk ile saray meşrabı kimselerin ilgi odağı bir aktivite olan Roma tarzı araba yarışlarındaki gruplar, maviler ve yeşillerden oluşmaktadır.⁹⁰ Roma döneminde bu tarz yarışlarda dört grup bulunmaktaydı: maviler, yeşiller, kırmızılar ve beyazlar. Bu takımların Doğu Roma İmparatorluğu'nda da aynı şekliyle devam ettiği, fakat yeşiller ve mavilerin öne çıktığı

⁸⁴ Bu keşişler uzun süre Kuzey Hindistan'da Serinda adı verilen bölgede yaşamışlardır, bu süre içinde ipeği üretmenin nasıl mümkün olduğunu öğrenmişlerdir. Bk. Proc. *de bell.* VIII. 17. 1; ayrıca bk. Stein, 1949: 769–773; Pigulewskaja, 1969: 158–159; Evans, 1996: 234–235; Greatrex & Lieu, 2002: 129.

⁸⁵ Proc. *de bell.* VIII. 17. 3-6: Keşişler, imparatorun ipeğin Sasanilerden temin edilmemesine yönelik talebini öğrenmişlerdir. Bu sorunu çözebileceklerini ve kimi solucanların ipek ürettiğini, fakat solucanı canlı olarak getiremeseler bile yavrusunu canlı getirmenin mümkün olduğunu; solucanların yavrularının oldukça çok sayıda yumurtadan meydana geldiğini; bu yumurtalar üretilip ardından gübreye gömülürse ve belli bir ısıda korunursa canlı solucanlar doğduğunu imparator Iustinianus'a ifade etmişlerdir. Iustinianus ise keşişlere birçok ödül vaad ettikten sonra keşişler Serinda'ya gitmiş ve yumurtaları getirip söyledikleri şekilde onları solucanlara dönüştürmüşlerdir. Bu suretle ipeğin üretimi başlamıştır. T. Ersoy, Iustinianus'un en büyük başarılarından birinin ipek üretimi olduğu ve hatta Broussa (Bursa) şehrinde günümüze kadar ipek üretildiği ve bu sanayinin temelini Iustinianus'un attığı görüşünü ortaya koymaktadır (2009: 51).

⁸⁶ Nika İsyanı ile ilgili yapılan modern çalışmalar için genel olarak bk. Bury, 1897: 92-119; Greatrex, 1997: 60-86; Meier, 2003: 273-300; Evans, 2005: 15-21; Haldon, 2005: 39-41; Cameron, 2012: 162-163; Mitchell, 2016: 201-208.

⁸⁷ Cappadocalı Ioannes, Caisaria'dan gelmiş ve kariyerine kâtip olarak başlamıştı. Çok eğitilmiş biri olmamasına rağmen 531 yılında *praetorium praefectus*'luğa atanmıştır. Bu memurluk kurumunun orduyla ilgili tek yetkisi erzakını tedarik etmek ve ödemeleri yapmaktır. Bölgenin tüm yönetim işleri onun gözetimi altındaydı. Ayrıca Roma ve Constantinopolis'e gönderilen tahıl ve diğer ihtiyaçların sağlanmasından sorumluydu. Vergileri yükseltebilme ve eyalet hükümetleri üzerinde doğrudan yetkisi bulunmaktadır. Ioannes hakkında bk. *PLRE III*, Ioannes II; Downey, 1960: 41; Browning, 1971: 81. E. Gibbon (1994: 76), eserinde Ioannes'ten "*Iustinianus'un servetini artırmaya çalışan memur*" olarak bahsetmektedir. Ayrıca bk. Baker, 2002: 19-25. Procopius ise Ioannes'in vergi toplamak suretiyle uyguladığı yanlış politika sayesinde kısa sürede Iustinianus'un savaşları için gereken paranın sağlandığından bahsetmektedir (*de bell. pers.* I. 24. 14). Cappadocalı Ioannes'in faaliyetleri ile ilgili bir değerlendirme için bk. Bury, 1958: 36-39; Evans, 2005: 80-82.

⁸⁸ Tribonianus, Pamphylia'da doğmuş, iyi bir eğitim alarak Iustinianus döneminde başarılı bir avukat olarak ortaya çıkmıştır. 529 yılında *quaestor* olmuştur (Browning, 1971: 82-83). Tribonianus, Iustinianus döneminin en önemli hukukçularından biridir. Hukukçu Tribonianus, *Codex Iustinianus*'un yayımlanmasında önemli çalışmalarda bulunmuştur. Iustinianus döneminde yapılan önemli hukuk çalışmalarında oldukça fazla katkıda bulunmuştur (Downey, 1960: 73-76; Morrisson, 2014: 46-47). Fakat Procopius tarafından paraya düşkün, kazancı için adaleti satmaya hazır biri olarak betimlenmektedir (*de bell. pers.* I. 24. 16).

⁸⁹ Ioannes ve Tribonianus hakkındaki suçlamalar için bk. Proc. *de bell. pers.* I. 24. 7; ayrıca bk. Maas, 1992: 44; Lee, 2013: 247-250.

⁹⁰ Hippodromdaki araba yarışları ilgili bk. Cameron, 1976; Rice, 2002: 143-146; Auzepy, 2011: 60-66; Ergin, 2013: 287-297.

görülmektedir.⁹¹ Dolayısıyla imparatorluk içindeki güçlü kimseler halk üzerinde oldukça etki bırakan bu grupları kendi yanına çekmeye çalışmış ve bu gruplar birer sosyal unsur olarak öne çıkmaya başlamıştır.

13 Ocak 532 yılında hem maviler hem de yeşiller gruplarına mensup olan halk, imparatorluğun mali politikasında etkili olan memurların keyfi vergi uygulamalarına tepki göstermek adına mali işlerin iyi yönetilmediğini öne sürerek “*çok yaşasın iyiliksever maviler ve yeşiller*” sloganı atarak ayaklanma çıkarmışlardır.⁹² İsyan eden kitlenin slogan olarak *Nika* (=zafer) söylemi olması isyanın bu isimle anılmasına neden olmuştur⁹³. Yeşillerin başlattığı isyanda her iki grubun da imparator Iustinianus’a karşı birlikte harekete geçmeleri onların yönetimden memnun olmadıklarını göstermektedir. Modern araştırmacılar isyanın nedenini Iustinianus’un yönetiminden hoşnut olmayan senatörlerin imparatorluk idaresinde değişiklik yapmak istemesine bağlamaktadırlar.⁹⁴ Fakat bu yorumlar Iustinianus’u ayaklanmanın başlangıcındaki olayların kurbanı olarak görüyor olsa da M. Meier, muhalefet gruplarını yıkmak için bizzat imparator Iustinianus tarafından isyanın provoke edildiğini ve kasıtlı olarak olayları tırmandırdığını savunmaktadır.⁹⁵ Başkentteki isyanın büyüklüğü ve korkunçluğu Procopius’un “tüm şehir öldürmek için Ioannes ve Tribonianus’u aramaya başladı” ifadesinde açık bir şekilde görülmektedir.⁹⁶ Buna ilaveten Procopius, isyancıların Ayasofya başta olmak üzere Büyük Saray’ın girişi Chalce Kapısı ve senatus binası da dahil olmak kaydıyla Constantinopolis’te büyük yıkımlar ve yangınlara neden olduğunu aktarmaktadır.⁹⁷

⁹¹ Maclagan, 1968: 43; Hür, 1994: 310; Evans, 2005: 16. Maviler ve yeşiller *demes*’i için ayrıca bk. Cameron, 1976; Moorhead, 1994: 44-49; Evans, 2005: 15-18; Cameron, 2012: 162-165. J. A. Evans bazı tarihçilerin yeşillerin monofizit; buna karşın mavilerin ise Ortodoks olduğu görüşünü kabul ettiklerini fakat bu tür *demes*’lerin bir tür şehirlerin *milisi* olduğunu ve bir şehrin savunmasına katkıda bulunabilecek fiziksel olarak uygun erkeklerden oluştuğunu vurgulamaktadır. Grupların temsil ettikleri zümreler için ayrıca bk. Browning, 1971: 64; Pekak, 2010: 252. Gruplara yapılan maddi destek konusunda bk. Hür, 1994: 311.

⁹² Procopius, *Savaşlar Tarihi* kitabının birinci cildinin yirmi dördüncü bölümünde Nika isyanını ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Procopius’un dışında isyanla ilgili diğer anlatımlar Ioannes Malalas ve Theophanes tarafından yapılmaktadır. Krş. Malal. 18. 71; Chr. Pasch. 620.13-629. 9; Theoph. 181.24-31, 184. 3-186. 2, Marc. com. a.532. İsyanın detaylı bir anlatımı için ayrıca bk. Evans 1996, 119-25, Greatrex 1997, Meier 2003b, Evans 2005, 15-20. İsyanın çıkma nedenleri için bk. Proc. de bell. pers. I. 24. 17. Ayrıca bk. Bury, 1958: 40.

⁹³ Proc. de bell. pers. I. 24. 10; Theoph. 181. 24-5.

⁹⁴ Bury, 1897: 93; Bury, 1958: 42; Evans, 2005: 18. A. A. Vasiliev ise (1950: 189) isyanın hanedan kaynaklı, dini ve genel olmak üzere üç ana nedeni olduğu belirtmektedir. Bu nedenler ise Anastasius’un hayatta kalan varislerinin (yeğenlerinin) imparatorluk tahtındaki haklarının gasp edildiğini düşünmeleri ve bundan dolayı Monofizit düşüncenin savunucusu olan Yeşiller tarafından desteklenmeleri ve son olarak memurların (özellikle Tribonianus ve Ioannes) kanunları ihlal eden hareketlerinin halk arasında tepki uyandırmasıdır.

⁹⁵ M. Meier, isyanı detaylı bir şekilde değerlendirmekte ve Iustinianus’un bir kurban olarak değil tam aksine suçlu görmektedir. Bk. 2003: 273-300.

⁹⁶ Proc. de bell. pers. I. 24. 17.

⁹⁷ İsyancılar, ayrıca Anastasius’un yeğeni Probus’un da evini ateşe vermiştir; zira Probus’u imparator ilan etmeyi planlamışlar; fakat Probus’u evde bulamamışlardır. Bk. Proc. de bell. pers. I. 24. 9; Chron. Pasch. 622; Theoph.

Iustinianus, isyan karşısında ilk olarak Tribonianus ve Ioannes'i azlederek Phocas'ı *praetorio praefectus*, Basilides'i *quaestor* yapmıştır.⁹⁸ İsyanın bastırılması görevi için ilk önce Anastasius'un yeğenleri Hypatius ve Pompeius'u atamış; fakat akabinde Hypatius ve Pompeius'u görevden almıştır; zira isyancı kitle onları imparator ilan etmeye çalışmıştır.⁹⁹ Procopius'un aktarımında isyancılar Hypatius'u imparator ilan etmiş ve bu durum Iustinianus'un korkmasına ve kaçmayı düşünmesine neden olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁰ Buna ilaveten Procopius, imparatoriçe Theodora'nın kaçmayı düşünen Iustinianus'u "*Kaçmak isterseniz kaçabilirsiniz, bunun için yeterli paramız mevcuttur, işte deniz ve botlar... Ancak kraliyet elbisesi en soylu kefendir*" sözleriyle durdurmuş olduğundan bahsetmektedir.¹⁰¹ Procopius'un bu anlatımından Theodora'nın Iustinianus üzerindeki etkisi ve imparatorluğun belki de daha büyük bir kaosun içine sürüklenmesinin önüne geçtiği sonuçları çıkarılabilir. Nitekim modern araştırmacılar da imparatoriçe Theodora'nın bu cesaretinin değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bununla ilgili olarak A. Cameron, imparatoriçenin bu sözlerini "*imparatorun cesaretlendirilmesinde belkemiği vazifesi*" gördüğünü aktarmaktadır.¹⁰² Sonuç olarak Theodora, Iustinianus'u etki altında bırakmış olsa gerektir. Zira imparator Iustinianus'un kararlı bir şekilde hareket ettiği ve isyanı bastırmak üzere Belisarius ve Mundus'a görev verdiği görülmektedir.¹⁰³ Iustinianus'un emri üzerine Belisarius ve Mundus askerlerini kalabalığın üzerine göndererek yaklaşık olarak 30.000 ila 35.000 arasındaki kişiyi katletmek suretiyle isyanı bastırmışlardır.¹⁰⁴ Sonuç olarak isyanın liderleri tutuklanmış; Anastasius'un yeğenleri Hypatius ve Pompeius başta olmak üzere senatus mensubu ve üst düzey mevkii sahibi pek çok kimse de idam edilmiştir.¹⁰⁵

Iustinianus, ca. 533 yılında Belisarius'u Afrika'daki Vandal krallığına karşı on altı bin askerle birlikte sefere göndermiş; Belisarius, Vandallarla iki kez savaşta karşı karşıya geldikten sonra kralları Gelimer'e 534 yılında boyun eğdirerek esir düşürmüştür; savaş sonunda

184. 19-21, 25-7. Constantinopolis'teki yapıların zarar görmesine ilişkin olarak ayrıca bk. Cameron, 2012: 165; Morrisson, 2014: 47.

⁹⁸ Proc. de bell. pers. I. 24. 18. Phocas için ayrıca bk. Ionn. Lyd. de mag. iii. 75; PLRE II, Phocas 5; Maas, 1992: 78-82; Kelly, 2004: 53-62.

⁹⁹ Proc. de bell. pers. I. 24. 19-20. Ayrıca bk. Morrisson, 2014: 47; Mitchell, 2016: 206. Anastasius'un yeğenleri için ayrıca bk. Hypatius ve Pompeius için PLRE II, Hypatius 6; ODLA, 754.

¹⁰⁰ Proc. de bell. pers. I. 24. 22; Proc. hist. ix. 35.

¹⁰¹ Proc. de bell. pers. I. 24. 37. Theodora'nın konuşmasının tam metni için bk. Proc. de bell. pers. I. 24. 33-37; krş. Chron. Pasch. 620. 14-15. Procopius'un eserlerinde Theodora'nın nasıl anlatıldığına dair bir değerlendirme için ayrıca bk. Cameron, 1996: 67-83.

¹⁰² Cameron, 1996: 69. Ayrıca bk. Evans, 1972: 52.

¹⁰³ Proc. de bell. pers. I. 24. 40. Mundus için ayrıca bk. PLRE III, Mundus; ODLA, 1046; Mitchell, 2016: 206.

¹⁰⁴ Proc. de bell. pers. I. 24. 54: Procopius, otuz binden fazla kişinin öldüğünü söylerken Malalas (18.71), Theophanes (185. 26-8) ve Chronicon Paschale (627. 6-7) bu rakamı otuz beş bin olarak vermekte; Lydialı Ioannes (de. mag. iii. 70) ise elli bin kişinin öldürüldüğünü belirtmektedir.

¹⁰⁵ Proc. de bell. pers. I. 24. 55-58; Malal. 476. 22- 477. 1; Chron. Pasch. 627. 8-9; Theoph. 185. 30-186.

Kartaca, Sardinya, Korsika, Balerik ve Moritanya ele geçirilmiştir.¹⁰⁶ Bununla birlikte Kuzey Afrika'da tam bir egemenlik kurulamamış olduğundan 534 ila 548 yılları arasında bölgenin yerli halkı Berberiler ile mücadele edilmiştir.¹⁰⁷ Belisarius, Afrika seferinden zaferle Constantinopolis'e döndükten sonraki yıl 535'te yedi bin beşyüz kişiden oluşan bir birliğin başında Sicilya'ya gitmiş ve aynı yılın sonunda Sicilya fethedilerek Doğu Roma topraklarına katılmıştır. Ca. 536 yılında Belisarius ve ordusu İtalya'ya Gothlarla savaşmak üzere gönderilmiş Roma karşı koyulmaksızın fethedilmiş; fakat ardından Gothlar Roma'yı bir yıl dokuz ay kuşatma altına almışlardır.¹⁰⁸ Gothlarla İtalya'da savaşıldığı sırada Sasani imparatoru Hüsrev Anuşirvan'ın Doğu Roma'ya karşı 540 yılında sefere çıktığı ve Doğu Akdeniz kentlerini ele geçirdiği görülmektedir.¹⁰⁹ Doğu Roma İmparatorluğu'nda hem batısında hem de doğusunda savaş hali sürerken VI. yüzyılın en büyük felaketlerinden birisi olan veba Doğu Akdeniz kentlerinde hızlı bir şekilde yayılmış ve birçok kişinin ölümüne neden olmuştur.¹¹⁰ Vebadan altı yıl sonra Iustinianus'un eşi Theodora'nın kanserden öldüğü aktarılmaktadır. Belisarius'un İtalya seferinden başarılı bir sonuç elde edememesi ise 552 yılında komutanın otuz bin askeri birlikte Narses'e verilmesine neden olmuştur.¹¹¹ Batıda seferler ve savaş devam ederken doğuda Sasani İmparatorluğu ile elli yıllık bir barış anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmadan üç yıl sonra ise ca. 565 yılının Kasım ayında ölmüştür.

Sonuç olarak Iustinianus, imparatorluğun hem doğusunda hem de batısında sayısız maliyeti yüksek mücadelelere girişmiştir. Bu savaşların Batı Avrupa kökenli olanları yeniden fetih politikasıyla saldırı amaçlı gerçekleştirilirken doğu sınırında Sasanilere karşı ise savunma amaçlı olarak yapıldığı görülmektedir. Iustinianus, emperyal ideoloji kapsamında dikkatinin çoğunu batıya çevirerek Akdeniz'i yeniden bir Roma gölü haline getirmeye gayret etmiştir. Bundan dolayı askeri birliklerin büyük ve önemli bir kısmını Batı'daki fetihleri için kullanırken imparatorluğun doğusunu ve kuzeyini Sasanilerin, Slavların ve Hunların saldırılarına açık bırakmıştır. Iustinianus'un eski Roma topraklarındaki hak iddiası, Gotlara karşı savaş açmaya karar verdiği zaman Procopius tarafından aktarılan "*Bize ait olan İtalya'yı*

¹⁰⁶ Belisarius'un Afrika seferi ayrıntılı olarak için bk. Proc. *de bell. Vand.* Evans, 1972: 61-68; McCormick, 1985: 65-66, 125-127; Evans, 1996: 126-133; Cameron, 2012: 117-119; Conant, 2012: 202-224; Lee, 2013: 260-261; Mitchell, 2016: 210-212. Iustinianus'un Afrika politikasına dair en güncel çalışma M. E. Williams tarafından doktora tezi olarak 2016 yılında bilim dünyasına sunulmuştur.

¹⁰⁷ Doğu Roma ve Berberiler arasındaki mücadeleler hakkında kapsamlı bir çalışma için bk. Merrills, 2004.

¹⁰⁸ İtalya'da yapılan savaşlar üzerine ve Roma'nın ele geçirilişi ile ilgili detaylı olarak bk. Proc. *de bell. Goth.*; ayrıca bk. Pohl, 2005: 459-473; Cameron, 2012: 115-117; Mitchell, 2016: 213-222.

¹⁰⁹ Iustinianus ve Hüsrev Anuşirvan arasındaki mücadeleler III. Bölümde ele alınmaktadır.

¹¹⁰ 540 yılında ortaya çıkan veba için ayrıntılı olarak bk. Allen, 1979: 5-20; Horden, 2005: 134-160; Stathakopoulos, 2007: 99-118; Morony, 2007: 59-86; Kennedy, 2007: 87-99. Ayrıca Geç antikçağda veba üzerine editörlüğü L. K. Little (2007) tarafından üstlenilen kapsamlı bir çalışma ortaya konulmuştur.

¹¹¹ Iustinianus ve Belisarius arasındaki ilişki için bk. Parnell, 2017: 66-68, 90-92. Narses'in askeri kariyeri için ayrıca bk. *PLRE III*, Narses I; *ODLA*, 1059 vd.

zor kullanarak gasp eden Gotlar, onu tekrar bize vermeyi reddetti”¹¹² şeklindeki sözlerinde açıkça görülmektedir. Saldırı amaçlı bu savaşların sonucunda Iustinianus, imparatorluk sınırlarını iki katı genişletmiş; Dalmaçya, İtalya, Kuzey Afrika'nın doğu kısmı (günümüz Cezayir ve Tunus), İspanya'nın güneydoğusu, Sicilya, Sardunya, Korsika ve Balear adalarını imparatorluğun parçası haline getirmiş; böylelikle Akdeniz'de yeniden Roma hâkimiyeti tesis edilmiştir. İmparatorluğun sınırları Gades Boğazı'ndan Fırat'a kadar olan toprakları içine alan bir hale ulaşmış olmasına rağmen Iustinianus'un, eski Roma İmparatorluğu'nu tekrar ele geçirme konusundaki girişimleri başarısız olarak görülmektedir.¹¹³ Zira imparatorluğun gücü yeni fethedilen toprakların her birisinde eşit derecede olmadığı için Iustinianus'un fetih hareketleri imparatorluğun sonraki dönemlerinde hem ekonomik hem de siyasi anlamda ciddi sorunlara neden olmuştur.

1.2. Iustinianus'un Reformları

İmparator Iustinianus'un, imparatorluk içindeki değişiklikleri ve yenilikleri sadece kendisini yansıtmamakta; aynı zamanda Cappadocialı Ioannes gibi dönemin en yüksek mertebelerinden kişilerin de görüşlerine ayna tutmaktadır. J. F. Haldon'a göre genelde saltanatının ilk on beş yılı süresince ortaya konan bu tür girişimler sadece yönetim düzenine dair soruların ciddi yükümlülüğüne ilişkin değil aynı zamanda Iustinianus'un tanrı tarafından görevlendirilen imparator olarak rolünü gösterme konusunda ideolojik hareket etme kaygısıyla da ortaya çıkarılmıştır.¹¹⁴

Iustinianus'un reformları genel olarak iki türde kategorize edilmektedir. Bunlardan ilki askeri fetihleri takiben imparatorluk yetkisini, Roma hukukunu ve vergilendirme sistemini uygulamaya koymak için imparatorluk yönetiminin revize edilmesidir. İkinci tip reform ise imparatorluk içerisinde yolsuzluk, yargılamada usulsüzlük, adaletsizlik gibi problemlere yönelik kısa vadeli çözümlerden oluşmaktadır. Bu tip reformlar, Iustinianus'un hukukun önemli konularını, mahkemelerin işleyişini, mali ve vergi sistemini, askeri örgütlenmeyi ve sivil idarenin yönetimini kapsayan imparatorluğun günlük meseleleri ile kişisel ilişkisini göstermektedir. İlk kategorideki reformda, 534'teki Afrika'nın ve 537 yılında İtalya'nın geri kazanılan toprakları için bir *praefectus praetoria*'lık kurulması, genişleyen emperyal gücün

¹¹² Proc. de bell. Goth. I. 5. 8.

¹¹³ Vasiliev, 2017: 167 vd.

¹¹⁴ Haldon, 2005: 49. Iustinianus'un imparatorluk yönetiminde benimsediği görüşe ilişkin ayrıca bk. McCormick, 2001: 156–60. Iustinianus'un gerçekleştirmiş olduğu reformlar için ayrıca bk. Sarris, 2006: 204-222; Cameron, 2012: 104-127; Lee, 2013: 253-263.

bu yüzünü en açık biçimde göstermektedir.¹¹⁵ Bu değişikliklerin büyük çoğunluğu Cappadocialı *praefectus praetoria* Ioannes'in idaresinde gerçekleştirilmiştir; imparatorun ziyade Ioannes'in reformları yaptığı ve uyguladığı için itibar alması gerektiği açıktır; fakat bu imparatorun konuyla yakından ilgilenmediği anlamına gelmemektedir.

A. A. Vasiliev, Iustinianus'un reformlarının arasından özellikle 535 yılında yayımlanan iki büyük *novallae*'nin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu iki yasa idari reformların asıl dayanak noktalarını ve devlet memurlarının görev tanımlamalarını kapsamaktadır.¹¹⁶ Yasalar yöneticilere rüşvet tekliflerini kabul etmemeyi, idari karar ve cezalandırmalarda adaletli olmalarını, suçlu bulunan kimseleri cezasız bırakmamaları, masum insanları korumalarını ve genel anlamda bir babanın çocuğuna davrandığı gibi halka karşı muamele etmelerini içermekte ve aynı zamanda yetkililerin kendilerini rüşvetten uzak tutarken imparatorluğun gelirini artıracak her tür gayreti göstermelerine dikkat çekmektedir.¹¹⁷

Iustinianus, idari reformlarının düzenlenmesine eyaletlerin yönetim şeklinde değişikliğe giderek devam etmiştir. Sınır bölgelerinde sivil ve askeri ilişkileri koordine etmek veya askeriye sivil otoriteye zorla girmesini önlemek için yönetim uygulamasının ihtiyacına yönelik eyaletler yeniden organize edilmiştir.¹¹⁸ Bu değişiklikler özellikle Doğu'nun önemli bir kısmını etkilemiş ve küçük birkaç şehir daha büyük yerleşim birimlerine dahil edilmeye başlanmıştır. Iustinianus *diocesis*'leri tamamen ortadan kaldırmıştır.¹¹⁹ Cappadokia'da ise bölgedeki emperyal mülklerden sorumlu askeri ve sivil otoritenin tek bir çatı altında olduğu yeni bir idari yetki yaratmıştır: *praetor*'luk.¹²⁰ Bu yenilik *praefectus praetoria* mevkisinin imparatorun sonra en yüksek idari makam olarak VI. yüzyılın en önemli gelişmelerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Batı'da ise eyaletlerin idari sistemi önceden varolan durumunu muhafaza etmiştir. İmparator Iustinianus, yaptığı düzenlemelerle imparatorluğun iç kusurlarını giderdiğini ve yeni bir refah düzeyi oluşturduğunu yasalarında belirtmiştir.¹²¹ İmparatorluğun yasama kurumunun hızlı ve etkili çalıştığına dair iyi bir örnek Didyma'dan ele geçen epigrafik belge ile kanıtlanmaktadır. Yazıt, 1991 yılında yapılan kazı

¹¹⁵ Haldon, 2005: 49.

¹¹⁶ Vasiliev, 1952: 192.

¹¹⁷ Haldon, 2005: 50. Iustinianus'un yasalarının içeriğinden yönetim anlayışının adalete dayalı bir şekilde olduğu ve bu bakımdan da Sasani imparatoru Hüsrev Anuşirvan ile aynı yönetim politikası sergilediği görülmektedir.

¹¹⁸ Haldon, 2005: 50. Krş. Sarris, 2006: 2-3.

¹¹⁹ Evans, 2005: 5-6.

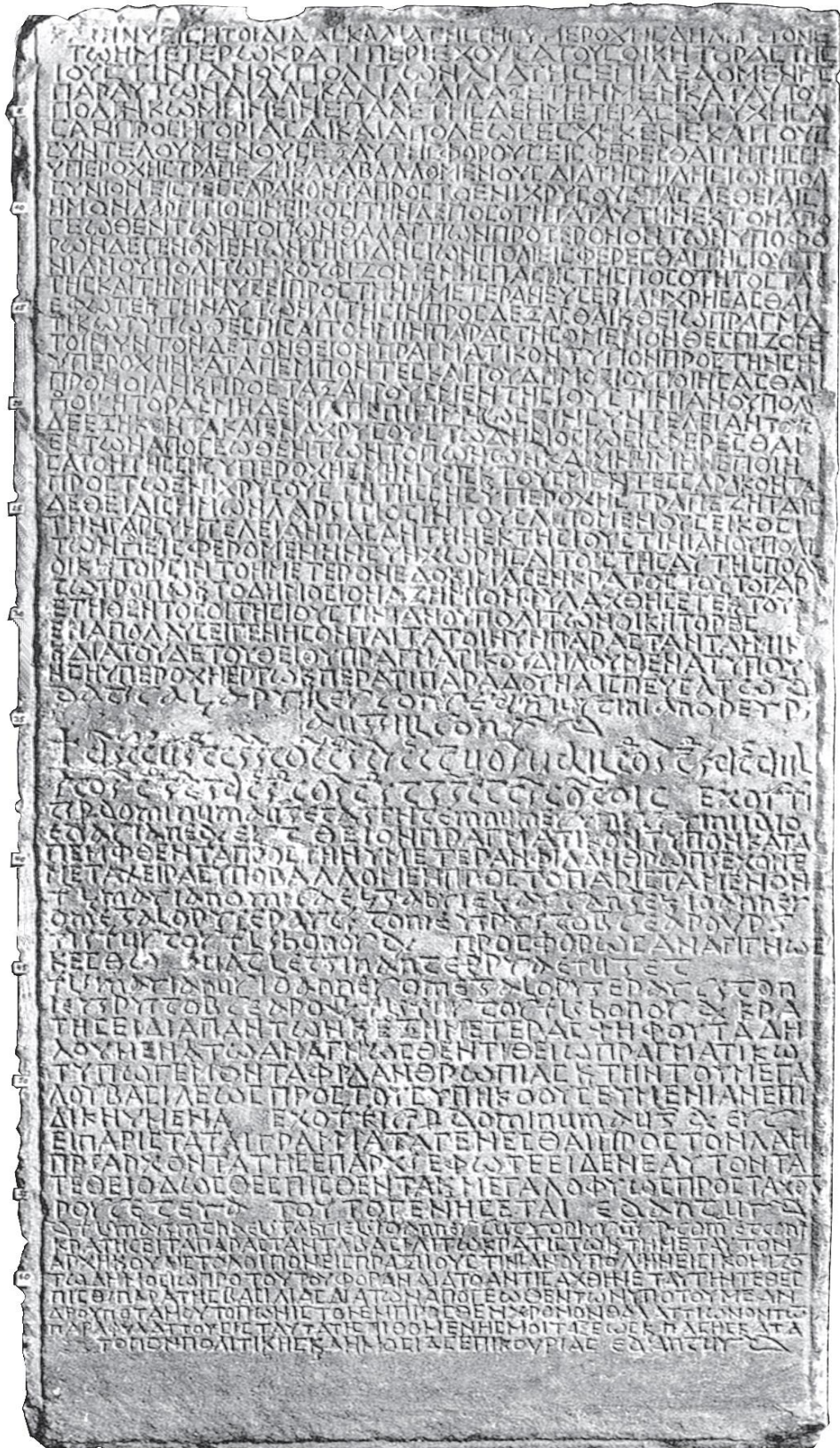
¹²⁰ *Nov.* 8, 24, 25, 28, 29 (a. 535), 30, 31 (a. 536). Ayrıca bk. Haldon, 2005: 50.

¹²¹ *Nov.* 33.

çalışmaları sırasında tespit edilmiş ve 2004 yılında D. Feissel tarafından yayımlanmıştır.¹²² 533 yılına tarihlenen yazıtta iki farklı alfabe kullanılmıştır: Latince ve Hellenice (bk. Resim 1.3). Yazıtta, Iustinianoupolisliiler (Didyma halkı) arazi vergisi olarak yıllık ödemeleri gereken altmış bir altının Miletos'un sorumluluğuna verilmesini ve bunun da Aşağı Mendere Vadisi'nde yeni oluşan alüvyal araziden karşılanmasını talep etmektedir. Altı ana kademede gerçekleştirilen bu yasal işlemin dört tanesi yazıtta bulunmaktadır. Birinci olarak Iustinianoupolisliiler o dönemde *praefectus praetoria Orientis* olan ve Ioannes Lydos'un çok fazla eleştirdiği Cappadokialı Ioannes'e bir dilekçe vermişlerdir. Ioannes bu dilekçeyi onaylayarak bir rapor şeklinde Iustinianus'a iletmıştır. Iustinianus da 1 Nisan 533 yılında bu isteğe cevap vererek *praefectus praetoria*'ya cevabını bildirmiş ve “Θείον πραγματικὸν τύπον” – kanun hükmünde tanrısal kararnameyi- olarak adlandırılan karar resmen kabul edilmiştir. Daha sonra bu karar Caria eyalet valisine gönderilmiş ve vali de kendi yaptırımlarını ekleyerek ilgili yerlere ulaştırmıştır. Bu karar erken dönem yasama organının görüntüsünü gözler önüne seren Roma yönetiminin etkin olarak S. Mitchell'in ifadesi ile “*olgunlaştırılmasının ve damıtımının*” bir örneğidir.¹²³

¹²² D. Feissel tarafından yazıtın ayrıntılı bir değerlendirmesi, analizi ve transkripsiyonu yapılmıştır. Bk. Feissel, 2004: 285-365; ayrıca bk. SEG 1178.

¹²³ Mitchell, 2016: 257.

Resim 1.3 Didyma Yazıtı

Kaynak: Feissel, 2004: 263.

Iustinianus'un gelecek kuşaklara miras bıraktığı en büyük eseri 529 ila 534 yılları arasında yayınlanan üç *codex* ya da yasa kitabı *Corpus Iuris Civilis* olarak bilinmektedir.¹²⁴ Bunlar *Codex Iustinianus*, *Digesta (Pandectes)* ve *Institutes*'tir. Son olarak bunlara *Novellae* ilave edilmiştir. Iustinianus, Roma hukuk külliyyatını, kapsamlı bir çalışma sayesinde derleyip yayınlamasıyla evrensel bir üne kavuşmuştur. Iustinianus'a göre bir imparator yalnızca silahların gölgesinde yücelmemeli aynı zamanda yasalarla da donanımlı olmalı ve düşmanların üzerinde muzaffer olduğu kadar yasaların da koruyucusu olmalıdır.¹²⁵ *Codex Iustinianus*, 13 Şubat 528 yılında Diocletianus¹²⁶, II. Theodosius¹²⁷ ve sonraki imparatorlar tarafından yayınlanan yasaları kapsayan ve on dört ay içerisinde tamamlanan mevcut Roma yasalarının üçünün gözden geçirilmiş bir derlemesidir.¹²⁸ Cappadocalı Ioannes tarafından on kişilik bir heyet ile meydana getirilen *Codex Iustinianus*'un ikinci edisyonu ise revize edilerek 534 yılında tamamlanmıştır. *Codex II*, on iki kitap halinde ortaya çıkarılmış ve her kitapta da belirli konulara dair yasalar derlenmiştir. İlk kitap; Kilise Hukuku'nu, hukuk kaynaklarını, imparatorun kalemlerini ve devlet memurlarını kapsayan yasalardan oluşmaktadır. İkinci kitaptan dokuzuncu kitaba kadar; hususi hukuk ele alınmıştır. Dokuzuncu kitap ceza hukukunu içerirken kalan üç kitap ise idare hukukuna dair kanunları ihtiva etmektedir. *Digesta* veya kamu hukuku *Pandectes* olarak bilinen bu eser, 530-533 yılları arasında *quaestor* Tribonianus'un sorumlu olduğu ve içlerinde Constantinopolis'teki hukuk profesörü Theophilus'un da olduğu on yedi hukukçu tarafından bir araya getirilmiş özel hukuka ait 1500'den fazla klasik hukuk metnini içermektedir.¹²⁹ Eser, elli kitaptan meydana gelmiştir. *Institutes* ise 21 Kasım 533 yılında tasarlanmış Roma hukuk prensipleri konusunda hâkimleri eğitmek için hazırlanan bir el kitabı olma özelliğinin yanında imparatorun mutlak iradesinin ifadesini taşımaktadır.¹³⁰ Çalışma, "Efendimiz İsa Mesih adıyla" duasıyla başlayan bir giriş ve dört kitaptan oluşmaktadır. Giriş bölümü, Doğu Roma İmparatorluğu'na hükmedilen iki unsur olan askeri güçle kanun gücünü eşit tutmaktadır. *Novallae*, diğerleri Latince yayınlanırken Hellenice olarak yayınlanmış ve Iustinianus'un kendi yasalarını kapsamaktadır.¹³¹

¹²⁴ *Corpus Iuris Civilis* ismini Iustinianus koymamıştır; bu isim ilk olarak 1583 yılında Romanist Fransız Dionysius Gothofredus (1549-1622) tarafından bu başlık altında ortaya konulmuştur.

¹²⁵ Vasiliev, 1952: 172.

¹²⁶ Diocletianus tarafından ca. 291-294 yılları arasında meydana getirilen *Codex Gregorianus* ve *Codex Hermogenianus* için bk. Honoré, 1994; Sperandio, 2005.

¹²⁷ *Codex Theodosianus* için bk. Harries vd., 1993; Matthews, 2000.

¹²⁸ *Codex Iustinianus* için ayrıntılı olarak bk. Kruger 1877; Honoré, 1994; Humfress, 2005: 161-185. Iustinianus'un *codex*'lerine ilişkin yapılmış en güncel ve en yeni kaynak ise B. W. Frier ve F. H. Blume tarafından bilim dünyasına sunulmuştur (2016).

¹²⁹ *Digesta (Pandectes)* için bk. Mommsen vd., 1985; Watson, 2009.

¹³⁰ Mitchell, 2016: 192. *Institutes* için Birks vd., 1987.

¹³¹ Mitchell, 2016: 193.

1.3. Iustinianus'un Yapı İşleri

İmparator Iustinianus, kendisini hem bir reformcu olarak hem de yapı işlerine verdiği önemle ön plana çıkarmıştır. Iustinianus'un yapı işleri Procopius tarafından yazılan “Περὶ Κτισμάτων” (= *De Aedificiis*: Yapılar Üzerine) adlı çalışmada detaylı bir şekilde yer almaktadır. Procopius, Iustinianus'u zaferle devletin gücünü yeniden tesis eden, kentlerin mimarı/ kurucusu, gerçek inancın destekçisi, yasaların koyucusu, iç uyumu ve dış huzuru getiren ve sınırların koruyucusu olarak betimlemektedir.¹³² Hatta imparator “*medenî dünyanın kurucusu*” olarak adlandırılmaktadır.¹³³ A. Cameron, Procopius'un bu eserini kralların biyografisine göre kurgulayarak yazdığını ve aynı zamanda Hıristiyan bir imparatorun çağdaş görünümünü de resmettiğini belirtmektedir.¹³⁴

Procopius, *Yapılar Üzerine* çalışmasında imparatora övgü ve emperyal bir propaganda¹³⁵ özelliği ile dikkat çekmektedir. Procopius'a göre Iustinianus kendisine karşı komplo kuranlara Perslerin Kyros'undan daha kral, merhametli bir baba gibi hoşgörülüdür.¹³⁶ *Gizli Tarih* Iustinianus'u bir şeytan gibi gösterirken *Yapılar Üzerine* neredeyse onu bir aziz mertebesine kadar yükseltmektedir.¹³⁷ Eserin, belirli bir çerçeve doğrultusunda imparatorluk sarayına hitap etmek için belirli bir amaç ile yazılmış olduğu görülmektedir. Procopius, bu eserini altı kitap olarak ortaya koymuştur. Eser, *ca.* 553/4 ya da *ca.* 560 yıllarında kaleme alınmıştır.¹³⁸ Birinci kitap tamamıyla Constantinopolis'teki yapıları özellikle Hagia Sophia ya da günümüzdeki adıyla Ayasofya'yı anlatmaktadır.¹³⁹ Eserin ikinci, üçüncü, dördüncü ve altıncı kitapları ise Hellas, Balkanlar, Kuzey Afrika, İran ve Ermenistan'daki sınır hatlarında bulunan yapıları ele almaktadır. Beşinci kitabının ilk beş bölümü Küçük Asya'daki yapı

¹³² Proc. Aed. I. 1. 6-11.

¹³³ Proc. Aed. IV. 1. 17.

¹³⁴ Cameron, 1996: 86.

¹³⁵ Evans, 2005: 49: J. A. Evans, Procopius'un bu çalışmasını açık bir şekilde bir imparatorluk propagandası olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca euergetizmin Hellen ve Roma'da her zaman bir yaşam özelliği olduğunu aktaran Evans, Augustus'tan itibaren Roma imparatorlarının anıtlar, kamusal yapılar ve tapınaklar gibi benzeri binaları inşaa ettiklerini ve bu yapı işlerinin sadece kitlelerin yararına değil, aynı zamanda da imparatorların kendilerinin ve hükümdarlıklarının görkemini de gösterdiklerini belirtmektedir.

¹³⁶ Proc. Aed. I. 1. 12-16.

¹³⁷ Cameron, 1996: 86 vd.

¹³⁸ Procopius'un “Yapılar Üzerine” adlı çalışmasının *ca.* 553/4 yılına tarihlendirilmesine ilişkin olarak bk. Stein, 1949: 837; Cameron, 2005: 2-17. Eserin *ca.* 560 yılına tarihlendirilmesi için ayrıca bk. Whitby, 1985: 141-143; Evans, 2005: 49. Whitby, Theophanes'in (*chr.* I. 234) Sangarios (Sakarya) Nehri üzerine Iustinianus tarafından yaptırılan köprünün inşasına 559/560 yılında başladığını belirtmesine dikkat çekerek eserin 560 yılında yazıldığını öne sürmektedir.

¹³⁹ Procopius'un bu eserinin ilk kitabı 1994 yılında E. Özbayoğlu tarafından “İstanbul'da Iustinianus Dönemi'nde Yapılar” başlığıyla Türkçe'ye çevrilerek bilim dünyasına sunulmuştur. Ayrıca aynı kitabın bir diğer çevirisi 2004 yılında F. Düzgüner tarafından ortaya konulmuştur.

işlerini içerirken kitabın kalan kısımlarında Arap Yarımadası, Filistin ve Kudüs'deki yapılar üzerine odaklanılmaktadır.¹⁴⁰

Procopius'un *Yapılar Üzerine* çalışmasında Iustinianus'un hükümdarlığı süresince inşaa ettiği yapılarda dört ana faktör görünmektedir. Bunlardan ilki ve en önemlisi dini etkidir. Iustinianus, imparatorluğun her yerinde tek bir dini tesis etmek amacına hizmet edecek yeni kiliseler inşaa ettirmiş ya da varolan kiliseleri revizyondan geçirtmiştir. Aynı zamanda manastırlar yaptırmıştır. İkincisi ise savunmadır. J. A. Evans'a göre savunma, imparatorluğu korumak için ihtiyatlı bir imparatorun görevidir.¹⁴¹ Bundan dolayı Iustinianus, kent surlarını yeniden inşaa ettirmiş; barbar saldırılarından etkilenen kimseler için sığınaklar ve kaleler yaptırmıştır.¹⁴² Savunma amaçlı yapı işlerinin ardından Iustinianus'un şehirleri güzelleştirmek adına yaptırdığı sütunlu caddeler, hamamlar, kent meydanları, yollar ve anıtlar gelmektedir. Ayrıca Procopius, *Yapılar Üzerine* çalışmasında fazla bahsetmemesine rağmen Iustinianus'un saray binalarına savurgan bir şekilde para harcadığı *Gizli Tarih* adlı eserinde görülmektedir. Sonuncu olarak ise yapıların su tedarigi amaçlı olduğu söylenebilir. Zira Constantinopolis yeteri kadar kaynak suya sahip değildi; bundan dolayı kentin içme suyunu karşılamak için su kanalları ve aquaeductuslar yaptırmıştır.

Iustinianus imparatorluğun hemen hemen her yerinde yapı işleri gerçekleştirmiştir. Bundan dolayıdır ki en çok yapı inşaaı gerçekleştiren imparator olarak ün kazanmıştır. Prokopius'un *Yapılar Üzerine* eserinde Constantinopolis civarında bizzat imparator tarafından yaklaşık otuz üç tane kilise inşaa ettirildiği veyahut yeniden restore ettirildiğinden söz edilmektedir. Iustinianus'un inşaa ettiği kiliselerden Ayasofya¹⁴³, Aya İrini, Sergius ve Bacchus kiliseleri günümüze kadar varlığını koruy gelmişlerdir. Söz konusu bu yapıların en önemlisi kuşkusuz Ayasofya'dır.

¹⁴⁰ "Yapılar Üzerine" adlı çalışmanın beşinci kitabının bitirilmemiş ve eksik bir kitap olduğu hususunda bk. Downey, 1947: 173; Evans, 1970: 219; Cameron, 2005: 83.

¹⁴¹ Evans, 2005: 49.

¹⁴² Evans, 2005: 49: Yazar, savunma işlerine ayrılan bütçenin dini amaçlar doğrultusunda yapılan harcamalardan çok daha az olamayacağını altını çizmektedir.

¹⁴³ Ayasofya'nın anlatımı için ayrıntılı olarak bk. Proc. de aed. I. 1. 20-78.

Resim 1.4 Iustinianus'un Ayasofya'da Mimari Yapı Sunusu

Kaynak: Potter, 2015: 90.

Ayasofya, Iustinianus'un hükümdarlığının farkındalığına ve yeni bir mimari ortaya koyduğuna işaret etmektedir (bk. Resim 1.4). Kilisenin yapımına Constantinus Dönemi'nde başlanılıp II. Constantius tarafından *ca.* 360 yılında törenle açılışı yapılmış; II. Theodosius'un hükümlerinde sırasında yangın çıkması sonucu tahrip olduğu için *ca.* 415'te yeniden inşaa edilmiştir. Fakat yapı, 532 yılında gerçekleşen Nika İsyanı sırasında yakılarak neredeyse tamamen harabeye çevrilmiştir. Iustinianus, seleflerinden daha büyük ve daha ihtişamlı üçüncü ve tamamen farklı bir bazilikayı inşaa ettirmiş¹⁴⁴; kilisenin mimarları olarak Trallesli Anthemius ve Miletos'lu Isidorus seçilmişlerdir.¹⁴⁵ Her iki mimar da daha önce Iustinianus için Mesopotamia'da ki bir mühendislik inşaaında çalışmışlar; Anthemius, buhar basıncı kullanarak küçük çaplı depremler yaratan bir aletin buluşunu gerçekleştirirken diğer taraftan Isidorus ise Iustinianus'un 529 yılında kapattığı Atina Akademisi'nin son dan bir önceki yönetim görevinde bulunmuştur. Buna ilaveten J. Freely ve A. S. Çakmak'a göre her ikisi de çok seyahat etmiş olmalarından kaynaklı olarak imparatorluk içerisindeki bazı kubbeli binaları özellikle Roma'daki Pantheon'u ve pandandif kubbeli yapıları görmüş olmalıdırlar;

¹⁴⁴ Yapının betimlemesine ilişkin ayrıntılı bir anlatım için bk. Proc. de aed. I. 1. 20-78. Ayrıca bk. Freely vd., 2005: 78-108; Bell, 2009: 79-97, 189-212.

¹⁴⁵ Proc. Aed. I. 1. 24: "Ve Trallesli Anthemius, sadece kendi döneminin değil, fakat kendinden uzun zaman önce yaşamış olanlar ile de karşılaştırıldığında, inşaat sanatının en hünerli ustası, imparatorun heyecanına, çeşitli zanaatkârların görevlerini uygun bir şekilde düzenleyerek, inşa edilecek yapının projelerini hazırlayarak hizmet verdi; onunla çalışan başka bir usta mimar, Miletos doğumlu Isidorus, akıllı ve imparator Iustinianus'a yardım etmeye layık biriydi". Ayrıca bk. aed. 50, 70; II. 3. 7; Agath. V. 6-7, 9.

zira Ayasofya pandandifler üzerine oturan kubbesi ile bir bazilikadır.¹⁴⁶ Akdeniz'in her yerinden bu muhteşem yapı için görkemli sütunlar ve değerli mermerler getirilmiştir. Ayasofya'nın mimarisinin manevi etkisi Procopius tarafından şu şekilde aktarılmaktadır:

“ İnsan dua etmek için her ne zaman bu kiliseye girse, bu kadar güzel ortaya çıkan bu eserin, insan gücü ve yeteneğiyle olmadığını, fakat Tanrı'nın hükmüyle olduğunu hemen anlar. Ve onun için, zihni Tanrı'ya, yukarıya doğru yükseltir ve çok uzak olmadığını hissettiren, fakat seçtiği bu yerde yaşamaktan bilhassa hoşlanan Tanrı'yı metheder” (aed. I. 1. 61).

Procopius, kilisenin kubbesinin iç kısmının altınla kaplandığını betimlemektedir.¹⁴⁷ Bu noktada J. A. Evans, kubbenin belki de cennetin kubbesini temsil etmeyi amaçladığından söz etmektedir.¹⁴⁸ Fakat isyandan yaklaşık olarak kırk beş gün sonra inşasına başlanıp 537 yılında yapımı tamamlanan kilisenin kubbesi ca. 558 yılında vuku bulan bir depremle çökmüş,¹⁴⁹ ardından kubbe 562 yılında yeniden inşaa edilmiştir.¹⁵⁰ Miletoslu Isidorus'un yeğeni genç Isidorus tarafından onarılan kubbe Agathias tarafından anlatılır:

“Ve sonra, imparator onu tekrar yaptırdı, depremden dolayı çatısının orta kısmının neredeyse tümü yıkılmıştı, her şeyin üzerinde yükselen kısmı, daha güvenli ve daha yükseğe çıkardı... Genç Isidorus ve diğer mimarlar ilk olarak şeklini kendi aralarında analiz ettiler ve neyin sağlam kaldığını, neyin zarar gördüğünü – şimdi neye benzediğini ve eksikliğin boyutunu gözlemlədiler. Doğu ve batı kemerlerini yerlerinde bıraktılar ve yapıyı, kuzey ve güney kemerlerinin kıvrımında içeri doğru genişlettiler, pek az daha geniş yaptılar. Bunu, onları diğerlerine daha uygun şekilde yakınlaştırmak için eşkenar ahengi düzeltmek için yaptılar. Dolayısıyla boşluğun asimetrisini gizleyebilmişler ve küçük bir kısmı geri alabilmişler – dikdörtgen yapacak kadar- tamamından ve böylece onların (dört kemerin) üstüne, ortada yükseleni – daire ya da yarım küre veya nasıl adlandırmak istiyorlarsa onu – yerleştirdiler. Ve şimdi nispeten daha düz oldu, fakat aynı zamanda iyi kavis verilmiş ve her yer profilden daha simetrik, daha iyi kuşatılmış ve daha keskin. Bundan dolayı evvelden olduğu gibi bakanları şaşkına çevirmiyor, daha güvenli yerine oturuyor” (Agath. V. 9).

¹⁴⁶ Freely vd., 2005: 80.

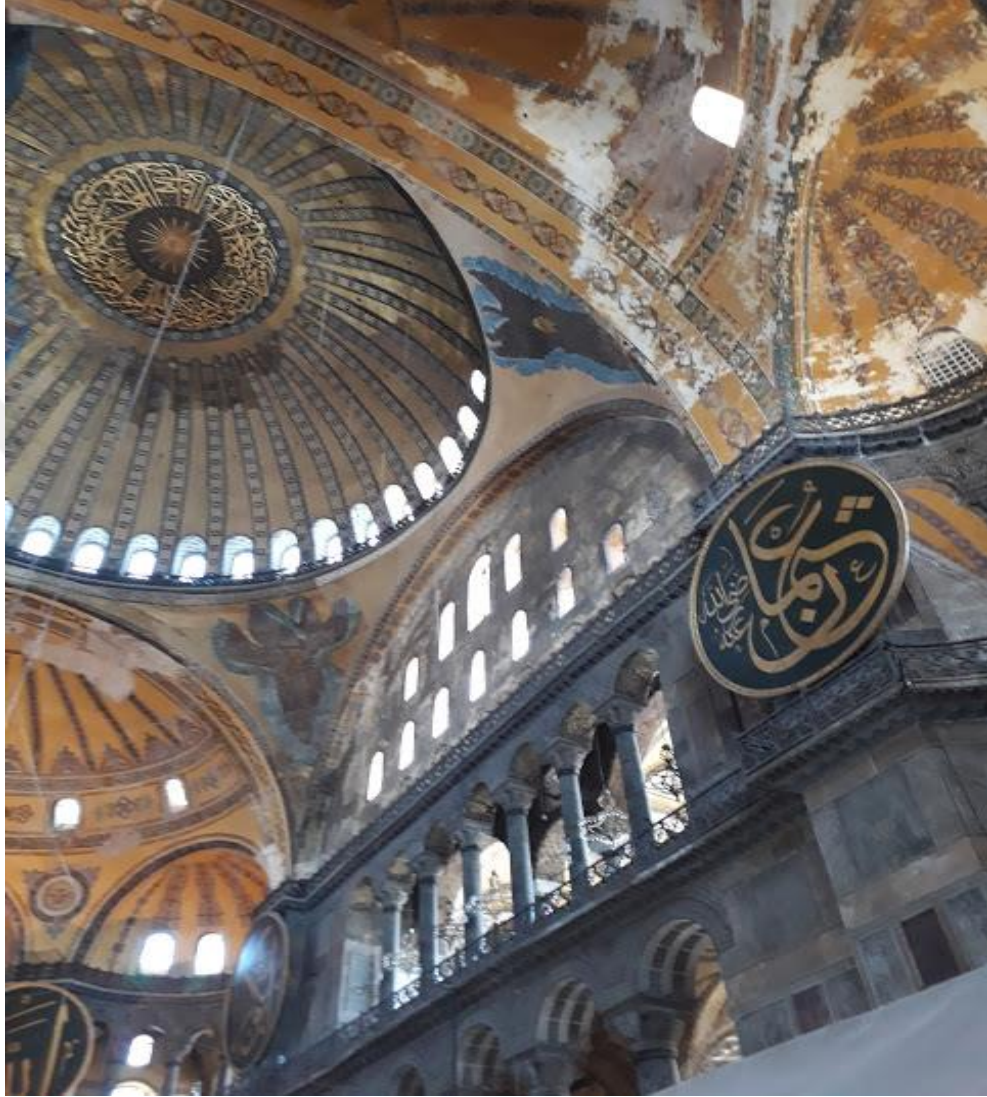
¹⁴⁷ Proc. de aed. I. 1. 54.

¹⁴⁸ Evans, 2005: 51.

¹⁴⁹ Proc. de aed. I. 1. 69-70; Agath. V. 3-9.

¹⁵⁰ Procopius kubbenin yeniden inşaa edilmesiyle ilişkili olarak mimarın ismini vermemekle beraber Miletoslu Isidorus ve onun kendisiyle aynı ismi taşıyan yeğeni Isidorus'un her ikisinin de çok genç adamlar olduğundan ve yaşlarının ötesinde doğal bir yetenek gösterdiklerinden bahsetmektedir. Bu noktada J. A. Evans, günümüze kadar ulaşan kubbenin mimarının genç Isidorus olduğunu belirtmektedir (2005: 52).

Kilisenin kendisi ve hassas dengelenmiş matematiksel mühendisliğe dayanan kubbesi olağanüstü bir mimari eser olarak kabul görmüş ve günümüzde ilgisini hala koruyagelmektedir (bk. Resim 1.5).

Resim 1.5 Ayasofya'nın İçi

Kaynak: Bilgiç Kavak: 2017

İmparator Iustinianus, şehri Constantinopolis'e mimarlık ve mühendislik harikası olan Ayasofya'dan sonra başka önemli yapılar da inşa etmiştir. Bunlardan en önemlisi giderek büyüyen kentin su ihtiyacına yönelik olarak yapılmıştır; zira şehrin su kaynağı yüz kilometreden fazla bir uzaklıkta yer almakta ve su uzun ve karmaşık bir su kemeri sistemi üzerinden kanalize edilmektedir. İmparator Iustinianus, kentin dört mevsim su ihtiyacını sağlamak amacıyla Ayasofya'nın güneybatısında bulunan Bazilika Sarnıcı'nın (Yerebatan

Sarnıcı) yapım emrini vermiştir.¹⁵¹ Sarnıç, yüz kırk metre uzunluğunda, yetmiş metre genişliğinde olup dev bir yapı olarak dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Sarnıca elli iki basamaklı merdivenle erişilebilmekte ve her biri dokuz metre yüksekliğinde olan üç yüz otuz altı sütunu barındırmaktadır. Birbirlerinden 4,80 metre aralıklarla dikilmiş kolonların her biri yirmi sekiz sütundan meydana gelen on iki sıradan oluşmaktadır. Yerebatan Sarnıcı, günümüzde hala mimari dokusuyla ve etkileyiciliğini koruyarak ayakta durmaktadır (bk. Resim 1.6).

Resim 1.6 Yerebatan Sarnıcı

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Yerebatan_Sarn%C4%B1c%C4%B1

Iustinianus, görsel anlamda emperyal vizyonuna işaret eden anıtlar inşa ettirmiştir. Bunlardan en önemlisi ve bilineni ise 543 yılı zaferine izafeten Iustinianus'un at üstünde

¹⁵¹ Proc. de aed. I. 11. 10-14: "Yaz aylarında imparatorluk şehri genel olarak su sıkıntısı çekerti, ama buna rağmen diğer mevsimlerde de yeterliliğin keyfini sürerti... Bunun üzerine, imparator şu planı tasarladı: Hukukçu ve savcıların davalarını hazırladıkları ve bu işlerle meşgul diğer insanların kullandıkları imparatorluk Porticus'unda, çok büyük bir avlu vardır; çok uzun ve proporsiyon olarak geniş, dört tarafı sütunlar ile çevrili, onu yapanlar tarafından toprak bir temele oturtulmamış; fakat yaşayan bir kaya üzerine inşa edilmiştir. Her bir kenarda yer alan dört tane kolonatl stoa avluyu çevreler. Bu avluyu ve stoa'lardan birini çok derince kazarak, imparator Iustinianus, diğer mevsimler boyunca çokluğundan dolayı boşuna harcanan suyu toplamak adına, yaz mevsimi için uygun bir saklama haznesi yaptı". Ayrıca bk. Cameron, 1996: 103; Evans, 2005: 54; Freely vd., 2005: 122-124.

kendisini Akhilleus gibi tasvir ettirdiği Büyük Saray¹⁵² (Μέγα Παλάτιον) ve Ayasofya arasında yer alan Augustaion (Αὐγουσταῖον)¹⁵³ meydanına dikilen bronz heykeldir¹⁵⁴ (bk. Res. 1. 6). Heykelde Iustinianus, zırh ve miğferiyle doğuya doğru bakarak sol elinde küreyi tutmakta ve sağ eli güneşe doğru yükselmektedir.¹⁵⁵ Procopius, imparatorun bu tasviriyle doğuya İran'a bir mesaj göndermeyi düşündüğünü belirtmektedir.

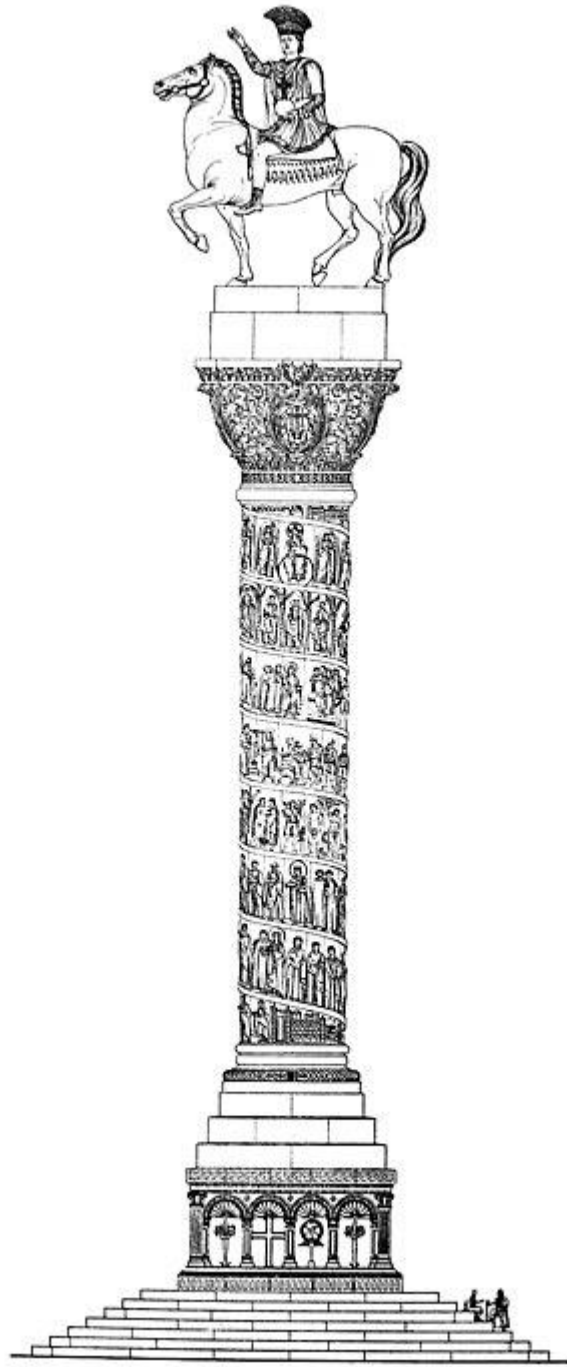

¹⁵² Sarayın kalıntılarında ortaya çıkarılan mozaik yer döşemeleri Sultan Ahmed Camii'nin alt tarafında bulunan Mozaik Müzesi'nde *in situ* olarak sergilenmektedir (Freely vd., 2005: 125-127).

¹⁵³ Augustaion meydanı günümüzde Ayasofya Meydanı olarak adlandırılan yerdir.

¹⁵⁴ 1493 tarihli bir Alman gravüründe, Iustinianus'un heykeli sütunun tepesinde resmedilmektedir (Freely vd., 2005: 74). Ayrıca bk. Alchermes 2005: 66; ayrıca krş. Evans 2005: 55: Bronz heykelin yapımı J. A. Evans tarafından 530 yılına tarihlendirilmektedir; yazar, bu heykelin Iustinianus'un 530 yılında doğuda Belisarius batıda ise Mundus'un önderliğinde kazandığı zaferler adına dikildiğinden bahsetmektedir.

¹⁵⁵ Proc. Aed. I. ii.

Resim 1.7 Iustinianus'un Bronz Heykelinin Rekonstrüksüyonu

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Justinianus

İKİNCİ BÖLÜM

SASANI İMPARATORU HÜSREV ANUŞIRVAN (MS. CA. 531-579)

*Muazzam komutanlığı ve savaş halinde asla kırılmayan,
asla korkuya kapılmayan ve asla hastalık ve yaşlılığa boyun eğmeyen
inatçı ruhundan dolayı Hüsrev'e gerçekten hayran kalınabilir.*

(Agath. II. 32. 5)

2.1. Hüsrev Anuşirvan'ın Hayatı

Hüsrev Anuşirvan¹⁵⁶, antikçağın son büyük Pers hanedanı olan Sasani İmparatorluğu'nun 20. hükümdarıdır. Buna ilaveten geç antikçağın ana protagonistlerinden de biridir. Sasani İmparatorluğu'na siyasi, kültürel ve ekonomi bağlamında altın çağlarından birini yaşatan Hüsrev Anuşirvan, Roma kaynakları haricinde Ermeni, Süryani ve İslam/Arap tarihçiliğinde de ideal ve adaletli bir kral olarak portresi çizilen güçlü karakterde bir imparatorudur.¹⁵⁷ Gerek kendi sınırlarının ötesine yayılan meşhur adaleti gerekse yenilikçi yönleriyle tarihte kalıcı bir iz bırakmıştır, öyle ki Caesar'ın adı nasıl bir unvana dönüşüp sonraları Kayzer, Çar gibi unvanlar olarak kullanılmışsa Hüsrev'in ismi de ölümünden sonra bir unvana, "Kisra"ya dönüşmüş ve Hüsrev'den sonraki imparatorlar da "Kisra" unvanını kullanmaya başlamışlardır. İslam literatüründe özellikle edebiyatta Hüsrev'in adalet timsali olarak görülüp nasihatleri ile ilgili birçok metin kaleme alınmıştır.¹⁵⁸ VI. yüzyılın en önemli

¹⁵⁶ Hüsrev'in lâkâbı olan "Anuşirvân" veya "Nuşirevân"nın anlamı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır; fakat genel kabul olanı bu adın Pehlevice "ölümsüz ruh" anlamına gelen "enüşegrüvân"dan türetiliğidir. "Anuşirvan" kelimesinin etimolojik olarak ayrıntılı incelemesi için bk. Sivrioğlu, 2013: 225-227. Arap-İslâm kaynaklarında I. Hüsrev daha ziyade Kisrâ Anuşirvân veya sadece "Kisrâ" adıyla da anılmıştır (Avcı, 2002: 71). Bununla birlikte Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında daha çok "Nüşirevân-ı Âdil" şeklinde geçmektedir (Koşık, 2014: 137). Roma kaynaklarında ise Chosroes (Χοσροῆς) olarak geçerken Pehlevice'den transkripsiyonu yapılırken Husra, Hosrov, Hosrav gibi çeşitlemeleri mevcut olup Hüsrev'in ismi üzerine tartışmalar için bk. McCall, 1968: 255-277.

¹⁵⁷ Foucheour, 1986: 38-58; Vitalone, 2003: 435-439; Gariboldi, 2015: 48.

¹⁵⁸ Bu metinlerden biri Fars Edebiyatı'nda onun tacının üzerinde yazılı olan nasihatleri anlatan ve bazı kaynaklarda *Râhatü'l-insân* diye adlandırılmış olanıdır. *Pend-nâme-i Enuşirvân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, No. 5385'te "*Pend-i Nüşirevân-ı Âdil*" adıyla kayıtlı bulunmaktadır. Söz konusu metinde ise onyedilimden oluşan Hüsrev Anuşirvan'ın tacının her diliminde (küngüre) yazılı olan nasihatler sıralanmakta ve Hüsrev'in nasihatlerini askerlerinin okuyabilmesi için yılda bir kez tacını uygun bir yere astırdığından bahsedilmektedir. Metnin tercümesi ve ayrıntılı değerlendirmesi için bk. Çakır, 2012: 723-735. Bir diğer metin ise yine transkripsiyonu Farsça'dan yapılan ve başlığı bulunmayan Hüsrev Anuşirvan'ın hikmetlerini içeren bir nasihat-namedir. Nasihat-name, yirmi üç hikmetten oluşmakta ve bu hikmetlerin Hüsrev'in döneminde etrafına topladığı

tarihçisi ve dönemin canlı tanığı Procopius da Hüsrev'i “*devrimci yeniliklerin olağanüstü aşığı*” olarak betimlemektedir.¹⁵⁹ Bir diğer yazar Agathias, şüpheli bir şekilde de olsa Hüsrev'i “*filozof-kral*” olarak tanıtırken, Arap tarihçi Taberi’de ise insanlar tarafından mükemmel yargısı, bilgisi, zekâsı, cesareti, kararlılığı, onlara karşı nezaketi ve merhametiyle tanınan bir hükümdar olarak tasvir edilmektedir.¹⁶⁰ Mesudi ise Hüsrev Anuşirvan’ın kişiliğinden şu şekilde bahsetmektedir:

“Anuşirvan’ın büyük bir altın masası vardı. Kenarlarına çeşitli mücevherlerle yazılar yazılmıştı: ‘Faziletinden dolayı ihtiyaç sahibine lütfeden onun masasından yemek yiyene afiyet olsun. İştahın çekip de yediğini yersin, iştahın çekmediği halde yediğin şey seni yer’. Anuşirvan’ın dört de yüzüğü vardı. Haraç yüzüğünün kaşu akiktendi ve üzerine ‘adalet’ kelimesi nakşedilmişti. Çalışma yüzüğünün kaşu firuzeydi ve üzerinde ‘imaret’ yazılıydı. Yardım yüzüğünün kaşu lacivert yakuttu ve üzerine ‘aceleci olma’ yazılmıştı. Posta mühürünün kaşu ise kızıl yakuttu ve ateş gibi parlardı. Üzerine ‘vefa’ yazılmıştı” (II, 204).

Modern tarihçilerden P. Brown Hüsrev’in Yakınoğu’da adil şahların *par excellence*’si (mükemmel örneği) olarak hafızalarda yer edindiğini ve Yakınoğu’nun Ortaçağ tarihinin Hüsrev ile başladığını belirtmektedir¹⁶¹ (bk. Res. 2. 7). E. Stein ise Hüsrev’i çok yüksek bir mertebeye yerleştirerek onunla birlikte babası Kubad’ı da bir deha olarak tanımlamakta; Kubad’ı Makedonyalı Philippos ile karşılaştırmaktadır.¹⁶² Buna ilaveten en son çalışmalardan M. Tardieu, Hüsrev Anuşirvan’ı filozof imparator olarak Roma-Cermen imparatoru II. Friedrich (1194-1250) ile bilime olan ilgilerini karşılaştırma ve tartışmaktadır.¹⁶³

yirmi üç hâkimin her birinin bir hikmet söylemesiyle meydana gelmiş olduğu aktarılmaktadır. Ayrıntılı olarak bk. Koşık, 2014: 135-144. *Ahmed-i Dâi’nin vasiyyet-i Nüşirevân Adlı Mesnevisi* adlı çalışmada ise Hüsrev Anuşirvan’ın oğlu Hüzmüz’e verdiği nasihatler konu edinmekte ve hem bir hükümdarın sahip olması gereken niteliklere dair öğütler, hem de her insanın taşıması gereken ahlâkî nasihatlere yer verilmektedir (bk. Yeniterzi, 2006: 1-25).

¹⁵⁹ Proc. de. bell. pers. i. 23.1-2.

¹⁶⁰ Agath. II. 28: Agathias, Hüsrev’in kendi döneminde yaratılmış filozof-kral imgesinin tamamen asılsız olmadığını, birçok ulusu yöneten bir hükümdar olarak kendisinin edebiyat öğrenmek için belli bir çaba göstermiş olabileceğini ifade ederken döneminin tüm filozoflarına hasım olacak denli derinliğe sahip, Peripatetik okulun üstün kültür tanımındaki gibi her bilim dalında yetkin bir filozof-kral olduğu yönünde yaratılmış imgeye inmadığını belirtmektedir. Ayrıca detaylı bir değerlendirme için bk. Frenco, 2004: 97-110. Taberi için ayrıca bk. Bosworth, 1999: 155.

¹⁶¹ Brown, 2017: 192 vd.: Buna ilaveten Brown, Hüsrev’in çağdaşı Iustinianus’un da “adil” olarak hatırlandığını, fakat bunun sebebinin yasaları derlemesiyle Hüsrev’in ise Yakınoğu’nun kolu her yere uzanan hükümdar idealinin örneği olduğunu vurgulamaktadır.

¹⁶² Stein, 1920: 64.

¹⁶³ Tardieu, 2015: 305-329.

Resim 2.1 Hüsrev Anuşirvan'ın Tahta Otururken Betimlendiği Plaket

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Khosrow_I

Hüsrev Anuşirvan'ın diğer Sasani imparatorlarına göre İslam tarihçiliğindeki özel olan yeri Hz. Muhammed'in onun döneminin sonlarında (ca. 571) doğmuş olmasından kaynaklı olsa gerektir. Bu durum Roma imparatoru Augustus'un (ca. MÖ. 27- MS. 14) Hıristiyan tarihçiliğinde yer alan konumunu çağrıştırmaktadır; zira Hz. İsa da Augustus döneminde ca. MÖ. 4 yılında doğmuştur. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in söylediğine inanılan “*Ben adil bir sultanın zamanında doğdum*” hadisindeki söz konusu olan adil sultanın Hüsrev Anuşirvan olduğu yönünde genel bir inanç bulunmaktadır.¹⁶⁴ Ca. 496 yılında İran'ın İsfahan kentinde doğduğu düşünülen¹⁶⁵ Hüsrev Anuşirvan, ca. 488-497 ve 499-531 yılları arasında olmak

¹⁶⁴ 1058-1111 yılları arasında yaşayan Gazali, devlet adamlarına öğütlerde bulunduğu *Nasihatü'l-Mulûk* adlı eserinde bu hadisi “*Ben adil bir hükümdar Nuşirevan zamanında doğdum*” şeklinde vermektedir (Gazali 2011,114). Söz konusu bu hadis ilk olarak IX. yüzyılda yaşamış Fars hadis bilgini Tirmizi'nin *Şemâil* adlı eserinde “*Ben âdil melik zamanında doğdum*” olarak geçerken İslam düşünürü ve mutasavvıf İbnü'l Arabî'nin (1165-1239) *Fütûhat-i Mekkiyye fî Esrâri'l-Mahkiyye ve'l Mülkiyye* adlı eserinde de aynen tekrar edilmiştir. Hadisin gerçekliği konusunda ortaya çıkan tartışmalar için bk. Sivrioğlu, 2013: 228.

¹⁶⁵ Hüsrev Anuşirvan'ın nerede doğduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte Arap tarihçiler tarafından babası Kubad'ın taht mücadeleleri verdiği dönemlerde sığınmak ve askeri olarak destek almak için Türk Hakanının (Akhun hükümdarının) yanına giderken yolda uğradığı bir köy kasabasında doğduğu aktarılmaktadır (bk. *PLRE II*, Chosroes I; Taberi 884; Firdevsi 737-739. Ayrıca bk. Christensen, 1944: 350, dn. 1).

üzere iki defa çıktığı Sasani tahtında kırk üç yıl hüküm süren Kubad'ın¹⁶⁶ soylu bir aileye mensup olduğu bilgisi aktarılan eşi Nuvinduht'tan¹⁶⁷ olma, Doğu Romalı tarihçi Procopius'un deyimiyle en sevdiği en küçük oğludur.¹⁶⁸ Anlatılanlara göre Kubad, diğer oğulları Kserkses, Kaoses ve Zames'e kıyasla Hüsrev Anuşirvan'ı daha çok tutmakta; fikirlerine önem vermekteydi; öyle ki Kubad, kendisi henüz hayatta iken Hüsrev Anuşirvan'ı veliaht seçmiş ve oğlunun tahtını sağlama almak ve Roma ile yapılan savaşlara ve savaşın nedenlerine bir son vermek için 524/5 yılının ortalarında Roma İmparatoru Iustinus'a (ca. 518-527) bir mektup

¹⁶⁶ Sasani İmparatoru Kubad'ın isminin yazımı konusunda bir diğer alternatif Kavad'dır. Antik kaynaklarda Kabades (Καβάδης) şeklinde geçmektedir (bk. *PLRE* II, 273-274). Burada Kubad'ı tercih edilmesinin nedeni ise kaynaklarda daha yaygın kullanılmasıdır. Kubad, imparator babası Firuz'un Akhunlar (Eftalitler) seferinde yanına almadığı en genç oğludur (bk. *Proc. de bell. pers.* i. 4. 2); imparator Firuz ca. 484 yılının yaz aylarının sonlarına doğru çıktığı bu seferde Horasan civarında Akhunlar tarafından tüm ordusuyla birlikte yok edilmiştir (bk. *Proc. de bell. pers.* i. 4. 32; Josh. Styl. 11; Taberi 880; Mesudi II, 195; Firdevsi 722 vd.; ayrıca bk. Ghirshman, 1948: 87-90; Cameron, 1969: 152-54; Litvinsky, 1996a: 138-40; Greatrex & Lieu, 2002: 60). Öyle ki Firdevsi'ye (722) göre bu savaşta Eftalitlerin hükümdarı Hoşnevaz (Ahşunvaz) tarafından kazılan hendeğe Firuz'un kendisi, oğulları ve yanındaki diğer soylu kimseler düşmüş ve Kubad dışında hiçkimse sağ kalmamıştır (Firuz'un ölümü ile ilgili ayrıca bk. (Josh. Styl. 11; *Proc. de bell. pers.* I. 4. 14; Lazar 154-6/ 213-15) Kubad babası Firuz'un (ca. 459-484) ölümünün ardından amcası Balaş ile taht mücadelesi vermiş; fakat Balaş'ın üstün gelmesi üzerine Türk Hakanının yanına sığınmış; burada yeteri kadar güç toplayıncaya kadar yaklaşık dört yıl kalmıştır. Sasani imparatoru II. Yezdigerd'in oğlu ve Firuz'un kardeşi olan Balaş 484-488 yılları arasında hüküm sürmüştür. İbnü'l Esir, Taberi ve Mesudi'de Firuz'un oğlu olarak geçmektedir. Bk. İbnül Esir, I. II. 400-3; Taberi 883; Mesudi II, 195; Firdevsi 723.

¹⁶⁷ Taberi'ye göre Kubad ve yanına aldığı bir grup askeri Hakan'ın yanına giderken yolda hüviyetlerini gizleyerek Nişabur kentine uğramışlar ve konaklamak üzere tımarlı sipahilerden bir Türk askerin evinde kalmışlardır. Bu esnada Kubad, yakın adamlarından birisi olan Zermihr'den kendisine asil bir kadın bulmasını emrettiği vakit ise konakladıkları evin güzel kızı Nuvinduht ile evlenmiştir ve bu evlilikten Hüsrev Anuşirvan dünyaya gelmiştir. Kubad, gücünü toplayıp İran'a tahtını geri almak için dönerken Nişabur kentine tekrar uğramış, eşini ve 4 yaşındaki oğlu Hüsrev'i ziyareti sırasında amcasının ölüm haberini almış ve rivayete göre Hüsrev'in kendisine uğur getirdiğini düşünerek onlarla birlikte İran'a gitmiştir (Taberi 884; krş. İbnü'l Esir 1989, 400-3). Firdevsi ise Kubad'ın tahtan indirilip yerine kardeşi Camasp'ı çıkardıklarında Zermihr tarafından kurtarılıp Hital ülkesine (Toharistan) doğru yola çıktığını ve yolda ahalisi zengin bir köye vardıklarını aktarıp köyde ünü dünyaya yayılmış ulu bir kişinin evinde konakladıklarını, ulu kişinin güzel kızına Kubad'ın tutulup kaldığını ve bu kızla evliliğinden Hüsrev'in doğduğunu belirtmektedir (Firdevsi 736-39). İbnü'l Belhi'ye göre ise Kubad Akhunlara sığınmak üzere yola çıktığında doğu eyaletlerinde askeri bir mevkide olan (güney eyalet komutanı) Buya tarafından karşılanmış ve Kubad onun kızı Nivendoht ile evlenmiştir (İbnü'l Belhi 1339, 86). Bazı araştırmacılar ise Kubad'ın evlendiği kadının bir Akhun prensesi olduğunu aktarmaktadırlar. Bk. Gartwaite, 2005: 105.

¹⁶⁸ Procopius'a göre Kubad'ın üç oğlu vardır: yaş olarak en büyükleri Kaoses, ardından Zames ve en küçükleri Hüsrev'dir. Fakat Kubad, Kaoses'i beğenmemekte; ikinci oğlu olan Zames ise tek gözü kör olduğundan ve yasa kusurlu birinin tahta çıkmasına izin vermediğinden ötürü üçüncü ve en küçük oğlu Hüsrev'i tahtının varisi olarak uygun görmektedir (*de bell. pers.* I. 11. 1-5). Bu konuyla ilgili Taberi, Kubad'ın kendi yerine Hüsrev Anuşirvan'ı hükümdar yaptığından ve buna dair bir vasiyet yazdığından bahsetmektedir (1999: 138). Firdevsi ise Kubad'ın hükümdarlığı sırasında Mazdek'in öldürülmesinden sonra herşeyi ona danıştığını ve Hüsrev ne söylerse babasının onu dinlediğini aktarmaktadır. Ayrıca Firdevsi Kubad'ın vasiyeti maiyetindeki altın mühürüyle mühürleyip yazdığı mektubunu şu cümlelerle anlatmaktadır: "*Hükümdara yaraşır tahtı Kisra'ya bıraktım. Bizim ölümümüzden sonra iyi bahtlı hükümdar o olacak. Yazdan o çocuktan hoşnut olsun; onun hakkında kötü düşünce besleyenlerin yüreği üzüntü dumanyıyla dolsun. Ben bu görevimde mübedlere, bütün halka ve bilge kişilere hep sevgiyle yaklaştım. Onun sözlerini en güzel şekilde dinleyin ve asla dediklerinden uzaklaşmayın, baş çevirmeyin. Ondan mutlu olun ve hazinesini doldurun*" (Firdevsi 747).

yazarak oğlu Hüsrev’i evlat edinmesini rica etmiştir.¹⁶⁹ Kubad’ın mektubunun tamamı Procopius tarafından aktarılmaktadır:

“Bizzat sizin bile bildiğiniz gibi Romalılardan gördüğümüz muamele hiç adil değil, ancak size karşı tüm suçlamaları geri çekmeyi uygun buldum, şundan emin olarak: insanlar arasında en doğru (gerçek) zaferi elde eden kişiler adalet tarafında yer alıp dostları tarafından alt edilmeye ve yenilmeye gönüllü olanlardır. Ancak bunun karşılığında sizden bir iyilik rica ediyorum – ki bu iyilik akrabalıkta ve bu ilişkiden yalnızca bizim için değil aynı zamanda tebaamız olan tüm halklar için doğal olarak ortaya çıkacak olan iyi niyette bizi birbirimize bağlayacak ve bizim barışın nimetlerine doymamızı sağlayacak. Şu halde benim önerim ise tahtta ardılı olacak olan oğlum Hüsrev’i evlat edinmenizdir.”

İmparator Iustinus ve geleceğin imparator adayı olan yeğeni Iustinianus ilk başta bu teklife oldukça sıcak bakmışlar; fakat evlat edinme işlemleri sırasında dönemin *quaestor*’u Proclus¹⁷⁰ tarafından yapılan itirazlar neticesinde işlemler durdurulmuştur; zira Proclus, Sasanilerin asıl niyetlerinin Doğu Romalıların imparatorluklarını yasal bir hak ile kendi imparatorluklarına dahil etme girişimi olduğunu belirten uzun bir konuşma yapmıştır.¹⁷¹

Sonuçta, Tigris Nehri’nin karşı tarafında barış görüşmelerinin ve evlatlık işlemlerinin durumunu bekleyen Hüsrev Anuşirvan hiçbir sonuç elde edemedi babası Kubad’ın yanına dönmüş ve Doğu Romalılar ile Sasaniler arasında barış ortamı tesis edilememiştir. Procopius’a göre bu durum Hüsrev için VI. yüzyılın yıkıcı savaşlarını başlatmasına neden olan olaylardan biri olmuştur.¹⁷²

Hüsrev Anuşirvan’ın çocukluk, gençlik yılları ve nasıl bir eğitim aldığına dair veriler ise oldukça kısıtlıdır. Fakat Sasani sarayındaki hanedan mensubu kimselerin özellikle ileride imparator olma ihtimalleri yüksek olan erkek çocukların (ki imparatorluk tahtı Sasanilerde birkaç istisna dışında babadan oğula geçmektedir) küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitime tabi tutulduklarını akla getirmektedir. Hüsrev Anuşirvan’ın da annesi ile birlikte dört-beş yaş arasında (*ca.* 505/506) imparatorluğun Doğu eyaletinde kaldığı bilinmekle beraber sonrasında

¹⁶⁹ Proc. *de bell. pers.* I. xi. 7-9; VI. yüzyılın bir diğer tarihçisi Ioannes Malalas (18. 19-21), yetmiş yaşından fazla olan Pers kralının önceliğinin, rakip kardeşleri tarafından ve hala güçlü Mazdekit mezhebi tarafından tehdit altına alınmış olan oğlu Hüsrev’in ardılığını sağlamak olduğunu ve Roma imparatoru Iustinus’un oğlu Hüsrev’i evlat edinmesini de çözüm olarak gördüğünü; hatta bu teklifin başlarda Iustinus ve yeğeni Iustinianus tarafından büyük bir sevinçle karşılandığını, fakat Proclus’un uyarıları sonucu görüşmelerin olumsuz sonuçlandığını aktarır. Ayrıca bk. Chron. Pasch. 616. 6-8; Theoph. 6013. 167-8; ayrıca bk. Greatrex, 1998: 134-8; Evans, 2005: 85; 89.

¹⁷⁰ Proclus için detaylı olarak bk. *PLRE II*, Proculus 5; Pazdernik, 2015: 221-249.

¹⁷¹ Proc. *de bell. pers.* I. 11. 13-19. Zira Iustinus tarafından Sasani İmparatorluğu veliahttı Hüsrev evlatlık alınsaydı, Hüsrev’in yasal olarak Doğu Roma İmparatorluğu tahtında hak iddia etmesine yol açabilirdi. Iustinianus tahta geçip imparator olsa bile Hüsrev Roma’ya “haklı bir savaş” ilan etse bu durum Iustinianus’un kendi meşruluğunu sarsıcı bir durum ortaya çıkaracaktı.

¹⁷² Proc. *de bell. pers.* I. 11. 30. Procopius, burada Hüsrev’in “*derin bir şekilde yaralandığını*” belirterek söz konusu durumun ileride Doğu Romalılara karşı yapacağı savaşın nedenlerinden biri olacağını ifade etmiştir.

babası Kubad'ın ikinci kez tahta çıktığı vakit Sasani sarayına geldiği göz önüne alındığında bir asilzade olarak iyi bir eğitim almış olduğu söylenebilir.¹⁷³ İbnü'l Belhi, Hüsrev'deki binicilik, kılıç ve ok kullanma gibi savaş maharetlerini gören Sasani sarayındaki hocaların Hüsrev'i büyük bir deha olarak gördüklerinden bahsederken E. Gibbon da Hüsrev'in çocukluğundan beri saltık istencini devlet görevi için tek kural olarak benimsediğini söylemektedir.¹⁷⁴

İmparator Hüsrev'in eğitime ve bilime verdiği önem birçok rivayete söz konusu olmuştur. Bunlardan biri Doğu Roma imparatoru Iustinianus tarafından Hıristiyanlığı bütün imparatorluk genelinde tesis etmek ve paganizmin kalıntılarını tamamen ortadan kaldırmak amacıyla ca. 528/29 yılında Atina'da Platon'un kurduğu felsefe okulu Academia'nın kapatılmasının ardından okula mensup filozofların bir kısmının Hüsrev tarafından başkent Ktesiphon'a davet edilmesidir.¹⁷⁵ Söz konusu yıllarda Hüsrev henüz Pers imparatoru olmamasına rağmen felsefeye olan ilgisi sebebiyle filozofları Pers topraklarına kabul etmesi babası Kubad'ın Hüsrev'in fikirlerine önem verdiğinin de bir kanıtı olarak görülebilir.

Firdevsi'nin sarayını her bilim dalından bilge kişilerle donattığı bir hükümdar olarak betimlediği¹⁷⁶ Hüsrev, Sasanilerin en önemli eğitim merkezlerinden biri olan Gundişapur'u VI. yüzyılın kültürel ve bilim şehri haline getirmiş; şehir sahip olduğu bu kültürel yapısı sayesinde bünyesinde barındırdığı okullara Hintli, Hellen, Romalı ve İranlı bilim adamlarını kendisine çekmeyi başarmıştır. Şehirdeki okullarda aynı zamanda Sanskritçe, Süryanice, Pehlevice ve Hellence kitapların bir diğerine çevirisi yapılmakta; bunlara örnek olarak Hüsrev döneminde fabl tarzında hikâyeler içeren Sanskritçe bir eser olan *Pançatantra* Pehlevice'ye *Kelile ve Dimne* olarak çevrilmiştir.¹⁷⁷ Hüsrev'in eğitim ve bilim konusunda teşvik edici

¹⁷³ Sasani İmparatorluğu'ndaki özellikle soylu ailelerin çocukları on beş yaşına kadar ahlak ve beden eğitimi faaliyetlerini tamamlayarak ardından astronomi, edebiyat, felsefe, hitabet, binicilik ve ok atma gibi derslerin eğitim aşamalarını da yirmi yaşına kadar bitirmekte ve son olarak din âlimleri tarafından eğitime tabi tutulmaktadırlar. Sasanilerde eğitim ve öğretim üzerine bk. Altungök, 2015: 234-251.

¹⁷⁴ İbnü'l Belhi, 87; Gibbon, 1994: 209.

¹⁷⁵ Atina'da bulunan Platon'un Academia'sının 529 yılında Iustinianus tarafından kapatılmasına ilişkin bk. Malal. *chron.* 18. 47; ayrıca bk. Cameron, 1969: 7-29; Beaucamp, 2002: 21-35; Watts, 2004: 168-82; Smith, 2005: 231-44; Watts, 2006: 131; Urbano, 2013: 315. Agathias (II. 30. 3) Atina'dan ayrılmak zorunda kalan ve Hüsrev'in yanına Pers topraklarına giden yedi tane Yeni Platoncu pagan filozofun ismini zikretmektedir: Damascius, Simplicius, Eulamius, Priscianus Lydus, Hermias, Diogenes ve son olarak Isidorus. Priscianus Lydus'un Hüsrev Anuşirvan'ın felsefi sorularına verdiği cevapların çevirisi ve yorumu için bk. Huby et alii 2016.

¹⁷⁶ Firdevsi 888.

¹⁷⁷ Firdevsi (888-893), *Kelile ve Dimne*'nin Hindistan'dan Borzuy adlı kendi hekiminin binbir zahmetle getirdiğini anlatırken kitabın Pehlevice'ye nasıl yazıldığının da detaylarını vermektedir: Borzuy, Hindistan'a bir bitkiyi araştırmak için yola koyulmuş ve Hintli bilginlerle sohbet ederken 'Kelile' adlı kitaptan haberdar olmuştur. Borzuy etkilendiği bu kitabı İran'a götürmek istediğini Hint hükümdara söylediğinde hükümdarın Borzuy'e yanıtı kitabı sadece okuyabileceği olmuş ve bunun üzerine Borzuy, her sabah kitabın ezberleyebileceği kadarını okumuş ve bu ezberlediklerini de Hüsrev'e mektup yoluyla göndermiş, sonunda da Hüsrev'den "*Bilgi denizi gelip bize ulaştı*" cevabını aldığı vakit Hint sarayından İran'a dönmüştür. Ayrıca bk. De Blois, 1990; Gibbon,

olduğu bilinmekte ve eğitim alanında yapmış olduğu reformlardan dolayı kendisine “bilge hükümdar” denilmektedir.¹⁷⁸ Hüsrev’in “bilge hükümdar” sıfatını Arap tarihçi Mesudi tarafından anlatılan Hüsrev’in filozoflarla yaptığı söyleşinin detaylarında görmek mümkündür.¹⁷⁹ Buna ilaveten Hüsrev Anuşirvan’ın sarayında Süryani asıllı Uranius¹⁸⁰ adında bir felsefe hocası ile birlikte Filistinli Tribunus¹⁸¹ adlı bir hekim de bulunmaktadır.¹⁸² Ayrıca Nusaybin piskoposu ve aynı zamanda filozof olan Persli Paulus, Hüsrev için Aristoteles’in eserlerinden bazılarını Süryanice’ye çevirmiştir.¹⁸³ VI. yüzyılın önemli tarihçilerinden Agathias, ikinci kitabında Hüsrev Anuşirvan’ı şu şekilde betimlemektedir¹⁸⁴:

“Chosroes sınırlarının çok ötesinde yalnızca Persler tarafından değil, bazı Romalılar tarafından da takdir edilmekte ve beğenilmektedir. Aslında edebiyatsever biri olarak tanınır ve bizim felsefemizin önemli noktaları kendisi tarafından değerlendirildikten sonra ilgili Hellence çalışmalar birisi tarafından onun için Persçe’ye tercüme edilmiştir. Ayrıca rivayete göre Stageiralının tamamını Paionialı hatipten daha kapsamlı bir şekilde kavramış ve de Oloros oğlunun eserlerini özümsemiştir. Yine, aklının Ariston oğlu Platon’un öğretileriyle dolu olduğu; geometrik teoremler ve bilimsel spekülasyonlarla dolu olan Timaios’un; Phaedon’un Gorgias’ın veya Parmenides gibi süslü veya daha girift diyalogların bile onun elinden kurtulamadığı söylenir. Ben şahsen, onun böylesine olağanüstü şekilde eğitilmiş ve entelektüel açıdan mükemmel olduğuna asla inanmadım. Nesillerdir saygı gören bu yazıların saflığı ve asaleti nasıl olur da bütün

1995: 210; Wiesehöfer, 2003: 312; ‘Kelile ve Dimne’nin Persçe versiyonu kaybolmuş ama Ibn Mukaffa’nın VIII. yüzyılda Persçe metinden uyarladığı Arapça versiyonu günümüze ulaşmış olup sadece Doğu’da değil Ortaçağ’da çeşitli Avrupa dillerine çevrilmiş ve *La Fontaine*’e esin kaynağı olmuştur.

¹⁷⁸ J. Wiesehöfer, Hüsrev Anuşirvan’ın dönemini Sasani İmparatorluğu’nun birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da zirveye ulaştığı dönem olarak belirtmektedir (2003: 60).

¹⁷⁹ Mesudi (II, 206), Hüsrev Anuşirvan’ın kişiliğini aktarırken Hüsrev’in, görüşlerini almak amacıyla filozoflar sohbet ederken onlardan ‘*Bana özel, halkıma genel faydası dokunacak hikmet nedir?*’ diye soru yönelttiğini ve bilge veziri Bozorgmihir’in bu soruya on iki kelime ile nasıl cevap verdiğini anlatmaktadır.

¹⁸⁰ Agathias, Uranius için eleştiri boyutunu yükselten bir yaklaşım göstermekte ve onun döneminde sanıldığı kadar önemli birisi olmadığını anlatmaya oldukça fazla çaba sarfetmektedir:

“Constantinopolis’te aylak aylak dolaşan Uranius adında bir Syrialı vardı. Mesleği tıp doktorluğuymuş ve aslında Aristoteles’in öğretilerini hiçbir zaman tam anlamıyla benimsememiş olmasına rağmen kendi ansiklopedik bilgisi hakkında sürekli böbürlenirdi; aşırı derecedeki kendini beğenmişliğini yanında birileri varken oldukça tartışmacı olduğu gerçeğine dayandırır. Genellikle Basileios Stoa’sının önünde bulunurdu ve okuma kulübelerindeki yerini alırdı ve orada toplanan kimselerle abartılı tartışmalara girerdi, bunlar genelde tanrı hakkında, onun doğasını, varlığını tanımlamak için eski klişelerle konuşup duran kişiler olurdu. Bunların çoğu, şöyle söyleyeyim, hiçbir eğitim almamış, hatta düzgün bir hayat sürmeyen kişilerdi ve “meleklerin ayak basmaya çekindikleri yere koşan aptallar” a benziyorlardı, çünkü teolojinin son derece kolay anlaşılabilir bir konu olduğunu sanıyorlardı, halbuki teoloji yüce ve erişilmez bir konudur, insanın kavrayışını aşar, büsbütün akıl erilemez oluşu ile de korku salar ve hayranlık uyandırır” (II. 29. 1-9, 30. 1-4, 38. 1-8).

¹⁸¹ Hüsrev’in etrafında pek çok hekim bulunmaktadır; Filistinli Tribunus ise Hüsrev’e en yakın hekimdir; zira Procopius, Filistinli Tribunus’un Hüsrev’in çok ağır bir hastalığını iyileştirmiş olduğunu; Hüsrev’in ona karşı aşırı cömert davrandığını, öyle ki İran’dan gittikten sonra, onu geri getirtmek için Hüsrev’in elindeki 3000 Romalı esiri satmayı kabul ettiğinden bahsetmektedir (*de bell.* vii. 10. 12-16).

¹⁸² V. yüzyıl yazarlarından Mytileneli Zacharias, Hüsrev’in bizzat bir hastane kurduğunu ve donattığını anlatmaktadır (*rhet.* XII. 218).

¹⁸³ Daryee, 2003: 41 vd.; Altungök, 2015: 138.

¹⁸⁴ Agath. II. 28.

doğruluğu ve üslubuyla kaba ve düpedüz medeniyetsiz bir dilde korunuyor olabilir? Dahası, çocukluğundan beri ihtişam ve dalkavukluk ile çevrelenmiş sarayın göz alıcı atmosferinde yetişmiş ve ardından esas noktanın savaş ve manevralar olduğu tamamen barbar bir yaşam tarzına geçmiş olan bir adam bu eğitim dalında nasıl gerçek bir yetki ve ustalık kazanacağını umabilir diye sorulabilir.

Eğer insanlar onun bir Pers olmasına ve hem imparatorluğun himayesi hem de bu kadar çok milleti yönetme sorumluluğunun altında olmasına rağmen yine de edebiyat konusunda az buçuk ilgi göstermesinden ve sanata meraklı bir insan olarak anılmasından ötürü onu öveceklerse o halde ben de bu çoğunluğa katılıyorum ve onu diğer barbarlardan üstün görme konusunda tereddüt etmem” (Agath. II. 28).

Agathias, Hüsrev Anuşirvan’ın “bilge kral” ya da filozof kral” olarak nitelendirilmesine kuşkuyla yaklaşmakta; fakat Atina’daki felsefe okullarının kapatılmasının ardından buradaki filozofların Hüsrev tarafından davet edilmesini ve sonrasında bunların memleketlerine geri dönmek istediklerinde Doğu Roma ile barış görüşmeleri sırasında ülkelerinde ceza almamalarını sağladığını da sözlerine eklemiştir.¹⁸⁵ J. Wiesehöfer, Hüsrev’in felsefe, teoloji ve devlet biliminin yanısıra hukuk ve tıba da ilgi duyduğunu, hatta bir Arap belgesine göre Hüsrev’in kendisinin Hellence ve Hintçe eserlerden bir tıp kitabı derlediğini belirtmektedir.¹⁸⁶

Hüsrev Anuşirvan’ın evlilikleri ve çocukları konusunda veriler tam olmamakla birlikte kendisinden sonra hükümdar olan oğlu IV. Hüzmüz’ün¹⁸⁷ annesi Müslüman yazarlar tarafından Hüsrev’in siyasi nedenlerden ötürü evlendiği eşi olarak bahsedilen Göktürk Kağanı İstemi Yabgu’nun¹⁸⁸ kızı Fakim (Fakum) Hatun’dur.¹⁸⁹ Fakat M. R. Jackson Bonner, böylesi bir evlilik anlaşması ile Arap/Müslüman yazarların Sinjibu, Menander’in ise Silzabulus olarak bahsettiği Büyük Hakan’ın Sasani imparatoru Hüsrev ile bir ilişki kurmak için inandırıcı bir sebebin olmadığını; Akhunların (Eftalitlerin) yenilmesinin ardından Gurgan üzerinden İran’a yayılan Türklerin avantajlı bir pozisyonda yer alarak kuzey ve doğu İran’ı tehdit eden iyi bir yere konumlandıklarını; hızlı ve olağanüstü başarılarının hemen ardından Türk Hakanı’nın bir

¹⁸⁵ Agath. II. 28. Ayrıca Agathias’ın Hüsrev’e karşı olan ön yargıları için bk. Cameron, 1969: 172-74; D. Frenzo, Hüsrev’in entelektüelliğine ilişkin Agathias’ın düşüncelerini yeniden değerlendirmiştir (2004: 97-110). Yazar, Agathias’ın Hüsrev ile ilgili pasajının transkripsiyonunu yaparken aynı zamanda pasajların yorumlanması üzerinde de durmuştur. Ayrıca krş. Wiesehöfer, 2003: 310 vd. E. Gibbon da (1995: 209) Hüsrev’in öğreniminin boş ve yüzeysel bilgilerden ileri gitmediğini öne sürmektedir.

¹⁸⁶ Wiesehöfer, 2003: 313.

¹⁸⁷ IV. Hüzmüz, ca. 579-590 yılları arasında imparatorluğu yönetmiştir (bk. *PLRE* II, Hormisdas IV).

¹⁸⁸ Sasani İmparatorluğu’nun çağdaşı olan Göktürk Devleti ca. 552 yılında Avarlarla girişilen mücadele sonucunda galip gelinerek kurulmuş ve Bumin Kağan başkent Ötüken’de devlet yönetimiyle uğraşırken batı kısımlarının idaresini küçük kardeşi İstemi Yabgu’ya (ca. 552-574) vermiştir. Hüsrev Anuşirvan ile İstemi Yabgu arasında askeri ve idari ilişkiler meydana gelmiştir. Bu döneme ilişkin ayrıntılı olarak bk. Karadeniz, 2011: 207-214.

¹⁸⁹ Karadeniz, 2011: 210. Mesudi eserinde “*Türk hakanı kızını ve yeğenini onunla evlendirdi*” şekline bir ibareye yer vermektedir (Mesudi II, 235); fakat diğer kaynaklarda yeğenini gönderdiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

evlilik anlaşmasıyla kendisini Sasani kralının vassalı haline getirmesinin inanılacak bir şey olmadığını belirtmektedir.¹⁹⁰ Modern kaynakların bu konudaki sessizliği ise Jackson Bonner'in bu iddiasını güçlendirmektedir. Buna ilaveten söz konusu bu evlilik Çin yıllıklarının Türklerin evlilik anlaşmalarıyla ilgili kısımlarında da geçmemektedir.¹⁹¹ Akhunların çöküşüyle ilgili olarak Dineveri eserinde Hüsrev Anuşirvan'ın beraberinde bir ordu ile birlikte Hürmüz'ü Türk Hakanı'nın üzerine gönderdiğinden ve akabinde Türklerin İran'a ilerleyişinin durdurulduğundan bahsetmektedir.¹⁹² Bu anlatıya göre de eğer Hürmüz bir Sasani-Türk evlilik anlaşmasının sonucuysa bu durumda bu anlaşmanın yapıldığı tarihten önce doğmuş olmamalıdır. Taberi ise Hürmüz'ün Hüsrev ile Hakan'ın kızının oğlu olarak Akhunlar ile yapılan savaştan çok daha önce doğduğunu belirtmektedir.¹⁹³ Sonuç olarak Hüsrev Anuşirvan'ın Göktürklerle evlilik yoluyla bir ilişki kurup kurmadığı döneme ve sonraki yıllara ait yazılı kaynakların yetersizliği ve tarihlerin çelişkili olması nedeniyle tam olarak bilinmemektedir. Fakat M. R. Jackson Bonner, Dineveri'nin anlatımının dikkate alınması gerektiğini ve bu durumda da Hürmüz'ün hiçbir şekilde Türk olmadığı görüşünü ortaya koymaktadır.¹⁹⁴ Kaynaklarda ismi bilinmese de Hıristiyan olan bir diğer eşinden bahsedilmekte ve bu eşinden Nuşad adında bir oğlunun olduğu ve hatta oğlu Nuşad'ın babası Hüsrev'e karşı isyan ettiği bilinmektedir.¹⁹⁵ Ayrıca Firdevsi, Çin Hakanı'nın da kızını Hüsrev'e gönderdiğinden ve kızının Hüsrev ile evlenmesi suretiyle akrabalık bağı kurduğundan bahsetmektedir.¹⁹⁶ Hüsrev'in söz konusu evliliklerini tarihler göz önüne alındığında imparator olduktan sonra gerçekleştirdiği görülmekle beraber imparator olmadan önce de bir eşi/eşleri ya da çocukları var mıydı bilinmemektedir. Fakat büyük bir olasılıkla haremde birçok eşi bulunmaktaydı ve başka evlilikler de yapmış olmalıydı. Kendisinden

¹⁹⁰ Jackson Bonner, 2015: 274 vd.

¹⁹¹ 554 ve 556 arasında, örneğin, Çinlilerin Sse-kin olarak andığı Türk liderinin kızını kuzey Tschou imparatoru T'ai-tsu'ya vermeye söz verdiği söylenir; T'ai-tsu'nun zamansız ölümü üzerine Sse-kin'in kızlarından başka bir tanesi onun ardılı olan imparator Kao-tsu'ya verilir; ancak bu ittifak Sse-kin bir evlilik anlaşması yapmış olan kuzey T'si imparatoru tarafından engellenir (Mau-Tsai, 1958: 11).

¹⁹² Jackson Bonner, 2015: 275. Akhunlara ilişkin detaylı olarak ayrıca bk. Jin Kim, 2016; Rezakhani, 2017: 125-157.

¹⁹³ Taberi 899, 1. 3-4. Buna ilaveten Hüsrev Anuşirvan'ın hükümdarlık süresince İran-Akhun ilişkilerine dair herhangi bir yazılı kanıt bulunmamasıyla birlikte Kubad döneminde ne anlaşma yapıldıysa büyük bir olasılıkla devam etmiş olsa gerektir. Zira Akhunlarla barışçıl bir ortamın olmaması Hüsrev'in Doğu Roma'ya karşı yürüttüğü 540-545 yılları arasındaki savaşını gerçekleştirmesini mümkün kılmayacaktır.

¹⁹⁴ Jackson Bonner, 2015: 275.

¹⁹⁵ Firdevsi *Şahname*'sinde Hüsrev'in oğlu Nuşad'a ayrıntılı bir şekilde yer verirken annesini ise "*Servi boylu ay yüzlüydü. O ay yüzlü Mesih dinine inanırdı; güzelliği dillere destandı, güzelliğiyle şehre bir kasırga salmıştu*" sözleriyle anlatmaktadır (Firdevsi, 781; Nuşad için ayrıca bk. 780-786).

¹⁹⁶ Firdevsi 836-845: Çin Hakanı ve Hüsrev arasındaki mektuplaşmalar ve Hakan'ın kızını Hüsrev'e vermesi konusu ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

sonra tahta çıkan oğlu Hürmüz ve Nuşzad dışında ismi bilinen başka bir çocuğu yoktur.¹⁹⁷ Hüsrev'in ailesi ve çocukları ile ilgili bilgiler eldeki verilerin eksikliği ve yetersizliği nedeniyle tam değildir. Bu yüzden bu konuda detaylı bilgiler verilememektedir.

Hüsrev Anuşirvan, 531 yılında yaklaşık olarak otuz yaşında tahta çıkmıştır. Tacı babası Kubad'ın ölümünün ardından devralmış ve ilk faaliyetlerinden biri Procopius'a göre kardeş katli olmuştur; çünkü Perslerin yönetici sınıfı Kubad'ın Hüsrev'i veliaht seçmesinden rahatsızlık duyarak bir gözü kör olan Kubad'ın diğer oğlu Zames'i desteklemişlerdir. Ancak Pers yasası kusurlu bir kimsenin imparator olmasını mümkün kılmamakta ve Zames'in de kör olması imparator olmasını engellemektedir. Bundan dolayı Pers soyluları Zames'in oğlu Kubad'ı tahta geçirmeyi planlamışlar; fakat uygulamak istediklerinde tasarladıkları komplo açığa çıkmış ve sonrasında Hüsrev, kardeşini kendi elleriyle öldürmüş, diğer tüm erkek kardeşlerini ve onların erkek çocuklarını, bu komploda bulunan veya dahil olmaya teşebbüs eden tüm Pers soylularını da öldürtmüştür.¹⁹⁸ Arap tarihçilerinden İbnü'l Esir'e göre ise Mazdek¹⁹⁹ mezhebine mensup olanların ileri gelen reislerini emir verip öldürtmek olmuştur.²⁰⁰ İbnü'l Esir'in bu anlatımını Mesudi de desteklemektedir. Hatta Mesudi,

¹⁹⁷ Mesudi'nin eserinde Anuşirvan ve veziri Bozorgmıhr ile arasında geçen şu dialog dikkat çekmektedir: Hüsrev, "Çocuklarım arasında tahta layık olanı bana aday göster veya onunla ilgili bir imada bulun" diyerek Bozorgmıhr'e soru sormaktadır. Burada çocuk ifadesinin çoğul kullanılması Hüsrev'in çocuğunun sayıca fazla olduğu kanısı uyandırmakta ve bu ifadeye benzer bir anlatım Taberi'de de görülmektedir. Zira burada da Taberi, Hüsrev'in kendisinden sonra tahta aday olan iyi terbiye görmüş oğulları olduğundan söz etmektedir (Taberi, 1140). Firdevsi ise Hüsrev'in altı tane oğlu olduğunu ve bunların hepsinin birbirinden bilge ve yiğit olduklarını belirtmektedir (927).

¹⁹⁸ Proc. de bell. pers. I. 22. 4-6: Procopius bu katliamdan sadece Zames'in oğlu Kubad'ın hanarannis Adergudunbades tarafından kurtarıldığını belirtmektedir. Ioannes Malalas ise Hüsrev'in iktidarının ilk yıllarında Manicilere (burada asıl bahsedilen Mazdekçilerdir) dinsel hoşgörü göstermesi, Mag'lar tarafından kabul edilmez olarak görülüp kardeşini başa geçirmek için girişimde bulduklarını ve bu durum ortaya çıkınca ailesinden sadece kardeşini öldürdüğünü, ama asilleri ve din adamlarını öldürttüğünü söylemektedir (chron. XVIII. 69). Ancak Hüsrev'in iktidarının hemen başında yer alan bu olay Arap tarihçilerinden gerek Taberi gerek Mesudi gerekse Firdevsi olsun hiçbirinin eserinde yer almaz. G. Garthwaite de Hüsrev'in iktidarının ilk yıllarında babası tarafından veliaht seçilmesine rağmen kardeşlerinin kendisine karşı isyan ettiklerinden ve bu isyanı Hüsrev'in Pers soylularının desteğini alarak bastırabildiğinden bahsetmektedir (Garthwaite 2011, 98).

¹⁹⁹ Mazdek, Mani öğretisinden de etkilenmiş Zerdüşt bir din adamıdır. Ne zaman doğduğu hakkında bir bilgiye sahip olamasak da babasının İstahr eyaleti eşrafından Bamdad olduğu söylenmektedir (Taberi 893, s. 148; Firdevsi, 1257; Jackson Bonner, 2015: 267). Mazdek, 484 yılından itibaren dinsel ve toplumsal düşüncelerini yaymaya başlamıştır. Bu düşünce akımının genel görüşlerini şunlar oluşturmaktadır: her ne varsa ortaktır, Tanrı onları insanoğlu birlikte kullansın diye yaratmıştır; bundan dolayıdır ki hiç kimse bir malı, evi, kadını veya erkeği sahiplenemez. Bu düşünce akımı kısa süreliğine de olsa Hüsrev Anuşirvan'ın babası Kubad tarafından da benimsenmiş ve desteklenmiştir. Ancak sonrasında özellikle soylu ve asil kimselerin malları yağmalanmaya, kadınları ellerinden alınmaya başlayınca toplumda kargaşa ve kaos ortamı doruğa ulaşmış; Mazdek'e katılan Kubad iktidardan uzaklaştırılmıştır. Bu suretle Mazdek ve taraftarlarının gücü azaltılmaya çalışılmıştır. Kubad, ikinci kez 499 yılında tahta çıktığında ise Mazdek akımından uzak durmaya çalışmıştır. Hüsrev Anuşirvan'ın dönemiyle birlikte ortadan kaldırılan Mazdek ve yandaşlarının düşünceleri sonraki dönemlere etki bırakmıştır (Mazdek hareketi, dini ve öğretisi ile ilgili ayrıntılı olarak bk. Tardieu, 1981; Wiesehöfer, 2003: 297-301; De Blois, 2015: 141-155; Macuch, 2015: 155-175; Jackson Bonner, 2015: 265-268; Jullien, 2015: 175-195).

²⁰⁰ İbnü'l Esir 1989, 421-424: Hüsrev'in Mazdek yanlılarını öldürme nedeni yazar tarafından şöyle açıklanmaktadır: *babası Kubad, Mazdek'e uyararak onun mezhebine tabi olduğunda birçok hususta Mazdek'in emrettiği şeyleri*

Hüsrev'in başta Mazdek olmak üzere seksen bin yandaşını öldürdüğünden ve bu olayın Irak'ta Cazır ile Nehrevan arasında vuku bulduğu için o gün kendisine “yeni hükümdar” anlamında “Anuşirvan” adının verildiğinden söz etmektedir.²⁰¹ Taberi ise Hüsrev Anuşirvan'ın hükümdar olduktan sonra Fars topraklarında bulunan dört eyalet valisine/sorumlusuna mektuplar yazmış olduğunu ardından yönetim idaresini güçlendirip Mazdek ve onun düşüncelerine inanan birçok kişiyi öldürdüğünü aktarmaktadır²⁰²:

“Kisra imparatorluk gücünü sağlama aldıktan sonra Kharrakan oğlu Zerdüşt isimli Fas halkından riyakâr bir kimsenin dini inanışını yok etmek için önlemlerini aldı ki bu kimse Mazdeizme hayat veren yeni bir inanışı yaymaya çalışmaktaydı. Kabul olunmuş doktrinlere karşı bir yenilik olduğundan dolayı hatırı sayılır bir takipçi ona katıldı. Bamdadh oğlu Mazdek isimli kimsenin öğretileri pek çok kişiye cazip geldi. Geleneksel öğretilerin dışında Mazdek herşeyin insanlar için eşit ve ortak olduğunu savunuyordu. Ona göre mal ve kadınlar toplumun ortak kullanımında olmalıydı. Bu yüzden Kisra, halka Kharrakan oğlu Zerdüşt ve Bamdadh oğlu Mazdek'in inanışa ters düşen fikirlerine göre inanmayı yasakladı. Sapkın olan her şey ve herkes yok edildi. Onların ateşli taraftarlarından büyük bir sayıda insan katledildi” (Taberi, 893, s. 148).

Nizamü'l Mülk'ün *Siyasetname* adlı eserinin kırk beşinci faslı da tamamen Mazdek'in ortaya çıkışı, mezhebinin niteliği ve Nuşirevan-ı Adil'in Mazdek'i katletmesine ilişkindir.²⁰³ Fakat Firdevsi Hüsrev Anuşirvan'ın fildişi tahtına oturduğu zaman İran kumandanlarına adalet ve iyilik üzerine öğütler verdiği uzun bir söylevi aktarmakta ve ayrıca Mazdek'in katledilişine ilişkin farklı bir anlatımı dile getirmektedir. Firdevsi'ye göre Mazdek, Kubad'ın

onun istediği şekilde uygulamaya koymuştur. Mazdek, Kubad'ın yanında bulunduğu bir sırada Hüsrev'in annesini görünce Kubad'a “Bu hanımını bana ver, nefsimi tatmin edeyim” dediğinde Kubad da “Buyur al” diye karşılık vermiş; fakat Hüsrev yerinden fırlayarak Mazdek'in ayaklarına kapanmış ve annesini kendisine bağışlaması için yalvarmıştır; bunun üzerine Mazdek annesine dokunmamış, fakat bu Hüsrev'in gururuna dokunarak kalbinde yer etmiştir.

²⁰¹ Mesudi II, 196. İbnü'l Esir de (1989, 421-424) benzer bir anlatımla bu olayın Cazer ile Nahrevan ve Medain arasında gerçekleşip yüz bin zındığın öldürülüp o gün “Anuşirvan” adını aldığını nakletmektedir. Firdevsi ise Kisra'nın tahta oturunca herkesin hep bir ağızdan yeni hükümdar diye onu anmaya başladıklarından ve onun adaleti, iyiliği ve töresiyle ünlü kişiliği, bilgeliği ve güçlü dini inanışı nedeniyle adını “Nuşirevan” koyduklarından bahsetmektedir (Firdevsi, 748). P. Brown'da (2017, 192) benzer bir anlatımla Hüsrev'in Mazdek taraftarlarını kılıçtan geçirdiği zaman “Anuşirvan” unvanını verdiklerini belirtmekte, fakat yıl olarak 538'e işaret ederek Hüsrev'in bir velayet olduğunu söylerken kronolojik bir hata yapmaktadır; zira Hüsrev tahta 531 yılında çıkmıştır. B. Dignas ve E. Winter (2007, 105 vd.) ise ca. 528/9 yılı civarında Sasani İmparatorluğu'nda Mazdekizmin en önemli savunucularından biri olan Siyavush'un infaz edildiğini ve kısa bir süre sonrada Hüsrev'in Mazdek'i ortadan kaldırmayı planladığında Kavad'ın (Kubad'ın) araya girmediğini belirtmektedir.

²⁰² Taberi 892, s. 146 vd.

²⁰³ Nizamü'l Mülk 2016, 271-293: Bu fasılda Nizamü'l Mülk, Mazdek'in Kubad'ı kendisinin peygamber olduğu konusunda ikna edip kandırdığından; Nuşirevan'ın ise Mazdek'in sahtekârlığını ortaya çıkararak babasına gerçekleri gösterip ardından Mazdek'i göğsüne kadar toprağa gömdükten sonra etrafına kireç döküp öldürdüğünden ve babasının da ayağına ağır zincirler vurarak padişahlık tahtına geçtiğini aktarmaktadır.

hükümdarlık süreci içerisinde Hüsrev Anuşirvan'ın Mazdek karşıtı babasına verdiği fikirler neticesinde öldürülmüştür.²⁰⁴

Hüsrev, iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra merkeziyetçi reformlarını uygulamaya koyabilmek amacıyla babası Kubad döneminde Doğu Roma ile yapılan savaşların ardından sorunları diplomatik yöntemlerle çözüme kavuşturmak üzere elçiler vasıtasıyla görüşmelere başlamıştır. 532 yılında Doğu Romalılarla “*Ebedi Barış*” anlaşması yapmıştır.²⁰⁵ Fakat bu barış ileri yıllarda Hüsrev tarafından bozularak Roma'ya karşı yıkıcı savaşların birbirini izlediği bir dönem içerisine girilecektir. Doğu Roma ile gerçekleştirilen anlaşmanın akabinde Hüsrev Sasanilere altın çağını yaşatacak askeri, idari, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda önemli reformlar gerçekleştirmiş; yapı ve restorasyon işlerine büyük bir önem vermiştir.

532 yılında Doğu Roma ile iç karışıklıklar nedeniyle yaptığı barış anlaşmasında Kafkas geçitlerinin güvenliği için Iustinianus'tan 11 bin sikke altın almayı sağlamıştır.²⁰⁶ Fakat 539 yılında Iustinianus'un Batı seferlerindeki başarılarından dolayı Doğu Roma ile ilişkilerini soğutmaya başlamıştır.²⁰⁷ 540 yılında Hire Arapları arasındaki anlaşmazlığı öne sürerek Suriye topraklarına girmiş; Romalı komutan Belisarius ile karşılaşmış; Berhea ve Apamea şehirlerini aldıktan sonra Erken Ortaçağ'ın en modern doğu şehri olan Antakya'yı ele geçirmiştir.²⁰⁸ Iustinianus, 545 yılında beş yıllık bir anlaşmayı bir önceki ödemeye 2.000 librelük ilave bir altın ödemesiyle sağlayabilmiştir.²⁰⁹ Bu yıllarda imparatorluk içerisinde de sorunlar meydana gelmiştir; tıpkı Roma'da olduğu gibi bir isyan meydana gelmiş ve bu isyan Hüsrev'in en büyük oğlu Nuşzad (Ἀνασώζαδος) tarafından çıkarılmıştır. İsyanı bastırdıktan sonra Hüsrev, Doğu Romalılara karşı başlattığı yıkıcı seferlerini 545 ile 562 yılları arasında sürdürmüştür. Lazika ile Armenia topraklarına sıçrayan bu savaş hali Hüsrev'in ordularının Petra şehrini de zapt etmeleri ile sonuçlanmıştır. Zira Hüsrev, Karadeniz üzerindeki Doğu Roma ticareti tekeli kırılmayı ve Constantinopolis'e deniz yoluyla ulaşabileceği önemli bir güzergâh elde etmeye amaçlamaktadır.²¹⁰ Iustinianus ise 562 yılında elli yıl boyunca sürmesi planlanan barışı yıllık otuz bin sikke altın ödemek koşulu ile Hüsrev'den satın alıp Lazika eyaletini korumaya çalışmıştır.²¹¹

²⁰⁴ Firdevsi 746. Wiesehöfer (2001: 440) de Mazdek ve yandaşlarının çıkardığı isyanların Kubad'ın oğlu Hüsrev ile birlikte kanlı bir şekilde bastırmasından söz etmektedir.

²⁰⁵ Hüsrev ve Iustinianus arasında vuku bulan olaylar için bk. III. Bölüm.

²⁰⁶ Proc. de bell. pers. I. 22. 3; ayrıca bk. Sicker, 2000: 201; Mitchell, 2016: 592.

²⁰⁷ Rawlinson, 1875: 588; Treadgold, 1997: 191; Bury, 2005: 418.

²⁰⁸ Antakya'nın ele geçirilişi III. Bölüm'de detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

²⁰⁹ Proc. de bell. pers. II. 28. 10; ayrıca bk. Mitchell, 2016: 592.

²¹⁰ Rawlinson, 1875: 588; Mitchell, 2016: 590.

²¹¹ Bowersock vd., 1999, 534; Rawlinson 2004, 588; Vasiliev, 2016: 169. Söz konusu bu anlaşma tarihçi Menandros tarafından ayrıntılı bir şekilde aktarılmaktadır (bk. III. Bölüm).

Sasani imparatoru Hüsrev Anuşirvan, VI. yüzyılda Göktürklerin batı kanadı kağanı olan İstemi Yabgu ile siyasi ve askeri ilişkiler dönemini başlatmıştır.²¹² Hüsrev, 560 yılında İstemi Kağan ile ittifak kurmuş ve 562 yılında gerçekleştirdiği sefer ile Eftalitleri yenilgiye uğratmıştır; İstemi Yabgu ise Eftalitler üzerine kuzey doğudan saldırıya geçerek Hoten Bölgesi ve Çaç (Taşkent)'ı feth etmiştir. Akhunların yenilgiye uğratılmasıyla toprakları Ceyhun sınır olmak üzere Göktürkler ile Sasaniler arasında paylaşılmıştır.²¹³ P. Brown, Hüsrev'in Eftalitleri kesin olarak yok ettiği 568 yılındaki seferi sonrasında “*İran korkudan kurtuldu*” ifadesi yazan özel sikkeler darp ettirdiğini belirtmektedir.²¹⁴ Fakat M. R. Jackson Bonner, Eftalitlerin yani Akhunların çöküşü konusunda Dineveri ve kısmen Taberi anlatılarının bu çöküşten açıkça Hüsrev'i sorumlu tuttıklarını iddia etmelerine rağmen diğer kaynaklarla özellikle Firdevsi ile karşılaştırıldığında zıt bir durumun olduğunu beyan etmekte ve buna ilaveten muhtemelen Hüsrev'in Akhunlara karşı büyük bir askeri harekât yürütmediğini daha ziyade bunları Türklere bırakmış olduğunu sözlerine eklemektedir.²¹⁵ Bu bağlamda Firdevsi'nin Şahname'sine göre Hüsrev Anuşirvan'ın Akhun (Eftalit)- Göktürk savaşına doğrudan hiçbir müdahalesi yoktur. Dolayısıyla Hüsrev'in savaş öncesinde Göktürklerle olan ilişkisi tamamen diplomatik olmalıdır: Türk taarruzunu teşvik etmiş ve onlara maddi destek ve askeri istihbarat konularında yardım etmiş olabilir ancak. Sasanilerin Akhunlara saldırdıklarını gösteren hiçbir kanıt yoktur. Menandrus'un eseri Jackson Bonner'in buradaki çıkarımını desteklemektedir. Menandrus, bir Pers bir de Türk elçinin Doğu Roma imparatorunun karşısında kendi uluslarının Akhunları yendiği konusunda böbürlendiğini aktarmaktadır²¹⁶: Ona göre, imparator Iustinianus açıkça inanmadığı Pers elçinin iddiasını test etmek amacıyla Türk elçiyi (kendisi Constantinopolis'e 568'de ulaşmıştır) sorguya çekmiştir.²¹⁷ Sonuç olarak Sasani hükümdarı Hüsrev Anuşirvan'ın bu böbürlenişinin kökeninin Constantinopolis'e yani Iustinianus'a yönelik kasıtlı bir dezenformasyon olduğu ileri sürebilir.

Sasanilerle Göktürklerin ilişkisi 567 yılı civarında ipek yolu ticareti üzerine yaşanan bazı sorunlardan dolayı bozulmuştur. 569 yılında Göktürkler Sasanilerin topraklarına girip bazı şehirleri talan etmeye başladığı zaman Hüsrev, oğlu Hürmüz'ü Göktürklerin üzerine

²¹² Kafesoğlu, 1995: 95.

²¹³ Aliyev, 1970: 158-180.

²¹⁴ Brown, 2017: 186.

²¹⁵ Jackson Bonner, 2015: 265: Jackson Bonner, Dineveri ve Taberi'nin Akhunların (Eftalitlerin) yok oluşu ile ilgili anlatımlarının dikkatli bir inceleme yapıldığında Hüsrev Anuşirvan'ın propagandasına hizmet ettiğinin görüldüğünden bahsetmektedir.

²¹⁶ Men. Prot. frag. 6.1: 207-208; frag. 10.1: 73-74.

²¹⁷ Sorgulama için ayrıca bk. Men. Prot., frag. 10.1: 68-95.

göndermiştir.²¹⁸ Hürmüz tarafından Horasan ve Maveraünnehir geri alınmış ve Sasanilerin Göktürklere karşı bu başarısı Doğu Roma'nın Armenia topraklarında Sasanilerin aleyhine faaliyetlerde bulunmalarına neden olmuştur.²¹⁹ Bununla birlikte 572 yılından itibaren yıllık ödeme talebi savaş nedenleri²²⁰ arasına girmiştir. Söz konusu bu dönemde Doğu Roma ile uzak doğu ticareti konusunda da anlaşmazlıklar patlak vermiş; Sasanilerin ticaret yollarını kapatmaları Romalıların Etiyopyalılar vasıtasıyla Kızıldeniz-Hint Denizi ticaretini geliştirmesine yol açmış ve bunun neticesinde de Hüsrev, 570 yılında büyük bir donanma gücünü Yemen'e göndermiş ve Yemen, Etiyopyalıların elinden alınmıştır.²²¹ 571 yılında Doğu Roma ile meşgul olan Hüsrev aynı tarihlerde doğuda da fetihlere girişmiştir.²²²

Hüsrev, dikkatini 573 yılında tekrar Doğu Roma'ya karşı çevirmiş ve bunun sonucunda da her iki taraf için de ağır neticeleri olan olaylar meydana gelmiştir. 574 yılında yapılan anlaşma 576 yılında Doğu Roma'da imparator II. Iustinus döneminde bozularak tekrar savaş haline geri dönmüştür. Doğu Romalı tarihçiler, Hüsrev Anuşirvan'ın, ordusuyla birlikte Melitene'yi (=Malatya) yağmaladıktan sonra Fırat Nehri'nin doğusuna doğru çekilirken tuzağa düşürüldüğünü, İranlıların ganimetlerini ve kralın şahsi sunağını kaybettiklerini aktarmakta ve bu tarihten itibaren Sasani imparatorlarının askeri seferlere bizzat katılmayacaklarını belirten bir yasanın getirildiğinden bahsetmektedirler.²²³ Hüsrev Anuşirvan bu yenilgiyle kişisel saygınlığına büyük bir darbe almış ve bu durum imparatorluk içinde isyan tehditlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²²⁴

Hüsrev Anuşirvan, Doğu Roma ile 578 yılının baharında başlayan barış görüşmeleri devam ederken 579 yılında ölmüştür. Taberi, Hüsrev'in iktidarının son yıllarında kendisinin öldüğü zaman nereye gömüleceğini belirlemek için bir ok ve yay olarak oku fırlattığını ve okun düştüğü yere türbesinin yapıldığını aktarmaktadır.²²⁵ Hüsrev Anuşirvan, Sasani tahtında kırk sekiz yıl hüküm sürmüştür; öldükten sonra da "adil ve kudretli bir hükümdar" olarak tarih sayfalarına kaydedilmiştir.

²¹⁸ Rawlinson, 1875: 589-590.

²¹⁹ Bowersock vd., 1999: 534; Rawlinson, 1875: 590; Altungök, 2015: 123.

²²⁰ Hüsrev'in hükümdarlığının son yıllarında Roma ile Sasaniler arasında çok sayıda savaş nedeni görülmektedir; Hüsrev tarafından yapılan bu seferler VI. yüzyılın en yıkıcı savaşları arasında sayılır (bk. III. Bölüm).

²²¹ Hüsrev'in Yemen seferinin detaylı anlatımı için bk. Taberi s. 237-45.

²²² Ostrogorsky, 1995: 73.

²²³ Men. Prot. frag. 18. 6; Ion. Eph. 6. 8-9; Evag. 5. 14.

²²⁴ Whitby, 1994: 227-63; Mitchell, 2016: 594.

²²⁵ Taberi, 1167.

2.2. Hüsrev Anuşirvan'ın Reformları

Hüsrev Anuşirvan'ın Sasani İmparatorluğu'nda gerçekleştirdiği reformlar üzerine mevcut bilgilerin çoğu Arap/Müslüman yazarların eserlerinden elde edinilmektedir. Özellikle Taberi, Dineveri ve Firdevsi'nin çalışmalarında söz konusu reformlar detaylı bir şekilde aktarılmaktadır.²²⁶ Fakat ikincil derecede olan bu kaynaklara oldukça dikkatli yaklaşmak gerekmektedir. Zira geç dönem kaynakları olmadıkları gibi hemen hemen hepsinde Hüsrev'i 'ideal kral' olarak göstermeye yönelik genel bir eğilim söz konusudur.

VI. yüzyılın canlı tanığı Procopius, Hüsrev için 'devrimci yeniliklerin olağanüstü aşığı' ifadesini kullanırken bir farkındalık yaratsa da reformlar ile ilgili çağdaş bir kanıt bulunmaması Hüsrev'in reformları hakkında doğru ve tam bir fikir edinmeyi oldukça zorlaştırmaktadır.²²⁷ Bunun nedenlerinden biri Arap/İslam kaynaklarının reformlar hakkında ileri sürdükleri bilgilere dair herhangi bir dış kontrolün –Procopius ve Agathias reformlar üzerine bilgi vermemektedir – olmamasıdır. Bir diğer neden ise reform yapılmadan önceki Sasani İrani'nin mali ve askeri durumu hakkında neredeyse hiçbirşey bilinmemektedir.²²⁸ Bununla birlikte Hüsrev tarafından yenilenen vergi sistemi kendisinden sonraki dönemlerde benimsenmiştir²²⁹; ayrıca Hüsrev'in reformları Diocletianus'un finansal yenilikleri ile bazı benzerlikler taşımaktadır.²³⁰ Söz konusu benzerlikler Diocletianus'un imparatorluk içerisinde gerçekleştirdiği toprak reformunu kapsayan sosyoekonomik değişimleri ile karşılaştırıldığında ortaya çıkmaktadır.²³¹ Howard-Johston, Hüsrev'in reformlarının Sasani İmparatorluğu'nun yerel tarihinin önemli bir bölümü olarak görülmesi gerektiğini; fakat imparatorluğun mali sisteminin ya da idari sisteminin temel bir yeniden yapılandırılmasını gerektiren bir şey olmadığını belirtmektedir.²³² T. Daryee ise iç sorunlar ve Iustinianus'un egemenliği altındaki güçlü bir Doğu Roma İmparatorluğu karşısında Hüsrev Anuşirvan'ın reformlarını şaşırtıcı ve inanılmaz başarılar olarak tanımlamaktadır.²³³

²²⁶ Jackson Bonner, 2015: 271: Jackson Bonner, Dineveri, Taberi ve Firdevsi'nin *Şahname*'si haricindeki sonraki bütün kaynakların güvenilir olmadığını belirtmektedir.

²²⁷ Jackson Bonner (2014: 182), vergi reformu tartışmasının İran'da bir pazarın mı, yoksa planlanmış bir ekonominin mi hüküm sürdüğüne karar vermemizi mümkün kıldığını belirtirken buna dayanak olarak toprak ve nüfus sayımı dışında herhangi birşeylerin kayıtlarda olmamasını göstermektedir. Zira gümrük vergileri gibi başka kayıtlara da rastlamamız gerektiği düşünüldüğünde Jackson Bonner, bu çıkarımında haksız sayılmamaktadır.

²²⁸ Jackson Bonner, 2014: 182.

²²⁹ Sasani vergi sistemi ve Halifelik dönemi hakkında bk. Morony 1982.

²³⁰ Altheim & Stiehl, 1957: 41.

²³¹ Diocletianus'un sosyal ve ekonomi alanlarında gerçekleştirdiği yenilikler için ayrıntılı olarak bk. Wassink, 1991: 465-493; Treadgold, 1997: 13-22; İznik, 2011: 97-130.

²³² Howard-Johston, 1995: 215.

²³³ Daryee, 2003: 34. Bununla birlikte Daryee, Hüsrev'in ideal bir hükümdar imajını Sasani hanedanının kurucusu Ardaşır'ın rol modelinde yarattığını öne sürerek Hüsrev'in imparatorluğu Ardaşır'ın döneminde olduğu gibi

Modern araştırmalarda Hüsrev Anuşırvan'ın reformları ülkesinin fiili sistemini modernize etme ve onu daha verimli hale getirme çabası olarak tanımlanmaktadır. VI. yüzyılın başında Sasani İmparatorluğu'nda reforma büyük ihtiyaç duyulduğunun açık olduğunun altını çizen Z. Rubin, yeni bir vergilendirme mekanizmasının kurulması sonucunda, imparatorluğun gelirlerinin arttığının ileri sürüldüğünü; her zamankinden daha zengin kaynaklara sahip olan hazinenin, askeri gücün de yenileştirilmesini mümkün kıldığını belirtmektedir.²³⁴ Kubad'ın hükümdarlığındaki karışıklıklardan sonra Hüsrev, değişim için zamanın müsait olmasını fırsata çevirmiş olsa gerektir. Zira daha önceki hükümdarlar Firuz ve Kubad dönemlerinde imparatorluktaki siyasi başarısızlıkların etkisi ekonomiye de yansımış olduğu düşünüldüğünde söz konusu bu durumun vergi sistemi işleyişinde aksaklıklara yol açması ve sosyal gerilimi artırması bu reformların oluşmasına zemin hazırlamış olmalıdır.²³⁵

2.2.1. Toprak ve Vergi Reformu

Hüsrev Anuşırvan'ın reformları hakkında detaylı olarak bilgi veren kaynaklar Taberi, Dineveri, Firdevsi, *Letter of Tansar* ve *Kitab'ul Tac fi Sireti Anuşırvan*²³⁶ olarak bilinen Pehlevi'den Arapça'ya çevrilen eserlerdir. Bu kaynaklardan *Sireti Anuşırvan* ilk olarak asıl adı Rozbeh bin Dāzoye olan İbn'ül Mukaffa²³⁷ tarafından Arapça'ya çevrilmiştir. Arapça'ya çevrilen bu eserin büyük bir kısmı X. yüzyıl yazarı İbn Miskeveyh'in *Tecāribü'l-Ümem*²³⁸ adlı kitabında korunmuştur. Hüsrev'in otobiyografisi olduğu iddia edilen *Sireti Anuşırvan* İtalyan yazar M. Grignaschi tarafından derinlenmesine incelenmiş ve yayımlanmıştır. İtalyan yazara göre söz konusu eser esasen kraliyet arşivlerinden (βασιλικαὶ διφθέραι) gelen Pers belgelerine dayanarak VII. yüzyıldan bir Arap tarihçi tarafından toplanmıştır.²³⁹ *Sireti*

yeniden canlandırmak ve mükemmel hale getirmek için Ardaşır'ı bir referans noktası olarak alıp taklit ettiğini söylemektedir.

²³⁴ Rubin, 1995: 227 vd. Z. Rubin, Hüsrev'in reformlarını detaylı bir şekilde ele alarak, Taberi ve Firdevsi'nin eserlerinin güvenilirliğini sorgulayarak tartışmakta; reformların nedenleri ve meydana geldikleri şartları analiz etmeye çalışmaktadır. Hüsrev'in reformları için ayrıca bk. Kershasp, 1905: 127-135; Christensen, 1944: 358-435; Daryee, 2003: 33-46; Pourshariati, 2008: 83-118; Daniel Carey, 2008: 64-83.

²³⁵ Firuz dönemi için bk. Taberi 872-880 (107-21); Firdevsi 717-732; ayrıca bk. Daryee, 2009: 37-8; Kubad dönemi için ayrıca bk. Taberi 884-890 (128-42); Firdevsi 730-755.

²³⁶ Eserin orijinal adı *Karnāmag-ı Anuřırvān*'dir. İbn'ül Mukaffa bu eseri *Kitab'ul Tac fi Sireti Anuşırvan* adı ile çevirmiştir.

²³⁷ İbn'ül Mukaffa (ca. 720-759), Sasanilerin resmi tarihi olan *Ĥodaygnāmag*'ı Pehlevi'den Arapça'ya tercüme eden ilk kişidir; İbn'ül Mukaffa'nın bu çevirisinin Taberi, Mesudi ve Firdevsi'nin eserlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkisinin olduğu görülmektedir (bk. Rubin, 1995: 260-66).

²³⁸ İbn Miskeveyh'in bu eserinin manuskripti bugün İstanbul'da *Köprülü Codex*'i 1608'in içinde korunmaktadır.

²³⁹ Grignaschi, 1971.

Anuşirvan, kural olarak bilgilerin çoğunda, arazi vergisi için, yeni sistemin farklı mahsuller için farklı oranlar getirip getirmediğini ve oranları belirlemediğini bile göstermemektedir.

Sasani İmparatorluğu'nun ekonomiye dayalı gücünün en büyük ayağını tarım oluşturduğundan toprağın imparatorlar için önemi oldukça fazladır. Öyle ki hükümdarlar topraktan ekili alanlardan elde edinilen ürünlerden üçte ya da dörtte bir oranında pay almaktaydılar.²⁴⁰ Hüsrev Anuşirvan'ın babası Kubad ölmeden önce büyük vergi reformlarını uygulamaya koyarak geniş çaplı bir arazi araştırması başlatmıştır.²⁴¹ Babasının başlattığı toprak ve arazi reformunu Hüsrev uygulamaya koyarak Sasani İmparatorluğu'nun toprak sistemini düzenlemiştir. Bu düzenlemenin en birincil amacı toprak üzerinde imparatorluğa karşı güç oluşturan feodal bir yapı altındaki *vaspuhran*'ları²⁴² zayıflatmak olmuştur.²⁴³ İkinci amacı ise topraklardan alınan vergi eşitsizliğini gidererek küçük çiftçilerin ve köylülerin topraklarını ekip biçerek devlete vergi vermelerini sağlamak ve böylece devletin gelirlerini artırmak olmalıdır.²⁴⁴ Fakat Dineveri Hüsrev'in toprak vergisindeki reformun daha iyi ve daha fazla ekili arazinin maliyetini artırdığını beyan etmektedir.²⁴⁵ Hüsrev'in toprak reformuna ilişkin M. R. Jackson Bonner da Hüsrev'in gerçekleştirdiği yeniliklerin tarımın yeniden canlandırılması ya da teşviki ile ilgisi olmadığını ve ayrıca herhangi bir kaynakta İran'ın tarım altyapısının çöktüğünü ve restorasyona ihtiyacı olduğuna dair hiçbir kanıtın bulunmadığını da belirtmektedir.²⁴⁶ Z. Rubin ise Hüsrev'in vergi reformunun hasar görmüş bir tarımsal altyapının rehabilitasyonu olduğunu iddia etmekte²⁴⁷ ve bu iddiasını da Firdevsi'nin *Şahnamesi*'ndeki şu beyitlere dayandırmaktadır:

“Her bir birie bir dirhem vergi koydular. Vergiyi de köylünün kaşlarını çatıp, suratlarını asmadan verecekleri zaman ödemelerini kararlaştırdılar. Toprağı işleyecek tohumları olmayanlara da ekip biçme zamanında, bu araçları toprakları boş bırakmamak için devlet hazinesinden verdiler.

²⁴⁰ Firdevsi, Kubad hükümdar olup tahta çıktığında hükümdarların aldığı payı onda bir oranına kadar indirdiğini ve bu oranı daha da aşağıya çekerek eşitsizliği kaldırmak istediğini, fakat zamanın ona fırsat vermediğinden bahsetmektedir (752).

²⁴¹ Garthwaite, 2011: 98.

²⁴² *Vaspuhran*: Sasani İmparatorluğu'nda büyük toprak sahibi olan yedi soylu ve köklü aileden oluşan elit yapıdaki sosyal sınıftır: Bu sınıflara birçok ayrıcalık tanınmış ve hakları imparatorluk anayasası ile güvence altına alınmıştır (Frye, 1984: 316). Bunlar Part, Sasani, Karen, Suren, İspehbez, İspendiyad, Mihran ve Zik hanedanlarıdır (Altungök, 2015: 36 vd.).

²⁴³ Toprak, imparatorluk yönetiminde bulunan hanedan üyelerinin ortak malı sayılmakla birlikte soylulara, çiftçilere ve askerlere de vergi karşılığında iktâ olarak verilmektedir. Bu durum imparatorluk içerisinde zamanla nüfuzu artan kimselerin imparatorluğa karşı direnecek kadar güçlü feodallerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Daryee, 2009: 401).

²⁴⁴ Hüsrev Anuşirvan'ın tebaasının üzerinden toprak vergisini azaltmasının sebeplerinden biri de Doğu Roma ile giriştiği mücadeleler sonucunda elde ettiği savaş gelirleriyle Hüsrev'in hazinesini doldurması gösterilmektedir (Howard-Johnston, 2006: 214).

²⁴⁵ Dineveri, 73. 2.

²⁴⁶ Jackson Bonner, 2014: 188.

²⁴⁷ Rubin, 1995: 254.

Ekilmeyen topraklardan vergi alınmıyordu; Nuşirevan döneminde toprak ve ürünlerinin vergilendirilmesinde köklü değişimler yapıldı. Meyve veren üzüm ağacının vergisi altı dirhem; hurma bahçelerindeki ağaçların vergisi aynı şekilde altı dirhem. Zeytin, ceviz ve Mihregan mevsiminde meyveye duran diğer meyveli ağaçlardan da her on kök ağaçtan bir dirhem hükümdarlık hazinesine vergi gelirdi” (Şahname, 753).

Hüsrev öncesi Kubad döneminde Firdevsi'nin Mazdek taraftarlarının yarattığı sorunlar üzerine bir kıtlık yaşandığını belirtmesi haricinde başka bir kaynakta da Hüsrev öncesi dönemin tarımsal ekonomide çöküş yaşadığından ve yeniliğe gereksinimi olduğundan bahsedilmemesi Jackson Bonner'in iddiasını güçlendirmekte ve dolayısıyla Hüsrev'in vergi reformundan tarımı teşvik eden bir sonuç çıkmamaktadır.

Hüsrev Anuşirvan Dönemi'ne kadar olan Sasani imparatorları topraklardan sullanma derecesine ve elde edinilen ürünün miktarı üzerinden vergi almaktaydılar: buna göre de vergi, bazı eyaletlerde mahsülün üçte ve dörtte biri, bazılarında ise beşte veya altıda biri olarak toplanmaktaydı.²⁴⁸ Ayrıca imparatorlukta yaşayan her bir vatandaşın *gezit* adı altında yıllık olarak vermesi gereken bir baş vergisi de bulunmaktaydı. Bu vergi de vatandaşların gelir durumlarına ve buldukları sosyal statülerine göre belirlenmekteydi. Kubad, hâkimiyetinin son zamanlarında vergiyi belirlemek amacıyla düz ve dağlık arazilerin ölçümesini emretmiş; fakat ölçümler bitmeden öldüğü için yarım kalan iş Hüsrev'in döneminde tamamlanmıştır.²⁴⁹ Hüsrev, hurma ve zeytin ağaçlarının yanı sıra *gezit* (baş) vergisinin tespit edilmesi için nüfus sayımı da yaptırmıştır.

Hüsrev Anuşirvan, eski toprak vergisinde esas alınan ürün miktarına dayalı sistemi kaldırarak yaklaşık olarak iki bin dört yüz metre karelik arazi biriminden oluşan *gerib*²⁵⁰ (*cerib*: dönüm) adı altında yeni bir toprak vergisi oluşturmuştur.²⁵¹ Eski sistemde mahsülün miktarına göre vergi veren halk, vergi memurunun gelip ürünü ölçmesini bekliyor ve bazen bu beklemeye bağlı olarak ürünlerin birçoğu bozuluyordu. Bundan dolayı ekilen arazinin büyüklüğü dikkate alınarak vergilendirme yoluna gidilmiş ve vergiler artık nakdi olarak tahsil edilmeye başlanmış; böylece vergi kaybının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu vergi sistemiyle birlikte her yıl hazineye giren paranın miktarı sabitlenmiş ve ürünün verimliliğine bazen az bazen çok olarak alınan eski vergilendirmede meydana gelen yıllara göre farklılık gösteren durum ortadan kaldırılmıştır.

²⁴⁸ Taberi 960, 1. 10.

²⁴⁹ Jackson Bonner, 2012: 188.

²⁵⁰ Gerib/cerib: Hem yer ölçüm birimi hem de tahlil ölçөгünü gösteren bir kelimedir. Bk. Jackson Bonner, 2012: 187.

²⁵¹ Rubin, 1995: 254.

Yeni sisteme göre ekilen arazinin büyüklüğünün yanında ekilen ürünün cinsi de önem taşımakta ve her cerib için bir dirhemden sekiz dirheme kadar vergi tahsil edilmektedir. Bu bağlamda arpa ve buğdayın her bir ceribinden bir dirhem, üzüm asmasının her bir ceribinden sekiz dirhem, her dört hurma ağacından dört dirhem ve her altı adet zeytin ağacından bir dirhem vergi alınmaktadır.²⁵² Bunlara ilaveten Dineveri, vergilendirmenin, ekimlerin derecesine ve kentlere olan yakınlığa göre de değiştiği bilgisini vermektedir.²⁵³

Gezit (baş) vergisi de yeniden düzenlenmiştir: Hüsrev, yirmi yaşının altındakiler ile elli yaş üstündeki vatandaşların üzerinden bu vergiyi kaldırmış ve vergiyi yılın belirli dönemlerinde ödemek suretiyle dört takside bölerek üç ayda bir ödenmesini sağlamıştır.²⁵⁴ Halkın zenginlik ve fakirlik durumuna göre geliri en fazla olan vatandaştan on sekiz dirhem olmak üzere orta gelirli bir vatandaştan altı ile sekiz dirhem, düşük gelirli vatandaştan ise dört dirhem *gezit* (baş) vergisi alınmasını emretmiştir.²⁵⁵ Taberi, vergiye dair bu bilgileri aktarmakta ve daha önceden bu verginin toplu bir şekilde alındığını sözlerine ekleyerek artık halkın statüsüne uygun olarak bu verginin on iki, sekiz, altı ve dört dirhem olduğuna dikkat çekmektedir.²⁵⁶ Soylular, devlet memurları, katipler, orduya mensup kimseler ve *moadlar* (din adamları) bu baş vergisinden muaf tutulmuşlardır.²⁵⁷ Meclisin kararlarını tasvip eden Hüsrev, ardından alınan bu kanunların bir eser haline getirilmesini emretmiş ve bir nüshası kendisinde olmak suretiyle birer nüshalarını da usulüne uygun bir şekilde vergi toplamaları için eyaletteki tahsildarlara (kadılara) göndermiştir.²⁵⁸ Hüsrev, uygulamaya koyduğu yeni toprak ve vergi sistemiyle “adil” lakabını almıştır.²⁵⁹

²⁵² Firdevsi 753: Toprağı işleyecek öküz ve tohumları olmayanlara da ekip biçme zamanında toprakları boş bırakmamak için devlet hazinesinden araç ve gereçler verilmiştir; aynı zamanda ekilmeyen topraklardan vergi alınamakta ve meyve veren üzüm ağacının ve hurma ağacının vergisi altı dirhemken ceviz ve zeytin ağaçlarının her on kökünden bir dirhem vergi alınmaktadır. Firdevsi bunların dışında bir yıl boyunca başka bir vergi yükünün olmadığını da belirtmektedir. Mesudi (II, 205) ise Hüsrev’in buğday, arpa, pirinç, hurma, zeytin, üzüm ve taze meyve ağaçları dışında insanlar ve hayvanların faydalanması için vergiden muaf tuttuğunu ve bu yüzden de kendisine “hayır sahibi kisra” denildiğini aktarmaktadır. Ayrıca bk. Taberi; Rubin, 1995: 240 vd.

²⁵³ Dineveri, 73.

²⁵⁴ Dineveri, 73: 2–5; Taberi, 963: l. 9–14

²⁵⁵ Taberi, Hüsrev’in baş vergisi ile ilgili halkın fikirlerini sorduğu sırada bir katibin telef olan ekinlerden ve kuruyan sulama kanallarından daimi olarak verginin alınıp alınmayacağını hususunda muhalefet yapması nedeniyle Hüsrev tarafından dövdürüldüğünü anlatmaktadır (1135). Bu durum Hüsrev’in reformlarını uygulamaya koyarken takındığı sert ve acımacı tutumuna örnek gösterilmektedir.

²⁵⁶ Taberi, 963: l. 11–12.

²⁵⁷ Taberi 1136.

²⁵⁸ Taberi 1137; Firdevsi 753. Söz konusu kaynaklarda Hüsrev’in Pehlevice bir mektup yazarak eyaletteki yetkililere nasıl vergi toplamaları gerektiğini anlattığı ve eğer yazılanlar dışında vergi almaları söz konusu olduğunda en ağır şekilde cezalandırılacaklarını da belirttiği ve Hüsrev’in yürürlüğe koyduğu yasalar uyarınca görevini yerine getirmeyen her kim olursa yaşına ve bulunduğu makamına bakılmaksızın idam edileceğini söylediği aktarılmaktadır.

²⁵⁹ Mesudi (II, 205) ise Hüsrev’in toprak reformları sonucunda “hayır sahibi kisra” unvanını aldığını bildirmektedir.

M. Brossius, Hüsrev'in bu toprak reformunun soylu sınıfın dışında toprağı ekip biçen ve kiraya veren bir *dihgan* sınıfının ortaya çıkmasına sebep olduğunu belirtmektedir.²⁶⁰ P. Brown da bu *dihgan*'ların Pers toplumunun omurgası olduğunu ve yeni bir hayat tarzını temsil ettiklerini öne sürerek bu yeni Pers yönetici elitin, titizliğin ve profesyonelliğin karışımı yeni bir kültür yarattığını belirtmekte; yeni kültüre sahip saraylıların satranç²⁶¹ ve cirit gibi oyunlar oynadıklarını aktarmaktadır.²⁶²

2.2.2. Askeri ve İdari Alanlardaki Reformu

Hüsrev Anuşirvan'ın vergi reformunun ardından Taberi ve Firdevsi, Bâbak isimli bir kişi tarafından yapılan ordu birliğindeki bir denetim hakkında bilgiler aktarırlar.²⁶³ Z. Rubin, Hüsrev'in İran tarihindeki ilk daimi ordusunu oluşturduğunu belirtirken Jackson Bonner böyle bir durumda Hüsrev'den önceki Sasani İmparatorluğu'nun askeri başarılarını açıklamanın imkânsız olduğunu söylemektedir.²⁶⁴ Bu noktada, Hüsrev'den önceki özellikle II. Şapur dönemi askeri başarıların oldukça fazla olduğu bir dönem olarak bilindiği için Jackson Bonner'ın çıkarımı oldukça mantıklı görünmektedir. Zira MS. 363 yılında Roma imparatoru Iulianus'un Sasanilere karşı giriştiği seferi sırasında Ammianus Marcellinus tarafından Sasani ordusu şu şekilde betimlenmektedir²⁶⁵:

".... Başlarında süvarilerin komutanı Merenas, kralın iki oğlu ve çok sayıda soylu olmak üzere, sayılamayacak bir Pers kitlesi ortaya çıktı. Bunların hepsi zırhlı birliklerdi. Tek tek saflarda öylesine yoğun bir şekilde zırhlı plakalarla kaplanmışlardı ki katı bağlantılar, safların oynak yerine uyuyordu ve insan yüzlerinin taklitleri öylesine bir özenle kafalara uydurulmuştu ki bedenler tümüyle kaplıydı ve isabet eden atışlar, yalnızca gözlerin hemen yanındaki dar bir yarıktan sınırlı bir görüş açısının serbest olduğu ya da burnun en uç tarafından soluğun yalnızca zorlukla dışarı verildiği yerlerde tutabiliyordu. Bunların bir bölümünün mızrakla savaşması gerekiyordu, ama bunlar orada öyle hareketsiz duruyordu ki insanın, bunların demirden bağlarla

²⁶⁰ Brossius, 2006: 184.

²⁶¹ Satrançın Hüsrev'in sarayına gelmesi ile ilgili Firdevsi'nin *Şahname*'sinde ilginç anekdotlar bulunmaktadır. Bunlara göre İran'a vergi ödemek zorunda olan Hintlilerin bir elçisi elinde satranç tahtası ve taşlarıyla Hüsrev'in sarayına gelir ve Hintlilere ait olan bu oyunun kurallarını İran'da bilen bir kişi yoksa vergi ödemeyi keseceklerini belirtir. Hüsrev, elçiden bir hafta süre ister ve veziri Bozorgmihr'den bu bilinmeyen oyunun kurallarını çözmesini ister. Bozorgmihr bir gün bir gece boyunca satranç tahtasını ve dağınık haldeki taşlarını inceler. Sonunda bunun bir savaş oyunu olduğunu kavrar ve piyade (piyon), süvari (at), kule (kale), fil, şah ve veziri doğru yerlerde dizmeyi başarır. Bunu gören Hint elçisi dünyada Bozorgmihr'in eşi olacak bir insan daha olmadığını söyler ve Hintliler vergi ödemeye devam ederler.

²⁶² Brown, 2017: 193. Brown'a göre Hüsrev Anuşirvan'ın sarayında tanrılar çağı bırakılıp insanlar çağına girilmiştir.

²⁶³ Taberi ve Firdevsi temelde aynı bölümü anlatırken Bâbak Taberi ve Dineveri'de bir katip; Firdevsi'de ise bir *mobağ*'dir. Ayrıca Dineveri, vergi reformunun ardından anlatısına Hüsrev'in bilim ve felsefeye olan ilgisiyle ve veziri Bozormihr ile devam etmektedir.

²⁶⁴ Rubin, 1995: 189-191; krş. Jackson Bonner, 2014: 192.

²⁶⁵ Amm. Marc. XXV. 1. 11-14; ayrıca bk. Wiesehöfer, 2003: 282.

bağlandığına inanası geliyordu. Bunların yanında okçular duruyordu. Bu halk, başından itibaren bunların sanatına güvendi ve burada büyük ustalığa ulaştı... Ve bunların arkasında korkunç görüntüleri ve boşuk bağirtularına korku duyan bir yüreğin neredeyse dayanamadığı parlayan filler yer alıyordu” (Amm. Marc. XXV. 1. 11-14).

IV. yüzyılda Sasanilerin ordusunun ağır zırhlarla donatılmış atlı süvari birlikleri, okçu ve mızraklı birlikler²⁶⁶, piyadeler ve filli birliklerden²⁶⁷ oluştuğu görülmektedir.²⁶⁸ Süvariler, kendi içlerinde özel birliklere de ayrılmaktaydılar. Komutanlarına *Varthragh-Nighan Xwaday* denilen *Zhayedan* (ölümsüzler) birliği yaklaşık 10.000 süvariden oluşmaktadır.²⁶⁹ Diğer bir süvari kıtası 1000 kadar seçme süvariden meydana geldiği tahmin edilen hükümdarın özel koruma birliği olan *puštībānān*'dır.²⁷⁰ Bunlar barış zamanında başkent Ktesiphon'un düzenini sağlamakla yükümlüydüler. Ordu birlikleri onluk sisteme göre düzenlenmiş olup en küçük birlik (*vašt*) tahminen 100 kişiden oluşmaktaydı.²⁷¹ Piyadeler ise Sasani ordusunun en kalabalık kesimi olmakla birlikte orduyu sayısal olarak güçlü göstermek amacıyla büyük bölümü kırsal kesimden toplanan sıradan köylüleri bünyesinde barındırmaktadır.²⁷² Bununla beraber imparatorluk topraklarında yaşayan herkes mecburi olarak savaşa katılmakla yükümlü olup savaş sırasında orduya katılması mecburiydi. Ordunun bir diğer önemli kısmını da deniz gücü oluşturmaktadır.²⁷³

VI. yüzyıla kadar *spahbad*²⁷⁴ isimli görevli vezirlerden tek bir tanesi, imparator tarafından atanarak farklı etnik gruplara dayalı bir yapısı olan Sasani ordu teşkilatını yönetmekteydi.²⁷⁵ Sasani ordusunun bütün komutanları imparatorlukta yedi büyük

²⁶⁶ Okçu birliklerinin komutanına *tirbadh* denilmekte ve hafif zırhlı olan bu birlikler uzun ve geniş kalkanlara sahip olup savaşın neticesinde etkili bir rol üstlenmektedir (Nicolle 1996,57).

²⁶⁷ Sasani ordusunun en etkin sınıfları içerisinde yer alan savaş filleri birçok kaynakta İran zaferlerinin temel nedenlerinden biri olarak gösterilmiş olup İran tarihinde savaş fillerin kullanılması Sasaniler devriyle başlamıştır (Ghirshman, 1961: 313; Sivrioğlu, 2013: 683). Aynı zamanda ordu için önemli bir kargo gücü olan filli birlikler genellikle Hindistan'dan getirilen fillerden oluşmaktadır (Penrose, 2005: 257).

²⁶⁸ M. Brossius (2006: 186), bu birliklerinin toplam sayısının elli ila seksen bin kişi arasında olduğunu söylemektedir. Buna ilaveten ağır zırhlı süvari birlikleri Pers ileri gelen soylularından hafif süvari birlikleri ise azadan (kendi topraklarında ziraatla uğraşan insanlar) sınıfına mensup insanlar tarafından meydana gelmektedir (Nicolle, 1996: 10; Farrokh & Mcbride, 2005: 3).

²⁶⁹ Farrokh vd., 2005: 6.

²⁷⁰ Altungök, 2007: 78.

²⁷¹ Farrokh vd, 2005: 7.

²⁷² Sivrioğlu, 2013: 682 vd.

²⁷³ Daryee, 2003: 6. Hüsrev Anuşirvan döneminde deniz gücünün oldukça etkili olduğu Yemen topraklarının Sasanilere katılmasında görülmektedir: Hüsrev, Yemen'i almak için sekiz adet gemiden ve en iyi beş yüz okçusunu da görevlendirdiği donanma gücü sayesinde Yemen'i Habeş istilasından kurtarmış, Sasanilere bağlı bir eyalet haline getirmiştir (Taberi 1130-1131).

²⁷⁴ Spahbad ayrıntılı olarak bk. Gyselen, 2001; 2008.

²⁷⁵ Nizamü'l Mülk, Sasani hükümdarlarının idari sisteminden övgüyle söz ettiği *Siyasetnâme*'sinde, bir ordunun neden asla tek bir kavim/ulustan oluşmaması gerektiğini şöyle açıklamaktadır: “Bir ordu bir soydan olduğu zaman bundan tehlikeler doğar; çok çalışmazlar. Ordunun her soydan olacak şekilde karışık bulunması gerekir” (2016: 143).

hanedandan Suren ve Mihran ailelerinden seçilmekte ve bu aileler ordudan ve ordunun her türlü ihtiyacından sorumlu idiler.²⁷⁶ Ordunun genel teçhizatları ise ağır metalden yapılmış zırh, elbise şeklinde giyilen hafif zırh, uzun kalkanlar, bacakları dize kadar örten bot tipi zırh, kılıç, mızrak, iki ucu keskin balta, içine otuz tane okun konulduğu okluk, iki tane telli yay, başı örtecek şekilde kafaya geçirilen sadece gözlerin açıkta kaldığı hafif zırhlı başlık, ve daha ağır metalden yapılan başlık olarak sayılmaktadır.²⁷⁷

VI. yüzyılda Sasani İmparatorluğu'nun askeri olarak en güçlü dönemlerinden birini yaşatan Hüsrev Anuşirvan sert yönetim şekli ve adalet anlayışıyla imparatorluğu otoriter bir güç haline dönüştürmüştür.²⁷⁸ Hüsrev'in orduya verdiği önem Mesudi tarafından şu şekilde açıklanmaktadır²⁷⁹:

“İktidarın kaynağı ordu, ordunun kaynağı para, paranın kaynağı vergi, verginin kaynağı mamuriyet, mamuriyetin kaynağı adalet, adaletin kaynağı memurların dürüstlüğü, memurların dürüstlüğünün kaynağı vezilerin dürüstlüğüdür. Hepsinin başı ise hükümdarın işlerini hakkıyla yapması, işler kendisini değil, kendisi işleri kontrol altında tutacak şekilde onları yapabilecek güçte olmasıdır”.

Hüsrev'in askeri reformlarının en önemlisi ve kalıcısı *dihkan* adı verilen, toprağa dayalı yeni bir sınıfın yaratılmasıdır.²⁸⁰ Bu sınıfa mensup kimseler kendi bölgelerinde hem askeri hem idari sorumluluklara sahipti. Hüsrev, bu toprak sahiplerine, özellikle sınırlarda savunma gücünü sağlayıp vergi toplamaları karşılığında silah ve para vermiştir. Söz konusu yeni sınıf önemli devlet görevleri üstlenip, hükümdar için yeni bir destek kaynağı oluşturdu ve soyluların gücünün zayıflamasına neden olmuştur.

Hüsrev Anuşirvan'nın reformları öncesinde Sasani ordusunun başında tek bir *spahbad* (komutan) bulunmaktaydı. Ancak Hüsrev, ordunun tek bir komutanın altında olmasının tehlikeli sonuçlara meydan vereceğinden hareketle Sasani devletinin hâkim olduğu toprakları, kuzey (Azerbaycan-Hazar), güney (Basra Körfezi Kıyıları-Yemen), doğu (Horasan), batı (Batı İran-Mesopotamia) olmak üzere dört farklı bölgede ve dört ayrı *spahbad*'liğe

²⁷⁶ Farrokh & Mcbridge, 2005: 4, 8, 53; Pourshariati, 2008: 51. Sasani ordusunun Suren ve Mihran ailelerinin tek elinde olması bazı sorunların doğmasına neden olmuştur; zira ordu komutanı savaşlardan elde edilen ganimetten büyük bir pay aldığı için sahip olduğu askeri ve ekonomik gücü mevcut yönetime karşı kullanma fırsatına sahipti. Bu durum Hüsrev'in kendisinden sonra imparator olan oğlu IV. Hürmüz ve komutanı Behram Çubin arasındaki mücadelede açık bir şekilde görülmektedir.

²⁷⁷ Taberi II, 964; Farrokh & Mcbridge, 2005: 12-14; Sivrioğlu, 2013: 684-691.

²⁷⁸ Sasani ordusunun Hüsrev döneminde 40.000 piyade ve 23.000 süvari ile yan birliklerle birlikte profesyonel ordunun toplamda 70.000 kişi civarında olduğu düşünülmektedir (Farrokh & Mcbridge, 2005: 43).

²⁷⁹ Mesudi II, 210.

²⁸⁰ Gartwaite, 2008: 101.

bölmüştür.²⁸¹ Fakat bu dört ayrı bölünmenin neyi amaçladığının Dineveri, Taberi ve Firdevsi'nin eserlerinde açıklanmaması reformun doğru bir şekilde anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte *spahbad*'lik rütbesinin artık idari bir anlam kazandığı²⁸² öğrenilse de yetkileri konusunda bilgi eksikliği bulunmaktadır. Bu noktada Gyselen, her *spahbad*'ın yargı yetkisinin kasıtlı olarak belirsiz bırakıldığını öne sürmektedir.²⁸³ Tafazzoli ise bu divanın başında Taberî ve Dineverî'nin Arapçaya kâtib olarak çevirdikleri 'dibîr' unvanlı bir denetmen memur bulunduğunu belirtmektedir.²⁸⁴ Denetleyici memurun görevleri, her dört ayda bir ordunun denetlenmesi, her grubun ekipmanlarının temini ve geliştirilmesi, askeri müfettişler aracılığıyla süvarilerin ve okçuların yeteneklerinin denetlenmesi olarak sayılmaktadır. Fakat Taberi'ye göre denetleyicilerin yetkileri oldukça genişti, öyle ki imparatorun bizzat katılması gereken bir denetlemeye Hüsrev Anuşirvan her askerin kullandığı ve taşımak mecburiyetinde olduğu iki yay kirişini almadan katıldığı vakit Bâbek adlı denetmen tarafından eleştirilmiş ve Hüsrev de mahcup olarak memuruna hak vermiştir.²⁸⁵

Paralı ve profesyonel askerlik hizmeti toplumun bütün kesimleri için zorunlu askerliğe dönüşmüştür. Sasani süvarileri, Hüsrev Anuşirvan'ın askeri reformları uyarınca mızrak, gürz, ok-yay ve kılıç gibi savaş aletlerinin her birini kullanabilecek şekilde eğitmeye başlamışlardır.²⁸⁶ Taberi'nin aktarımına göre bir süvari üzerinde çokal, zırh, demirden yapılmış tozluk, kılıç, süngü, kalkan, demir çomak, kuşak, balta veya demir kazık, kirişleriyle birlikte iki yay, otuz adet ok ve tolganın arka tarafında bükülerek bağlanmış iki tane kiriş

²⁸¹ VII. yüzyılın ortalarında ortaya konulan ve Ermeni yazar Anania Shirakatsi'ye (ca. 610-685) atfedilen "Ashkharhatsuyts" (*Armenia'nın Tarihsel Coğrafyası*) adlı eser, Hüsrev'in dört bölüme ayırdığı söz konusu bu bölgelere Dineveri, Taberi ve Firdevsi tarafından farklı isimler verilmektedir. Taberi (149-150): "Kisra şimdi bu memuriyeti Doğu İsbahbadhı (Horasan ve bitişiğindeki bölgeler dâhil); Batı İsbahbadhı; Yemen topraklarını da içine alan Nimruz İsbahbadhı ve Azerbaycan İsbahbadhı (Bitişiğindeki bölgeler ve Hazar ülkesi dâhil) olmak üzere 4 rütbeye bölmüştür". Dineveri ise her çeyrekte bir sıra numarası vererek bölgeleri saymakta; fakat bu durum ortaya oldukça karışık bir coğrafya çıkarmaktadır: "İlk çeyrek Horāsān, Sīstān ve Kirmān; ikincisi İsfahān, Kiyam, Cebal, Āzarbāyājān ve Ermenistan; Üçüncüsü Fārs, Ahvāz Bahrayn; dördüncü Rum Krallığı sınırına yakın Irak". Sonuç olarak kaynakların aktardıklarından çıkarılabilecek en doğru bilgi Hüsrev tarafından imparatorluğun askeri yönetiminin dört ayrı bölgeye ayrılması olacaktır. R. Ghirshman'a göre Hüsrev, bu reformlarla generallerin yetki alanlarını sınırlayarak ve yetkileri aralarında eşit olarak dağıtarak aşırı derecede güçlenmelerine engel olmak istemiştir (1961: 313).

²⁸² Gyselen, 2001: 12; Gyselen, 2008, *passim*.

²⁸³ Gyselen, 2001: 15 vd.; krş. Jackson Bonner, 2014: 197. Jackson Bonner, bölgelerin dikkatli bir şekilde belirlenmiş olması gerektiğini aksi takdirde yeni sistemin çözülmesi gereken durumdan daha fazla soruna neden olabileceğini vurgulamaktadır.

²⁸⁴ Tafazzoli, 2000: 10.

²⁸⁵ Taberi 1138-39: Askerlerin denetlemeye zırh, demirden yapılmış tozluk, kılıç, süngü, kalkan, demir çomak, kuşak, balta veya demir kazık, kirişleriyle birlikte iki yay, otuz tane ok ve tolganın arka tarafında bükülerek bağlanmış iki tane kiriş ile katılmaları gerekmektedir. Hüsrev Anuşirvan ve Babek arasındaki hikaye için ayrıca bk. Firdevsi 756-57.

²⁸⁶ Taberi 1140.

bulundurmak zorundadır.²⁸⁷ Askeri reformlar öncesinde ordudaki askerler teçhizatlarını kendileri sağlıyordu. Ancak idarenin hemen her alanında merkezîleşme politikası izleyen Anuşirvan mali kaynaklardan yoksun olanlara, atlar ve teçhizatları tahsis ederek bir standartlaşma sağlamış ve onlara yeterli mali yardımlar tahsis ettikten sonra askerlerin teçhizatlarının da devlet hazinesinden karşılanması uygulamasını başlatmıştır.²⁸⁸ Howard-Johnston, askeri teçhizatın devlet tarafından verildiğini ve dolayısıyla Hüsrev'in ortaya koyduğu esas askeri reform olan sıkı denetim rejiminin bir askerin ölümünden sonra teçhizatının iadesinin yasal bir gerekliliği olduğunu belirtmektedir.²⁸⁹

Hüsrev, askeri düzenlemeleri yaparken geniş bir casusluk ağı kurmuş, özellikle geniş yetkiler verdiği eyalet valilerinin icraatlarından haberdar olmak amacıyla dört büyük eyalete casuslarını göndermek suretiyle valilerini gözetim altına alarak ülke yönetimini sağlamlaştırmaya çalışmıştır.²⁹⁰ Zira eyalet valileri sahip oldukları statülerini kendi menfaatleri doğrultusunda kullanarak mevcut yönetime karşı büyük bir güç haline gelebilecek fırsatı oluşturmaktaydı. Bundan dolayı Hüsrev, valileri kontrol altında tutma yoluna gitmiştir. Casuslar sadece ülke içindeki denetimi sağlamak için değil, aynı zamanda yabancı ülkelere tüccar kılığında giderek bilgi toplamak ya da onları yanıltmak amaçlı da kullanılmışlardır.²⁹¹

Sonuç olarak Hüsrev Anuşirvan Dönemi'nde batı sınırında Doğu Roma ile doğu sınırında ise Eftalitlerle sık sık savaştığı göz önüne alındığı zaman dörtlü *spahbad*'lıktan oluşan yeni askeri sistemin birden fazla savaş arenasındaki saldırılara hızlı ve koordineli bir şekilde yanıt verdiği gözlenmektedir. Aynı zamanda Sasanilerin Firuz ve Kubad döneminden sonra zayıflayan askeri güçlerinin yeniden yükselişe geçtikleri, Akhunlara (Eftalitlere) vergi ödemeyi kesip doğuda sınırlarını genişletmeyi başardıkları bilindiğine göre²⁹² Hüsrev'in askerî reformlarının başarılı olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Buna ilaveten Sasanilerin Akhunlar (Eftalitler) karşısındaki başarıları, askeri reformların yanı sıra Göktürklerle yaptıkları ittifak sayesinde olmuştur. Bu nedenle Hüsrev'in askeri reformlarının sonuçları tek başına değerlendirilmemelidir.

²⁸⁷ Taberi, 1138.

²⁸⁸ Taberi, 1059.

²⁸⁹ Howard-Johnston, 2010: 111; ayrıca bk. Christensen, 1944: 367-70; Rubin, 1995: 289-91.

²⁹⁰ Procopius, Sasanilerin gelişmiş bir haber alma ve casusluk şebekelerinin olduğunu söylemektedir (*de bell.* II. 18-26).

²⁹¹ Sivrioğlu, 2013: 694. Sivrioğlu'na göre Anuşirvan İranlı bir soyluyu tüccar kılığında casusluk yapmak için Doğu Roma'ya göndermiş, aslında bu kişiden kurtulmak istediği için de onun casus olduğunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

²⁹² Sykes, 1915: 501.

2.2.3. Sosyal ve Dini Reformu

A. Christensen, Hüsrev Anuşirvan'ın reform çalışmalarına Mazdek inanişinin toplumda neden olduğu ciddi bozuklukları gidermekle başladığını belirtmektedir.²⁹³ Hüsrev, Sasani hükümdarlık tacını giyindiğinde Persli yöneticiler ve soyluları huzuruna kabul etmiş ve onlara imparatorluğun içerisinde vuku bulan dini yozlaşma ile ilgili uzun bir konuşma yapmıştır. Taberi'ye göre bu konuşmasında Mazdek'in öğretilerinin yayılmasıyla insanların mülkiyetlerinin kaybedilmesine, dinlerinin tahrip edilmesine ve çocuklarına ve yaşam koşullarının kötüleşmesine ilişkin konularına verilen zarardan bahsetmiş, onlara düzeni yeniden tesis etmek ve güçlendirmek için çözüm yollarını aradığını söylemiş ve halkını kendisine bu konuda yardım etmeye çağırmıştır.²⁹⁴

Hüsrev Anuşirvan, dini yozlaşmaya son vermek ve imparatorluk içerisinde tek bir din olarak Zerdüştlüğü yeniden eski gücüne kavuşturmak için çabalamıştır. Bu noktada işe Mazdek liderlerinin yok edilerek mülklerinin yoksullar ve muhtaç kişiler arasında paylaşılmasını emrederek başlamış ve başkalarının mülklerine el koyan çok sayıda insanı öldürterek mülkleri asıl sahiplerine geri iade etmiştir. Ayrıca Mazdek öğretisinin 'kadınlar herkesin ortak malıdır' inanişinin uygulamasına son vermiş²⁹⁵, doğan çocukların veraset yolu ile kime ait olduğunun tespit edilmesi ve her çocuğun kökenini belirtmesi emrini vermiş; bu suretle gerçek babanın bilinmediği ve çocuğun şu anda atfedildiği adamın mülkünde yasal bir pay verilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁹⁶ Hüsrev, kendini isteksizce bir erkeğe vermeye zorlanan her kadınla ilgili olarak ise o adamın hesaba çekileceğine ve ailesinin tatmin olması için kendisine gelin fiyatı ödemeye mecbur olmasına karar verdi, aynı zamanda bu işlemlerden sonra kadın onunla kalma ya da başkası ile evlenme arasında seçim yapma hakkına da sahipti, ancak gerçek bir kocası varsa ona geri iade de edilebilecekti. Hüsrev, mülkleri bakımından başka bir kişiye zarar veren her insan ya da başka bir kişiye karşı bir baskı uygulayan bir kimse için mağdura tam tazminat hakkı verirken diğerinin suçunun muazzamlığına uygun bir şekilde cezalandırılmasına karar vermiştir. Önde gelen ailelerin çocuklarının yetiştirilmesinden sorumlu olanların öldüğünde onlardan sorumlu olacağını belirtti. Aralarında kalan kızları sosyal statüleri bakımından eşitleri ile evlendirmiş ve onların çeyiz ihtiyaçlarını devlet hazinesinden sağlamıştır.

²⁹³ Christensen, 1944: 364: Christensen bu savını Eutykhios ve Taberi'ye dayandırmaktadır (bk. dn. 3).

²⁹⁴ Taberi 154-155.

²⁹⁵ Mazdek'in aile konusunda ortaya koymuş olduğu bu inanç toplumda vasisi belli olmayan binlerce çocuğun ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Altungök, 2015: 34).

²⁹⁶ Hüsrev, bu uygulamaya son verdikten sonra soylu bir Persliden doğan bu tür çocukları yetim olarak kabul ederek onları saray korumasına almış ve topluma kazandırılmaları ve ileride evlenmeleri için devlet hazinesinden bütçe ayırmıştır (Altungök, 2015: 34).

Hüsrev Anuşirvan döneminde imparatorluk içinde azımsanmayacak kadar Hıristiyanlığı benimsemiş bir tebaa bulunmaktaydı. Hüsrev'in Hıristiyanlara karşı tutumu genel olarak hoşgörüsüz olmuştur; buna ilaveten Hüsrev, din değiştiren Sasani soylularının idam edilmesi olayı yerine onların hapsedilerek ölüme terk edilmeleri usulünü getirmiştir. Ayrıca Hüsrev Anuşirvan'ın kendi döneminde Hıristiyan olan tebaaya askerlik görevinden muaf olmalarından dolayı bir baş vergisi konulmuştur. Hüsrev, MS. 561 yılında Iustinianus ile yaptığı anlaşma uyarınca her iki ülkede bulunan iki din mensuplarının kendi dinlerinin propagandasını yapmamak kaydıyla ibadetlerini özgürce yapabilmeleri konusunda mutabakata varılmıştır. Ancak G. Greatrex, Hüsrev'in döneminde ca. 565-569 yılları arasında Hıristiyanlara karşı kovuşturma ve takibat yapıldığını belirtmektedir.²⁹⁷

2.3. Nuşzad'ın (Anuşzad) İsyanı

Hüsrev Anuşirvan'ın imparatorluk döneminin önemli bir olayı olarak kayıt altına alınan bu isyan Hüsrev Anuşirvan'ın Hıristiyan eşinden olma oğlu Nuşzad'ın Hıristiyanlar ile birlikte teşebbüs ettiği bir isyandır. Nuşzad'ın isyanı ile ilgili bilgiler Müslüman/Arap yazarlardan Firdevsi ve Dineveri'nin eserlerinde bulunmakta iken Taberi'nin çalışmasında bu konunun üzerinde durulmadığı dikkat çekmektedir. Söz konusu bu isyanın en detaylı anlatımını ise Firdevsi vermektedir.²⁹⁸ Firdevsi anlatımına Hüsrev'in komutanı ve Nuşzad arasında geçen dialoglara yer verdikten sonra ikisi arasında meydana gelen savaşı aktarmaktadır. Firdevsi'ye göre savaş sırasında Nuşzad okla yaralanmış ve ölmüştür. Firdevsi, Nuşzad'ın ölümünün ardından nasıl gömüldüğünü de detaylandırmaktadır:

“Baştanbaşa savaş meydanı onun ölümüyle feryat figan sesleriyle doluverdi. Ram Borzin'in yüreği sıkıntılarla dolmuş kaynıyordu sanki. Piskoposa, “Eski hükümdarların öğütlerinden Nuşzad'tan duyduğun neler var?” diye sordu. Piskopos şöyle cevap verdi: “Annesi dışında onun başını çıplak olarak kimse görmemeli!” Teni okla yaralanınca, anıt mezar da, misk de amber de istemedi. Taç da, Rum ipeği de, taht da istemedi. Çünkü Tanrı'nın kulları onun bahtsızlığına neden olmuştu. Şimdi annesi onu Mesih törenince ipekle kefenleyip başını saracak ve mezara koyacak. Şimdi artık onun ruhu Mesih ile birleşti; tek farkları Nuşzad'ın çarمیha gerilmemesi. Şehirde bulunan bütün Hıristiyanlar üzüntülerinden yüzlerini gözlerini tırmalayıp yaraladılar. Şehrin her köşesinden feryatlar, hıçkırıklar duyuluyordu. Kadın erkek herkes onun için toplandılar. Çünkü o genç ve yürekli bir delikanlıydı. Hükümdar Nuşirevan'ın yüreğiydi, gözüydü o” (Firdevsi 790).

²⁹⁷ Greatrex, 2003: 185.

²⁹⁸ Firdevsi 782-789.

Firdevsi'nin Nuşzad'ın isyanının anlatısının çoğu Hıristiyan imgelerinden oluşmakta ve Nuşzad'ın Hıristiyan bir şehit olarak betimlenmesine ağırlık verilmektedir.²⁹⁹ Bu bağlamda Nuşzad ölüm vakti yaklaştığında özellikle aromatik balmumları ve bir Zerdüş defininin diğer süs eşyalarından kaçınmakta ve Hıristiyan ayinlerini talep etmektedir. İranlı Hıristiyanlar için defin ve onunla ilişkili ritüeller kültürel bir adet olmalıdır. Firdevsi'nin haricinde Nuşzad'ın babasına karşı başlattığı bu isyanla ilgili Dineveri'de benzer bir anlatım sunmaktadır. Fakat dikkat çeken bir diğer önemli anlatı ise bu isyanı Ermeni kilisesinde en üst mertebede yeralan bir kişiden ve Hıristiyan bir danışmandan duyduğunu belirten Procopius tarafından verilmektedir.³⁰⁰ Ancak Hüsrev'e karşı çıkarılan söz konusu bu isyanın rakibi Iustinianus'un duyması ya da konuya dair herhangi bir bilgisinin olmaması hususunda bir şey aktarılmamaktadır. Procopius, Hüsrev'in oğlunun isyana teşebbüs etmesine ilişkin anlatımını hem *Bellum Persicum* (Pers Savaşları) hem de *Bellum Gothicum* (Got Savaşları) kitabında ayrı ayrı sunmaktadır. Fakat asıl anlatımını *Bellum Gothicum*'da yapmaktadır. Procopius'a göre³⁰¹ 540'larda Anasodasus bir diğer deyişle Nuşzad babasının hasta olduğunu öğrendiği zaman imparatorluk gücünü gasp ederek bir isyan başlatmaya girişmiştir ve Hüsrev bunu duyduğunda ise ona karşı Phabrizus adında komutanıyla beraber bir ordu göndermiş ve Phabrizus savaşta zafer kazanarak Anasodasus'u ele geçirdikten sonra Hüsrev'in huzuruna götürmüştür; Hüsrev, oğlunun gözlerinin şekil değiştirmesine değil, hem üst hem de alt göz kapaklarının çok çirkin biçimde çarpıtılmasına neden olmuştur (burada Procopius'un kastettiği gözlerine mil çekilmiş olmasıdır); Hüsrev bu yaptığıyla sadece oğlunun görmesini değil aynı zamanda da oğlunun imparatorluk yetkisini elde etme umudunu da elinden almıştır; zira kusurlu bir kimsenin yasalar uyarınca Pers imparatoru olması mümkün değildir.

Procopius'un iki anlatımı arasında kronolojik bir karışıklık dikkat çekmektedir. Zira *Bellum Persicum*'da (Pers Savaşları) Nuşzad'ın ya da eserdeki yazım haliyle Anasodasus'un isyanı yaklaşık olarak 542 yılına yerleştirilirken *Bellum Gothicum*'da (Got Savaşları) söz konusu bu isyan 550 yılı olayları kapsamında ele alınmaktadır. Bu durumda isyanın tarihini belirlemek oldukça zor bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan Roma ve İran arasındaki güç savaşı göz önüne alındığı zaman eğer rakibi karşısında küçük bir avantaj elde etme olasılığı varsa Iustinianus'un sadece bir söylenti emrinde hareket edemeyeceğine inanmak oldukça zordur. Bu noktada Jackson Bonner, İtalya'yı ele geçiren Gothların Hüsrev'i

²⁹⁹ Procopius ve Agathias, inhumasyonun Pers hassasiyetlerine aykırı ve Zoroastrian geleneklerine karşı olduğunu gözlemlemişlerdir (Proc. de bell. Pers. I. 11. 35; Agath. II. 23. 1). Bu noktada Firdevsi'nin anlatısında Nuşzad'ın Hıristiyan gömülmesine verilen vurgu belki de onun bir hagiografisi olduğu konusunda en ikna edici kanıttır.

³⁰⁰ Proc. de bell. pers. II. 24. 8; de bell. goth. VIII. 10-16.

³⁰¹ Proc. de bell. goth. VIII. 10. 17-22: Ayrıca bk. de bell. pers. II. 24. 8.

Roma'nın saldırıya açık bir halde bulunan doğu sınırlarına taarruz etmesi için ikna ettiklerini ve Gothların Iustinianus'a karşı hareket etmesi için kendi komutanı olan Belisarius'a İtalya yarımadasının kontrolünü teklif ettiklerini söylemektedir.³⁰² Dolayısıyla isyanın haberi Constantinopolis sarayına ulaşmamış olabilir; ya da Iustinianus, Goth meselesine ağırlık verdiği için isyanı desteklemek için herhangi bir girişimde bulunmamış olabilir. Prokopius'un *Bellum Gothicum*'da isyanın tarihini 550 yılına taşımasının ard alanında Jackson Bonner'a göre bir kasıt aranmalıdır; çünkü *Bellum Persicum*'da 542 yılına tarihlenen isyan sırasında Antiokheia kenti Hüsrev Anuşirvan tarafından yeni harabeye çevrilmiş; Totila önderliğindeki Gothlar, Roma'yı ele geçirdikten sonra İtalya'yı almış ve Lazica'da da çatışmalar şiddetli bir boyuta ulaşmıştı.³⁰³ Doğu Roma'nın içinde bulunduğu durum rakip güç olan Sasanilere karşı herhangi bir harekete geçmeye uygun görünmemektedir. C. Jullien ise o dönemde Roma ve İran kiliselerinde bir birlik olmadığını ve böylece Roma ve Nuşzad arasındaki iş birliği fikrinin teorik olarak düşünülemeyeceğini savunmaktadır.³⁰⁴ Fakat Jackson Bonner, doktrinsel farklılıkların gerektiğinde her zaman realpolitiğe ulaştığını sözlerine eklemektedir.³⁰⁵

Sonuç olarak Nuşzad'ın, babası Hüsrev Anuşirvan'a karşı bir isyana giriştiği farklı kaynaklar tarafından bildirilmektedir. Procopius, iki farklı tarihe Nuşzad'ın isyanını konumlandırmakta; fakat Nuşzad'ın iki defa ayrı tarihlerde isyan çıkardığına ilişkin herhangi bir anlatım kaynaklarda yer almamaktadır. Bu bağlamda Nuşzad'ın tek bir isyanı olduğu düşünülmelidir; zira Hüsrev Anuşirvan'ın kendisine ve saltanat gücüne yapılan darbe girişimine karşı hoşgörülü bir tavır sergilemesi beklenmemelidir. Baba-oğul arasında ileriki dönemlerde gerçekleşebilecek rekabetin önlemini aldığı Firdevsi'nin anlatımında bulunmaktadır. İsyana ilişkin kaynaklar arasında anlatımı tüm detaylarıyla aktaran Firdevsi'nin *Şahname*'si ön plana çıkmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi Nuşzad'ın bir Hıristiyan olarak şehit edildiği anlatımın genelinde vurgulanmaktadır. Procopius ise isyanın tarihini ilkinde 542 ikinci eserinde 550 yılını işaret ederek büyük bir olasılıkla kasıtlı olarak bir anakronizm yapmıştır.

³⁰² Jackson Bonner, 2016: 162.

³⁰³ Jackson Bonner, 2016: 163. Ayrıca krş. Börm, 2007: 127; Börm, Procopius'un anlatımına dayanarak iki ayrı isyanın meydana geldiğini belirtmektedir. Pigulevskaja (1963: 288) ise Nuşzad'ın isyanın 550 yılında olduğunu aktarmaktadır.

³⁰⁴ Jullien, 2015: 109.

³⁰⁵ Jackson Bonner, 2016: 162.

2.4. Hüsrev Anuşirvan'ın Yapı İşleri

Hüsrev Anuşirvan, imparatorluk içinde yapı ve restorasyon işlerine büyük önem vermiştir. Bu bağlamda uzun süren hükümdarlığı süresince yapı işleri bazı şehirlerin yeniden inşası ya da yeni şehirlerin kurulması; sarayların, dini veya ritüel yapıların düzenlenmesi; sınırların savunulması ve güçlendirilmesi için gerçekleştirilen tahkimatlar; tarım faaliyetleri için yapılan iyileştirilmeler olarak sıranalabilir.

R. Boucharlat, VI. yüzyıla tarihlendirilen sit alanlarındaki yapı kalıntılarının bazılarının Hüsrev Anuşirvan'a atfedilebileceğini belirtmekte; fakat İran'da yürütülen arkeolojik çalışmalarda Hüsrev'in kurduğu ya da yeniden inşaa ettiği herhangi bir şehrin varlığının tespit edilemediğini de sözlerine eklerken VI. yüzyılın, III. ve IV. yüzyıllarını karakterize eden kabartma sanatından yoksun olduğuna da dikkat çekmektedir.³⁰⁶ Zira Sasani imparatorlarına ait günümüze kadar gelen rölyef kabartmaların hemen hemen hepsi III. ve IV. yüzyıllarda aittir. V. ve VI. yüzyıla gelindiğinde imparatorluk ideolojisini yansıtan ve aktaran bu rölyef sanatının kullanılmadığı görülmektedir. Söz konusu bu sanat II. Hüsrev döneminde yani VII. yüzyılda yeniden canlanmış; II. Hüsrev'in iki devasa heykeli günümüze kadar ulaşmıştır. Diğer taraftan Hüsrev Anuşirvan'a herhangi bir şehrin kurulmasının arkeolojik bulgular neticesinde atfedilmemesi İran'da Sasani kentlerinin varlığı kanıtlanmış olsa da yerlerinin tam olarak saptanamamasıyla ilişkilendirilebilir. Çünkü tarihsel metinler vasıtasıyla Hüsrev Anuşirvan'ın yeni kentler inşaa ettirdiği belirtilmektedir.

Arap/İslam yazarlarının eserleri tarafından Hüsrev Anuşirvan'ın kurduğu kentlerin en detaylı anlatımı Antiokheia kentinin zaptedilmesinin ardından aynı planda Ctesiphon yakınlarında yeni bir Antiokheia kentinin kurulmasına ilişkindir. Bu kentin kuruluşu Firdevsi'nin *Şahname*'sinde şu dizlerle aktarılmaktadır:

“Sonra da Nuşirevan bir şehir kurulmasını emretti; içerisinde çayların ırmakların aktığı, Antakya gibi, kandil gibi ışıldayan, güler yüzlü bahçeleriyle, saraylar, meydanlarıyla süslenmiş bir şehir. Ulu kişiler, aydınlık gönüllü muradlarına ermişler o şehre Zeyb-i Hüsrev adını verdiler. Zeyb-i Hüsrev güzel ve bayındır bir şehir oldu. Rengârenk çiçekleri, çeşit çeşit kokuları ve alımlı manzaralarıyla baharı andırıyordu. Rum şehirlerinde tutsak alınıp ağır bağlara vurulanlar, yaralı düşenler, Nuşirevan'ın emriyle bağları çözülerek mutluluklar içerisinde bu yeni şehre yerleştirildiler. Nuşirevan şehri kurduktan sonra şöyle dedi: ‘Biz bu yeni şehri bu güler yüzlü bahçeleri, bostanları ve saraylarıyla herkesin arzusunca yaşaması için adına yaraşır bir şekilde yaptık.’ Sonra da hükümdar herkese bol bol mal mülk dağıttı; her taraf cennet gibi bezenmişti”
(Firdevsi, 777-78).

³⁰⁶ Boucharlat, 2015: 11-47; Boucharlat, bu makalesinde “uzun VI. yüzyıl” olarak tanımladığı söz konusu bu yüzyıla tarihlendirilen İran'daki anıtsal yapıları ve arkeolojik sit alanlarını mercek altına almaktadır.

Hüsrev tarafından Antiokheia kentine benzer bir kentin İran'da kurulmasına ilişkin bir diğer anlatımı Mesudi vermektedir. Mesudi'de söz konusu kentin adı "Rumiyye" olarak geçmektedir. Taberi ise yeni kentin nasıl inşaa edildiğinden detaylı olarak şu şekilde bahsetmektedir:

"Kraliyet gücünü sağlam bir şekilde kavramış ve tüm toprakları kontrol altına almış ve hükümdarlığa hak kazanmasının üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra, Caesar'ın (Iustinianus) ordu komutanlarının başında bulunan Antakya'ya yürüdü ve fethetti. Sonra Antakya şehrinde evleri, sokakları ve içerdiği her şeyinin sayısı ile kendisine bir plan çıkarılmasını emretti ve Onun için Antakya gibi bir [yeni şehir] inşa edilmesini, ancak el-Mada'in yanında yer almasını emretti. El-Rumiyyah olarak bilinen şehir, tam Antakya planında inşa edilmiştir. Bunun üzerine Antakya sakinleri taşınmış ve yeni şehre yerleştiler; onlar şehrin kapısından girdiklerinde Her evin sakinleri Antakya'daki eski evine tamamen benzeyen yeni eve gittiler, sanki şehri hiç terk etmemişlermiş gibi davranıyorlardı" (Taberi, 898, s. 158).

Doğu Romalı tarihçi Procopius'a göre Hüsrev Anuşirvan, 'Hüsrev'in Antakyası' ismini verdiği şehiri Ctesiphon'a yakın bir mesafede inşaa ettirmiş ve kenti özel yasalara bağımlı tutarak şehre hamam ve hipodrom yaptırmıştır. Ayrıca Procopius hem Antiokheia'dan hem de diğer Doğu Roma şehirlerinden kente müzisyen ve arabacıları getirtmiş olduğunu ve şehrin idari yönetiminin imparatorun valilerinden birine değil, doğrudan imparatorun kendisine bağlı olacağını aktarmaktadır.³⁰⁷ Mesudi ise Hüsrev Anuşirvan'ın Antiokheia'yı ele geçirmesinden sonra anlatımına şu şekilde devam etmektedir:

"Şam'dan çeşitli mermerler, seramikler ve renkli taşlar.... yükleterek Irak'a götürdü ve Medain yakınlarında bir şehir kurdu. Ona 'Rumiyye' adını verdi. Binaları ve surların iç kısımlarını sözünü ettiğimiz renkli taşlarla süsledi. Bununla kastedilen Antakya ve diğer Şam şehirleridir. Bu şehrin surları kerpiçtendir ve günümüzde harabe haldedir" (Mesudi, II, 200).

Hüsrev Anuşirvan'ın yapı işlerine verdiği önemin bir diğer örneği olarak Kafkas geçitlerini korumak ve Hazarlardan gelebilecek saldırıları önlemek amacıyla Kafkas Dağı'nda Babu'l-Ebvab adında inşaa ettirdiği derbent gösterilebilir. Mesudi ve Firdevsi'nin anlatımlarına göre söz konusu bu derbente ilaveten Hüsrev Anuşirvan şehirle Hazar Denizi arasına bir sur yaptırmış; ayrıca her üç milde ve bazen güzergahın durumuna göre daha az

³⁰⁷ Proc. de bell. pers. II. 14. 1-3. Ayrıca bk. de bell. pers. II. 13. 3-4.

veya daha çok mesafede demir bir kapı koydurmuş; her kapının arkasına o kapıyı ve kapıyı takip eden suru koruyan bir halk yerleştirmiştir.³⁰⁸

Hüsrev'in en önemli yapı çalışmalarından biri Dicle ve Fırat nehirlerinin birbirine yakın olduğu bir noktada geniş bir alan üzerinde inşaa edilmiş olan başkent Ktesiphon'da gerçekleştirdiği sulama kanalları ve bent inşaalardır.³⁰⁹ Hüsrev aynı zamanda ülkenin birçok yerinde sulama sistemi kurmak amacıyla çalışmalar yürüterek söz konusu nehirlerin farklı kolları üzerinde barajlar ve bentler kurdurmak suretiyle sulama ağı meydana getirmiştir.³¹⁰ Bunlara en iyi örnek güney İran topraklarının sulanması için Zagros Dağ silsilesinin bir kolu olan Elvend Dağı üzerine Nahravan adlı bir sulama kanalının inşaa ettirmesi gösterilebilir.³¹¹ Benzer şekilde, tahrip edilmiş olan her ahşap köprü veya gemilerden oluşan köprünün ve yıkılan her taş (kagir) köprünün yeniden inşası ve dahası harabeye dönmüş olan her köyün eskisinden daha iyi bir refaha kavuşması için çalışmalar yapılmasını buyurmuştur.³¹² Firdevsi de Hüsrev'in imparatorluğunda nerede bir yıkık nerede bir virane yer varsa onardığını dile getirmektedir. Bu bağlamda Hüsrev, mermerlerini ve taş ustalarını Doğu Roma'dan getirterek başkent Ctesiphon'da 'Ayvan-ı Kisra' ya da 'Tak-ı Kisra'³¹³ olarak bilinen ve VI. yüzyılın görkemli yapılarından biri olan ünlü sarayını yaptırmıştır (bk. Res. 8).³¹⁴ Hüsrev'in bu sarayında Ctesiphon'un ünlü dokumacıları tarafından üç yüz elli yedi

³⁰⁸ Mesudi II, 3-4: Bu surun denizin içine doğru bir mil kadar sokulduğu söylenmektedir. Mesudi (II, 197) surun denizin içine şişirilmiş sığır tulumlarının üzerine taş, demir ve kurşunla yapıldığı; sur yükselince şişirilmiş tulumların denizin dibine oturduğu ve sonrasında ellerinde hançer ve bıçakla suya dalan adamlar tarafından tulumların parçalanıp surun iyice dibe oturmasının sağlandığı bilgilerini de vermekte ve hatta surun deniz içindeki bu kısmına düşman gemilerinin denizden yaklaşmasını engellediği için "kayd" adının verildiğini de belirtmektedir. Firdevsi ise (763) surun ve derbenttin yapımı için Rum ve Hindistan ülkelerinde ya da diğer ülkelerden bilgili ve görgülü kişilerin, ünlü ustaların seçilerek suyun üzerine tabanı çok geniş, yüksekliği on kement boyunda taş ve kireçten bir duvarın suyun derinliklerinden başlayarak yapılmasını ve bu duvara da demirden büyük bir kapı yapılmasını vezirine buyurduğunu belirtmektedir.

³⁰⁹ Taberi, Hüsrev'in yeraltı sulama kanallarının da kazılması ve tarım arazileri sahiplerine kredi sağlanması ve onlara destek verilmesi hususlarında emirler de verdiğiinden bahsetmektedir (898).

³¹⁰ Mesudi II, 211; Sykes, 1915: 501.

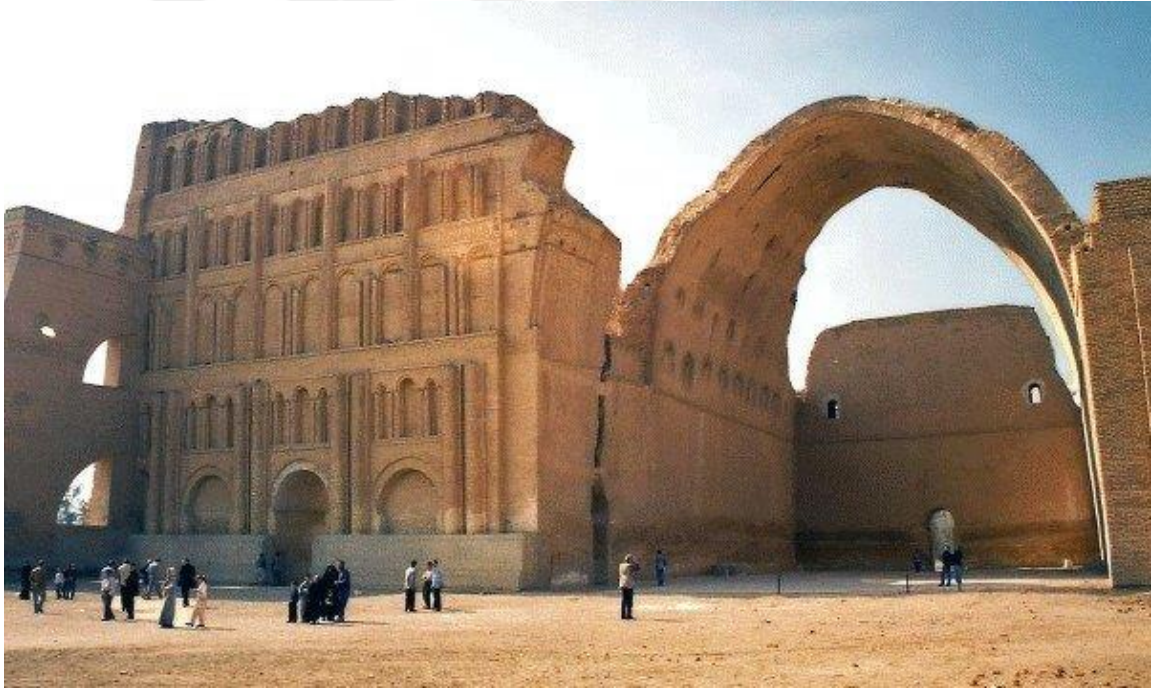
³¹¹ Söz konusu kanal, Sasanilerin Mesopotamia'da inşaa etmiş oldukları en büyük ölçekli sulama kanalı olup yaklaşık iki yüz kilometre boyunca akarak Diyala Nehri ile birleşmekte ve üzerinde de iki yüz elli metre uzunluğunda on metre yüksekliğinde bir baraja da sahip olma özelliği taşıyan kanal sonraki dönemlerde de restore edilerek kullanılmış ve Irak topraklarında birçok tarım arazisini sulamaya devam etmiştir (bk. Christensen, 1993:18).

³¹² Taberi 898: Taberi, Hüsrev'in gerçekleştirdiği çalışmalarda imparatorluğun kurucusu Ardaşır'ı rol model aldığı, onun davranışlarını, yazılarını ve yasal düzenlemelerini incelemeye koyulduğunu ve halkına benzer şekilde davranmaya başladığını aktarmaktadır.

³¹³ Taberi (1161 vd.), Hz. Muhammed'in doğduğu günün (ca. 5 Nisan 571) gecesinde büyük bir sarsıntıyla Hüsrev'in sarayının on dört burcunun yıkıldığını, kutsal ateşin söndüğünü, Save Gölü'nün sularının çekildiğini ve Hüsrev'in bu hadiselerin neye işaret ettiğine ilişkin sual sorduğunda ise Sasani İmparatorluğu'na Kisra'dan sonra yıkılan burçların sayısı kadar hükümdar geleceği yanıtını aldığını aktarmaktadır.

³¹⁴ Theoph. Simok. V. 6. 10: Theophylactus, Iustinianus'un diplomatik görüşmeler sırasında hediye olarak Ctesiphon yakınındaki sarayın (Ayvan-ı Kisra'nın) yapımı için Hüsrev'e Hellen mermerlerini, yapı ustalarını ve tavan işçiliğinde yetenekli kimseleri gönderdiğinden bahsetmektedir. M. Canepa, Hüsrev'in bu sarayının oldukça

metre uzunluğunda yetmiş iki metre genişliğinde her türden mücevherlerle donatılı, altın ve gümüş simlerle ipekten dokunmuş bahçe motifli desenli *bahar-ı kisra* adında bir halısının olduğu söylenmektedir.³¹⁵ Hüsrev'in imparatorlukta gerçekleştirdiği yapılaşmanın sınırlılığını Mesudi'deki ilginç bir anekdot göstermektedir: Mesudi Hüsrev'in kuzey seferlerinden bahsettikten sonra Irak'a döndüğünü ve Doğu Roma İmparatoru'nun elçisini ve hediyelerini kabul ettiğini; elçinin, Hüsrev'e sarayına ve binanın güzel görünümüne göz atınca, meydana bir eğrilik olduğunu ve bunun nedenini sorduğunda Hüsrev'in bunun nedeninin eğri kısımda yaşlı bir insanın evinin bulunduğu, ona evine karşılık çok iyi bir fiyat teklif edildiği ve buna rağmen adamın evini satmamakta direnmesi üzerine, meydanın eğri kaldığını söylediğini anlatmaktadır.³¹⁶ Burada imparator Hüsrev'in tabiyetindeki biri evini satmayı kabul etmeyince o ev yıkılmamaktadır ve imparator da buna saygılı bir şekilde yaklaşmaktadır.

Resim 2.2 Tak-ı Kisra

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Khosrow_I

görkemli olduğunu, kıymetli taşlar ve ipek halılarıyla donatılmış halinin Hüsrev ile görüşmeye gelen Doğu Romalı elçileri ve aristokrat kimseleri etkilediğinden bahsetmektedir (2009: 138-44;210 vd.). Ayrıca bk. Sykes, 1915: 509; 515.

³¹⁵ Altungök, 2015: 352.

³¹⁶ Mesudi II, 205.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÜSREV ANUŞIRVAN VE IUSTINIANUS

3.1. Hüsrev Anuşirvan ve Iustinianus Arasındaki Mücadeleler

3.1.1. Ebedi Barış Anlaşması (ca. 532)

Doğu Roma imparatoru Iustinianus, 527 yılında imparatorluk yönetimine bizzat geçtikten sonra batı ideolojisini hayata geçirmek için doğu sınırını güçlendirmeye ve tahkimata başlamıştır. Ca. 528 yılında Armenia Bölgesi için geniş çaplı bir yapılandırmaya giderek ‘*magister militum per Armeniam*’ adıyla yeni bir komutanlık meydana getirmiş ve bölgeyi yeniden organize ederek sınıra yakın kentlerin savunma hattını güçlendirmiştir.³¹⁷ Bu bağlamda Sirkiyum, Martyropolis ve Theodosiopolis gibi yerlerde ileri noktalarda kaleleri güçlendirmiş³¹⁸; ayrıca Dara kenti yakınlarında bulunan ve Sasani sınır hattının karşısında yeralan Mindus’ta kale yapımı için emir vermiştir.³¹⁹ Fakat bu kalenin inşasının Sasaniler tarafından bir tehdit olarak görülmesi iki imparatorluk arasında savaşı kaçınılmaz kılmıştır.³²⁰ Iustinianus ve Kubad arasındaki savaşın şiddeti 529 yılında daha çok artmıştır. Iustinianus, hâlihazırda inşaa edilen Dara ve Martyropolis gibi kalelerin yapımına devam edilirken Balkanlardan Doğu’ya asker sevkıyatı yapmış; Beroea, Sura, Edessa, Amida ve Constantia’nın savunmalarını bu amaçla Constantinopolis’ten gönderilen özel soylulara emanet etmiştir.³²¹

529 yılı Doğu Roma-Sasani savaşlarının en yıkıcı dönemlerinden biri olmuştur; zira her iki taraftan da ağır kayıpları olan mücadeleler yaşanmış; Iustinianus en yetenekli generallerinden Belisarius’u *magister militum per orientem*, yani Doğu komutanı olarak atamıştır. Bir diğer taraftan Iustinianus barış görüşmelerini sürdürerek imparatorluğu en az hasarla bu durumdan kurtarmaya çalışmaktadır. VI. yüzyılın önemli tarihçilerinden Malalas, 529 yılında Iustinianus’un Hermogenes’i barış görüşmeleri için Sasani topraklarına

³¹⁷ Iustinianus Dönemi öncesindeki V. yüzyıl Sasani-Roma ilişkileri için genel olarak bk. Greatrex & Lieu, 2002: 53-82. Proc. aed. III. 1. 27-9; Malal. 18.10; Malalas, *magister militum per Armeniam* olarak Sittas adında bir adamın imparator Iustinianus tarafından Armenia’ya gönderildiğini; daha öncelerinde Armenia’nın bir *magister militum*’u olmadığı, fakat satraplar, *duces*’ler, valiler ve *comites*’lerin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bk. Toumanoff, 1963: 133-4; Adontz, 1970: 106-11; Garsoïan, 1998: 249, 260-2; Greatrex, 2005: 487; Greatrex & Lieu, 2007: 83.

³¹⁸ Malal. 18. 4; ayrıca bk. Adontz, 1970: 112-25; Whitby, 1986a: 727; Howard-Johnston, 1989: 218-20; Greatrex, 1998: 154.

³¹⁹ Proc. de bell. Pers. I. xiii. 2.

³²⁰ Proc. de bell. Pers. I. xiii. 4; ayrıca bk. Bury, 1958: 81; Evans, 1996: 116; Baker, 2002: 55.

³²¹ Mal. 18. 26; ayrıca bk. Greatrex, 1998: 159.

göndermiş olduğundan ve imparator Kubad'dan red cevabı aldığından bahsetmektedir.³²² 530'da ise elçi olarak bu defa Rufinus gönderilmiş; fakat sonuç yine olumsuz olmuştur. Malalas, Kubad tarafından barış teklifinin reddedilmesinin ardında yatan sebebin Samaritanların Doğu Roma ile ilişkilerinin bozulması ve Sasanilere yakınlaşması olduğunu belirtmektedir.³²³ Malalas, Samaritanların Sasanilerle yakın temasta bulunmasına karşılık, Iustinianus'un Ethiopia kralı Elesboas ile anlaşığından söz etmektedir.³²⁴ Barış görüşmelerinin olumsuz sonuçlanması üzerine Iustinianus, *magister officiorum* olan Hermogenes'i, general Belisarius'a yardım için göndermiştir. Procopius, Belisarius ve Hermogenes'e Sasanilerin Doğu Roma topraklarını istila etmek ve Dara kentini ele geçirmek niyetinde olduklarını içeren bir rapor verildiğini aktarmaktadır.³²⁵

530 yılının Haziran ayında Sasani hükümdarı Kubad, sınır ötesine geçtiğinde Belisarius ile Dara kentinde olan Hermogenes barış müzakerelerinin devam etmesini bekliyordu; bundan dolayıdır ki Procopius bu durumun Romalılar için şaşırtıcı olduğunu belirtmektedir.³²⁶ Belisarius ve Sasani ordusunun komutanı Mihran arasında ilk gün Romalıların galip geldiği birkaç çatışma gerçekleşmiştir.³²⁷

³²² Malal. 18.34; 18.36; 18.44. Fakat Theophanes, Hermogenes'in 529'da Hüsrev tarafından reddedildiğini yazmaktadır. Ancak burada Theophanes kronolojik olarak yanlış bilgi aktarmaktadır; zira Kubad 531 yılının Eylül ayına kadar Sasani İmparatorluğu'nu yönetmiştir. Theophanes'in bu anlatımını doğru kabul edersek Hüsrev'in imparator olmadan önce de babasının yerine karar verecek bir yetkiye sahip olduğu ve dolayısıyla imparatorluk yönetiminde Kubad'ın Hüsrev'e önemli yetkiler vererek fikirlerine ihtimam verdiği görülmektedir. Bir diğer taraftan Procopios ise Iustinianus döneminde Sasanilere giden ilk elçinin Rufinus olduğunu aktarmakta ve Hermogenes'in ise Dara zaferinden sonra gönderilip başarısız olarak geri döndüğünü belirtmektedir (*de bell. Pers.* I. xviii. 16; xxi. 1). Ayrıca bk. Scott, 1992: 160; Greatrex, 1998: 160.

³²³ Malal. 18.56; Theoph. 6021, 178-9.

³²⁴ Proc. *de bell. Pers.* I. xix. 1; xx. 9.

³²⁵ Proc. *de bell. Pers.* I. xiii. 12.

³²⁶ Proc. *de bell. Pers.* I. xiii. 10-11.

³²⁷ Proc. *de bell. Pers.* I. xiii. 19-39: Procopius, bu pasajında Belisarius'un ordusundaki 600 Hun askerine savaşta önemli bir rol verdiği ve Perslerin ordularını üç ayrı kola böldükleri ve bunların merkez komutasında Mihran adında bir komutanın olduğu bilgileri verilmektedir.

Harita 3.1 VI. Yüzyıl Sasani-Doğu Roma Sınırı

Kaynak: Mitchell, 2014: 142.

Ertesi gün ise Sasani ordusuna Nisibis'ten 50,000'ne yakın takviye bir birlik gelmiş ve sayıları 25,000 olan Romalılar bu güçle karşı karşıya kalmışlar; fakat herhangi bir çarpışma olmamış, aksine Belisarius ve Hermogenes müzakere çalışmalarını yeniden başlatmayı denemişler; fakat komutan Mihran bu girişimi kabul etmemiştir.³²⁸ Bunun üzerine her iki taraf da savaş için hazırlıklarını tamamlayarak Dara önlerinde karşılaşmıştır. Procopius'a göre Persler sayıca üstün olmalarına rağmen Roma kuvvetleri üzerinde başarı gösterememişler; bilakis *magister militum per Orientem* Belisarius ve *magister officiorum* Hermogenes önderliğinde Romalılar 3000'den fazla Persliyi – ki bunların arasında komutanları Baresmanas da öldürülmüştür - katlederek onları Dara önlerinden püskürtmüşlerdir.³²⁹ Sonuç

³²⁸ Proc. de bell. Pers. I. xiv. 1-12.

³²⁹ Proc. de bell. Pers. I. xiv. 34-55: Procopius, savaşın canlı bir tanığı olarak iki tarafın taktik ve yapıları hakkında oldukça geniş bir anlatı sunmaktadır. Cameron, Procopius'un söz konusu bu savaş hakkında oldukça detaylı bir

olarak Dara kenti yakınlarında sayıca üstün oldukları bilgisi verilen Sasani ordusu ile Doğu Roma ordusunun karşılaşmasında Roma'nın galibiyete yakın olduğu mücadeleler meydana geldiğini söylemek yerinde olacaktır.³³⁰ Zira eğer Kubad'ın böylesi bir savaşta önemli bir galibiyeti olsaydı Taberi, Mesudi ya da Firdevsi'nin bundan bahsetmesini beklememiz gerekecekti. Fakat İslam/ Arap yazarları Kubad'ın söz konusu mücadelelerinin anlatımına yer vermemektedirler. Bu durum ise yazarların ya yenilgiyi aktarmak istememelerinden ya da eserlerini kaleme alırken Romalı kaynakları dikkate almadıkları ile açıklanabilir.

Sasani hükümdarı Kubad aynı yıl (530), Doğu Roma'ya karşı sadece Mesopotamia'da mücadele vermemiş, kuzeyde Iberia'yı yeniden ele geçirip Karadeniz'in önemli bir bölgesi olan Lazika'ya doğru ilerleyişini sürdürerek Romalıların idaresi altındaki Armenia'ya yönelmiştir.³³¹ Bu noktada Kubad'ın Karadeniz üzerinde Doğu Akdeniz'e inme fikrini taşıdığını söylemek yerinde olacaktır, zira Akdeniz'e geçiş için kilit bir bölge olan Lazika'nın hâkimiyetini elde tutmak için ilerleyen yıllarda iki imparatorluk arasında kıyasıya bir savaş yaşanacaktır. Diğer taraftan Kubad yenilgi almasına rağmen savaşa devam etmiştir. Sasani ordusunun komutanı Mermeroos 30.000 kişilik bir birlikle Roma topraklarına girmiş ve Satala kenti önleriyle Doğu Roma ordusu komutanı Sittas ile giriştiği mücadeleden çok fazla kayıp vererek yenik bir şekilde ayrılmıştır.³³²

Sittas önderliğindeki Doğu Roma ordusunun 530 yılındaki başarısı bölgede önemli bir etki yaratmıştır. Bunlardan ilki Persarmenia³³³ (Sasanilerin idaresi altındaki Armenia bölgesi) yöneticileri olan Narses ve Aratius kardeşler Romalıların tarafına geçmiş ve onların ardından o sıralar Bolum³³⁴ kalesinin kontrolünü elinde tutan en küçük kardeşleri Isaac da Romalıların yanında yer almayı seçmiştir.³³⁵ İkincisi ise Romalılar Armenia Bölgesi'nde yine Sasanilerin idaresi altında bulunan Phrangium kalesini de komutan Belisarius önderliğinde ele

anlatım yapmasını Belisarius'un ilk büyük savaşı ve kendisinin de onunla birlikte yer almasına bağlamaktadır (1996: 146) Dara savaşı hakkında bir diğer önemli kaynak Zacharias'ın dokuzuncu kitabının üçüncü bölümüdür (HE. ix. 3). Ayrıca bk. Greatrex, 1998: 169-185.

³³⁰ Proc. de bell. Pers. I. xiii. 12-18: Procopius, Belisarius'un komuta ettiği birliğin belirsiz olan gücünü piyadelerin önüne savunma amaçlı çukur kazdırdığından bahsetmektedir. Ayrıca bk. Whitby, 1986b: 758-9; Greatrex, 1998: 168-72.

³³¹ Proc. de bell. Pers. I. xv. 1.

³³² Proc. de bell. Pers. I. xv. 1-17. Satala Savaşı'nın ayrıntılı anlatımı için ayrıca bk. Greatrex, 1998: 185-190.

³³³ Armenia bölgesi, Doğu Roma ve Sasani İmparatorlukları arasında tampon bir bölgedir. İki imparatorluk da bölgenin kontrolünü tamamen ele geçirmek için her fırsatı değerlendirmeye çalışmış ve yüzyıllardır bölge için karşı karşıya gelmişlerdir. bk. Garsoian, 1985.

³³⁴ Bolum kalesinin yeri belirsiz olmakla birlikte genellikle Theodosiopolis'in doğusundaki Armenia'daki Bolberd kenti ile özdeşleştirilmektedir. Bk. Greatrex 1998, 189, dn. 51.

³³⁵ Proc. de bell. Pers. I. xv. 18-19.

geçirmişlerdir.³³⁶ Sasaniler için Pharangium kalesinin kaybı ağır olmuştur; zira bölge altın üretiminin yatağı konumunda bulunmaktadır.³³⁷ Satala'daki yenilgiden sonra 530 yılının yaz aylarında Rufinus ve Hermogenes elçi olarak Sasani hükümdarı Kubad'ın huzuruna kabul edilmiş ve barış görüşmeleri yeniden başlamıştır.³³⁸ Procopius'un aktarımına göre Sasani hükümdarı Kubad'ın barış şartları şu şekildedir: Romalılar zapt ettikleri Dara'yı terk edecekler ya da Hazar geçitlerinin savunma maliyetine katkıda bulunacaklardır.³³⁹ Kubad'ın ordusu iki ayrı cephede aynı anda savaş vermektedir: biri Hazar geçitlerinde bir diğeri ise Dara'da Romalılara karşı. Elçiler, Constantinopolis'e ulaştıklarında Kubad'ın isteklerini Iustinianus'a ilettikleri zaman Iustinianus barışın kendi ellerinde olduğuna inanmış olmalı; zira her yıl para katkısı yükümlülüğü olmaksızın Perslere bir defaya mahsus ödeme yapılmasının Kubad'ı tatmin edeceğini düşünmüştür. Iustinianus bu fikirle barış görüşmelerindeki gelişmeleri memnuniyetle karşıladığı bir mektup yazarak Kubad'a göndermiştir.³⁴⁰

531 yılının başlarında Rufinus sınıra ulaştığı zaman Kubad'ın artık barışla ilgilenmediğini ve Samaritanlıların³⁴¹ Kubad'la temas kurarak Kudüs'e ilerleyişe geçmeye çağırdıklarını öğrenmiştir.³⁴² Greatrex ve Lieu, Samaritanlıların isyanının abartıldığını ve Armenia'daki kayıpların Kubad'ın fikrini değiştirmiş olabileceğini belirtmektedirler.³⁴³ Sonuç olarak görüşmeler barışla neticelendirilmemiş, savaş haline tekrar dönmüştür. Procopius'a göre Arap hanedanlarından biri olan Lahmidlerin³⁴⁴ lideri al-Mundir³⁴⁵ Kubad'a savaşması

³³⁶ Pharangium'un çoğunlukla modern Ispir kenti ve Strabo'nun (XI. 14. 9) eserindeki Syspirtis kenti ile aynı olduğu görüşü yaygındır. Bk. Greatrex, 1998a: 190, dn. 53;

³³⁷ Pharangium'un altın yatağı olduğundan Malalas bahsetmektedir (18. 455-6). Ayrıca bk. Greatrex, 1998a: dn. 53; Greatrex & Lieu, 2005: 91.

³³⁸ Iustinianus'un elçi olarak gönderdiği Rufinus'un Kubad'a yaptığı konuşma için bk. Proc. *de bell. pers.* I. xvi. 1-3.

³³⁹ Proc. *de bell. Pers.* I. xvi. 4-8.

³⁴⁰ Proc. *de bell. Pers.* I.

³⁴¹ Neapolis civarında yaşayan bir halk olan Samaritanlılar, dini inançları dolayısıyla Iustinianus'a karşı hareket etmişlerdir. Zira Iustinianus, 528 yılında Samaritanlılara sinagoglarını kapatmaları emrini verdiği zaman Roma ordusunda hizmet eden Samaritanlılar isyan ederek – ki bu isyan Procopius tarafından anlatılmamaktadır- Roma garnizonlarını kılıçtan geçirmek suretiyle öldürmüşlerdir. Doğu Roma, isyanı bastırmak için 529-530 yılları arasında büyük bir kıyım gerçekleştirdikten sonra Samaritanlılar, Iustinianus'a karşı Sasani İmparatoru Kubad'a savaşması konusunda destek vermişlerdir (bk. Browning, 1971: 92; Treadgold, 1997: 180).

³⁴² Malal. 18.54; Theoph. A.M. 6021 [179]). Ayrıca bk. Scott 1992, 161; Greatrex, 1998: 190-2.

³⁴³ Greatrex & Lieu, 2005: 92. Samaritanlıların barış müzakerelerinde olumsuz etki bırakmaları hakkında ayrıca bk. Bury, 1958: 85; Greatrex, 1998: 192.

³⁴⁴ Irak'ın kuzeyinde İslam öncesi Arap krallıklarından biri olan Lahmidler, Romalılara karşı Sasanilerin tarafında yer alırken Iustinianus da bir diğer Arap krallığı Gassanidler ile benzer bir ilişki kurmuştur. Bu durum zaten MS. III. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Romalılar ve Sasaniler tarafından sınırlarının savunmalarını güçlü Arap liderlerine emanet etmeleri ile başlamıştı (Dignas & Winter, 2007: 39). Lahmidlerin önemi, Sasanilerin batı sınırını Arap-Suriye çölünün Bedevilerine karşı korumalarında görülmektedir (bk. Nyberg, 1959: 316-26). VI. yüzyıl Doğu Roma-Arap ilişkileri hakkında ayrıca bk. Vasiliev, 1935-50; Shahid, 1995a.

için fikirde bulunmuştur.³⁴⁶ Al-Mundir'in önderliğinde yaklaşık 15,000 kişilik bir Sasani ordusu Circesium tarafından Roma topraklarına girerek hiçbir direnişle karşılaşmadan Euphrates'e kadar ilerlemiştir.³⁴⁷ Sasanilerin ilerleyişine karşılık Doğu Romalılar batıdan 3000 kişilik birliğe ilaveten müttefikleri Gassanidler³⁴⁸ de liderleri al-Harith Ibn Gabala (Jabala)³⁴⁹ başlarında olmak üzere 5000 kişilik bir destek vermişlerdir. Sasaniler, Euphrates'in kuzey-güney yönünde aktığı bölgeye ulaşarak Syria ve Euphratesia eyaletlerini yakıp yıkmaya başlamışlar; fakat Belisarius'un gelişi üzerine daha fazla ileri gitmemişlerdir. Bu noktada Belisarius'un sayı olarak üstün olduğu Sasanilerine karşı saldırı pozisyonuna geçmemesi dikkat çekmektedir. Zira henüz Sasanilerle çarpışmaya girilmemesi emrini verdiğinde orduda huzursuzluklar baş göstermiş olmasına ve kendisine bağlı komutanlar Hermogenes gelinceye kadar kendisi ile uzlaşma yoluna gitmemelerine rağmen kararından vazgeçmemiş; Sasanilerin Callinicum'un ötesindeki ıssız bölgelere çekilmesine kadar savaşmamıştır.³⁵⁰

19 Nisan 531 tarihinde Doğu Roma ordusu, Callinicum'un karşısındaki kamplarından ayrılmak üzere olan Sasanilere baskın düzenlemişlerdir. Fakat Roma birlikleri, o gün Kutsal Hafta nedeniyle oruç tutmaları ve biraz mesafe yürümleri nedeniyle Belisarius ve Hermogenes'in itiraz etmelerine rağmen Sasanilerle mücadeleye girmek için ısrar etmişlerdir.³⁵¹ Askerlerin Belisarius'u korkaklıkla suçlamaları ve hakarete ulaşan tartışmanın boyutları neticesinde Belisarius kararını değiştirerek askerlerine savaşmayı teşvik edici bir konuşma yapmıştır.³⁵² Doğu Roma ordusunun sağ kanadında bulunan Harith (Arethas) ve birliğinin komutan Azarethes önderliğinde gerçekleştirilen Sasanilerin saldırısı karşısında

³⁴⁵ Buradaki Al-Mundir (Alamoundaros), VI. yüzyılda Lahmid krallığının gücünün yükseldiği dönem onların başında bulunan ve ca. 503-554 yılları arasında yaşayan III. Al-Mundir'dir (bk. Brill).

³⁴⁶ Proc. de bell. pers. I. xvii. 40-41: Procopius, bu pasajlarda Alamoundaros (Αλαμουόυνδαρος) yani al-Mundir hakkında bilgi vermektedir. Ona göre akıllı ve savaşta usta bir kimse olan Alamoundaros, yaklaşık elli yıldır Roma çıkarlarını engellemiştir. Procopius Alamoundaros'u şöyle tanımlamaktadır: Καὶ τὸξόμπαν εἰπεῖν χαλεπώτατος τε καὶ δεινότατος οὗτος ἀνὴρ γέγονε Ῥωμαίοις πολέμοις πάντων μάλιστά: *özetle söylemek gerekirse bu adam Romalılar için diğer bütün düşmalardan en kötü ve en tehlikeli olandı* (45-48). Krş. Mal. 18.

³⁴⁷ Mal. 18. 60; Proc. de bell. pers. I. xvii. 1-3.

³⁴⁸ Gassanid Krallığı, VI. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu'nun müttefiki olarak ön plana çıkmaktadır. Bugünkü Suriye, Ürdün ve İsrail'in yer aldığı bölgede bulunan krallık stratejik konumu dolayısıyla Arap Yarımadası'nın güneyindeki baharat ticaret yolunu korumuş ve çöl Bedevilerine karşı tampon bir görev üstlenmiştir.

³⁴⁹ Al-Harith Ibn Gabala (Jabala), Procopius ve diğer antik kaynaklarda Arethas olarak (Φλάβιος Ἀρέθας) geçmektedir. Ca. 528-569 yılları arasında Gassanidlerin kralı olan Al-Harith, Doğu Roma-Sasani İmparatorluğu arasında önemli bir rol oynamış; imparator Iustinianus tarafından kendisine yaptığı hizmetlerden ötürü *patricius* ve *vir gloriosissimus* unvanları verilmiştir (bk. Kazhdan 1991, 163; Savvides et alii 2007, 357. Ayrıca aldığı *patricius* unvanı için bk. Shahîd, 1995: 294-297.

³⁵⁰ Malal. 18.60 (460-3); Proc. de bell. pers. I. xvii. 1-3; 29-39; xiii. 1-13. Callinicum Savaşı'nın detaylı bir anlatımı için ayrıca bk. Greatrex, 1998a: 200-207.

³⁵¹ Proc. de bell. pers. I. xiii. 19.

³⁵² Proc. de bell. pers. I. xviii. 17-24.

yerlerini terk etmesi savaşın seyrini etkilemiş³⁵³; ordudaki Hunlar ve Isaurialılar ise Sasaniler tarafından öldürülerek Romalılar hezimete uğratılmıştır.³⁵⁴ Savaş yenilgisinin suçu ise komutan Belisairus'a atfedilmiştir. Bu bağlamda Procopius ve Malalas Callinicum Savaşı'nı detaylı bir şekilde aktarırken üzerinde durdukları noktalar birbirinden farklıdır. Procopius, Belisarius'u mümkün olduğunca temize çıkarmaya ve suçsuz göstermeye çalışmakta; bunu da Belisarius'un Sasani süvarilerine karşı kendi süvarilerini sık bir şekilde düzene sokarak bir hezimete engel olduğunu ve büyük kayıpların önüne geçtiğini söyleyerek belirtmektedir.³⁵⁵ Malalas ise Belisarius'u Sasanilere karşı başarılı bir şekilde piyade mücadelesi yürütmek için Sunicas ve Simmas'ı bırakarak savaştan erken gitmekle suçlamaktadır.³⁵⁶ Diğer taraftan Zacharias, Procopius'un anlattıklarının aksine Perslerin daha önceki Roma saldırılarından edindikleri tecrübeleri nedeniyle akıllı davrandıklarını ve onlar şehre yaklaştığı zaman dışarı çıkıp Euphrates'in kıyısına kamp kurduklarını; ardından her zaman yaptıkları gibi çukur kazdıklarını; Romalıların başında bulunan komutanları Belisarius ve diğer alt kademedekilerin savaşa hazır olduklarını ama bu sırada orucun son haftasına geldiklerini; Persleri ise küçük bir ordu sürüsü olarak gördüklerini belirtmekte ve savaş başladığı zaman Perslerin saldırısı karşısında birçok Romalının Euphrates'e düşüp boğularak öldüğünü, diğerlerinin ise öldürüldüğünü; Belisarius'un ise kaçtığını; fakat diğer komutan Bouzes'in yeğenin ele geçirilip Persia'ya götürüldüğünü aktarmaktadır.³⁵⁷

Sasaniler, Roma ordusunu yenilgiye uğratarak ordunun Callinicum'a geri çekilmesini sağlamıştır.³⁵⁸ Callinicum Savaşı sonrasında durum, *magister militum* Hermogenes tarafından imparator Iustinianus'a bildirilmiş; imparator yenilginin sorumlusunu ve Romalıların başarısızlığının nedeninin bulunması için Constantinolus³⁵⁹ adında bir komutanı görevlendirmiştir.³⁶⁰ Constantinolus'un araştırma raporu sonucunda Iustinianus, Belisarius'u geri çağırmıştır.³⁶¹ Belisarius Mayıs ya da Haziran ayında görevden alınmıştır.³⁶² Savaştan hemen sonra ise Hermogenes, Sasani hükümdarı Kubad ile barış görüşmelerini başlatmak

³⁵³ Proc. *de bell. pers.* I. xviii. 30, 37.

³⁵⁴ Proc. *de bell. pers.* I. xviii. 38.

³⁵⁵ Proc. *de bell. pers.* I. xvii. 30-56.

³⁵⁶ Malal. 18.60 (463-5).

³⁵⁷ Zach. *HE.* ix. 4: Zacharias, komutan Bouzes'in Amida'da hasta olduğunu ve savaşa gitmediğini; fakat kendi ordusunu Domitziolus ile birlikte gönderdiğini de söylemektedir.

³⁵⁸ William, 2010.

³⁵⁹ Constantinolus hakkında bk. *PLRE* III, 186; Greatrex, 1998a: 194 vd.

³⁶⁰ Bury, 1958: 87; Baker, 2002: 67.

³⁶¹ Bury, Belisarius'un geri çağırılmasının nedeni olarak onun ve idaresi altındaki komutanların arasındaki anlaşmazlığa işaret etmektedir (Bury, 1958: 87). Procopius ise, Belisarius'un batı seferlerine katılacağı için geri çağırıldığını ve yerine Sittas'ın atandığını aktarmaktadır (*de bell. pers.* i. xvii. 2-3). Ayrıca bk. Greatrex, 1998a: 207.

³⁶² Greatrex, 1998a: 194-5.

istemmiş, fakat başarısız olmuştur.³⁶³ Bu arada Sasaniler, Osroene'deki Abgersaton kalesini zapt ederek başka yerlerde kendi avantajlarını ellerinde tutmuşlardır.³⁶⁴ Bu nedenden dolayı Iustinianus, Doğu Roma'nın konumunu güçlendirmek için bazı adımlar atmıştır. Belisarius'un görevden alınmasın ardından tüm Doğu'nun savunmasını Sittas'ın sorumluluğuna vermiş ve eski *praefectus praetoria* Demosthenes'i şehirlere yeteri kadar tahıl ambarının sağlanması için para takviyesiyle sınıra göndermiştir.³⁶⁵ Diğer taraftan Iustinianus, Kubad ile barış yapmak için diplomatik girişimlerde bulunmaya devam etmiştir. Bu noktada Iustinianus'un Lahmidlerin kralı Mundir ile temasta bulunma teşebbüsleri gibi Mundir'in barış yapılması için aracı bir rolde olması da ilginç bir ayrıntıdır.³⁶⁶ Sasani hükümdarı Kubad ise Callinicum'da elde ettiği zaferi perçinleştirmek için kuzeyde yayılmacı bir politika takip etmiştir. Zacharias, Sasanilerin daha kuzeyde Persarmenia'da da aktif olduklarından; Kubad'ın sınıra yakın ve son zamanlarda Iustinianus tarafından güçlendirilmiş bir şehir olan Martyropolis'i zapt etmek için girişimlerde bulunduğu bahsetmektedir.³⁶⁷ Benzer bir anlatım Malalas tarafından da yapılarak Kubad'ın şehri ele geçirmesi için Aspabedus, Khanaranges ve Mihran komutası altında bir ordu gönderdiği aktarılmaktadır.³⁶⁸ Martyropolis, Procopius'un belirttiği gibi belki de tahkimatının oldukça zayıf yapılmasından kaynaklı olması nedeniyle Sasaniler tarafından kuşatma altına alınmış; kuşatma altındaki kent garnizonu tarafından, yapılan saldırılar püskürtülmeye çalışılmıştır.³⁶⁹ Zacharias, Martyropolis'e yirmi kilometre uzaklıkta bulunan Attachas'a Sittas'ın ve başka bir Roma ordusunun gelişiyile birlikte Sasanilerin 531 yılının Kasım ya da Aralık ayında geri çekildiğini belirtmektedir.³⁷⁰ Buna ilaveten Procopius, Sabir Hunlarının kendilerinden ziyade Romalıların müttefiki olduğu bilgisini Sasanilere veren Persli bir casusun ayartılmasıyla Sasanilerin geri çekilme kararı aldıklarını belirtmektedir.³⁷¹ Sasani ordusunun geri çekilmesinin bir diğer nedeni ise hükümdar Kubad'ın ölüm haberini almış olmalarıdır.³⁷² Sasanilerin geri çekilmesinin ardından yeniden barış görüşmeleri başlamıştır.³⁷³

³⁶³ Proc. de bell. pers. I. xx. 1.

³⁶⁴ Malal. 18.61 (465-6); Zach. HE. ix. 4.

³⁶⁵ Proc. de bell. pers. I. xx. 3; Mal. 18.63 (467).

³⁶⁶ Malal. 18. 61 (390. 86-8; 466. 18-467. 14); Scott 1992, 163-4; Shahid 1995, 142-3; Greatrex 1998, 208.

³⁶⁷ Zach. HE. ; Sasanilerin Martyropolis kentine düzenledikleri saldırı için ayrıca bk. Greatrex 1998, 209-210.

³⁶⁸ Malal. 18.66 (469).

³⁶⁹ Proc. de bell. pers. I. xxi. 6-8; aed. III. 2; Malal. 18. 66 (469-70). Ayrıca bk. Whitby 1984, 182.

³⁷⁰ Zach. HE. ix.6. Sasanilerin geri çekildiği tarihe ilişkin ayrıca bk. Proc. de bell. pers. I. xxi. 9-11.

³⁷¹ Proc. de bell. pers. i. xxi. 11-16.

³⁷² Malal. 18. 68 (471. 4-10); Greatrex 1998a, 210-11.

³⁷³ Proc. de bell. pers. i. xxi. 23. Elçinin konuşması için bkz Proc. de bell. pers. i. xxi. 24-26.

Harita 3.2 527–531 Yıllarında Askeri Operasyonlar

Kaynak: Maksymiuk, 2015: 65.

531 yılının yaz aylarında başlayan diplomatik temaslar Sasani hükümdarı Kubad'ın ölümü ve oğlu Hüsrev'in imparatorluğun başına geçmesiyle ivme kazanmıştır.³⁷⁴ Hüsrev Anuşirvan'ın Sasani tahtına geçişinin kabulü ile ilgili bir anekdota yer vermek gerekmektedir: Malalas, Iustinianus'un Sasanilerin iç sorunlarının farkında olduğunu ve ilk başlarda Hüsrev'i Sasanilerin kralı olarak tanımadığını bildirmektedir.³⁷⁵ Malalas'ın anlatımından Iustinianus'un Hüsrev'in konumunu sağlamlaştıramamasını düşündüğü ve barış yanlısı olmadığı çıkarımında bulunabiliriz. Hüsrev'in iktidar gücünü ortaya koymasının ardından Iustinianus'un barış için müzakerelere giriştiğini söylemek yerinde olacaktır.

Sonuç olarak Iustinianus'un tahta çıktığı yıl olan 527 yılından 532 yılına kadar aralıklarla süren Sasani-Doğu Roma savaşları 532 yılındaki "Ebedi Barış (ἀπέραντος εἰρήνη)" anlaşması ile çözüme kavuşmuş görünmektedir.³⁷⁶ VI. yüzyılda iki imparatorluk arasında cereyan eden önemli anlaşmalardan biri olan söz konusu bu anlaşma aynı zamanda Hüsrev

³⁷⁴ Sasani hükümdarı Kubad, hastalandığında kendisine çok yakın olan Mebodes'i çağırarak kendisinden sonra kralın Hüsrev olacağına dair bilgi içeren resmi bir yazı yazdırtmıştır (Proc. de bell. pers. i. xxi. 17-23).

³⁷⁵ Malal. 18. 68 (471. 22- 472. 2).

³⁷⁶ Procopius, bu barışı "ἀπέραντος εἰρήνη" yani sonsuz bir barış olarak nitelendirmektedir. Procopius'un bu betimlemesinden Sasani ve Doğu Roma arasındaki savaşların bir son bulmasını ve iki imparatorluğun barış içerisinde olmasını temenni eden bir isteğin çıkarımı yapılabilir.

Anuşirvan ile Iustinianus'un ilk diplomatik teması olarak kayıtlara geçen anlaşmadır.³⁷⁷ Söz konusu bu anlaşmanın yapılmasının en büyük nedenlerinden biri olarak Sasani kralı Kubad'ın vefatı ve sonrasında meydana gelen hanedan içerisindeki karışıklıklar görülmektedir. Zira Hüsrev Anuşirvan'ın babası Kubad'dan sonra hükümdarlık tacını üstlenmesi hanedan mensubu bazı kişilerce doğru bulunmadığı için imparatorluk içerisinde tam bir siyasi birlik yoktu. Doğu Roma İmparatoru Iustinianus'un ise batıyı yeniden fethetme düşüncesini hayata geçirmek için doğu sınırını güvene almak adına Sasanilerle barış yapma niyetini taşıdığı görülmektedir. 532 yılının bahar aylarında ciddi bir şekilde görüşmelere başlanmış; Iustinianus, anlaşma koşullarını belirlemek üzere Rufinus, Hermogenes, Aleksandros ve Thomas'ı Sasani imparatoru Hüsrev Anuşirvan'ın yanına elçi olarak göndermiştir.³⁷⁸ Hüsrev'in, Lazica'daki Sarapanis ve Scanda kalelerinin kontrolünü elinde tutma konusunda ısrar etmesi ve bu koşulun Iustinianus tarafından onaylanmaması dolayısıyla görüşmeler sonuçsuz kalmıştır.³⁷⁹ Aynı yılın yaz aylarında Hermogenes ve Rufinus Hüsrev ile uzun süren çekişmeli görüşmelerin ardından anlaşma sağlayabilmişlerdir. Bu anlaşma başta Procopius olmak üzere Ioannes Malalas, Zacharias ve Edesa'nın kroniğinde kayıt altına alınmış ve Hieropolis'ten³⁸⁰ bir yazıt ile belgelenmiştir.³⁸¹ Söz konusu yazıt kireçtaşından oluşan dikdörtgen bir bloğun dört tarafında yer almaktadır. Yazıtın içeriğinden Romalılar ve Perslerin "sonsuz bir barış anlaşması" yaptıkları anlaşılmaktadır. Procopius'un aktarımına göre anlaşma uyarınca Romalılar, zaptettikleri Bolum kalesini ve Pharangium'u Sasanilere geri verecek ve aynı zamanda Hüsrev'in talep etmiş olduğu savaş tazminatı ve Kafkas geçitlerini koruma bedeli olan 110.000 *solidus* altını ödeyecekler; buna karşılık Sasaniler de Lazika bölgesinden geri çekileceklerdir.³⁸² K. Maksymiuk, 532 yılında Hüsrev ve Iustinianus arasında yapılan barışın mali düzenlemeler ve İran ordusunun Lazika'dan çekilmesi ile ilgili olduğunu belirtmektedir.³⁸³ Malalas da o yıl içerisinde Hermogenes ve Rufinus'un Roma ve Pers imparatorlukları arasında yapılan bir barış anlaşmasıyla geri döndüklerini; anlaşma uyarınca savaşta her iki taraftan esir düşenlerin karşılıklı olarak iade edilmesi, eskiden olduğu

³⁷⁷ Proc. *de bell. pers.* i. xxii. 17; Mal. 18.76.

³⁷⁸ Malal. 18.72: Malalas, elçi olarak sadece Rufinus ve Hermogenes'in adını zikrederken Procopius ise bu elçi heyetine Aleksandros ve Thomas'ı da ilave etmektedir (*de bell. Pers.* I. xxii. 1-16). Ayrıca bk. *Chron. Edes.* 104; Zach. ix.7. Söz konusu dört isim de döneminin yüksek mevki sahibi kimselerindendir (Rufinus için bk. *PLRE* II, 954-7; Aleksandros için *PLRE* III/A, 41-2; Hermogenes için *PLRE* III/A, 590-3; Thomas için *PLRE* III/B, 13-15.

³⁷⁹ Proc. *de bell. Pers.* I. xxii. 1-8.

³⁸⁰ Hieropolis, Syria'daki Hieropolis'tir. Bugünkü Menbij kentidir.

³⁸¹ Yazıt, 1939 yılında P. Roussel tarafından yayımlanmıştır. Bk. Roussel 1939, 367-372; bk. Testimonia.

³⁸² Proc. *de bell. Pers.* I. xxii. 1-3.

³⁸³ Maksymiuk 2015, 122.

gibi iki imparatorluğun kardeş oldukları ve her kim savaş durumunda olursa diğerinin ihtiyaç doğrultusunda askeri ya da mali yardım yapacağı belirtilmektedir.³⁸⁴

Sonuç olarak teritoryal ve siyasi açılardan *status quo ante bellum* durumuna geri dönmüştür. M. E. Williams, aslında anlaşmanın dikkatle ele alındığında değişimin dengeli doğasının her iki taraf için de büyük bir avantaj ya da dezavantaj sağlamadığına işaret etmektedir.³⁸⁵ Diğer taraftan Roma'nın Dara kentinden³⁸⁶ *magister militum*'u kaldırması ve Sasanilere bir ödeme yapacakları özellikle Sasani İmparatorluğu tarafından eşdeğer bir imtiyazın yapılmadığı gerçeği göz önüne alındığında anlaşma, Doğu Roma İmparatorluğu'nun önemli ölçüde ödünlerini temsil ediyor görünmektedir. Dolayısıyla Iustinianus'un ödün verdiği "Sonsuz Barış" şartlarının Doğu Roma İmparatorluğu için olumsuz olduğu kabul edilmektedir. Bu noktada M. E. Williams, söz konusu bu şartların Iustinianus'un Doğu'da Sasanilere karşı etkin bir şekilde ödün verdiği ya da Roma imparatorluk hükümetinin onları başka amaçların ateşlenmesine izin veren hak verilebilir bir kurban olarak gördüklerine dair kanıtı gibi kabul edilmeli midir? sorusunu yöneltmekte ve Sonsuz Barış'ın şartlarının öneminin bundan dolayı çok daha fazla düşünmeyi gerektirdiğinin altını çizmektedir.³⁸⁷

Roma İmparatorluğu'nun Sasanilere ödeme yapmaları iki imparatorluk arasındaki ilişkilerin tekrarlayan bir özelliğidir. Sonsuz Barış, bu ödemelerin rolü ile ilgili süregelen tartışmalar bağlamında ve Romalıların Hazar Geçitleri Kapısı'nın savunması için Sasanileri desteklemeyi kabul edip etmediği konusunda daha geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Bununla birlikte yapılan anlaşma Syria'daki Hieropolis kentinde kayıt altına alınan epigrafik belgelerle kanıtlanmaktadır. Dört tarafında da yazı bulunan bu yazıtın bir yüzünde, otuz yıl süren savaşın ardından barış yapıldığı diğer yüzünde ki yazıtta ise paranın verildiği kayıt altına alınmıştır: *δοθέντων τῶν χρημάτων καὶ δημ-* (yazıtın devamı kayıptır).³⁸⁸ Yazıtın devamı günümüze ulaşamadığı için ödeme miktarı konusunda bilgi edinilememektedir. Sonsuz Barış'ın önemi ödeme miktarına dayanmaktadır. Zira miktar (110 *centanaria*), Roma imparatorluğu'nun gelirinin önemli bir oranı olarak kabul edilmiş ve Iustinianus'un böyle bir ödeme anlaşmasına onay vermesi maliyeti ne olursa olsun barışı sağlama isteğinin kanıtı

³⁸⁴ Malal. 18.76.

³⁸⁵ Williams, 2010: 8 vd.

³⁸⁶ Dara kentinde tahkimat, kısa bir mesafe uzaklıkta yer alan Nisibis kentinin olası Sasani saldırılarına karşı siper olması için savunma amaçlı olarak imparator Anastasius Dönemi'nde başlamıştır. Dara'nın stratejik değerini VI. yüzyıl Romalı yazarların eserlerinde görmek mümkündür. Bk. John. Lyd. *de mag.* 3. 47; Malal. 16. 10; Proc. *de bell. pers.* I. x. 3; *de bell. goth.* VIII. vii. 9; *aed.* II. 1-4.

³⁸⁷ Williams, 2010: 9.

³⁸⁸ Roussel, 1939: 368.

olarak görülmüştür.³⁸⁹ Bununla birlikte son zamanlardaki çalışmalar, 110 *centanaria*'lık bir ödemenin özellikle uzun bir savaş periyodunun yetersiz maliyetinden mahrum olarak görüldüğünde Roma hazinesinin içinde olduğunu tartışmaktadırlar.³⁹⁰ Bu bağlamda yapılan ödeme bir yatırım olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda Iustinianus'un yıllık ödemelerden kaçındığı ve Procopius tarafından tek bir ödeme olarak aktarılan meblağ, Hieropolis'teki yazıtla birlikte etkili bir şekilde duyurulduğu göz önüne alındığında yüce gönüllü bir iyi niyet göstergesi olarak sunulabilir. Anlaşmanın şartları böylece her iki imparatorun da itibarının korunmasına imkan tanımıştır. Her iki imparatorun da anlaşmayı takip eden yıllar içerisinde başka yerlerde güçlerini sağlamlaştırmak için harekete geçtikleri dikkate alındığında Sonsuz Barış'ın doğrudan acil bir durum içerisinde ortaya çıktığı ve her iki tarafa da yarar sağladığı görülmektedir. Fakat bu anlaşma ne Iustinianus'un ne de Hüsrev Anuşirvan'ın uzun vadedeki dış politika stratejisini yansıtmaktadır. Zira Iustinianus, 532 yılından hemen bir yıl sonra V. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun kaybetmiş olduğu Afrika ve İtalya'nın batı bölgelerini yeniden ele geçirmeye yönelik girişim planları doğrultusunda *ca.* 533 yılında Afrika seferine ve *ca.* 535 yılında ise İtalya seferine başlamıştır. Fakat Doğu'daki Sonsuz Barış ile Iustinianus'un Batı'daki *renovatio imperii*'si arasında doğrudan bağlantı kurulmasına şüpheli yaklaşılmaktadır.³⁹¹ Sonuç olarak Roma ve Sasani İmparatorlukları arasında daha önce yapılan anlaşmalar belirli bir süre kapsamında kabul edilirken "Sonsuz Barış" şartlarında ise belirli bir süre gözetmeksizin bir sınır ön görülmemiştir.

3.1.2. Hüsrev Anuşirvan'ın 540 Yılı Suriye Seferi: Antiokheia'nın (Antakya) Düşüşü

Doğu Roma-Sasani imparatorlukları arasında yaşanan savaşların sonuçlarından Doğu Roma için en ağırı Antiokheia'nın (Antakya) Hüsrev Anuşirvan tarafından 540 yılında ele geçirilmesi ve yıkılması olmuştur. Fakat savaşın değerlendirilmesi bakımından Arap/Müslüman yazarların verdikleri bilgiler kısıtlı ve yetersiz olmakla birlikte diğer savaşların anlatımına göre daha iyi durumdadır. Sasani İmparatorluğu'nun propagandasını güden Dineveri, Taberi ve Firdevsi'nin anlatımlarında iki imparatorluk arasında patlak veren bu savaş için Doğu Roma imparatoru Iustinianus suçlu gösterilirken³⁹² Procopius savaşın sorumluluğunu Hüsrev'e atfetmektedir. Procopius'a göre Hüsrev Anuşirvan, "Sonsuz Barış"ı bozmak üzere bir sebep bulması için El-Münzir'e emir vermiştir.³⁹³ *Casus belli* olarak ise El-

³⁸⁹ Roussel, 1939: 372; Williams, 2010: 12.

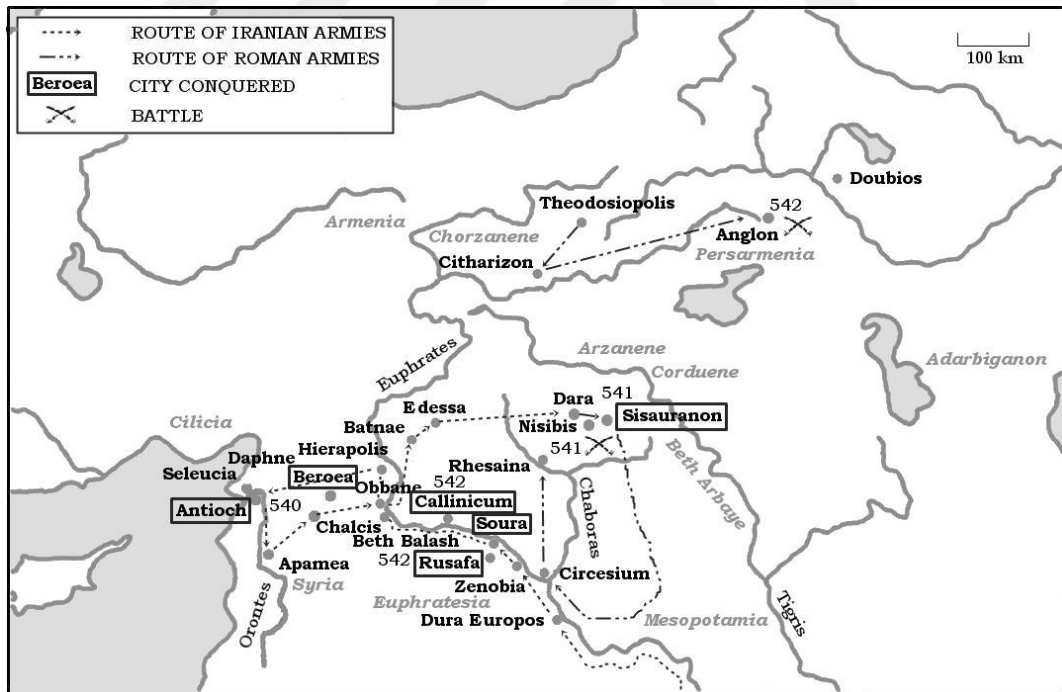
³⁹⁰ Greatrex, 1998: 216; Moorhead, 1994: 24.

³⁹¹ Scott, 1996: 22; Williams, 2010: 14-15.

³⁹² Dineveri 70. 1. 3-8; Taberi 958, 1. 16-17; Firdevsi 775-777.

³⁹³ Proc. de. bell. pers. II. i. 1-3. Ayrıca bk. Cameron, 1985: 161-70.

Münzir idaresindeki Araplarla, Doğu Roma'nın müttefiki olan diğer Arap grubunun lideri El-Haris (Arethas) arasında sınır bölgesinde yer alan *Strata Diocletiana*'da³⁹⁴ mera hakları ile ilgili çıkan anlaşmazlık gösterilmektedir.³⁹⁵ Fakat Procopius'un bu pasajları üzerinde yakın zamanda dikkatli bir çalışma gerçekleştiren M. E. Williams, Procopius'un elçiliklerle ilgili aktarımının Hüsrev'in 540'taki savaşta nedensiz yere saldıran taraf olduğu iddiasıyla bağdaşmadığını savunmaktadır. M. E. Williams'a göre Sasani propagandası geleneğinde yazmış olan Arap/Müslüman yazarlar, patlak veren savaş için Iustinianus'u suçlamakta haklı olabilirler.³⁹⁶ Iustinianus'un İran'ın bağlı ülkelerine karşı düzenlediği saldırılar İran'la olan sınırlarının hassas bölgelerinde düşmanca tavırlar koyan daha büyük bir Roma projesinin bir parçası olabilir. Bu durum M. R. Jackson Bonner'e göre Procopius'un, Iustinianus'un Mündir'in sadakatini bozmaya ve Kafkas Hunlarını İran'a saldırtmak için kışkırtmaya kalkıştığı yönündeki iddiasını (Armenialı elçilerin Hüsrev'e anlattıkları hikâye kastediliyor) mantıklı kılmaktadır.³⁹⁷ Nitekim imparator Iustinianus, 538 yılında, Persarmenia'dan vergi isteyerek Lazica'yı Roma'ya tabii bir krallığa dönüştürmüş ve Bosphorus bölgesini imparatorluğa dâhil ederek Etiyopyalılar ile savunma anlaşması yapmıştır.³⁹⁸

Harita 3.3 540-543 Yıllarındaki Askeri Hareketler

Kaynak: Maksymiuk, 2015: 68.

³⁹⁴ *Strata Diocletina*, Palmira ve Fırat arasında yer alan bir yol güzergâhıdır. Ayrıca bk. Bauzou, 1993: 36.

³⁹⁵ Proc. de. bell. pers. II. i. 3-6; Taberi 958; ayrıca bk. Shahid, 1995: 216-18.

³⁹⁶ Williams, 2010: 31-36.

³⁹⁷ Jackson Bonner, 2015: 268-9; Procopius'un anlatımı için ayrıca bk. de bell. pers. II. ii. 47.

³⁹⁸ Mitchell, 2016: 584.

Procopius Iustinianus'un müdahalelerinin Lazika'daki huzursuzluğun en büyük kaynağı olduğunu; Hıristiyanlığın zorla kabul ettirilmesinin Kafkas Zerdüşçülerini çileden çıkardığını ve Gourgen'in kaçıışından sonra Roma ordusunun oradaki varlığının katlanılmaz olduğunu iddia etmektedir.³⁹⁹ Procopius ayrıca, korkunç tutumları yüzünden Lazların Roma'ya olan sadakatini sarsan, çok popüler olmayan iki general olan Petrus ve Ioannes Tzibous'u suçlamaktadır.⁴⁰⁰ Arapça ve Farsça kaynaklarda bunların hiçbirine kesinlikle rastlanmamaktadır. Bu büyük güç ilişkilerine geniş bir çerçeveden bakmak adına hiçbir girişimde bulunmamaktadırlar; sadece Pers kralının kışkırtıldığını anlatan Münzir'in Hüsrev Anuşirvan'a gönderdiği bir mektup ya da birebir bir görüşme olduğu belirtilmektedir.⁴⁰¹

Firdevsi, Arap hükümdar Münzir'in Hüsrev Anuşirvan'dan yardım istemesini detaylı bir şekilde işlerken Hüsrev'in Iustinianus'a gönderdiği elçi vasıtasıyla aşağıdaki sözleri iletmiştir⁴⁰²:

“Eğer aklın yoksa düşüncelerinden beynin ceza çeker! Savaşçı aslan yaban eşeğini yere yıkmazsa, yaban eşekleri keskin dişleriyle çölde kıyamet koparıp bütün hayvanları parçalar. Sen eğer Münzir'den adalet görüyorsan bu da sana yeter! Çünkü onun yeri akbaba yuvası gibi yücelerde! Erişmek imkânsız ona. Aklını başına al artık çocukluktan kurtul ve bunları yapınca da kendine bir ülke ara! Bu ülkenin sahibi ve hükümdarı benim ya, evrende en ulu ve en yüce benim ya, ben bana yaraşanı yaparım; Münzir'e esen yelin bile bir zarar vermesine izin vermem. Sen Araplara böyle kin ve nefretle savaşa yelteniyorsun, ilk olarak dön bir de kendi içine bak! Değerin ne senin? İkinci olarak da hükümdarlık benim; göklerin doruklarından, denizlerin dibine kadar her yer benim emrimde. Eğer ben Rum ülkesine ordu gönderirsem, senin o çelik kılıçların muma döner!”(Firdevsi 768).

³⁹⁹ Proc. de bell. pers. I. xiii. 4; II. xv. 6. Ayrıca bk. Braund, 1994: 290.

⁴⁰⁰ Petrus için bk. Proc. de bell. pers. II. xv. 6; 8. Ioannes Tzibous'un karakteri için bk. Proc. de bell. pers. II. xv. 9; yapılan suçlamalara dair ayrıca bk. Proc. de bell. pers. II. xv. 9-11.

⁴⁰¹ Dineveri, 70. 1. 8-11; Firdevsi 767-69.

⁴⁰² Firdevsi 768. Iustinianus'un Hüsrev'e cevabı ise şu şekildedir: *“Görkemli gökleri elleriyle çizip eksiksiz döşeyen sanatkâr, azar da sevgi de huzur da ondan. Dünyada birinin başına taç kondurur hükümdar yapar; ondan daha iyi birini de getirir onun huzurunda hizmetçi köle de yapar! Eğer bu akıp gökler senin emrinde ve Jüpiter'in başı senin kılıcının altındaysa, sarayının divan defterlerine bir dönüp bak; Rum soylular, ulular soyuna asla haraç ödemedi. Sen hükümdar isen ben de öyle küçük biri değilim; benim de yücelerde bir başım, tacım ve ordum var! O zaman neden fillerin ayaklarından, kös sesinden korkuya kapılıp bu denli alayları kabul etmeliyim? Şimdi ben sizden vergi de haraç da istemiyorum; kimin Rumlarla savaşa gücü yeter? Duydun ya İskender'i; İran'a neler yaptı? O özgür hükümdar bizden idi! Unutma ki o İskender kılıcı henüz yok olmadı ki sen bizimle böyle pervasız tartışmaya giriyorsun! Birçok şeyimizi yağmalayıp götürdüler; biz şimdi o acıları, o baskıları hatırlamıyoruz. Bu mızraklı Arap birliklerinin ülkelerini baştan başa yıkar, taş üstünde taş koymayız! Nuşirevan'ı aydınlık Tanrı Güneş yaratmadı. O göklerden sadece kendisinin hükümdar olacağına dair bir anahtar da almış değil! Ulularımızdan hiçbirini insandan saymaz, hep arzusunca yaşar durur dünyada” (770).*

Firdevsi'nin *Şahname*'sinde Hüsrev'in vassal bir kralın yardımına koşması içerikli anlatım teması dinsel bir şekil almaktadır. Bu noktada Hüsrev'in Münzir'e yardımı vurgulanmaktadır; çünkü bu, savaş için onurlu bir başlangıçtır.

Firdevsi'ye göre üç gün boyunca danışmanları ile görüşüp dördüncü gün Rum ülkesine karşı savaşmak üzere yola çıkmıştır; fakat askerî harekât anında gerçekleşmemiş; Hüsrev doğrudan Azerabadagan'a (Azerbaycan) geçmiş ve burada çokça ayın düzenlenmekte olan bir ateş tapınağı içerisine girmiştir ki bu ateş tapınağının savaş tanrısı Azer Goşesp'e adanmış olması önem taşımaktadır.⁴⁰³ Firdevsi'nin tasvirine göre Hüsrev'in zafer duaları tefsirci rahipler tarafından okunan Avesta'nın bir kopyasını içermektedir. M. R. Jackson Bonner, Firdevsi'nin anlatımına dayanarak Hüsrev'in Yeni Roma'ya karşı saldırısının onun dindarlığının ve ortodoksluğunun reklamını yapan kutsal bir savaş olarak karşımıza çıktığını ön görmektedir.⁴⁰⁴ Hüsrev'in Azerbaycan'a gidişini Procopius da anlatmıştır dolayısıyla Firdevsi'nin anlatımının temelinde doğru olduğundan şüphe etmek için bir neden yoktur.⁴⁰⁵

“Sonsuz Barış”ın bozulmasının nedenleri her iki taraf için temelde aynı suçlamaya çıkmaktadır; zira iki imparatorluğun Kafkaslardan Afrika boynuzuna kadar olan ortak sınırı bütün coğrafi yayılımı içine almaktadır. Dolayısıyla Hüsrev, Iustinianus'un yayılmacı politikasının farkında olmuş olmalıdır ve savaş kaçınılmaz bir noktaya gelmiştir. G. Greatrex, Sasani hükümdarının tükenen mali kaynaklarının karşısında Doğu Roma devletinden iktisadi açıdan savaş geliri elde etmenin arzusunda olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁶ Baker'e göre Doğu Roma batıda toprak kazanırken Hüsrev toprak kaybettiğini düşünmekte ve Iustinianus'un Roma İmparatorluğu'nu canlandırma fikrinin engellenmesi gerektiği kanısını taşımaktadır.⁴⁰⁷ S. Mitchell ise Hüsrev'in kendisine gelen hem Armenialı hem de Arap Münzir'in anlattıklarının etkisi altında kaldığını ve Iustinianus ile karşılıklı diplomatik mektup yazışmalarının ardından Roma topraklarını işgal ettiğini aktarmaktadır.⁴⁰⁸

Ca. 540 yılının başlarında Iustinianus Hüsrev Anuşirvan'a barışı hatırlatan bir mektup göndermiş; fakat Procopius'a göre savaş hazırlıklarını tamamlamak için elçileri bekleten Hüsrev'den cevap gelmeyince imparatoriçe Theodora Hüsrev'e savaşmaktan vazgeçmesi

⁴⁰³ Firdevsi 771.

⁴⁰⁴ Jackson Bonner, 2015: 268-271.

⁴⁰⁵ Proc. de. bell. pers.

⁴⁰⁶ Greatrex, 2005: 448.

⁴⁰⁷ Baker, 2002: 189; ayrıca bk. Browning, 1971: 171; Moorhead, 1994: 95; Akkaya, 2016: 66. Bu fikrin kaynağı Procopius'un anlatımına dayanmaktadır. Procopius (*de. bell. pers.* II. ii.3-11), o sıralarda Belisarius'un sıkıştırılmaya başladığı Got Kralı Vitigis'in elçisinin, Hüsrev'e ortak düşmanlarına karşı birlikte hareket etmeleri yönünde bir teklifte bulunduğunu ve elçilerin Iustinianus'un dünya imparatorluğu oluşturmayı amaçladığını ve eğer Gotlar da yenilirse sıranın Sasanilere geleceğini söyleyerek, Sasanilerle birlikte Roma'ya karşı ortak bir ittifak yapmak niyetinde olduklarını söylediklerini belirtmektedir.

⁴⁰⁸ Mitchell, 2016: 585.

durumunda Iustinianus'un kendisine ödül olarak para tahsis edeceğini bildiren bir mektup yazmıştır.⁴⁰⁹ Fakat aynı yılın Mayıs ayında Hüsrev Anuşirvan, Roma topraklarına girmiştir. Hüsrev, Euphrates (Fırat) ve Khabur'un (Habur Çayı) birbirlerine karıştıkları noktada yer alan Augusta Euphratesia eyaletini işgal ederek Euphrates'in güney kıyısı boyunca ilerlemiştir.⁴¹⁰ S. Mitchell, Roma savunma sisteminin düşmanlarını alt edebilme bakımından tamamen yetersiz olduğunu ve bundan dolayı terkedildiğini ve savaşın Sasani ordusunun birbirleriyle ilişkisiz kent devletleri grubuna saldırı şeklini aldığını belirtmektedir.⁴¹¹ Procopius, Hüsrev'in Sura kentini hile yoluyla zaptettiğini ve bir katliam gerçekleştirdiğini aktarmaktadır.⁴¹² Arsakes komutası altındaki Sura garnizonu her ne kadar biraz başarı gösterip direnmiş olsalar da savaşta Arsakes'in ölmesi üzerine kent sakinleri tarafından Hüsrev Anuşirvan ile görüşmesi için piskoposları gönderilmiştir.⁴¹³ Hüsrev, piskoposun isteğini kabul etmiş gibi görünmüş; fakat kenti ele geçirme fırsatını yakaladığı için kenti yağmalamıştır.⁴¹⁴ Procopius, Hüsrev'in kentten ele geçirdiği on iki bin esiri, piskopos Candidus'un iki yüz libre altını ödemeye söz vermesi üzerine fidye karşılığında serbest bırakmış olduğunu aktarmaktadır.⁴¹⁵

Iustinianus, Hüsrev'in ilerleyişini durdurmak ve Antiokheia'nın savunmasına destek olmak üzere kuzeni Germanus'u sadece üç yüz askerle göndermiştir.⁴¹⁶ Şehrin saldırıya karşı savunmasız olduğunu keşfeden Germanus ve şehrin sakinleri, Beroa piskoposu Megas aracılığıyla Hüsrev ile pazarlık yapmaya karar vermişlerdir.⁴¹⁷ Hüsrev, 2000 libre gümüş karşılığında Hierapolis etrafını işgal etmemeyi kabul etmiştir; fakat piskopos Megas, durumu Germanus'a bildirmek üzere Antiokheia'ya doğru hareket ettiği zaman Sasaniler de Beroa'ya karşı ilerlemişler, kenti yağmalamışlar ve bunun sonucunda kent halkının birçoğu akropole sığınmıştır.⁴¹⁸ Piskopos Megas, Antiokheia'ya ulaştığında kente Iustinianus'un sekreteri

⁴⁰⁹ Proc. de. bell. pers. II. ii. 32-36.

⁴¹⁰ Proc. de. bell. pers. II. v. 1-6.

⁴¹¹ Mitchell, 2016: 585: Mitchell, Hüsrev'in keyfi, kasti ve korkunç taktikler uyguladığını da söylemektedir. Ayrıca bk. Liebeschuetz, 1977: 487-99.

⁴¹² Proc. de. bell. pers. II. v. 7.

⁴¹³ Suriye kentleri, çoğunlukla piskoposların kontrolü altında kendilerini savunabilmek için çaba göstermişlerdir (Mitchell, 2016: 585).

⁴¹⁴ Proc. de. bell. pers. II. v. 8-27. Ayrıca bk. Firdevsi 774: Firdevsi burada Nuşirevan'ın Rum ülkesinden aldığı kaleleri anlatmaktadır; fakat metin içerisinde Şorab, Arayış-i Rum olarak bahsedilen bu kalelerin hangi kenti işaret ettiği bilinmemektedir.

⁴¹⁵ Proc. de. bell. pers. II. v. 28-33.

⁴¹⁶ Procopius, Iustinianus'un sahradaki komutanlarının ve küçük kuvvetlerinin acınacak kadar çaresiz olduğunu söylemektedir (de. bell. pers. II. vi. 3-8).

⁴¹⁷ Proc. de. bell. pers. II. vi. 9-16.

⁴¹⁸ Proc. de. bell. pers. II. vi. 17-25. Beroea'nın ele geçirilmesi için ayrıca bk. . de. bell. pers. II. vii. 14-18.

Iulian ve Rufinus oğlu Ioannes gelmiş ve imparatorun düşmana herhangi bir para ödemesinin yapılmasını yasakladığı bildirilmiştir.⁴¹⁹

Hüsrev Anuşirvan 540 yılının Haziran ayında, para ödemesinin yapılmaması üzerine Antiokheia kentine doğru yaklaştığında halkın çoğu kentten kaçmış; 6000 kişilik Roma birliğinin kentte gelmesiyle ise bazıları cesaretlenmiştir.⁴²⁰ Fakat, kuşatma altına alınan kentin savunmasındaki boşluktan faydalanan Sasaniler surların kontrolünü ele geçirmiş ve kenti yağmalamıştır.⁴²¹ Kente giren Sasani askerleri ile silahlı yurttaşlar arasında sokak savaşları yaşanmış⁴²²; bazıları öldürülmüş ve kilise temelinden yerle bir edilmiştir.⁴²³ Fakat Hüsrev Anuşirvan kentin yakılmasına izin vermemiştir.⁴²⁴ Procopius, kentin yok edilmesini şu şekilde kaleme almıştır:

“Böyle büyük bir çileyi yazıyor olmaktan ve gelecek dönemin kayıtlarına aktarmaktan şaşkına dönmüş durumdayım ve yeryüzünde önce bir adamın veya bir yerin talihini yükseltip ve ondan sonra bize malum hiçbir neden yokken bunları devirip tahrip etmenin niçin Tanrı'nın iradesi olduğunu anlayamıyorum. Çünkü O'nun katında, her şeyin bir mantık çerçevesinde meydana gelmediğini söylemek doğru değildir ve güzelliği ve evrensel ihtişamı şimdi bile tamamen görülemeyen Antakya'yı Tanrı kendisi de gördüğü halde, çok dinsiz bir adamın ellerinde yerle bir etti” (de. bell. pers. II. x. 4-5).

Firdevsi ise Antiokheia'nın Hüsrev tarafından alınmasını aşağıdaki beyitleriyle betimlemektedir:

“...Antakya'ya 'İran hükümdarı fillerle ve ordusuyla yola çıkmış geliyor' diye haber erişti. Antakya'da çok kahraman ve yiğit savaşçılardan oluşan çok büyük ordular vardı. İran hükümdarı adaletsiz ve eşit olmayan bir savaş olmaması için oraya varışını üç gün geciktirdi. Dördüncü gün İran orduları dağ kocalığında bölük bölük gelmeye başladı. Rum süvarileri hep birlikte kadınlarını, çocuklarını ve hazinelerini korumak için onlarla savaşmak üzere karşılıklarına çıktılar. Üç gün boyunca üç çetin savaş yapıldı. Dördüncü gün evreni ışıldatan güneş yüzünü gösterir göstermez, o bayındır şehir İran ordularının eline geçti. Artık orada bir tek Rum savaşçı bile görünmez oldu. Bütün İran orduları şehre girdiler. Hiçbir yerde ayak basacak bir tek yer bile kalmamıştı. Tahtları ve taçları olan ulu kişiler, Kayzer'in haznedarları hazineleri getirip Hükümdar Nuşirevan'a teslim ettiler. Bütün bu sıkıntılardan sonra hazineler onun oldu. Onlardan

⁴¹⁹ Proc. de. bell. pers. II. vi. 16.

⁴²⁰ Greatrex vd., 2005: 104.

⁴²¹ Proc. de. bell. pers. II. viii. 1-20; Malal. 18. 87. Kentin ele geçirilmesi için ayrıca bk. Downey, 1961: 542-46; Evans, 1996: 156-57; Börm, 2006: 301-28; Williams, 2011: 44-51.

⁴²² Proc. de. bell. pers. II. viii. 28, 29, 32.

⁴²³ Proc. de. bell. pers. II. ix. 14- 18; Chron. Edes. 105; Marc. Com. Addit. a.540.1-2; Ps. Dion. II. 69. 7-15; Taberi 898, 1. 5-6. Kentin ele geçirilişi ile ilgili ayrıca bk. Stein, 1949: 489-90; Downey, 1961: 542-4; Moorhead, 1994: 95; Greatrex vd., 2005: 104-106; Ersoy, 2009: 55-58; Jackson Bonner, 2010: 33-35.

⁴²⁴ Proc. de. bell. pers. II. ix. 18.

savaşabilecek olanları bağlara vurup fillerin sırtlarına bağladılar. Esirler ve Kayzer'in o hazineleri yola çıkarıldı, Medain'e doğru hazırlanıp gönderildi" (Firdevsi 777).

Sasani hükümdarı Hüsrev Anuşirvan, Antiokheia kentini zapt ettikten sonra esir aldığı kent sakinlerini fidye ödenmesi karşılığında bırakmayı önermiştir.⁴²⁵ Procopius'un anlatımına göre bütün Edessalılar, söz konusu parayı toplamak için çabalamışlar; fakat paranın ödenmesine Romalı *magister militum* Bouzes engel olmuştur.⁴²⁶ Bunun üzerine esir düşen bütün Antiokheialılar, Hüsrev tarafından toplu bir katliam yapılmaktansa başkent Ctesiphon'a götürülmüşlerdir.⁴²⁷

Hüsrev, Antiokheia'yı aldıktan sonra Romalı elçiler kendisine imparatorluğa yönelik saldırılarına bir son vermesini söylemek için geldikleri zaman barışın şartlarının Iustinianus tarafından ihlal edildiğini bildirmiştir.⁴²⁸ Procopius'a göre Hüsrev'in barış şartları şu şekildedir: Romalılar savaş tazminatı olarak beş bin libre altın ve yıllık beş yüz libre altın ödemesi yapacaklar; bunun karşılığında Sasaniler barışı ve Kafkas geçitlerinin güvenliğini sağlayacaklardır.⁴²⁹ Hüsrev'in şartları Iustinianus'a değerlendirilmesi için iletiildiği zaman Sasaniler, kendi ellerine kalan Suriye ve Mesopotamia şehirlerine ilerlemeye devam etmişlerdir. Hüsrev, Akdeniz'de Seleucia (Silifke) kentinde denize girmiş; Aziz Mikhail Kilisesi'ni ateşe vermiş, Apamea kentinde at yarışçılara hippodromda bir yarış düzenlenmesini emrederek Yeşillerin tarafını tutmuştur.⁴³⁰ S. Mitchell, bu davranışın Iustinianus'a karşı kazandığı zaferin sembolik bir gösterisi olduğunu çünkü Iustinianus'un Mavilerin destekçisi olarak bilindiğini aktarmaktadır.⁴³¹

Hüsrev Anuşirvan'ın Roma topraklarına gerçekleştirdiği 540 yılı seferinin ve hatta diğer seferlerinin de en önemli sonucu Ortadoğu'nun en büyük ve en zengin kenti olan Antiokheia'nın ele geçirilmesi olmuştur. B. Dignas ile E. Winter, Antakya'nın yıkılmasının Romalı tarihçi Procopius üzerinde derin izlenim bıraktığını ve Hüsrev'i Batı dünyasında ünlü yapan şeyin aslında öncelikle Antakya'nın fethi olduğunu belirtmektedirler.⁴³² M. Meier, Antakya'nın Sasaniler tarafından tahrip edilmesinin, 526 yılındaki büyük depremden⁴³³ sadece on dört yıl sonra olduğunu ve Roma dünyasının vicdanını kanattığını ifade

⁴²⁵ Proc. de. bell. pers. II. xiii. 2.

⁴²⁶ Proc. de. bell. pers. II. xiii. 2-6.

⁴²⁷ Proc. de. bell. pers. II. xiii. 7.

⁴²⁸ Proc. de. bell. pers. II. x. 1-18. Romalıların barış talebinin Firdevsi'deki anlatımı için bk. 778-80.

⁴²⁹ Proc. de. bell. pers. II. x. 1-3. Bu şartları Romalılar, Sasanilerin vergi ödeyen tebaaları gibi görecek olmalarından dolayı itiraz ettiklerinde Hüsrev bu durumun Romalıların Hunlara ve Araplara yaptıkları yıllık ödemeler gibi Sasanilere de topraklarını korumaları karşılığında ödeme yapacakları ile ilgili olduğunu belirtmiştir.

⁴³⁰ Proc. de. bell. pers. II. xii.

⁴³¹ Mitchell, 2016: 587.

⁴³² Dignas vd., 2007 : 109.

⁴³³ Proc. De. Bell. Pers. II. xiv. 6; ayrıca bk. Mitchell, 2016: 555.

etmektedir.⁴³⁴ S. Mitchell ise Antakya'nın kaderinin hakkaniyetli bir kader inancıyla bağdaştırılmadığını belirtmektedir.⁴³⁵

Hüsrev'in Antiokheia halkını katletmeyip Ctesiphon'a götürmesinin nedenleri ise modern araştırmacılar tarafından sorgulanmıştır. W. Ball, Hüsrev'in izlediği politikanın esirlere karşı bir devlet politikası olabileceğini ve Sasani Perslerinin aksine Doğu Romalıların bu tarz bir politika yönünden yoksun olduklarını sözlerine eklemektedir.⁴³⁶ Barthold, bu davranışın nedenini, Hüsrev'in imparatorluğuna endüstri ve tekniği kazandırmak için yaptığı bir hareket olduğunu izah etmektedir.⁴³⁷ T. Ersoy'a göre bir nedeni, Doğu Roma Ortadoğu'sunu kazanmak olabilir; katliamdan ziyade Hüsrev'in izlediği siyaset daha humanisttir; ve fidye talebinden sonra, talebi kabul edilmediğinde hiçbir şey yapmamak kendisine zayıf bir imaj vermiş olacaktır.⁴³⁸ Ayrıca, Hüsrev Anuşirvan, Antiokheia'ya benzeyen bir şehrin aynısını Ktesiphon yakınlarında yaptırıp söz konusu bu esir alınan kent sakinlerini oraya iskan ettirmiştir.⁴³⁹ Dignas ve Winter' e göre Sasani hükümdarı yaptığı işleri dünyaya hatırlatmak için herhangi bir fırsatı kaçırmamak suretiyle itibarına katkıda bulunmuş ve Sasanilerin başkenti Ktesiphon'dan uzak olmayan, fethedilen şehrin modeli baz alınarak yeni bir şehir inşa ettirmiştir, Yeni kente Hüsrev'in Antakyası ismini vererek (=Hüsrev bu şehri Antakya'dan daha iyi yaptı anlamını taşıyan) Antakya'nın esir düşen nüfusunu buraya yerleştirmiştir.⁴⁴⁰

3.1.3. Lazica'da Çarpışmalar ve Diplomatik Temaslar (541-562)

540 yılında Antiokheia'nın Sasaniler tarafından ele geçirilmesinin ardından Iustinianus ve Hüsrev arasında çatışma alanlarının tamamını kapsayan genel bir barış ortamı oluşturulamamış ve Hüsrev'in Dara kentini kuşatma eylemleri iki imparatorluk arasındaki savaşın hem coğrafi hem de zaman bakımından genişlemesine neden olmuştur.⁴⁴¹ A. D. Lee'ye göre çatışmanın Kafkasya Bölgesi'ne sıçraması Doğu Romalılarda Constantinopolis'e karşı Karadeniz üzerinden olası bir Pers deniz saldırısının gelmesinin korkusunu

⁴³⁴ Meier, 2003: 313-20.

⁴³⁵ Mitchell, 2016: 586; ayrıca bk. Kaldellis, 2004: 205-9.

⁴³⁶ Ball, 2000: 122.

⁴³⁷ Barthold, 2000: 116.

⁴³⁸ Ersoy, 2009: 57-58.

⁴³⁹ Proc. de. bell. pers. II. xiv. 1-4; Firdevsi 777; Mesudi 235; ayrıca bk. Sauer, 2017: 33-4.

⁴⁴⁰ Dignas vd., 2007: 109. Ayrıca bk. Maas, 2005. M. Maas, 540 yılı seferinin Hüsrev için hiç kuşkusuz büyük bir başarı olduğunu vurgulamakta ve 540 yılı Haziran ayında Doğu Roma İmparatorluğu'nun en önemli şehri olan Antakya'nın Sasani Perslerinin ellerine düştüğünü ve sistematik bir şekilde yağmalandığını; vatandaşlarının birçoğunun İran'a gönderildiğini ve burada onlar için modellenmiş yeni bir şehrin inşa edildiğini aktarmaktadır. Kentin kuruluşu Hüsrev'in yapı işlerinde detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

⁴⁴¹ Proc. de. bell. pers. II. xiii.

yaratmıştır.⁴⁴² Araştırmacının bu görüşünü Iustinianus'un, Sasani imparatoru Hüsrev ile yapılan savaşın komutasını 541 yılında İtalya'dan geri dönen Belisarius'a vermesi destekler nitelikte görünmektedir. İki imparator arasındaki dünya egemenliği savaşı artık kuzeyde Lazica'ya⁴⁴³ uzanmıştır.

Lazica Bölgesi, Karadeniz'e erişim ve topraklarını istilacı kuzey halklarından korumak isteyen Doğu Roma ve Sasani imparatorlukları arasında tampon bir yerde konumlanması nedeniyle özellikle V. ve VI. yüzyıllarda çekişme noktası olmuştur.

G. Greatrex, Hüsrev Anuşirvan'ın "Sonsuz Barış"ı bozma nedenlerinin altında yatan etkenlerden birinin Transkafkasya'daki (Güney Kafkasya)⁴⁴⁴ Doğu Roma egemenliğine karşı duyulan memnuniyetsizlik olduğunu belirtmektedir.⁴⁴⁵ Bu noktada S. Mitchell'a göre Kafkasya bölgesinde ortaya çıkan Roma-Sasani ihtilaflarının gerisinde dinsel farklılıklar yer almaktadır.⁴⁴⁶ Zira söz konusu bölgede ca. 526 yılında başlayan çekişmeler iki imparatorluğun siyasi ideolojisi nedeniyle tam anlamıyla bir sonuca bağlanamamıştır.

Iustinianus'un askerlerinin ve generallerinin tutumundan hoşnut olmayan Lazica halkı yardım için Hüsrev Anuşirvan'a gitmişlerdir.⁴⁴⁷ Hüsrev, savaş hazırlıklarını tamamladıktan sonra Lazica'ya doğru hareket etmiş; ordusu neredeyse hiçbir direnişle karşılaşmadan Lazica'ya girdiğinde kendisine krallığın kontrolünü resmen teslim eden Lazica kralı Goubazes⁴⁴⁸ tarafından karşılanmış; bölgede Roma'nın üssü olan yeni kent Petra Sasaniler tarafından ele geçirilmiştir.⁴⁴⁹

Hüsrev Anuşirvan önderliğinde Sasaniler, Lazica'da Pitous ve Sebastopolis kalelerini Roma garnizonlarının yerlerini terk etmesiyle kolay bir şekilde ele geçirirken bu haberler karşısında Roma'nın karşı atağı Belisarius tarafından yapılmış;⁴⁵⁰ Belisarius kuvvetleri ile Mesopotamia'ya gelerek sadece Sisauranon (Sisara) kalesini alarak Hüsrev'e karşılık

⁴⁴² Lee, 2013: 288.

⁴⁴³ Lazica, antikçağda Kolkhis Bölgesi olarak bilinmektedir. Bölgenin kuzeyinde Kafkas Dağları, güneyinde Armenia Maior, batısında Karadeniz, doğusunda ise Iberia ve Albania yer almaktadır. Agathias (III. 5. 2-4), bölgenin doğal kaynaklarından ve yüksek medeniyet standartlarından bahsetmektedir. Krş. *Proc. de. bell. pers.* II. 29. 25. Bölgenin altın, gümüş, bakır ve değerli taşlar bakımından zenginliğine dair bilgiler klasik dönem yazarları tarafından verilmektedir. Bk. Strab. XI. 2.19; Plin. *nat.* vi. 13. Ayrıca bölgenin tarihi coğrafyasına ilişkin genel bir anlatım için bk. Braund, 1994; Arslan, 2000: 26-40.

⁴⁴⁴ Kafkasya'nın güneyinde Hazar ile Karadeniz arasında batıda Lazica, ortada İberia ve doğuda Albania olmak üzere üç krallık bulunmaktadır.

⁴⁴⁵ Greatrex, 2005: 115.

⁴⁴⁶ Mitchell, 2016: 198.

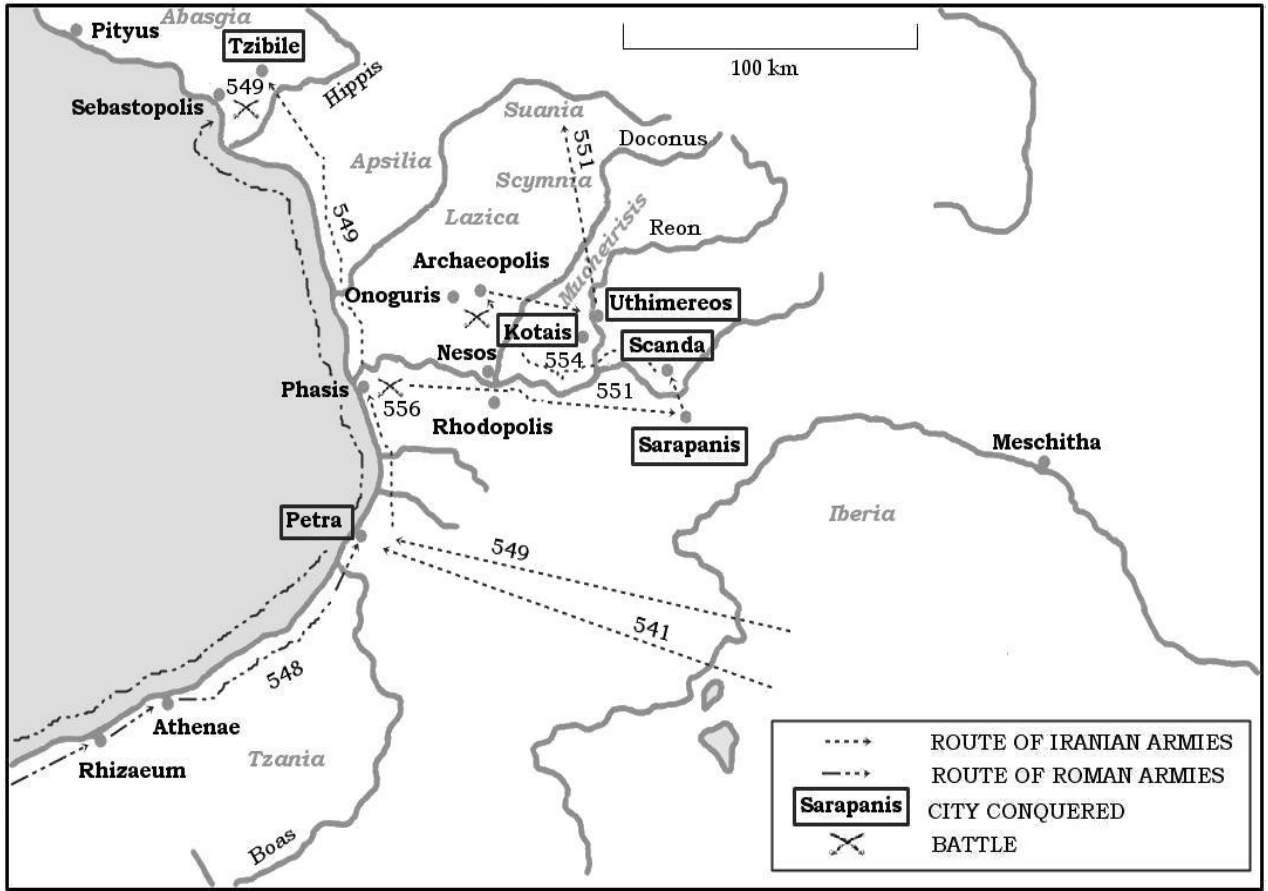
⁴⁴⁷ *Proc. de. bell. pers.* II. xv. 1-30.

⁴⁴⁸ Goubazes, ca. 541-555 yılları arasında Lazica krallığında bulunmuştur. Bk. *PLRE* III, 559.

⁴⁴⁹ *Proc. de. bell. pers.* II. xvii. 1-28: Sasanilerin Petra'yı ele geçirmeleri sırasında Romalıların komutanı Ioannes Tzibous, ok darbesi alarak öldürülmüştür (II. xvii. 16).

⁴⁵⁰ *Proc. de. bell.* VIII. iv. 4-5; ayrıca bk. Braund, 1994: 292.

verebilmiştir.⁴⁵¹ Procopius'a göre Roma müttefiki El-Haris'in (Arethas) Assyria'yı işgal etmesinin ardından Hüsrev, Petra'da bir garnizon bırakarak geri çekilmeye başlamıştır.⁴⁵²

Harita 3.4 541-556 Yılları Arasında Lazica'da Çatışmalar

Kaynak: Maksymiuk, 2015: 72.

Hüsrev, dönüşte hiçbir direnişle karşılaşmamıştır ve bu durum Procopius tarafından *Gizli Tarih* çalışmasında şu şekilde anlatılmaktadır:

“Kabades’in oğlu Hüsrev, Kolkhis toprağını ele geçirdiği zaman, daha önceki kitaplarımda belirttiğim birtakım başarılar kazandı. Petra kentini ele geçirdi, ama Pers ordusu hem savaşlar, hem de arazinin güçlükleri nedeniyle ağır kayıplar verdi. Yine belirttiğim gibi Lazica ülkesinde hemen hemen hiç yol yoktu ve her yer uçurumlarla kaplıydı. Bu yetmiyormuş gibi bir salgın hastalık ordunun bir kısmını kırdı, geri kalanların çoğu yeteri kadar yiyecek bulamadıkları için yok oldu. Bu bunalım içindeyken, Pers topraklarından gelenler, Belisarius’un Nisibis yakınlarında bir savaşta Nabades’i yendiği, şimdi ilerlemekte olduğu Sisauranon kalesini yağma ettiği, Bleshames’i ve sekiz yüz Pers atlısını esir aldığı, Arap komutan Arethas yönetiminde bir Bizans kuvvetini ayırdığı, bu kuvvetin Tigris’i geçerek şimdiye kadar dokunulmamış bir bölgeyi alttı

⁴⁵¹ Proc. de. bell. pers. II. xix. 2.

⁴⁵² Proc. de. bell. pers. II. xix. 47-9.

ettiği haberlerini getiriyorlardı. Öte yandan Hüsrev, bir Hun birliğini Roma'ya bağlı olan Armenialuların üstüne yollamıştı. Bu şekilde Romaluların buradaki tehditle uğraşırken Lazica'da olan bitenleri öğrenemeyeceklerini umuyordu. Başka haberciler Hunların Valerianos ile beraberindeki Romaluların yolunu kestiğini, savaşa zorladıklarını ve karşılaşmada Hun birliğinin kötü duruma düşüp hemen hemen yok olduğu haberini getirdiler.

Persler, Lazica'da görülmemiş güçlüklerle karşılaşmışlardı. Geri çekilirken dar geçitlerde ve sık ormanlarda düşman kuvvetleriyle karşılaşabileceklerini, bozguna uğrayıp son kişiye kadar yok olabileceklerini düşünüyorlardı. Son bozgunu duydukları zaman geride bıraktıkları çocuklarının ve ailelerinin başına bir şey gelebileceği kuşkusuna kapıldılar. Hüsrev'i yeminleri bozmakla, bütün uluslarca kabul edilen uluslararası yasaları çiğneyerek herhangi bir kışkırtma yokken barış zamanında Roma topraklarına saldırmakla suçladılar. Hüsrev, deneyimli, silahlı saldırılara karşı koyabilecek kadar güçlü ve ötekilerden üstün bir devlete karşı koyabilecek kadar güçlü ve ötekilerden üstün bir devlete karşı harekete geçmekle suçlanıyordu” (Proc. anek. II. 26-33).

Sonuçta Hüsrev, direnişle karşılaşmadan 542 yılında Roma topraklarından geri çekilmeye başlamıştır. Bunda en önemli etkenlerden birisi 541 yılında başlayan veba salgınıdır. Procopius, Sasanilerin Romalılardan daha ziyade veba salgınından korktukları için kaçtıklarını belirtmektedir.⁴⁵³ 543 yılına kadar devam eden bu salgının bütün dünyaya yayıldığı bildirilmektedir.⁴⁵⁴ Salgın nedeniyle iki imparatorluk tarafından çatışma alanları kısıtlanmıştır.

Hüsrev Anuşirvan, ca. 544 yılında tekrar Mesopotamia'ya doğru hareket etmiş; Edessa'ya düzenlediği saldırının ardından Iustinianus ile barış görüşmeleri yapılmıştır. 532 yılındaki anlaşma şartlarına geri dönülmesi ve buna ilaveten Sasanilere yıllık 2.000 libre altın ödemesinin yapılması hususlarında mutabık kalınarak 545 yılında beş yıllık bir barış anlaşması yapılmıştır.⁴⁵⁵ P. Sarris, 545 yılı ateşkes anlaşmasının sadece Mesopotamia'ya uygulandığını; Kafkasya'da ise Romaluların altıncı yüzyılın başlarındaki konumunu en belirgin şekilde güçlendirdiğini ve Hüsrev'in de Roma'nın Suriye'ye harekete geçmesiyle kuzey dağ bölgesindeki Roma mevkilerine sürekli saldırıya geçtiğinin not edilmesi gerektiğini ve özellikle bölgenin 545 yılı barış görüşmelerinden hariç tutulduğunu ve savaşın uzun yıllar boyunca aralıksız devam ettiği yer olarak dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁵⁶ Söz

⁴⁵³ Proc. de. bell. pers. II. xxi. 23-24. VI. yüzyılın en büyük doğal afetlerinden olan vebaya ilişkin olarak ayrıntılı olarak bk. Stathakopoulos, 2007: 99-118; Maddicott, 2007: 171-214.

⁴⁵⁴ Proc. de. bell. pers. II. xxii. 3; 6; Evag. HE. 4. 29. Ayrıca Procopius, savaş, kıtlık ve deprem gibi felaketlerin ardından sağ kalan nüfusun yarısının vebadan yok olduğunu aktarmaktadır (anek. 6. 22; 18. 44). Bu dönemde meydana gelen veba için ayrıca detaylı olarak bk. Little, 2007; kıtlık için bk. Stathakopoulos, 2004.

⁴⁵⁵ Proc. de. bell. pers. II. xxviii. 1-11.

⁴⁵⁶ Sarris, 2011: 155. P. Sarris, Kafkaslar'da gerçekleşen Doğu Roma-Sasani mücadelelerinin uzun soluklu olmasının ardında yatan nedenin 540'larda Hüsrev'in gerçek stratejik hedeflerinin Kafkaslar olduğu belirtmekte ve Susa, Antiochia, Callinicum ve Edessa'ya yönelik saldırılarının en azından bir kısmının oyalayıcı manevralar

konusu barış anlaşması 551 yılında yenilenmesine rağmen savaş alanının Lazica'ya doğru yayılması iki imparatorluğu yeniden karşı karşıya getirmiştir. Bölge her iki imparatorluk için oldukça önem taşımaktadır; zira Iustinianus Karadeniz'i Hıristiyan bir göle çevirmek istediği için bölgeye tahkimatlar yaptırmıştır. Sasaniler için önemi ise bölgenin batıdan Kafkas geçitlerine giden yol üzerinde bulunmasından ve olası Hun saldırılarına karşı kendilerini koruma altına alabileceklerinden kaynaklı olmasıdır.⁴⁵⁷ Agathias, Lazica'nın güvenliğini sağlama konusunda imparator Iustinianus'un kararlılığının dini bağ vasıtasıyla yöre halkını harekete geçirdiğini belirtmektedir.⁴⁵⁸ Procopius da nüfusunun çoğunun Hıristiyan olduğu Lazica'daki halkın Sasanilerin yönetiminden hoşnut olmadıklarını dile getirmektedir.⁴⁵⁹ Sonuç olarak bölgede hakim olmak isteyen iki büyük güç Roma ve Sasani kuvvetleri karşı karşıya gelmişlerdir. 551 yılında başlayan çatışma sırasında Romalıların general Bessas önderliğinde başarı göstererek Sasanileri Petra'dan sürdükleri ve savaşın bölgenin iç kısımlara doğru kaydığı görülmektedir. 551 yılından 557 yılına kadar çatışmalar aralıklarla devam etmiştir. S. Mitchell'e göre Sasaniler, kendi topraklarından uzak bir yerde uzun soluklu bir savaşı sürdürmenin lojistik zorluklarına yenik düşmüşlerdir.⁴⁶⁰

3.1.4. Dara Anlaşması (ca. 562)

Lazica bölgesinde ca. 551-557 yılları arasında gerçekleşen savaşlar neticesinde çatışmaların uzunluğu ve savaş durumunun belirsizliği iki imparatoru barış yapmaya sevk etmiştir. Antlaşma, Doğu Roma İmparatorluğu'nu temsilen *magister officiorum* Petrus Patrikius ile Sasani İmparatorluğu'nu temsilen saray nazırı Isdigousnas Zich arasındaki görüşmeler uyarınca yapılmıştır.⁴⁶¹ Ca. 562 yılında Dara yakınlarındaki tarafsız bir bölgede Roma ve Sasaniler arasında yapılan söz konusu barış anlaşması günümüze ulaşan en sağlam anlaşma metni olma özelliğini taşımaktadır. Metin, tarihçi Menandrus Protector⁴⁶² tarafından

olduğunu ve Roma'nın dikkatini dağıtmak ve Roma kuvvetlerini bölgeden uzaklaştırmak için hesaplandığı görüşünü savunmaktadır.

⁴⁵⁷ Sarris, 2011: 153-157; Mitchell, 2016: 589 vd.

⁴⁵⁸ Agath. II. 18. 6.

⁴⁵⁹ Proc. *de. bell. pers.* II. xxviii. 25-26.

⁴⁶⁰ Mitchell, 2016: 590.

⁴⁶¹ Agath. IV.30.7-10. Anlaşmanın detayları ve incelemesi için ayrıca bk. Dignas, vd. 2007: 137-148; Mitchell, 2016: 590-592. Anlaşmanın iktisadi şartlarının değerlendirilmesi için ayrıca bk. Ersoy, 2015: 33-45.

⁴⁶² Yazar Menander Constantinopolis'in yerlisidir; görünüşte düşük bir sınıftan gelmektedir ve başlangıçta kayda değer birisi değildir. Önemli bir giriş pasajında, Tarih'ini yazma işini daha saygın biri olmak ve bu işi kendisine kariyer olarak belirlemek için üstlendiğini büyük bir cesaretle kabul eder. Kendisi tarihçi Theophylact Simocatta'nın çağdaşdır ve olasılıkla onunla tanışmış ve imparator Maurikos'un sarayında çalışmıştır. Unvanı "Protector" görünüşte bir askeri konumu akla getirmekte ancak araştırmacılar bunun hiçbir reel sorumluluğu bulunmayan onursal bir unvan olduğunu düşünmektedirler. Menander'in tarihi Agathias'ın eserini devam ettirme iddiasındadır ve Agathias'ın bıraktığı tarih olan MS. 557 yılından başlamaktadır. Bu sebeple, olayları

kaydedilmiştir. Zira Menandrus, anlaşma metninin içeriğinin oluşturulması için meydana getirilen on iki mütercimanın bulunduğu ekibin içerisinde yer almıştır. Menandrus'un anlatımı neredeyse bilinmeyen bir konu olan Sasani diplomasisi hakkında ve bazı durumlarda – mektupları Orta Persçeden tercüme ederken veya İran elçisi ile Romalı elçi arasındaki müzakerelerden alıntı yaparken – dil ve bizzat argümanların yapısı hakkında da oldukça ilginç detaylar sunmaktadır. Bunu yazarken Menander, Romalı elçi Petrus'un kayıtlarına erişimi olduğunu ve bu bilgilerinin büyük kısmını bu kaynaktan edindiğini açık bir şekilde belirtmektedir. Buna göre Menandrus tarafından kayıt altına alınan ve on üç maddeden oluşan anlaşma şartları şu şekildedir:

1. Persler Tzon denilen yerdeki geçitten veya Hazar Kapısından Hunlar, Alanlar veya diğer barbarların Roma İmparatorluğuna erişmesine izin vermeyecek, Romalılar da bu alanda veya Pers sınırının başka bir bölümünde Perslere karşı bir ordu göndermeyeceklerdir.
2. Her iki devletin de Saracen müttefikleri bu anlaşmalara riayet edeceklerdir ve Perslerin Saracen müttefikleri Romalılara veya Romalılarınkiler Perslere saldırmayacaktır. Ticari işlerini belirlenen uygulamaya göre belirli gümrük makamları aracılığıyla yürüteceklerdir.
3. Benzer ticaret insanları gibi, her türlü mal alım satımı yapan Romalı ve Pers tüccarlar işlerini, belirlenen gümrük noktalarında eski geleneklere göre yürütmeliler.
4. Elçiler ve mesaj göndermek için devlet postasını kullanan tüm diğerleri; Roma teritoryumuna veya Pers teritoryumuna seyahat eden kişilerin her biri kendi statüsüne ve rütbesine göre onurlandırılacak [=saygı görecek] ve buna uygun ilgiyi göreceklidir. Gecikmeden geri gönderilecekler; [ticaret yapmak üzere] getirdikleri mallarını herhangi bir engel veya yükümlülük olmaksızın alıp satma işinde kullanabileceklerdir.
5. Her iki devletin Saracen ve diğer tüm barbar tüccarlarının yabancı yollarla seyahat etmeyeceği, ancak Nisibis ve Dara tarafından gideceği ve resmi izin olmaksızın yabancı topraklara geçmeyeceği konusunda mutabakata varılmıştır. Şayet antlaşmaya aykırı herhangi bir şey yapmaya cesaret ederlerse (mesela vergi kaçırmaya çalışırlarsa), bu durumda ister Assur isterse de Romalı olsunlar, sınır memurları tarafından yakalanacaklar ve cezalandırılmak üzere taşıdıkları mallarla birlikte teslim edileceklerdir.
6. Şayet düşmanlık döneminde biri Romalılardan Perslere veya Perslerden Romalılara kaçarsa ve kendisini teslim eder [=bu durumu itiraf ederse] ve geri dönmek isterse [=geri dönmek

anlatımında Agathias'tan daha az taraflı görünse de gerçek yazım tarzı değilse bile sunuş tarzı, Agathias'tan etkilenmiştir ve imparatorluk arşivlerine ve raporlarına erişimi sağlamıştır.

istediğini söyleser] bunu yapmaktan alıkonulmayacak ve yoluna hiçbir engel konmayacaktır. Ancak barış zamanında bir yerden diğerine kaçanlar kabul edilmeyecek ve onları kaçıkları kişilere geri teslim etmek için isteklerine karşı da olsa her yol denenecektir.

7. Diğer devletin tebaalarından zarar gördükleri için şikâyet edenler, şahsen veya temsilciler aracılığıyla her iki devletin görevlileri önünde sınırdaki toplanarak anlaşmazlıkları çözeceklerdir, bu şekilde suçlu taraf zararını telafi edecektir.

8. Bundan böyle, Persler, Dara'nın tahkimatı konusunda Romalılara şikâyet etmeyecektir. Fakat gelecekte hiçbir devlet, sınır boyunca herhangi bir yerde bir duvarı sağlamlaştırmayacak ya da koruyamayacaktır, böylelikle bu tür bir eylemden ötürü herhangi bir anlaşmazlık vuku bulmayacak ve antlaşma bozulmayacaktır.

9. Bir devletin askeri güçleri ötekini tebaası olan bir halk veya teritoryuma saldırmayacak veya savaş açmayacaktır, ancak zayıf vermeden veya zayıfa uğramadan oldukları yerde kalıp barış ortamından faydalanabileceklerdir.

10. Kendini savunmaya yeterli olanın ötesinde büyük bir güç Dara'ya yerleştirilmeyecek ve de Doğu'nun komutanı, Perslere karşı bir hücum veya hasara sebebiyet vermemek için garnizonlarını burada bulundurmayacaktır. Böyle durumların gerçekleşmesi halinde ise Dara'daki komutanın bu hücumla ilgili gerekeni yapması konusunda mutabık kalınmıştır.

11. Şayet bir kent, meşru düşmanlıklara dayanmayan ve normal bir askeri güçle değil, hile ve hırsızlık yoluyla diğer taraf kentini tahrip eder veya malına zarar verirse (zira savaş için bahane yaratmak adına böyle şeyler yapan inançsızlar mevcut), her iki devletin sınırlarında bulunan yargıçların bu tür eylemlerle ilgili kapsamlı bir inceleme yapmaları ve söz konusu kişileri cezalandırmaları gerektiği konusunda anlaşmaya varıldı. Bu yargıçların, komşuların birbirlerine verdikleri zararını kontrol edememeleri durumunda, davanın Doğu'nun komutanına havale edilmesine şu koşullarla karar verildi: anlaşmazlık altı ay içerisinde çözülmez ve şikâyetçi tarafın zayıfı karşılanmazsa, suçlu taraf çifte tazminat ödemek zorunda kalacak. Meselenin bu şekilde çözülememesi durumunda zarar gören tarafın, zarar veren kişinin kralına bir heyet göndermesi gerektiği konusunda anlaşmaya varılmıştır. Şayet bir yıl içerisinde kral tatmin edici bir sonuç vermez ve şikâyetçi taraf çifte tazminatını alamazsa bu maddeye göre antlaşma ihlal edilmiş sayılacaktır.

12. Bu kısımda tanrıya dualar ve şu şekilde beddualar vardır: Tanrı, barışa riayet eden herkese merhametli olsun ve onların müttefiki olsun; ancak bir aldatmacayla bu maddeleri değiştirmeye çalışan kişilerin ise tanrı düşmanı olsun.

13. Bu antlaşma elli yıllıktır ve barış şartları elli yıl yürürlükte kalacaktır; burada ‘yıl’ eski usule göre üç yüz altmış beşinci günde biter.

Anlaşma şartları dikkate alındığında Hazar Geçitleri’nin korunması adına Doğu Roma İmparatorluğu’nun Sasanilere yıllık 30.000 altın sikke ödemeyi taahhüt ettiği görülmektedir. Antlaşmanın I. maddesinde, bu bedel mukabilinde Sasani İmparatorluğu’nun da gerek Tzon’u, gerekse de Hazar Geçitleri’ni, zarurî askerî önlemleri almak suretiyle korumayı taahhüt ettiği görülmektedir. Bu düzenlemenin amacı, göçebe kavimlerin ilgili stratejik mevkilere geçerek, Doğu Roma İmparatorluğu’na karşı yapabileceği akınların engellenmesidir. Bu durum, fiskal yönden Doğu Roma İmparatorluğu için bir yük gibi görülebilir. Ancak bu ödeneğe “haraç” olarak bakmak hatalı olacaktır, zira Sasani İmparatorluğu bölgede kurduğu güvenlik sistemi için belirtilen konumlarda askerî birlikleri hazır bulundurmaktadır ve bu sistemden Bizans İmparatorluğu da (göçebe kavimlerin muhtemel akınlarının önlenmesi ile) istifade etmektedir. Nitekim bu ödemenin yapılması iki devlet arasında oldukça eski bir uygulamadır.⁴⁶³ Buna ilaveten 557 yılının ateşkes anlaşmasının Lazica’da Doğu Romalılar ve Sasaniler arasındaki iktidar dengesini basit bir şekilde yansıtmadığı da görülmektedir. Zira sahada olduğu gibi 562 yılı antlaşmasının şartlarında da çok büyük bir Sasani hegemonyasının yükselişini beklemek gerecektir. Ancak, önemli nakit sübvansiyonlar karşılığında, Hüsrev Anuşirvan’ın kendi onuruna ve imparatorluğun saygınlığına etki eden şartları yumuşatmasının açık bir şekilde amaçlandığı tespit edilmektedir. P. Sarris’e göre Hüsrev, stratejik olarak hayati olan on altı yıldır ve büyük bir başarıyla nüfuz ettiği geleneksel bir Pers alanından, Pers askerlerini çekmeyi hem de kaynakları teslim etmeyi kabul emişti ve bu suretle Romalılar askerî güç tarafından üstlenemedikleri şeyleri diplomasi yoluyla kurtarmış olurken bu dramatik ve oldukça anlamlı bir Pers ani dönüşünü de (*volta-face*) ifade etmektedir.⁴⁶⁴

Sonuç olarak Hüsrev Anuşirvan ve Iustinianus arasındaki en son diplomatik temas olan bu anlaşma Doğu Roma ve İran arasındaki bütün VI. yüzyıl anlaşmalarına benzer bir şekilde Doğu Roma’nın Sasani İmparatorluğu’na yüklü ödemeler yapması ile sonuçlanmış; Iustinianus, Lazica’daki egemenliğini kararlaştırılan bir bedel karşılığında almıştır. Lazica’nın Doğu Roma İmparatorluğu’na bağlanması ile önemli toprak kazanımları elde edilmiş ve

⁴⁶³ Ioann. Lyd. *de. mag.* iii. 51. 1; 53. 4. Ioannes Lydus, Hazar Geçitleri’nin korunması meselesinin gerek Sasani İmparatorluğu’nun gerekse Doğu Roma İmparatorluğu’nun ortak güvenlik sorunu olduğunu belirtmektedir.

⁴⁶⁴ Sarris, 2011: 156. Yazar ayrıca, Türklerin Hephthalites’leri bastırarak 550’lerin ortalarında Hazar Geçitleri’nin kuzeyine geldiklerini ve bu yeni ve zorlu düşmana karşı mücadele etmek için Hüsrev’in Lazica’dan çekilmek zorunda kaldığını ve Iustinianus’un Kafkas zaferini Türklere borçlu olduğunu sözlerine eklemektedir.

vergilendirilebilir alan arttırılmıştır.⁴⁶⁵ Dara şehrinin statüsünün korunmasını da başarı olarak addeden bir görüş mevcuttur.⁴⁶⁶ Antlaşmanın bir yanıyla Doğu Roma İmparatorluğu maliyesine fiskal bir yük getirdiği görülmektedir. Diğer taraftan Doğu Roma İmparatorluğu fiskal yönden vergilendirilebilir alanını genişleterek önemli bir kazanım elde etmiştir. Bu bağlamda, mevcut antlaşmanın bu açıdan Doğu Roma İmparatorluğu lehine sonuçlandığını söyleyebiliriz.

3.2. Hüsrev Anuşirvan ve Iustinianus'un Karşılaştırılması

3.2.1. Soy, Aile, Eğitim ve Askeri Kariyer Bakımından

VI. yüzyılın birbirlerine rakip ve düşman imparatorları olan Doğu Roma imparatoru Iustinianus ve Sasani İmparatoru Hüsrev Anuşirvan, bu yüzyılın tarihini derinden etkilemişlerdir. Dönemin tam bir resmini çıkarmak için aynı yüzyılın çağdaş imparatorlarını doğumlarından ölümlerine kadar karşılaştırmalı olarak ele almak gerekmektedir. Roma İmparatoru Iustinianus, *ca.* 483 yılında Üsküp yakınlarında bulunan Tauresium'da Latincenin konuşulduğu bir Balkan köyünde Sabbatius ve Vigilantia'nın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Hüsrev Anuşirvan'ın doğum yeri ve zamanı eldeki verilerin yetersizliği ve eksikliği nedeniyle kesin olmamakla birlikte babası Kubad'ın Sasani tahtından darbe sonucu indirilmesinin ardından Akhunlara sığındığı sırada yaptığı bir evlilikten doğduğu anlatılmaktadır.⁴⁶⁷ Hüsrev, baba tarafından bir kral soyuna sahipken, annesi bazı kaynaklara göre Akhun prensesi; bazılarına göre ise Sasani sınır savunmasında yer alan bir komutanın kızıdır, dolayısıyla herhalükarda annesinin de iyi bir soydan geldiği söylenebilir. Iustinianus'un soyu ise Hüsrev'e göre oldukça alt tabakadan gelmektedir. Iustinianus'un annesi ve babası sıradan köylü kimselerken Hüsrev'in babası Sasani imparatorluğunun hükümdarıdır ve onun babası da bir kraldır. Fakat asil ve soylu bir aileye mensup olan Hüsrev Anuşirvan Sasani sarayında doğmamış; annesi tarafından olan dedesinin evinde Sasani prensi olarak doğmuştur. Bu noktada Iustinianus'un da bir köy evinde doğduğu bilinmektedir.

Hüsrev ve Iustinianus'un çocukluk ve gençlik yıllarına dair fazla bir bilgi bulunmamaktadır. İmparator dayısı Iustinus tarafından sekiz ila on yaşları arasında

⁴⁶⁵ Lazica'nın, VI. yüzyıl itibariyle iktisadi durumu ve özellikle tuz, tahıl ve şarap üretimi açısından önemi hakkında bk. Braund, 1994: 221-225.

⁴⁶⁶ B. Dignas ve E. Winter (2007: 145), yüklü miktardaki ödemelerin Iustinianus'un prestijini sarsmasına karşın, Dara şehrinin statüsünün korunmasını başarı addettikleri gibi; her ne kadar yüklü tazminat ödenmesi kararlaştırılmışsa da, bu tazminatın Hazar Geçitleri'nin korunması sebebiyle olmadığı ve dolayısıyla Doğu Roma İmparatorluğu'nun bu mükellefiyetten kurtulduğunu belirtmektedirler.

⁴⁶⁷ Hüsrev Anuşirvan'ın babası Kubad Sasani İmparatorluğu'nda iki kez hüküm sürmüştür; Hüsrev'in doğumu babasının ikinci kez tahta geçişinden önce olmuştur; zira kaynaklar Kubad'ın İran topraklarına dönerken Hüsrev'i de yanında götürdüğünden bahsetmektedir.

Konstantinopolis'e getirilen Iustinianus'un iyi bir eğitim aldığı ve özellikle teolojiye ayrı bir ilgi duyduğu bilinmektedir. Hüsrev Anuşirvan ise babası Kubad ile birlikte ca. 499/500 yıllarında Sasani İmparatorluğu'na geldiğine göre bir Sasani prensi olarak eğitiminin oldukça donanımlı olması beklenmektedir. Romalı yazarlar ve Arap/Müslüman yazarlar tarafından Hüsrev Anuşirvan'a "filozof kral" betimlemesi yapılırken bunda aldığı eğitimin bir etkisi olmalıdır. Zira Iustinianus'un, ca. 528/9 yılında Atina Akademisi'nin son bilim adamlarını imparatorluğundan kovduması üzerine Hüsrev Anuşirvan tarafından İran topraklarının kapısı bilim adamlarına açılmıştır. Söz konusu bu durum Hüsrev'in bilime ve eğitime verdiği önemin bir örneğini teşkil etmektedir.

Iustinianus ve Hüsrev'in tahta çıkma süreçleri farklıdır. Iustinianus, soylu bir geçmişe sahip olmamasına rağmen dayısı Iustinus'un kendisini evlatlık edinmesiyle imparatorluğun en büyük adaylarından biri olmuş; kendisi ca. 521 yılında sırasıyla *comes domesticorum*, *patricius* ve *consul* rütbelerini elde etmiştir. Iustinus tarafından 527 yılında ise eş-imparator olarak ilan edilmiştir. Böylelikle Doğu Roma'nın rakipsiz ve yegâne imparatoru olarak tahta çıkmıştır. S. Mitchell'e göre Iustinianus'tan başka hiçbir imparator, iktidarına daha fazla güven ve soğukkanlılıkla başlamamıştır.⁴⁶⁸ Hüsrev için durum biraz daha farklıdır; zira Hüsrev'in rakipleri bulunmaktaydı: Kardeşleri Kserkses, Zames ve Kaoses. Saraydaki asiller, Hüsrev'i desteklemedikleri için babası Kubad, oğlunun iktidarını sağlamlaştırmak için Doğu Roma İmparatoru Iustinus'a oğlunu evlatlık alması için talepte bulunmuş; fakat bu isteği reddedilmiştir. Kubad, kendisinden sonra imparator olması için Hüsrev'i veliaht seçtiğini bildiren bir yazı yazmış ve öldükten sonra Hüsrev Anuşirvan Sasani tahtına geçmiştir. Hüsrev, Iustinianus'dan farklı olarak iktidarının gücünü sağlam temeller üzerine inşa etmek için daha fazla çaba göstermek durumunda kalmıştır; hükümdarlığının ilk yıllarında kardeşlerinin de içinde bulunduğu darbe girişimini başarıyla atlattıktan sonra uzun yıllar hükümdarlık tacını ve gücünü elinde bulundurmuştur.

Iustinianus ca. 525 yılında eşi Theodora ile evlenmiştir. Theodora, Iustinianus için bir eş olmaktan çok daha ötesinde bir anlam ifade etmektedir. İmparatorluk yönetiminde oldukça etkili bir rol üstlenmiştir. Prokopius'un *Gizli Tarih*'inde Theodora oldukça detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.⁴⁶⁹ Fakat Theodora saygın ve iyi bir geçmişe sahip değildi. Eski bir aktrist olan Theodora'nın üvey babası hippodromda at arabası yarışçısıydı. Prokopius' a göre bakışları her zaman öfkeli ve sert olan Theodora biraz kısa bir boya, çekici bir yüze ve iyi bir vücuda sahipti. Theodora'nın dış görünümünü bu şekilde tasvir eden Prokopius onun karakter

⁴⁶⁸ Mitchell, 2016: 191.

⁴⁶⁹ Özellikle bk. Proc. *Anek.* ix.; x.; xii.

ve erdem bakımından oldukça zayıf olduğunu sözlerine eklemektedir. Zira Theodora insanlığın ortak zehiri olarak tanımlanmakta ve Iustinianus'un böylesi bir kadına nasıl tutulduğunu ve kendisine yoldaş yaptığını ifade etmektedir. Iustinianus ve Theodora'nın çocuğu olmamıştır. Diğer taraftan Hüsrev Anuşirvan'nın ise kayıtlara geçen iki evliliği bilinmektedir. Fakat bu evlilikleri imparator olmadan önce mi yoksa sonra mı yaptığını dair bilgiler mevcut değildir. Sasani saray kültürü göz önüne alındığında Hüsrev bir prens olarak muhtemelen hareme sahipti ve bundan dolayı imparator olmadan önce de bir evlilik yapmış olma ihtimali bulunmaktadır. Bilinen söz konusu bu evliliklerinden ilki Hıristiyan bir kadınla olanıdır. Firdevsi'ye göre Hüsrev'in Hıristiyan eşi uzun boylu, akıllı, zeki, ileri görüşlü, namuslu, söz söylemesini bilen, güzel ve yumuşak sözlü bir kadındır. Hüsrev'in bu eşinden de Nuşzad (Anuşzad) adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Bir diğer evliliği ise kendisinden sonra Sasani tahtına geçecek olan oğlu Hüzmüz'ün annesidir. Mesudi ve Firdevsi tarafından Hüsrev'in bu eşinin Göktürk Hakanı İstemi Yabgu'nun kızı Fakim (Fakum) Hatun olduğu bilgisi aktarılmaktadır; fakat yakın zamanlı çalışmalar Hüsrev'in siyasi nedenler dolayısıyla böyle bir evlilik yapmış olmadığı üzerinde durmaktadırlar. Nitekim Taberi'de Hüsrev'in altı erkek çocuğunun olduğunu belirtmekte; ancak ne çocuklarının ne de annelerinin ismi herhangi bir yerde geçmemektedir. Sonuç olarak Iustinianus, sadece Theodora ile evlenirken Hüsrev, hanedanın devamlılığını esas alarak kendisinden sonra tahta çıkması ve ülkesinde siyasi istikrarın devam etmesi adına birçok evlilik gerçekleştirmiştir. Iustinianus'un çocuğu olmadığı için kendisinden sonra yeğeni II. Iustinus Doğu Roma imparatoru olurken Hüsrev Anuşirvan'ın ardından kendi oğlu tahta çıkmıştır. İmparatorların eşleri mercek altına alındığında ise Iustinianus'un eşi Theodora'nın gençlik yıllarında ve evlenmeden önce kötü ve erdem bakımından aşağı bir pozisyonda olduğu fakat evlendikten sonra patriciusluk payesine sahip dindar bir imparatoriçe olarak ölünceye kadar iktidarda Iustinianus'un daimi danışmanı olduğu bilinmektedir. Hüsrev'in bilinen eşleri ise özellikle Fakim Hatun doğuştan asil bir soya mensuptur. Diğer eşinin de namuslu ve söz söylemesini bilen nitelikleri dikkate alındığında iyi bir geçmişten geldiği düşünülebilir. Ama imparatorların eşleri karşılaştırıldığında Hüsrev'in eşlerinin imparatorluğun yönetim kısmında yer almadığı fikri ortaya çıkmaktadır; imparatorluk erkil bir gücün ellerindedir. Diğer taraftan Iustinianus'un eşi Theodora imparatorun kendisiyle birlikte VI. yüzyılın en önemli şahsiyetlerinden biridir ve etkin bir şekilde yönetimde bulunmaktadır.

VI. yüzyılın tarihine yön ve şekil veren Hüsrev Anuşirvan ve Iustinianus'un kendi dönemlerinin önemli şahsiyetleri üzerinde durmak gerekmektedir. Zira her iki imparatorun da başarılarının ve başarısızlıklarının ard alanında birlikte çalıştığı danışmanları, komutanları ve

ya bilim adamları yer almaktadır. Bu bakımdan imparator Iustinianus'un saray çevresi daha ön plana çıkmaktadır. Afrika ve İtalya'nın bir kısmını yeniden Roma topraklarına dahil eden ünlü komutanı Belisarius, hukuk kodifikasyonlarını düzenleyen kurulun başında bulunan ve planlanan zamandan önce tamamlayıp yayınlanmasına ivme katan Tribonianus ve imparatorluğun mali işlerinin sorumluluğunu üstlenen Cappadocia'lı Ioannes VI. yüzyılın ortaya çıkardığı en önemli kişiliklerdir. Doğu Roma sarayında Iustinianus'un etrafı böyleyken Hüsrev Anuşirvan'ın kendisinin dışında özellikle Firdevsi'de veziri Bozorgmihr'den bahsedilmektedir. Bilgeliği ile övülen Bozorgmihr, Hüsrev'in ayrıca danışmanı olarak görev yapmaktadır. Agathias'ın metinlerinde ise Hüsrev'in etrafında yer alan filozof Uranius hakkında bilgiler sunulmaktadır. Buna göre Uranius, aslında iyi bir filozof olmanın çok uzağında yer almaktadır ve sanıldığı gibi döneminin ünlü bir filozofu değildir. Sonuç olarak Firdevsi'nin anlatımları vasıtasıyla da Hüsrev'in sarayını bilim insanlarıyla donattığı bilinmekte ve Iustinianus'un adamları kadar ön plana çıkamaları da onların da bilge kimseler olduğu bir gerçektir.

VI. yüzyılın askeri ve siyasi angajmanları her iki imparatorluğun politikaları çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda VI. yüzyılın uzun soluklu savaşları kapsadığını söylemek yanlış bir çıkarım olmayacaktır. Iustinianus ve Hüsrev Anuşirvan arasında sayısız çatışmalar gerçekleşmiştir: 540-545 ve 551-562. Fakat bu yüzyılın en önemli tarihi olayı olarak Antiokheia'nın ca. 540 yılında Hüsrev tarafından alınması kayıtlara geçmiştir. Zira Ortadoğu'nun en zengin, imparatorluğun ise en büyük kentlerinden biri Sasaniler tarafından zapt edilmiştir. Procopius'a göre Hüsrev kent ile birlikte yanında esir aldığı otuz bin kişiyi de İran'a götürmüştür. 540 yılı seferinin sonuçları Hüsrev'in Iustinianus karşısındaki en büyük zaferini Iustinianus'un ise başarısızlığını göstermektedir. Bu durum Roma İmparatorluğu'nda çok derin izler bırakmıştır; öyle ki Procopius'un *Pers Savaşları*'ndaki en heyecanlı anlatı vurgusu 540 yılında Hüsrev tarafından Roma topraklarının istila edilmesine yönelik olmuştur. İkinci uzun savaş dönemi ise 551-562 yılları arasında kapsamaktadır. Savaşın ard alanında stratejik olarak önemli bir noktada bulunan Lazica bölgesinin kontrolünün ele geçirilmesi yatmaktadır. Nitekim bu savaşın galibinin de Iustinianus olduğu söylenebilir; çünkü bölgenin kontrolü kesin olarak Romalılara bırakılmıştır. Sasani ve Doğu Roma imparatorlukları arasında meydana gelen savaşlarda en önemli farkın savaş arenasında komutanın kimde olduğu ile ilgilidir. Zira, Sasani ordusunun komuta yetkisini tamamen Hüsrev Anuşirvan almaktayken Doğu Roma ordusunun başında Iustinianus bulunmamaktadır; Iustinianus, savaşları saraydan yönetmeyi tercih etmiştir. Roma imparatorlarının ordunun başında sefere çıkmamaları imparator Valens'in (ca. 364-78) 377 yılında Gothlara karşı

çıkacağı seferde öldürüldüğü ve neredeyse Roma ordusunun yok olma durumuyla karşı karşıya geldiği günden beri bu şekilde seyir almıştır. Bu durum VII. yüzyılda Heraclius'un seferlerine kadar sürmüştür.

Iustinianus ve Hüsrev Anuşirvan'ın diplomatik temasları da askeri hareketleri kadar önem taşımaktadır. İki imparatorun ilk resmi teması 532 yılında gerçekleşmiştir. 527-32 yılları arasındaki açık savaş durumunun ardından 532 yılındaki barış anlaşması Romalı yazarlar tarafından iki imparatorluk arasında barışa duyulan izafeten olsa gerek “sonsuz barış” olarak adlandırılmaktadır; barışın geçerliliğinin uzun yıllar sürmesi beklenmiştir. Fakat barış ortamı sadece sekiz yıl kadar korunabilmiştir. Zira yapılan barış iki imparatorluğun sorunlarını halının altına atmaktan ve yahut imparatorların emperyal vizyonlarını gerçekleştirmek adına savaş yapmak için imparatorluk içerisinde uygun ortamın olmaması sebebiyle kısa vadeli çözümden öteye gitmemiştir. Zira 532 yılında Constantinopolis'te “Nika İsyanı” adıyla bir isyan başlatılmış ve imparatorluğun birçok kamu binası ateşe verilerek yakıp yokedilmiş; isyan ise on gün sonra Belisarius tarafından bastırılmıştır. Sasani İmparatorluğu'nda ise 531 yılında imparatorluk yetkisini devralan Hüsrev Anuşirvan, kardeşlerinin isyan girişimini onları katlederek durdurmuş; iktidarını sağlamlaştırmaya gayret etmiştir. Her iki imparator da mevcut iç işlerindeki sorunlar nedeniyle barış yapma taraftarı olmuşlardır. Yapılan anlaşma dikkate alındığında iki tarafın da birbirine üstün gelmediği; fakat Hüsrev Anuşirvan'ın şartlarını kabul ettirdiği görülmektedir. 551-562 yılları arasındaki uzun savaşların ardından ise Dara kentinde 562 yılında elli yıl geçerli bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşma Kafkas geçitlerinin durumunu, Roma ve Sasani tüccarlarının faaliyet alanlarını ve iki imparatorluk arasındaki kamu anlaşmazlıklarının çözümünü içeren on üç maddeden oluşmaktadır. Söz konusu anlaşma metni eskiçağdan günümüze kadar ulaşmış en uzun anlaşma metni olma özelliğini taşımaktadır. Bu bakımdan üzerinde on iki mütercimanın çalıştığı anlaşma, iki imparatorluk için önemli şartları içermektedir. Lazica bölgesinin kontrolünün egemenliği resmi olarak şartlar içerisinde yer almasa da Roma'nın ellerine bırakılmıştır. Bölgenin kontrolünün kaybedilmesinin Hüsrev için anlamı Karadeniz üzerinden doğrudan Constantinopolis'e saldırma olasılığının kalmamış olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Hüsrev'in diplomasi arenasında Iustinianus'a kıyasla başarısız olduğu görülmektedir.

3.2.2. Benzerlikler ve Farklılıklar

VI. yüzyılın reformcu ve yapıcı iki imparatoru olan Iustinianus ve Hüsrev Anuşirvan'ın birbirlerinin aynadaki yansımaları olduğu görülmektedir. Procopius, “devrimci

yeniliklerin olağanüstü aşığı” Hüsrev’i Sasanilerin Iustinianus’u olarak tanımlamaktadır.⁴⁷⁰ A. Kaldellis’e göre her iki tarafın elçileri bu ilişkiyi ifade etmek için renkli metaforlar geliştirmişlerdir. İmparatorlara dünyayı aydınlatan iki göz ya da dünyanın iki omzu ya da dağları denilmektedir.⁴⁷¹ Procopius’un *Pers Savaşları*’nda, Roma büyükelçileri Pers krallarına imparatorun “kardeşi” olarak hitap etmektedirler ve bu hitap şekli geleneksel bir alışkanlığa dönüşmektedir. Bu bağlamda Sasani hükümdarı Kubad, Doğu Roma imparatoru Iustinus’tan oğlu Hüsrev’i evlatlık olarak kabul etmesini istediğinde, Hüsrev ve Iustinianus sadece diplomatik bir anlamdan öte kardeş olma yolunda yaklaşmışlardır.

Procopius’un *Pers Savaşları*’ndaki Hüsrev Anuşirvan’ı düşmanca tasviri *Gizli Tarih*’teki Iustinianus’a karşı yaptığı anlatıda çarpıcı benzerlikler taşıyarak ortaya çıkmaktadır. “Dünyanın gözleri” amansız düşmanlarıdır, ama yine de iki türden oluşmaktadırlar. A. Kaldellis’e göre genel benzerlikler/paralellikler yenilik aşkı, istikrarsız niyetler, yalanlar ve ikiyüzlülük, çiğnenmiş yeminler, sahte dindarlık ve para hırsı olmakla birlikte bu paralellikler, Hüsrev ve Iustinianus’a genellikle iç görü ve hayal gücü yoksunluğunu atfeden tarihçi Procopius’un modern dekrattörleri tarafından not edilmiştir.⁴⁷² Procopius’un eserlerinde Hüsrev ve Iustinianus arasındaki kontrpuan, manevi ahlaki suçlamalardan çok daha uzakta yer alırken hem Roma hem de İran’daki imparatorluk egemenliğini kavramlaştırmasına kadar uzanmaktadır. Ayrıca, *Savaşlar* kitabında iki hükümdar arasındaki paralellik, karakterleriyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda yapısal bir seviyede de işlenmektedir. Procopius, *Savaşlar*’ın tüm bölümlerini, Doğu Roma ve Sasani egemenliğinin tedricen asimilasyonunu vurgulamak üzere tasarlamıştır.⁴⁷³ Bir taraftan Iustinianus, dikkatle seçilmiş klasik imalar yoluyla sürekli olarak birtakım İran despotlarıyla (Cyrus ve Kserkses) karşılaştırılırken⁴⁷⁴ Hüsrev ise bir Roma imparatoru karakterini üstlenmektedir. İki otokrattaki asimilasyon, Iustinianus idaresi altındaki Doğu Roma İmparatorluğu’nun oryantal ve barbar bir despotizmden ayırt edilemez bir hale geldiğinin derecesini ortaya çıkarmak için kurgulanmıştır.

Procopius’un *Gizli Tarihi* iki imparator arasında yapılan suçlamaları karşılaştırmayı derinleştirmektedir. Kserkses, Herodotos’un klasik dönem *Pers Savaşları*’nın anlatımına

⁴⁷⁰ Proc. de. bell. pers. I. xxiii. 1.

⁴⁷¹ Kaldellis, 2004: 119.

⁴⁷² Kaldellis, 2004: 119.

⁴⁷³ Kaldellis, 2004: 119.

⁴⁷⁴ Cyrus’un ilk anıldığı yer olan Savaşlar Tarihi’nde, Procopius Iustinianus’a yönelik suçlamalara karşı imparatoru savunmak için bir karşılaştırma yapmakta ve Iustinianus’a yöneltilen yayılcılık vizyonu, Procopius’a göre her imparatorun izlediği bir politikadır. Bu suçlamalar Pers imparatoru Cyrus’a da atfedilebilir (II. ii. 15). Procopius, Cyrus’u ayrıca *Yapılar* kitabında ele almıştır. Kendi dönemine değin, gelmiş geçmiş krallar ve imparatorlar içinde, en iyisinin Pers imparatorluğunun kurucusu Cyrus olduğunu söylemektedir (I. i. 12).

hâkim olduğu gibi, Hüsrev Anuşirvan da Procopius'un ikinci kitabının başında ulaştığı konuyla yavaş yavaş *Pers Savaşları*'nın baskın kişiliği olarak ortaya çıkmaktadır. A. Kaldellis, Hüsrev'in pek çok yıl boyunca savaşın şeklini belirlemesinin yanı sıra kişiliğinin tam bir bölüm analizini hak ettiği ve eylemlerinin talihin işleyişi ile ilgili ayrışmalara yol açtığı tek askeri lider olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷⁵ Procopius'un anlatısında Hüsrev'e kıyasla Iustinianus yok denecek kadar azdır; zira yalnızca elçiler ve mektuplar aracılığıyla varlığını göstermektedir.

Procopius'un *Savaşlar* kitabı mercek altına alındığında Hüsrev'in tahta çıkış sürecinde meydana gelen olayların anlatımı dikkat çekmektedir. Sasani soylularının Hüsrev'i tahttan indirmek için kurguladıkları plana imparator olmasını destekledikleri kardeşi Zames'i de dahil etmeleri ve bu komplonun açığa çıkması sonucu Hüsrev'in abisi Zames'i elleriyle öldürmesi betimlenmektedir. Bu anlatımıyla Procopius, Hüsrev'i zalim, katı ve kararlı özellikleri bulunan bir despot olarak resmetmektedir. Iustinianus için buna benzer tanımlama ise *Gizli Tarih*'den gelmektedir. Zira imparator, hain bir dost ve yorulmaz bir düşman gibi kendini tutkuyla cinayete ve soyguna adayan birisi hatta imparatoriçe Theodora ile birlikte kana susamış bir çift şeytan olarak anlatılmaktadır.

3.2.3. Doğu Akdeniz Politikalarının Karşılaştırılması

Doğu Akdeniz, Doğu'da Mesopotamia ve Syria, kuzeyde Anadolu ve güneyde Mısır topraklarıyla sınırlı olan coğrafyayı işaret etmektedir. Levant'ın Mısır'a sınır olan güney kıyıları da oldukça önemli bir konumdadır. Bu bölge, Akdeniz ile Kızıldeniz arasındaki kültürler için bir köprü vazifesi niteliği taşımaktadır. Doğu Akdeniz coğrafik, jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle tarihin değişik safhalarında büyük mücadelelerin yaşandığı yer olmuştur. Zira Mısır, Mesopotamia ve Anadolu gibi oldukça verimli toprakları bünyesinde barındırması uygarlıkların bölge üzerinde hâkimiyet yetkisini güdülemiştir. Bölge hâkimiyetinin en önemli sonucu ise kara ve deniz yoluyla ticari güzergahların kontrol altına alınabilmesidir. Bu yüzden insan hareketleri, Doğu Akdeniz'i tarihin her döneminde dünyanın en önemli ve kalabalık merkezlerinden biri haline getirmiştir. Uzakdoğu-Akdeniz arasındaki ticaretin İpek Yolu⁴⁷⁶ üzerinden gerçekleşmesi ise MS. V. ve VI. yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de en yüksek düzeye ulaşan ekonomik hareketliliğin başlıca nedenlerinden biri

⁴⁷⁵ Kaldellis, 2004: 120.

⁴⁷⁶ İpek Yolu, Doğu ve Batı'yı birbirine bağlayan ticaret yolu ağıdır. Uzak Doğu ürünlerinin Akdeniz'e açılması ise Suriye ve Fenike bölgesi üzerinden gerçekleşmekte; Antiokheia, Tyros ve Berytos bu konudaki en faal kentler olarak dikkat çekmektedir. Bk. Ostrogorsky, 1991: 68-69; Gibbon, 1994: 65 vd; Levchenko, 1999: 71; Hall 2004, 25.

olarak durmaktadır. Bu noktada, İpek Yolu'nun Akdeniz'e ulaştıktan sonraki güzergâhları ve bu güzergâhlarda hangi ürünlere arz ve talep olduğu Doğu Akdeniz ekonomisi açısından önem taşımaktadır. Sasani İmparatorluğu'nun ise İpek Yolu'na hakim olması Doğu Roma'nın Hindistan ve Çin ile olan ticari bağlantısında önemli bir aracı rolü üstlenmesine neden olmuş ve bu durum ticari bakımdan Doğu Roma'nın Sasani İmparatorluğu'na bağımlı olma zorunluluğunu doğurmuştur. Dolayısıyla her iki imparatorluğun da emperyal vizyonları bölgede hakim güç konumunu elde etmek üzerine tasarlanmış olmalıdır. Zira Sasani İmparatorluğu'na bağımlılık durumu imparator Iustinianus'u Uzak Doğu ticaretinde bağlantısını İran'ın kuzeyinden veya Kızıldeniz yolu üzerinden sağlayabilmek için çalışmalar yapmasına neden olmuştur. Nitekim Etiyopya'daki Aksum Krallığı ile Doğu Roma İmparatorluğu arasında ticari anlaşmalar yapılmış, fakat Iustinianus'un bu girişimi başarılı bir sonuç vermemiştir.⁴⁷⁷

Iustinianus Dönemi, Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırlarında büyük ve önemli değişmelerin yaşandığı dönem olarak ön plana çıkmaktadır. Iustinianus, Akdeniz'deki Roma gücünü tekrar elde etmek için maliyeti yüksek bir dizi fetih seferleri düzenlemiştir. Iustinianus'un sınırlarının ötesine askeri faaliyet düzenleyebilmesinde Anastasius'un 518 yılında öldüğü zaman imparatorluk hazinesinde bulunan meblağın⁴⁷⁸ yüksek olmasının katkısı olmalıdır. Iustinianus, fetih seferlerini Batı'daki kaybedilen topraklar üzerine gerçekleştirmiştir. Ca. 533 yılında hazırlığı yapılan Afrika seferi için gönderilen iki bin kürekçinin yer aldığı doksan iki savaş gemisinin yanı sıra otuz bin denizci ile yüklü beş yüz nakliye gemisinden oluşan bir filo ve on beş bine yakın asker sayısı dikkate alındığında deniz gücünün büyüklüğü görülmektedir.⁴⁷⁹

Diğer taraftan İran, Mesopotamia ve Afganistan coğrafyasında hüküm süren Sasani İmparatorluğu'nun kurulduğu tarih ca. 224 yılından itibaren eski Pers İmparatorluğu'nun varisleri oldukları ve bundan dolayı Pers İmparatorluğu'na ait olan topraklarda hak iddiasıyla yürüttükleri bir devlet propagandası bulunmaktadır. Buna ilaveten Hüsrev Anuşirvan'ın da aynı ideolojik hareketle yönetim politikası sergilediği ve Doğu Roma'nın sınırlarını aşarak sürekli karşı karşıya geldiği özellikle Syria ve Mesopotamia'nın önemli kentlerine sefere çıktığı görülmektedir. Zira Hüsrev Anuşirvan'ın 540 yılı Syria seferi VI. yüzyılın en önemli olaylarından biri olarak kayıtlara geçmiştir (bk. Tablo 1). Hüsrev, dönemin oldukça zengin

⁴⁷⁷ Cameron, 1993: 173; Evans, 2000: 114.

⁴⁷⁸ J. Moorhead (1994: 14), Anastasius'un öldüğü sırada hazinede 320.000 pound altının olduğundan bahsetmektedir.

⁴⁷⁹ Proc. de. bell. vand. 3. 11. 1-16.

kenti olan ve nüfus yoğunluğunun bulunduğu Antiokheia'yı⁴⁸⁰ ele geçirdikten sonra Akdeniz'e inmiştir. VI. yüzyılın uzun savaşlarının ardından yapılan barış anlaşmalarında en dikkat çekici nokta ise Doğu Roma'nın Sasanilere yaptıkları ödemeler olmuştur.

Kent	Ganimet Miktarı	Referans
Sura	200 libre altın	<i>Proc. de. bell. pers. 2. 5. 29</i>
Hierapolis	2000 libre gümüş	<i>Proc. de. bell. pers. 2. 6. 24</i>
Beroea	2000 libre gümüş	<i>Proc. de. bell. pers. 2. 7. 5-6</i>
Antiokheia	Büyük miktarda altın ve gümüş	<i>Proc. de. bell. pers. 2. 9. 14-16</i>
Apamea	Miktarı belli değil	<i>Proc. de. bell. pers. 2. 11. 24</i>
Chalcis	200 libre altın	<i>Proc. de. bell. pers. 2. 12. 2</i>
Edessa	200 libre altın	<i>Proc. de. bell. pers. 2. 12. 34</i>
Dara	1000 libre gümüş	<i>Proc. de. bell. pers. 2. 13. 28</i>

Resim 3.1 Hüsrev'in 540 Yılı Syria Seferi'nden Elde Ettiği Ganimetler

Kaynak: Lee, 2007: 103.

Sonuç olarak VI. yüzyıl Doğu Akdeniz'inde Syria ve Mesopotamia'da bulunan kentler Doğu Roma-Sasani mücadelesinden özellikle ekonomik ve ticari açılardan etkilenmişlerdir. Ayrıca veba ve kıtlığın da kentler ve bölge üzerinde olumsuz etki yarattığı görülmektedir. Sasani imparatoru Hüsrev'in seferlerinin çoğunun saldırı amaçlı olduğu ve Doğu Roma ile meydan savaşı yapılmadığı dikkate alındığında Doğu Roma sınırlarının her ne kadar tahkim edilmiş olsa da zayıf garnizon birlikleri tarafından korunması dolayısıyla Hüsrev'in her sefere çıktığında durdurulmadan Doğu Akdeniz'e doğru indiği ve yıkıcı sonuçlara neden olan askeri faaliyetler gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu noktada Hüsrev'in aslında gücünü sık sık Doğu Roma imparatoru Iustinianus'a hatırlatması dikkate değer bir unsurdur.

⁴⁸⁰ W. Liebeschuetz (1972: 92-100), Geç Antikçağda Antiokheia'nın 150.000 ila 300.000 arasında bir nüfusa sahip olduğu görüşünü öne sürmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TESTIMONIA

T.1. Didyma'dan Iustinianus'un Yasama Organının İşleyişine Dair Kararname: 'Tanrısar Bir Pragmatik Yaptırım'

Edisyon: Feissel, 2004: 285-365

Buluntu Y.: Didyma

Tarih: MS. 533

- † Μήνυσις ἤτοι διδασκαλία τῆς σῆς ὑπεροχῆς δῆλη γέγονε
 τῷ ἡμετέρῳ κράτι περιέχουσα τοὺς οἰκήτορας τῆς
 Ἰουστινιανουπολιτῶν διὰ τῆς ἐπιδεδομένης
 4 παρ' αὐτῶν διδασκαλίας διδάξε τὴν μὲν κατ' αὐτοὺς
 πόλιν κόμην εἶνε πάλε, τῆς δὲ ἡμετέρας εὐτυχίσα-
 σαν προσηγορίας δίκαια πόλεως ἐσχηκένε· καὶ τοὺς
 συντελουμένους ἐξ αὐτῆς φόρους εἰσφέρεισθαι τῇ τῆς σῆ[ς]
 8 ὑπεροχῆς τραπέζῃ καταβαλλομένους διὰ τῆς Μιλησίων πόλ(εως)
 συνιὸν εἰς τεσσαράκοντα πρὸς τῷ ἐνὶ χρυσοῦς, ταῖς δὲ θείαις
 ἡμῶν λαργιτιόσιν εἴκοσι· τὴν δὲ ποσότητα ταύτην ἐκ τῶν ἀπο-
 γεωθέντων τόπων θαλαττίων πρότερον ὄντων, ὑποφό-
 12 ρων δὲ γενομένων τῇ Μιλησίων πόλι εἰσφέρεισθαι, τῆς Ἰουστι-
 νιανουπολιτῶν κουφιζομένης πάσης τῆς ποσότητος ταύ-
 της· καὶ τῇ μηνύσει πρὸς τὴν ἡμετέραν εὐσέβιαν χρήσασθαι
 ἐφ' ᾧτε κ(αὶ) τὴν αὐτῶν αἴτησιν προσδέξασθαι κ(αὶ) θείῳ πραγμα-
 16 τικῷ τύπῳ θεσπίσαι τὸ ἡμῖν παραστησόμενον. Θεσπίζομε(ν)
 τοίνυν τόνδε τὸν θεῖον πραγματικὸν τύπον πρὸς τὴν σὴν
 ὑπεροχὴν καταπέμποντες καὶ τοῦ δημοσίου ποιήσασθαι
 πρόνοιαν κ(αὶ) προστάξει τοὺς μὲν τῆς Ἰουστινιανουπολι(τῶν)
 20 πό(λεως) οἰκήτορας μηδεμίαν ἐπιγιγνώσκιν συντέλειαν, τοὺς
 δὲ ἐξήκοντα καὶ ἓνα χρυσοῦς τῷ δημοσίῳ εἰσφέρεισθαι

- ἐκ τῶν ἀπογεωθέντων τόπων ὧν καὶ μνήμην ἐποιή-
 σατο ἢ τῆς σῆς ὑπεροχῆς μήνυσις κ(αὶ) τοὺς μὲν τεσσαράκοντα
 24 πρὸς τῷ ἐνὶ χρυσοῦς τῆ τῆς σῆς ὑπεροχῆς τραπέζῃ, ταῖς
 δὲ θεΐαις ἡμῶν λαργιτιόσιν τοὺς λιπομένους εἴκοσι.
 Τὴν γὰρ συντέλειαν πᾶσαν τὴν ἐκ τῆς Ἰουστινιανουπολι-
 τῶν πό(λεως) εἰσφερομένην συνχωρῆσαι τοῖς τῆς αὐτῆς πόλ(εως)
 28 οἰκῆτορσιν τὸ ἡμέτερον ἔδοκίμασεν κράτος. Τούτο γὰρ
 τῷ τρόπῳ κ(αὶ) τὸ δημόσιον ἀζήμιον φυλαχθήσετε κ(αὶ) τοῦ
 ἐτηθέντος οἱ τῆς Ἰουστινιανουπολιτῶν οἰκῆτορες
 ἐν ἀπολαύσει γενήσονται. Τὰ τοίνυν παραστάντα ἡμῖν
 32 κ(αὶ) διὰ τοῦδε τοῦ θείου πραγματικοῦ δηλούμενα τύπου
 ἢ σὴ ὑπεροχῆ ἔργῳ κ(αὶ) πέρατι παραδοῦναι σπευσάτω. ❶
Dat(um) cal(endas) Apriles Const(antinopoli) d(omino) n(ostro) Iustiniano perp(etuo)
Aug(usto) III cons(ule). ❶
 36 † *D(OMINO) N(OSTRO) IUSTI<NI>ANO PERPETUO AUG(USTO) III*
CONS(ULE) D<IE> III
NON(AS) APRILES CONSTANTINOPOLI. Ex offic(io)
p(er) Dominum aug(ustalem) et agentem nume<ru>m sc{c}rini dioec(eseos)
Asiane d(ictum) est : Θεῖον πραγματικὸν τύπον κατα-
 40 *πεμφθέντα πρὸς τὴν ὑμετέραν φιλανθρωπ(ίαν) ἔχοντες*
μετὰ χεῖρας ὑποβάλλομεν πρὸς τὸ παριστάμενον.
Fl(avios) Mariano<s> Micael(ios) Gabriel(ios) Arcangel(ios) Ioannes
o megalopr(epestatos) eparc(os) ton ier(on) pr(aitorion) to β ce apo ὑp(aton),
 44 *F<l>(avios) F<a>ustos, Fl(avios) Bonos d(ixerunt): Προσφόρως ἀναγνῶσ-*
κέσθω. Qua<e> lec(ta sunt) in antel(at)is praefu<l>ge<n>t.
Fl(avius) Marianus Ioannes o megalopr(epestatos) eparc(os) ton
ier(on) pr(aitorion) to β ce apo ὑπ(άτων), Fl(avios) F<a>ustos, Fl(avios) Bonos
d(ixerunt): Κρα-
 48 *τήσει διὰ πάντων κ(αὶ) ἐξ ἡμετέρας ψήφου τὰ δη-*
λούμενα τῷ ἀναγνῶσθέντι θείῳ πραγματικῷ
τύπῳ γέμοντα φιλανθρωπίας κ(αὶ) τὴν τοῦ μεγάλ-

- λου βασιλέως πρὸς τοὺς ὑπηκόους εὐμένιαν ἐπι-
 52 δικνύμενα. *Ex offic(io) p(er) Dominum aug(ustalem) d(ictum) es<t>*:
 Εἰ παρίσταται γράμματα γενέσθαι πρὸς τὸν λαμ-
 πρ(ότατον) ἄρχοντα τῆς ἐπαρχ(ίας) ἐφ' ᾧτε εἰδένε αὐτὸν τά
 τε θειοδῶς θεσπισθέντα κ(αὶ) μεγαλοφυῶς προσταχθ(έντα)
 56 *pos<t> cetera:* τοῦτο γενήσεται. *Edantur.* ☩
 ☩ *Fl(avius) Mar(ianus) M<ic>hael(ius) Gabriel(ius) Ioannes <E>utropi<u>s v(ir)*
sp(ectabilis) com(es) et cons(ularis).
 Κρατήσῃ τὰ παραστάντα βασιλῆ τῷ κρατίστῳ κ(αὶ) τῇ μετ' αὐτὸν
 ἀρχῇ κ(αὶ) οὐδὶς τὸ λοιπὸν εἰσπράξῃ Ἰουστινιανουπολ(ίτας) ἦν εἰς<ε>κόμιζο(ν)
 60 τῷ δημοσίῳ πρὸ τούτου φορὰν διὰ τὸ ἀντισαχθῆνε ταύτην τεθεσ-
 πίσθ(αι) παρὰ τῆς βασιλείας διὰ τῶν ἀπογεωθέντων ὑπὸ τοῦ Μεά-
 δρου ποταμοῦ τόπων ἰς τὸν ἔμπροσθεν χρόνον θαλαττίων ὄντων(ν),
 παραφυλαττούσης ταῦτα τῆς πιθομένης μοι τάξεως κ(αὶ) πάσης κατὰ
 64 ☩ τόπον πολιτικῆς κ(αὶ) δημοσίας ἐπικουρίας. *Edantur.* ☩

“*Sarayımıza (imparatorluğumuza), efendimize ait bir rapor veya diğer bir deyişle bir anı yazısı (?) takdim edilmiştir. Iustinianopolis kenti vatandaşlarının kendileri tarafından takdim edilen bu anı yazısı aracılığıyla, kentin önceden bir köy olduğu ancak sizin isminizi alma şerefine nail olduktan sonra kent olma hakkı elde ettikleri; burada toplanan vergilerin Miletosluların kenti aracılığıyla ödenerek yaklaşık kırk bir altın ve kutsal largitiosis'imiz için yirmi altın olmak üzere efendimizin hesabına geçirildiği; önceden denizsel olup toprak zemin haline getirilen ve vergiye tabi kılınan bölgelerden (toplanan) bu miktarın Miletosluların kentine gönderildiği; Iustinianopolis kentinin ise bu miktarın tamamının dışında tutulduğu bildiriliyor; efendimizin dindarlığına binaen (yazılan/gönderilen) (bu) raporun ise değerlendirilmesi, isteklerinin kabul edilmesi ve bizim bir kanun hükmünde tanrısai kararname çıkarmamız rica ediliyor. Sonuç olarak biz de efendimize ithafen (?) şu kanun hükmünde tanrısai kararnameyi çıkarıyoruz hem vergi ile ilgilenilsin, hem Iustinianopolis kenti vatandaşları herhangi bir ödemeye yükümlü olmasın, efendimizin raporunda da bahsedildiği gibi toprak zemine dönüştürülen bölgelerden, kırk bir altın efendimiz için, geri kalanı ise kutsal largitiosis'imiz için olmak üzere altmış bir altın kasaya gönderilsin. Bunun*

yanında imparatorluğumuz, Iustinianopolis kentinin yükümlü olduğu ödemenin tamamını adı geçen kentin vatandaşlarına vermeyi uygun bulmuştur. Bu şekilde, hem vergi yetkililerinin zarar görmesi engellenecek hem de Iustinianopolis kenti vatandaşları talep ettikleri şeyi elde etmiş olacaklardır. Sonuç olarak bizim için uygun görünen ve bu kanun hükmünde tanrısız kararname ile bildirilen bu şeyler efendimiz tarafından yürürlüğe konacaktır.

Constantinopolis, Nisan. Efendimiz Iustinianus Augustus Perpetuus'un üçüncü consul'lüğünde.

Efendimiz Iustinianus Augustus Perpetuus'un üçüncü consul'lüğünde. Nisan nonna'sından bir gün önce, [2 Nisan], Constantinopolis.

Asia diocesis'inin finansal işlerinden sorumlu (?) Dominus Augustalis tarafından bildirildi:

Talep ettiğiniz şey doğrultusunda sizlere Efendimizden gelen kanun hükmünde tanrısız kararnameyi bildiriyorum.

Kutsal praetorların ikinci kez praefectusluğunu yapan eski consul Flavius Marianus Michaelius Gabriellus Archangelius Ioannes ve Flavius Faustus ve Flavius Bonus şöyle dedi: yukarıdan bildirilen her şey layıkıyla okunsun (okunması gerektiği gibi okunsun?).

Kutsal praetorların ikinci kez praefectusluğunu yapan eski consul Flavius Marianus Ioannes ve Flavius Faustis ve Flavius Bonus şöyle dedi:

Okunan kanun hükmünde tanrısız kararname ile bildirilen şey her şeyin üstündedir, imparatorumuzun tebaalarına karşı gösterdiği müsamaha ve iyi niyeti gösterir.

Dominus Augustalis tarafından bildirildi:

"...Tanrısız yasayı alsın diye (?)... eyalet valisine bir mektup yazdınız..."

Geri kalanından sonra: "Yerine getirilecektir".

Yayınlansın. (Duyurulur).

Consul spectabilis Flavius Marianus Michaelius Gabriellus Ioannes Eutropius.

Güçlü imparatorumuzun ve de kendisinden sonra gelenlerin uygun bulduğu şeylerin gücü daim olsun ve gelecekte bundan sonra hiç kimse Iustinianopolislilere onların önceden vergi yetkililerine gönderdiği vergiyi ödemeyecek, çünkü imparatorumuzdan gelen bir ferman önceden denizsel bölgeler olup Menderes nehri tarafından toprak zemine dönüştürülen yerler dolayısıyla verginin yerini değiştirmeye karar verdi. Bu kararların uygulanmasından benim emirlerim altındaki yetkili birim, hem sivil hem kamusal yerel yardımcı birlikler sorumludur.

Yayınlansın. (Duyurulur).”

T.2. Ca. 530 Yılı Dara Savaşı İle İlgili Seçili Kaynaklar

Procopius: Ca. 500-565? yılları arasında yaşamış VI. yüzyılın Doğu Romalı en önemli tarihçilerinden biridir. Dönemin ünlü komutanı Belisarius'un da sekteri olarak savaflara katılarak yakinen tanık olmuştur. *De Bellum Persicum, Gothicum, De Aedificiis ve Anecdota* yazarın eserleridir.

Proc. de. bell. pers. I. xiv. 34–55.

Μάχης δὲ ἄχρι ἐς ἡμέραν μέσσην οὐδέτεροι ἦρχον. ἐπειδὴ δὲ τάχιστα ἢ μεσημβρία παρώχηκεν, ἔργου οἱ βάρβαροι εἶχοντο, τοῦδε εἵνεκα ἐς τοῦτον τῆς ἡμέρας τὸν καιρὸν τὴν ξυμβολὴν ἀποθέμενοι, ὅτι δὴ αὐτοὶ μὲν σιτίοις ἐς δεῖλην ὀψίαν χρῆσθαι μόνον εἰώθασι, Ῥωμαῖοι δὲ πρὸ τῆς μεσημβρίας, ὥστε οὐποτε ᾤοντο αὐτοὺς ὁμοίως ἀνθέξειν, ἢν πεινῶσιν ἐπιθῶνται. [35] τὰ μὲν οὖν πρῶτα τοξεύμασιν ἐχρῶντο ἐς ἀλλήλους ἐκάτεροι, καὶ τινα τὰ βέλη τῷ πλήθει ἀχλὺν ἐπὶ πλεῖστον ἐποίει, ἕκ τε ἀμφοτέρων πολλοὶ ἔπιπτον, πολλῶ δὲ συχνότερα τὰ τῶν βαρβάρων βέλη ἐφέρετο. [36] ἐν περιτροπῇ γὰρ αἰεὶ ἀκμηῆτες ἐμάχοντο, αἴσθησιν τοῦ ποιουμένου τοῖς πολεμίοις ὡς ἥκιστα παρεχόμενοι, οὐ μέντοι οὐδὲ ὡς Ῥωμαῖοι τὸ ἔλασσον εἶχον. πνεῦμα γὰρ ἐνθένδε ἐπίφορον ἐπὶ τοὺς βαρβάρους ἐπιπεσὼν οὐ λίαν αὐτῶν τὰ τοξεύματα ἐνεργεῖν εἶα. [37] ἐπεὶ δὲ ἅπαντα ἐκατέρους τὰ βέλη ἤδη ἐπιλελοίπει, τοῖς τε δόρασιν ἐς ἀλλήλους ἐχρῶντο καὶ ἡ μάχη ἔτι μᾶλλον ἐκ χειρὸς ἐγεγόνει. Ῥωμαίων δὲ κέρας τὸ ἀριστερὸν μάλιστα ἔκαμνε. [38] Καδισηνοὶ γάρ, οἱ ταύτη ξὺν τῷ Πιτυάξει ἐμάχοντο, πολλοὶ ἐπιβεβοηθηκότες ἐξαπιναίως ἐτρέψαντό τε τοὺς πολεμίους καὶ φεύγουσιν ἐγκείμενοι ἰσχυρότατα συχνοὺς ἔκτεινον. [39] ὁ δὲ κατιδόντες οἱ ξὺν τῷ Σουνίκα τε καὶ Ἀϊγάν, δρόμῳ πολλῶ ἐπ' αὐτοὺς ἦσαν. πρῶτοι δὲ οἱ τριακόσιοι ξὺν τῷ Φάρα Ἐρουλοὶ ἐξ ὑψηλοῦ κατὰ νότου τῶν πολεμίων γενόμενοι, ἔργα θαυμαστὰ ἐς τε τοὺς ἄλλους καὶ τοὺς Καδισηνοὺς ἐπεδείκνυντο. [40] οἱ δὲ ἐπεὶ καὶ τοὺς ἀμφὶ τὸν Σουνίκαν πλαγίους ἤδη ἀνιόντας ἐπ' αὐτοὺς εἶδον, ἐς φυγὴν ὤρμηστο. [41] τῆς δὲ τροπῆς λαμπρᾶς γενομένης, ἐπειδὴ ἀλλήλοισι ξυνέμιζαν οἱ ταύτη Ῥωμαῖοι, γέγονε φόνος τῶν βαρβάρων πολὺς. [42] καὶ αὐτῶν κατὰ κέρας τὸ δεξιὸν οὐχ ἦσσοις ἢ τρισχίλιοι ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ ἀπέθανον, οἱ δὲ λοιποὶ ἐς τὴν φάλαγγα μόλις καταφυγόντες ἐσώθησαν. [43] Ῥωμαῖοί τε οὐκέτι ἐδίωκον, ἀλλ' ἐν τῇ παρατάξει ἐκάτεροι ἔστησαν ἀντίοι ἀλλήλοισι. ταῦτα μὲν οὖν ἐφέρετο τῆδε. [44] Μιρράνης δὲ ἄλλους τε πολλοὺς καὶ τοὺς ἀθανάτους λεγομένους ἅπαντας ἐς μέρος τὸ ἀριστερὸν λάθρα ἔπεμψεν. οὗς δὲ κατιδόντες Βελισάριός τε καὶ Ἐρμογένης, τοὺς ἀμφὶ Σουνίκαν τε καὶ Ἀϊγάν ἐξακοσίους ἐς γωνίαν τὴν ἐν δεξιᾷ ἐκέλευον ἰέναι, οὗ δὲ οἱ ξὺν τῷ Σίμμα τε καὶ Ἀσκάν ἴσταντο, καὶ αὐτῶν

ὄπισθεν τῶν Βελισαρίῳ ἐπομένων πολλοὺς ἔστησαν. [45] Πέρσαι μὲν οὖν οἱ κέρας τὸ ἀριστερὸν εἶχον Βαρεσμανᾶ ἡγουμένου σφίσι ξὺν τοῖς ἀθανάτοις ἐς τοὺς κατ' αὐτοὺς Ῥωμαίους δρόμῳ ἐσέβαλλον. οἱ δὲ οὐχ ὑποστάντες τὴν ἔφοδον ἐς φυγὴν ὥρμητο. [46] τότε δὴ οἱ τε ἐν τῇ γωνίᾳ Ῥωμαῖοι καὶ ὅσοι αὐτῶν ὄπισθεν ἦσαν, σπουδῆ πολλῇ ἐπὶ τοὺς διώκοντας ἦσαν. [47] ἄτε δὲ τοῖς βαρβάροις ἐγκάρσιοι ἰόντες, διεῖλον αὐτῶν δίχα τὸ στράτευμα, καὶ τοὺς μὲν πλείστους ἐν δεξιᾷ εἶχον, τινὰς δὲ καὶ ἐγκαταλειφθέντας ἐν ἀριστερᾷ ἐποίησαντο. ἐν τοῖς καὶ τὸν τοῦ Βαρεσμανᾶ τὸ σημεῖον φέροντα ξυνέπεσεν εἶναι, ὃν δὴ ὁ Σουνίκας τῷ δόρατι ἐπελθὼν παίει. [48] ἤδη τε Πέρσαι οἱ ἐν τοῖς πρώτοις διώκοντες, αἰσθόμενοι οὗ ἦσαν κακοῦ, στρέψαντές τε τὰ νῶτα καὶ τὴν δίωξιν καταπαύσαντες ἐπ' αὐτοὺς ἦσαν, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀμφίβολοι πρὸς τῶν πολεμίων ἐγίνοντο. [49] ξυνέντες γὰρ τῶν ποιουμένων οἱ φεύγοντες ἀνέστρεφον αὐθις. οἱ τε γοῦν ἄλλοι Πέρσαι καὶ ὁ τῶν ἀθανάτων λόχος, κεκλιμένον τε τὸ σημεῖον ἰδόντες καὶ ἐς τὸ ἔδαφος καθειμένον, ἐπὶ τοὺς ἐκεῖνη Ῥωμαίους ξὺν τῷ Βαρεσμανᾶ ὥρμησαν. [50] Ῥωμαῖοι δὲ ὑπηντίαζον. καὶ πρῶτος Σουνίκας τὸν Βαρεσμανᾶν ἔκτεινέ τε καὶ ἐκ τοῦ ἵππου ἐς τὸ ἔδαφος ἔρριψε. καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐς δέος μέγα οἱ βάρβαροι ἐμπεπωκότες ἀλκῆς μὲν οὐκέτι ἐμέμνητο, ἀκοσμία δὲ πολλῇ ἐχόμενοι ἔφευγον. [51] καὶ αὐτῶν Ῥωμαῖοι κύκλωσιν τινα ποιησάμενοι πεντακισχίλους μάλιστα ἔκτειναν. οὕτω τε τὰ στρατόπεδα παντάπασιν ἐκινήθη ἐκάτερα, Περσῶν μὲν ἐς ὑπαγωγὴν, Ῥωμαίων δὲ ἐς τὴν δίωξιν. [52] ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ ὅσοι δὴ πεζοὶ ἐν τῷ Περσῶν στρατεύματι ἦσαν, ῥίψαντές τε τοὺς θυρεοὺς καὶ καταλαμβάνόμενοι κόσμῳ οὐδενὶ πρὸς τῶν πολεμίων ἔκτεινοντο. Ῥωμαίων μέντοι ἡ δίωξις δι' ὀλίγου ἐγένετο. [53] Βελισάριος γὰρ καὶ Ἑρμογένης περαιτέρω ἰέναι οὐδαμῆ εἶων, δέισαντες μὴ τινὶ ἀνάγκῃ Πέρσαι ὑποστραφέντες τρέψωνται αὐτοὺς οὐδενὶ λόγῳ διώκοντας, ἰκανόν τε αὐτοῖς κατεφαίνετο τὴν νίκην ἀκραιφνῆ διασώσασθαι. [54] μακροῦ γὰρ χρόνου Ῥωμαίων τῇ μάχῃ ἐκεῖνη τῇ ἡμέρᾳ ἠσσήθησαν Πέρσαι. οὕτω μὲν ἀπ' ἀλλήλων ἐκάτεροι διεκρίθησαν. [55] Πέρσαι δὲ οὐκέτι μάχην ἐκ τοῦ εὐθέος ἐς Ῥωμαίους διενεγκεῖν ἠθέλον. ἐγένοντο μέντοι ἀμφοτέροις τινὲς ἐξ ἐπιδρομῆς ἔφοδοι, ἐν αἷς οὐκ ἔλασσον Ῥωμαῖοι ἔσχον. τὰ μὲν οὖν στρατόπεδα ἐν Μεσοποταμίᾳ τῆδε ἐφέρετο.

“Ancak gün ortasına kadar taraflardan hiçbiri savaşa başlamadı. Ne zaman ki vakit öğleyi geçti, o zaman barbarlar harekâta başladılar. Çarpışmayı günün bu vaktine ertelemişlerdi, zira onlar öğünlerini öğleden sonra yemeye alışkindılar. Romalılar yemeklerini öğleden önce yedikleri için, eğer onlar kendileri açken hücum ederlerse fazla direnemeyeceklerini düşündüler. İlk başta, her iki taraf da birbirlerine oklarla saldırdı, çok sayıda ok atıldı, sanki dev bir bulut varmış gibiydi; her iki tarafta da çok sayıda adam öldü, ancak barbarların attığı oklar daha yoğundu. Genç askerler, düşmanın

ne olup bittiğini anlamasına izin vermeksizin daima sırayla dövüşüyorlardı, ancak yine de Romalılar zor duruma düşmedi. Çünkü onların tarafından barbarlara doğru esen sağlam bir rüzgâr okların etkisini kırıyordu. (Sonra), her iki tarafın okları bittikten sonra, birbirlerine karşı mızraklarını kullanmaya başladılar ve savaş yakın menzil çatışmasına dönüştü. Romalılar tarafında, özellikle sol kanat kötü durumdaydı. Çünkü tam bu noktada Pityakses ile birlikte dövüşen Kadiseniler, bir anda çok sayıda adamla yardıma geldiler, düşmanı bozguna uğrattılar ve firarileri sıkıştırarak pek çoğunu öldürdüler. Sunicas ve Aigan komutasındaki askerler bunu görünce hızla onların üstüne ilerlediler. Ancak ilkin, yüksek yerlerde konumlanan Pharas komutasındaki üç yüz Heruli düşmanın arkasına geçti ve hepsine, özellikle de Kadiseni'ye karşı oldukça cesur bir duruş sergiledi. Sunicas'ın kuvvetlerinin de yan cenahtan kendilerine doğru geldiklerini gören Persler geri dönüp kaçtılar. Bu şekilde bozgun son buldu, çünkü Romalılar burada kuvvetlerini bir araya getirdiler ve tam bir barbar katliamı yaşandı. Bu olayda Perslerin sağ kanadında 3000'den fazla asker can verdi, geri kalanlar ise güçlüklerle phalanks'larına kaçıp kurtuldular. Romalılar ise onların peşine düşmedi (takibe devam etmedi), ancak her iki taraf da yüzleri birbirlerine dönük olacak şekilde bir hat üzerinde yerlerini aldılar. İşte olayların gidişatı böyleydi.

Fakat Mihran sol kanada gizlice çok sayıda asker ve Ölümsüzleri (Ölümsüzler olarak bilinen adamları) gönderdi. Belisarius ve Hermogenes onları görünce, Sunicas ve Aigan komutasındaki altı yüz askere sağ köşeye gitmelerini emretti, burada Simmas ve Ascan'ın kuvvetleri konumlandırıldı, onların arkasına ise Belisarius'un çok sayıda adamını yerleştirdiler. İşte Ölümsüzler'le birlikte Baresmanas'ın liderliğinde sol kanadı tutan Persler, karşılarında duran Romalılara karşı bir hücum gerçekleştirdiler, Romalılar saldırıya dayanamayıp kaçtı. Bunun üzerine köşede bulunan Romalılar ve arkalarında bulunan çok sayıda asker büyük bir gayretle kendilerini kovalayanlara (takip edenlere, peşlerinden gelenlere) doğru ilerledi. Barbarların üzerlerine doğru giderlerken ordularını ikiye böldüler, büyük olan kısmı sağ taraflarında bıraktılar, bir kısmı da solda bıraktılar. Tam bu sırada Sunicas Baresmanas'ın bayraktarını mızrakla öldürdü. Takipte olan Persler ise nasıl bir darboğazda olduklarını fark ettiler ve birdenbire dönerek takibi bıraktılar ve Romalılar üzerine yürüdüler, bunun sonucunda her iki taraftan da düşmana maruz kaldılar. Onların önünde kaçan Romalılar ne olduğunu anlayıp geri döndüler. Kendi taraflarında, Ölümsüzlerin ayrılmasıyla birlikte, bayrağın yere düştüğünü gören Persler, o noktada Baresmanas ile birlikte Romalılara karşı hücumla geçtiler. Romalılar ise geri adım atmadı. İlk önce Sunicas Baresmanas'ı öldürdü ve onu atından yere

düşürdü. Bunun sonucunda barbarlar büyük korkuya kapıldı ve cesaretlerini daha fazla sürdüremeyip büyük bir kaos içinde kaçıştılar. Romalılar ise, etraflarında bir daire çizerek yaklaşık 5000 kişiyi öldürdüler. Sonuç olarak her iki ordu da harekete geçti, Persler geri çekiliyor, Romalılar ise peşlerinden gidiyordu. Güç durumunda kalan Pers ordusunda bulunan tüm piyadeler kalkanlarını attılar ve düzensiz halde düşmanlara yakalanarak öldürüldüler. Ancak, Romalıların takibi kısa mesafeliydi. Belisarius ve Hermogenes daha fazla ilerlemelerine izin vermeyi kesinlikle reddettiler. Çünkü onlar hiç düşünmeden peşlerinden koşarken Perslerin bir şekilde geri dönüp kendilerini bozguna uğratabileceğinden korkuyorlardı ve zaferi korumak için bu kadarının yeterli olduğunu düşündüler. Çünkü o gün Persler çok uzun bir aradan sonra Romalılar tarafından bir savaşta yenilmişlerdi. Bunun sonunda iki ordu birbirinden ayrıldı. Persler Romalılarla tam o anda bir meydan muharebesine girmek istemediler. Ancak, her iki tarafta da birtakım ani baskınlar düzenlendi, bunlarda da avantajlı taraf Romalılarıydı. Mesopotamia'daki orduların kaderi işte böyleydi”.

Zacharias: (ca. 465-536) Mytilene’li olan yazar Zacharias Scholasticus ya da Zacharias Rhetor olarak bilinmektedir. *Historia Ecclesiastica* adlı bir kilise tarihi çalışması bulunmaktadır.

Zach. HE. ix. 3 (Hamilton vd., 1899).

“Persler gerçekten de son derece gururluydu. Mihran ve marzbanlar bir ordu topladı ve Dara’ya geldi Ammodius’ta kamp kurdu, kenti kontrol altına alacaklarını düşünmekte haklı olarak kendilerine güveniyorlardı çünkü Roma ordusu onların kılıçlarıyla zayıf düşmüştü. Süvari ve piyadeleri yaklaştı ve kenti abluka altına almak amacıyla her tarafından çevrelemek için şehrin güney yakasında bir araya geldi; ancak tümüyle ölüme mahkûm etmeyip cezalandıran Tanrımızın yardımıyla karşılıklarına bir Roma ordusu çıktı. Bir Hun komutan olan ve Romalıları sığındığı zaman vaftiz edilen Sunicas diye biri ile bir Roma tribunu olan Simmas, zırh taşıyıcıları ve yirmi asker ile birlikte cesurca ve şiddetli bir şekilde oradan oraya koşturarak ve bu sırada etraftaki herkesi katlederek Pers ordusunu kentten birçok kez uzaklaştırdılar. Mızrak ve kılıç kullanımları ustacaydı; coşkulu ve güçlü nidalar atarlardı, Persler onların görünüşünü korkunç bulurdu, öyle ki karşılıklarında döküldüler; hiç de azımsanmayacak bir süvari birliğinin yanında liderlerinden ikisi de öldürüldü. Bu sırada kentin doğu yakasında Bouzes ile birlikte bulunan Herullar Pers piyadelerini öldürüp sağa sola fırlattılar. Persler ne kadar çok asker kaybettiklerini anlayınca Nisibis’e gizlice bir mesaj

gönderdiler, mümkün olduğunca çok sayıda yük hayvanı göndermelerini ve bir an önce Dara'ya gelip alabildikleri kadar ganimet almalarını istedi. Geldiklerinde ise, ölen askerlerin cesetlerini yükleyip utanç içinde geri döndüler. Ancak Pers kuvvetlerinin geri kalan kısmı Romalı Arapları döktü ve yaktı”.

T.3. Sonsuz (Ebedi) Barış

Ioannes Malalas: Antiokheia'lı yazar *ca.* 491-578 yılları arasında yaşamıştır. VI. yüzyılın önemli tarihçilerden olan Malalas, on sekiz kitaptan oluşan *Chronographia*'yı yazmıştır. Kitabının sonuncusu imparator Iustinianus Dönemi'ne ilişkin olayları ihtiva etmektedir.

Malal. 18. 76 (Jeffreys vd., 1986).

Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ χρόνῳ ὑπέστρεψαν ἐκ τῶν Περσικῶν Ἑρμογένης καὶ Ρουφῖνος, ἐπιφερόμενοι μεθ' ἑαυτῶν καὶ πάκτα εἰρήνης τῶν δύο πολιτειῶν Ῥωμαίων τε καὶ Περσῶν τῶν δύο πολιτειῶν ἄχρι τῆς τῶν ἀμφοτέρων ζωῆς, ἀναδοθέντων μὲν Πέρσαις τὸ μέρος τῶν Φαραγγίων μετὰ πάντων τῶν αἰχμαλώτων, Ῥωμαίοις δὲ τὰ κάστρα τὰ περιληφθέντα ὑπὸ Περσῶν σὺν τοῖς παραληφθεῖσι, συνθεμένων τῶν δύο βασιλέων καὶ ὀνομασάντων ἐν τοῖς πάκτοις ἑαυτοὺς ἀδελφοὺς εἶναι κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, καὶ ἵνα εἴ τις δεηθῆ ἑαυτῶν ἢ χρημάτων ἢ σωμάτων εἰς συμμαχίαν, ἀφιλονείκως παράσχωσι. καὶ τούτων προβάτων, ἀνεχώρησαν τὰ ἀμφοτέρα ἐξέπεδιτα, Ῥωμαίων τε καὶ Περσῶν, τοῦ πολέμου κατασχόντος λ καὶ ἓνα ἐνιαυτὸν ἀφ' οὗ ἦν ἀνελθὼν ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς Κωάδης ὁ Περσῶν βασιλεὺς πολέμων, ὡς προέγραπται ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀναστασίου, καὶ τὴν παράληψιν Ἀμίδης, ὡς προέγραπται, καὶ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἀποκατάστασιν τῆς αὐτῆς πόλεως Ἀμίδης καὶ τοὺς μερικοὺς πολέμους τῶν Σαρακηνῶν ἐπιδρομῶν.

“O yıl Hermogenes ve Rufinus İnan'dan, Roma ve İnan'daki bu iki devlet arasında yapılan, her iki tarafın da hayatta olduğu süre boyunca geçerli olacak bir barış antlaşmasıyla geri döndüler. Pharangium bölgesi içindeki tüm mahkûmlarla birlikte Perslere geri verilmişti. Persler tarafından ele geçirilmiş olan kaleler ise buralarda ele geçirilenlerle birlikte Romalılara geri verilmişti. Antlaşmada her iki hükümdar da açıkça, oldukça kadim bir geleneğe göre kardeş olduklarına ve aralarından birinin askeri ittifakta paraya veya askere ihtiyacı olduğunda bir anlaşmazlık yaşanmaksızın diğer tarafın bunu temin etmesine karar verdiler. Bu prosedürleri takiben hem Roma ordusu hem de Pers ordusu geri çekildi. Pers kralı Kavad'ın Roma topraklarına girdiği günden itibaren savaş, yukarıda Anastasius döneminde anlatıldığı gibi, Amida'nın ele geçirilişi,

yine yukarıda bahsedilen Amida'nın Romalılara geri verilmesi, baskın yapan Saracenlere karşı yapılan yerel savaşlar ile birlikte 31 yıl sürmüştü”.

T.4. Ebedi Barış İle İlgili Hieropolis'te Bulunan Yazıtlar

Edisyon: Roussel, 1939: 367-372

Bul. Y.: Syria'daki Hieropolis

Tarih: MS. 532

I. Μοῦνος | Ἰουστινιανὸς / ἄναξ θεοδέ/γμοι βουλῆι
 εἰρήνην / ἐτέλεσ|σε, γόους δ'ἀπέ/παυσεν Ἐνύους
 ἐς τριτάτην ἐτέ/ων δεκάδα πτο/λίεσσιν ἐόντας,
 Ἐρουφῖνον στρα/τίαρχον ἔχω[ν — — ——

*Efendimiz Iustinianus tek başına ilahi güç sayesinde
 barış yaptı ve savaş tanrısının kentler üzerinde
 otuz yıldır süren feryatlarını kesti.*

Komutan Rufinus 'u.....

II.	Εὐδοκία	<i>Efendimiz İsa'nın</i>
	τοῦ δεσπό-	<i>iyi iradesiyle</i>
	του Χριστοῦ	<i>kentimizin korunması</i>
	καὶ παρα -	<i>için kutsal havarilerden</i>
5	φυλακῆ τῆς	<i>Petrus</i>
	πόλεως ἢ -	<i>ve Paulus</i>
	μῶν Πέτρου	<i>tarafından</i>
	καὶ Παύλου	<i>barış yapıldı,</i>
	τῶν ἀγίων	<i>consul olarak.....</i>
10	αποστόλων	
	γέγονεν ἢ	

εἰρήνη,
 ὑπατεουσσαν —

III. Σταυρός τὰ | δεινὰ τοῦ πο|λέμου φρυά|γματα
 καί τὴν ἄμε|τρον τοῦ βί|ου μοχθηρί | αν
 ὥσπερ κλύ|δωνα καί πύραν κα|τεσβέσας

*“Haç, savaşın korkunç gürültüsünü,
 ve hayatın muazzam güçlüklerini tıpkı
 sert bir dalga ya da ateşmiş gibi söndürdü.”*

IV.	Γέγονεν	<i>Romalılar</i>
	συν θεῶ	<i>ile Persler</i>
	τῶ ἀγίῳ	<i>arasında</i>
	ἡ εἰρήνη	<i>paranın verilmesinin</i>
5	μεταξύ	<i>ardından</i>
	Ῥωμαίων	<i>kutsal Tanrı'nın</i>
	καὶ Περσῶν,	<i>yardımlıyla ve....</i>
	δοθέντων	
	τῶν χρη-	
10	μάτων	
	καὶ δημ— —	
	— —	

T.5. Hüsrev'in 540 yılı Seferi

Taberi: Ebu Cafer Muhammed bin Cerir el-Taberi X. yüzyılda yaşamış Arap bir tarihçidir. *Tarih el-ümem ve-l-müluk* adlı çalışmayı kaleme almıştır.

Taberi, 958/252–3 (Bosworth, 1999).

“Anlatıldığına göre Hüsrev Anuşirvan ve Roma imparatoru Iustinianus arasındaki tüm düşmanlıklar bir son bulmuştu. Ancak Iustinianus'un Syria'daki Arapların başına kral

tain ettiği Khalid Ibn Jabala isimli bir Arap ile, Hüsrev'in Oman, Bahrain ve Yamama arasında Ta'if'e ve Hijaz'ın geri kalan kısmına kadar uzanan teritoryum ve buradaki Arapların başına kral tayin ettiği Lakhmid'li bir adam olan Mundhir Ibn al-Nu'man arasında bir husumet oldu. Bunun sonucunda Khalid Ibn Jabala Mundhir'in bölgesini işgal etti, çok sayıda adamını öldürdü ve servetinden büyük bir bölümü ganimet olarak ele geçirdi. Mundhir bunu Hüsrev'e şikâyet etti ve ondan Roma imparatoruna bir mektup yazıp onun bu konuda adaleti sağlamasını istedi. Hüsrev de Iustinianus'a aralarındaki barışı hatırlatan ve kendisinin Araplar üzerindeki *praefectus*'u olan Mundhir'in, Iustinianus'un Arapların başına kral olarak atadığı Khalid Ibn Jabala tarafından neye uğratıldığını anlatan bir mektup yazdı ve Khalid'in Mundhir'den ganimet olarak aldığı servetini geri vermesini ve öldürdüğü Araplar için kan parası ödemesini istedi. (Kısaca Hüsrev) aralarındaki barış antlaşmasının iptal olmaması için Iustinianus'tan Mundhir için adalet talep etti ve kendisine yazdığı şeyler konusunda düşüncesizce davranmamasını istedi. Hüsrev, Mundhir için adaleti sağlaması hususunda Iustinianus'a defalarca yazdı, ancak o hiçbirine kulak vermedi".

V. Sym. Styl. Iun. 57 (Van den Ven, 1962-70).

"O zamanlar, Antiokheialıların kenti için Tanrının yapmayı planladığı şey kutsal kişiye vahyedildi – kentin Assurlular tarafından baştan uca yakılmasını planlıyordu. Yaklaşan yıkım Assurlulardan gelecekti. Ve Tanrının hizmetkârı dua etti ve Tanrı ona şöyle dedi: "İşte, kentte (Antiokheia) oturanların çığlıkları bana (benim varlığıma) kadar yükseldi ve işledikleri kanunsuzlukların bedeli ise yakındır: Sofralar hazırladılar, libasyon yapıp şeytanlara kurban sunuyorlar. Bahaneleri ise kentin serveti, (ancak) beni kendilerine karşı kıskançılığa kışkırtıyorlar. Bu yüzden onları duygusuz (şuursuz) insanlara teslim edeceğim." Ve işte, hançer taşıyarak kente gönderilen Spiritus'u gördü. Tanrının hizmetkârı bu rüyayı, kendisinin yanına gelen ve dindar bir yaşama adanmış birtakım Antiokheialılarla ve kardeşlerle ilişkilendirdi. Kısa bir zaman aralığından sonra Tanrı Pers kralı Hüsrev'i harekete geçirdi ve adil adamın söyledikleri (gerçekleşmeye) yakındı, zira çok sayıda Pers askeri Antiokheia kentinin kapılarının dışında kamp kurmuştu. Ve kutsal adam Efendimize haykırdı, ona kendisine daha önceden gösterdiği şeyler hakkında fikrini değiştirip değiştirmediğini ve kenti Assurlulara (yani Perslere) teslim edip etmeyeceğini sordu; Efendimizden hiçbir açıklama gelmedi, çünkü kalbi öfkeyle doluydu. Bundan sonra o (yani Symeon) bu olay hakkında ikinci kez ısrarla dua

etti ve bu kez Efendimiz ona şöyle dedi: “Kenti teslim edeceğim; yapmayı planladığım şeyi senden gizlemeyeceğim. Kenti düşmanla dolduracağım ve içinde yaşayanların pek çoğunu katliama terk edeceğim; pek çoğu da savaş esiri olacak. Şimdi ise seni koruması için sana barış ödülünü – yani haçımın bir simgesini – bağışlıyorum, kısa zamanda bu rüyanın ne anlama geldiğini göreceksin.” Ve yeniden bir trans içinde, yaşam veren haçı taşıyan Spiritus, kutsal adama geldi. Keten elbiseler giymiş ve ellerinde çekilmiş yaylar taşıyan iki melek ve çok sayıda ok gördü; tanrının hizmetkârı bunların ne olduğunu sordu, onlar ise şöyle dediler: “Haç kurtuluş ve düşmana karşı güvenlik anlamına gelir. Oklar ise savaşta size karşı hançer kullananların kalpleri içindir, böylece onlar korku içinde geri dönerler ve bu şekilde sizi korumamız için bizi gönderen Efendimizin gücü sayesinde size üstün gelemezler.” Bu kutsal tasavvur ona görüldükten sonra, yeniden surlara yerleştirilen merdivenler ile kentin kuşatılarak ele geçirilişini ve barbarların içeri girişini gördü. Ve ağlamalar ve çılgınlıklar duydu ve insanların kentten kitleler halinde kaçtıklarını gördü, pek çoğu kendilerini surlardan aşağı atıyordu; sonra kentin iki kapısının – biri denize bakıyordu diğeri ise güneye – açıldığını gördü; kutsal adamların feryatları dolayısıyla Tanrı hayatta kalan son insana kadar herkesi yok etmekten vazgeçti. Rahiplerden ikisinin yerlerini terk edip geri çekildiğini gördü; birinin kafası uçuruldu, diğeri ise esir alındı. Sonra, kutsal tasavvur bu şekli aldı, çok geçmeden bu olay takip etti. Çünkü kent kuşatılmıştı ve Assurlular tarafından ele geçirilmişti ve de bir kapıdan diğere kadar ateşe verildi, tamamen her şey yanmadı. Bazıları kendilerini surlardan attı, ötekiler ise iki kapı da açılır açılmaz güneye ve güneybatıya doğru kaçtılar. İki rahip, korktu ve geri çekildi, bunlardan birinin kafası koparıldı, öteki ise esir alındı. Dağda bulunan Symeon ve yanındakilerden tek bir kişi bile ölmedi, çünkü kutsal adamın duası düşmana karşı onlar için çok güçlü bir sığınaktı”.

Ioan. Lyd. *De Mag.* III. 54 (Bandy, 1983).

Ioannes Lydus: VI. yüzyıl tarihçilerinden olan yazar *ca.* 490-565 yılları arasında yaşamış ve *De Magistratibus* adlı çalışmasında Roma devletindeki memuriyetlikler hakkında bilgi vermektedir.

ὡς δὲ κόπῳ πολλῶ καὶ χρημάτων ἀφθονίᾳ καὶ τεχνῶν συνεργείᾳ ὥσπερ ἐρεβόθεν ἡ πόλις ἀνεφύετο, Ἰουστίνου τέλος λαβόντος, Χοσρόης ὁ κακοδαίμων διὰ τῆς Ἀραβίας ἐμπεσῶν σὺν ἀπείρῳ στρατιᾷ ταῖς Συρίαις αὐτὴν μὲν τὴν ἄρτι καταπεσοῦσαν, εὐχείρωτον αὐτῶ φανεῖσαν ὡς ἄφρακτον λαβὼν πολέμῳ κατέφλεξεν, φόνον ἄπειρον ἐργασάμενος, τοὺς δὲ ἀνδριάντας, οἷς ἐκοσμεῖτο τὸ ἄστυ, σὺν πλαξὶ καὶ λίθοις καὶ πίναξιν ἀπλῶς ἀναρπάσας ὅλην εἰς Πέρσας Συρίαν ἀπήλασεν. γεωργὸς δὲ οὐκ ἦν, οὐχ ὑποτελής τῶ δημοσίῳ λοιπόν, καὶ δασμὸς μὲν οὐκ εἰσεφέρετο τῇ βασιλείᾳ, τὸν δὲ στρατιώτην ἀποτρέφειν ὁ ὑπαρχος ἠναγκάζετο καὶ πάσας τὰς συνήθεις ἐπιδιδόναι τῇ πολιτείᾳ δαπάνας, οὐ μόνον τοὺς ἀπὸ Σύρων φόρους ζημιούμενος, οἱ καὶ μόνοι ῥοπήν τοῖς κρατοῦσιν ἐποίουν, ἀλλ' ἔτι καὶ προσεπιδιδόναι δαπάνας ἀριθμοῦ κρείττονας συνωθούμενος περὶ τε τὰς ἀλούσας τῶν πόλεων περὶ τε τοὺς συντελεῖς, εἴ ποὺ τινὰς τὰ Περσῶν δεσμὰ διαφυγόντας ἐμπλανᾶσθαι ταῖς ἐρημίαις τῶν πάλαι θάυμα ζομένων χωρίων συνέβαινε.

“Ancak kent (Antiokheia) adeta bir cehennem kasvetinden büyük bir çabayla kaynakların bolluğu ve teknik işçiler arasındaki iş birliği sayesinde toparlanırken, Iustinianus (I) ölümüyle buluştu [öldü], ve şeytan ruh Hüsrev Arabia içlerinden kalabalık bir ordu ile Syria'ya geldi. Tahkimli olmaması dolayısıyla ona kolay bir av gibi görünen ve yakın zamanda tahrip edilmiş kenti savaşla ele geçirdi ve yakıp yıktı, sayısız katliam yaptı. Ancak kentin donatıldığı heykeller, mermer taşlar, değerli taş ve resimler ile birlikte ganimet olarak ele geçirdi. Neredeyse tüm Syria'yı İran'a taşıdı. Devlet hazinesine ne bir çiftçi ne de bir vergi mükellefi bıraktı”.

Chron. Edes. 105 (Guidi, 1903).

Chronicon Edessenicum (Chronicle of Edessa): Edessa'nın (Urfa) kısa bir yerel tarihini anlatan çalışma Süryanice bir yazar tarafından kaleme alınmış ve MS. II-VI. yüzyıllar arasında kapsamaktadır.

“Bu yıl (AG 851 = 540), Mayıs ayında, Pers kralı Hüsrev barışı ihlal etti, ve Romalıların topraklarını işgal ederek Sura, Beroea ve Antiokheia kentlerini zorla ele geçirdi. Ayrıca Apamea'nın da kontrolünü ele geçirdi; geri döndüğünde ise Edessa'ya kadar ulaştı. Ancak Tanrı'nın lütfu onu korudu ve Hüsrev kente hiçbir zarar veremedi; ancak ne zaman ki önde gelen vatandaşlar ona 200 (iki centenaria) altın verdi, o zaman kendi ülkesine geri döndü”.

Iord. Rom. 376 (49.25–50.4) (Mommsen, 1882).

Iordanes: VI. yüzyıl tarihçisi ve bürokrattır. Yazarın çalışmalarından *De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum* yaradılıştan 552 yılına kadar olan olayları içermektedir.

Quod Parthus conperiens facibusque invidiae exardescens in Syriam movit procinctum, et Callinicum Soras Neocaesariamque devastans Anthiochiam venit. Vbi Germanus patricius cum Iustino filio suo eodemque consule postquam ab Africana provincia remeasset, dum adventum Parthorum obviare nequit, relicta urbe ad partes secessit Ciliciae. Persi vero vacuum ab exercitu Anthiochiam nacti populumque per Orontis alveum ad Seleuciam maritimam cum militibus mixtis fugientem aspiciunt nec secuntur, sed predas per urbem certatim diripiunt vicinasque urbes et oppida partim invasa partim pecuniae quantitate multata praetereunt et totius Cylesyriae bona sibi unius in anni spatium pene Parthus adsumit.

“Pers (yani Hüsrev) bunu (Iustinianus’un batıdaki zaferlerini) öğrendiğinde, kıskançlığın alevleriyle parladı ve savaş için seferber durumda olan (ordusunu) Syria’ya taşıdı; Callinicum, Sura ve Neocaesarea’yı, yakıp yıkarak Antiokheia’ya geldi. Patrik Germanus, oğlu ve consul olan Iustinus ile birlikte, Africa eyaletinden geri döndükten sonra (Antiokheia’ya ulaştı), kenti terk etti ve Kilikia bölgesine doğru geri çekildi çünkü Perslerin gelişini durduracak durumda değildi. Bir ordudan yoksun durumdaki Antiokheia’nın kontrolünü ele geçirdikten sonra Persler, askerlerle karışmış halkın Seleukeia Maritima’ya doğru Orontes boyunca kaçmalarını seyrettiler. Onların peşinden gitmediler ancak kenti hevesle baştan başa yağmaladılar. Komşu kent ve kasabalara geçip bazılarını saldırdılar, bazılarını ise para topladılar; işte bu şekilde Pers [Hüsrev] tüm Coele Syria’nın hazinesini bir yıl içinde ele geçirdi”.

Marc. Com. Addit. a. 540. 1–2 (Greatrex vd., 2002).

Marcellinus Comes: Ilyricum doğumlu olan yazar, VI. yüzyıl tarihçilerindendir. Günümüze sadece bir çalışması kalmıştır. Eseri, Eusebius’un çalışmasının devamı niteliğinde olup 379-534 yıllarını kapsayan kilise tarihidir.

Parthi in Syriam ingressi multas urbes subuertunt; contra quos Germanus arma arripiens Iustinum filium, eundemque consulem in ipsis fascibus secum ducit. [2] Antiochia magna depraedata demolitur a Persis.

“Persler Syria’yı işgal etti ve birçok kenti yıktı. Germanus onlara karşı silahlandı, yanında oğlu consul Iustinus’u da getirdi, o bu sırada fiilen görevdeydi. [2] Büyük Antioch Persler tarafından yakılıp yıkıldı”.

Ps. Dion. II. 69.7–15 (Witakowski, 1996).

Pseudo-Dionysius, VIII. yüzyılın sonlarına ait evrensel bir Süryani kroniğinin bilinmeyen yazarıdır, eser Zuqnin Kroniği ya da Pseudo-Dionysius Tel Mahre Kroniği olarak bilinmektedir.

“850 (538/9) yılı: Persler Antiokheia’yı kuşattılar ve kent ele geçirildi, yakılıp yıkıldı. Bunun sonucunda, Ephraem’in (rahiplik görevinin) on dördüncü yılında, kralları Hüsrev ile birlikte gelen güçlü Pers birlikleri Antiokheia kentine saldırdı ve burayı ele geçirdi. Kenti yakıp yıktılar. Kenti boşalttılar ve duvarları kaplayan mermer levhaları bile sökülüp ülkelerine götürdüler, çünkü onlar da o zaman kendi ülkelerinde bunun gibi bir kent inşa ediyorlardı ve onun da adı Antiokheia idi”.

Taberi, 898/157–8 (Bosworth, 1999).

“Onun (Hüsrev’in) hâkimiyeti sağlam bir durumdayken ve tüm ülkeler onun tebaası iken, hâkimiyetinden birkaç yıl sonra, Antiokheia’ya karşı harekete geçti, burada Caesar’ın ordusunun komutanları bulunmaktaydı. Burayı ele geçirdi, sonra, kendisi için Antioch kentinin, boyutlarının, ev ve yol sayılarının ve içinde olan her şeyin dâhil olduğu bir planının çıkarılmasını emretti; Medain’nin yanına bu plana göre bir şehir inşa edilmesini emretti. Bunun sonucunda Antioch’un modelinde Rumiya olarak bilinen kent inşa edildi, Antiokheia kentindeki insanları buraya yerleştirdi. Kentten içeri girdiklerinde, her bir vatandaş Antiokheia’dakine benzeyen evine giriyordu. Böylece sanki o evlerinden hiç ayrılmamış gibi oldular. Sonra Hüsrev Herakleia kentine yöneldi ve burayı ele geçirdi. Ardından Aleksandria ve çevresini de ele geçirdi. Caesar ona

boyun eğip kefarete ödedikten sonra ordusunun bir kısmını geride, Roma topraklarında bıraktı”.

T.6. Lazica'nın İşgali

Proc. Anek. II. 29–31 (Dewing, 1914-54).

ἐτύχανε δὲ καὶ στρατεύμα Οὐννων ἐπὶ Ἀρμενίους τοὺς Ῥωμαίων κατηκόους ὁ Χοσρόης στείλας, ὅπως τῇ ἐς αὐτοὺς ἀσχολία μηδεμία τοῖς ταύτῃ Ῥωμαίοις τῶν ἐν Λαζικῇ πρασσομένων αἴσθησις γένηται. [30] τούτους τε τοὺς βαρβάρους ἀπήγγελλον ἕτεροι Βαλεριανῶ καὶ Ῥωμαίοις ὑπαντιάσασιν ἐς χεῖρας ἐλθόντας παρὰ πολὺ αὐτῶν ἡσηθέντας τῇ μάχῃ ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον ἀπολωλέναι. [31] ἅπερ οἱ Πέρσαι ἀκούσαντες καὶ κακοπαθεία μὲν τῇ ἐν Λαζοῖς κεκακωμένοι, δεδιότες δὲ μή τι ἐν τῇ ἀποπορεία ἐντυχόντες πολεμίων στρατῶ ἐν κρημοῖς καὶ χωρίοις λοχμώδεσιν ἅπαντες οὐδενὶ κόσμῳ διαφθαρεῖεν, περιδεεῖς ἀμφὶ τε παισὶ καὶ γυναιξὶ καὶ τῇ πατρίδι γεγεννημένοι, εἴ τι καθαρὸν ἦν ἐν τῷ Μήδων στρατῷ, Χοσρόη ἐλοιδοροῦντο ἐπικαλοῦντες ὡς ἔς τε τοὺς ὄρκους ἡσεβηκῶς καὶ τὰ κοινὰ νόμιμα πάντων ἀνθρώπων ἐσβάλοι μὲν ἐν σπονδαῖς ἐς Ῥωμαίων τὴν γῆν οὐδὲν προσῆκον, ἀδικοίη δὲ πολιτείαν ἀρχαίαν τε καὶ ἀξιοτάτην πασῶν μάλιστα, ἥς τῷ πολέμῳ [p. 19] περιεῖναι οὐκ ἂν δύναίτο: ἔμελλον δὲ νεωτέροις ἐγχειρεῖν πράγμασιν.

“Aynı zamanda Hüsrev de Romalıların tebaası olan Armenialılara karşı bir ordu göndermişti, bu şekilde, bu birliklerle meşgul olan Romalılar Lazica’da neler olduğunu anlamayacaklardı. Başka elçiler bu barbarların (yani Hunların) Valerianus ve Romalılarla savaşmaya geldiğini bildirmişlerdi. Romalılar onları karşıladı ve şiddetli bir şekilde yenilgiye uğrattılar. Bunun sonucunda pek çoğu öldü. Persler bunları duyunca ve kısmen Lazica’da çektikleri sıkıntılar dolayısıyla, kısmen de geri çekilişleri sırasında uçurumlar ve çalılıklarla kaplı bölgeler arasında düşman birlikleriyle karşılaşarak yok olmaktan korktuklarından, eşleri, çocukları ve vatanları için aşırı derecede korkuya kapıldılar. Sonra, Med ordusunun iyi durumda olan bir kısmı Hüsrev’e kötü davranmaya başladı, onu, hiçbir hak iddia edemeyeceği Roma topraklarını işgal ederek verdiği yeminleri ve insanlar arasındaki ortak kanunları ihlal etmekle suçladılar. (Ve onun) kadim ve kıymetli, tüm devletlerin üstünde olan ve son derece şerefli bir devlete haksızlık ettiğini, bu devleti hiçbir şekilde savaşta alt edemeyeceğini söylediler ve tam bir ihtilal noktasına geldiler”.

Proc. de. bell. pers. II. xxviii. 18–24 (Dewing, 1914-54).

ἔρμαιον γὰρ καὶ λόγου πολλοῦ ἄξιον ἐφαίνετο εἶναι γῆν τὴν Κολχίδα σφετερισαμένῳ ἐν τῷ βεβαίῳ τῆς κτήσεως ἔχειν, ξύμφορον λογισαμένῳ τῇ Περσῶν ἀρχῇ κατὰ πολλὰ ἔσεσθαι τοῦτό γε. [19] τὴν τε γὰρ Ἰβηρίαν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ ἐς τὸ ἔπειτα ἔξειν, οὐκ ἂν ἔτι ἐχόντων Ἰβήρων ἐφ' οὐστίνας ἀνθρώπων ἀποστάντες σωθήσονται: [20] ἐπειδὴ γὰρ οἱ τούτων δὴ λογιμώτατοι τῶν βαρβάρων ὁμοῦ Γουργένη τῷ βασιλεῖ ἐς ἀπόστασιν εἶδον, ὥσπερ μοι ἐν τοῖς ἔμπροσθε λόγοις ἐρρήθη, οὔτε βασιλέα σφίσι καταστήσεσθαι τὸ ἐνθένδε ζυνεχώρουν Πέρσαι οὔτε αὐτογνωμονοῦντες Περσῶν κατήκοοι Ἰβηρες ἦσαν, ἀλλ' ὑποψία τε καὶ ἀπιστία ἐς ἀλλήλους πολλῇ εἶχοντο. [21] ἐνδηλοῖ τε Ἰβηρες ἦσαν δυσανασχετοῦντές τε ἰσχυρότατα καὶ νεωτεριοῦντες οὐ πολλῷ ὕστερον, ἦν τινός ποτε καιροῦ λαβέσθαι δυνατοὶ εἶεν. [22] καὶ πρὸς Οὐννων τῶν Λαζικῆ προσοίκων ἀδήλωτον μὲν τὴν Περσῶν ἀρχὴν ἐς αἰεὶ ἔσεσθαι, ῥᾶον δὲ καὶ ἀπονώτερον αὐτοὺς τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ ἐπιπέμψειν, ἠνίκα ἂν αὐτῷ βουλομένῳ εἴη: οὐ γὰρ ἄλλο οὐδὲν τοῖς ἐν Καυκάσῳ οἰκοῦσι βαρβάροις ἢ ἐπιτείχισμα Λαζικὴν εἶναι. [23] μάλιστα δὲ πάντων κατὰ τοῦτο ζυνοίσειν πρὸς Λαζικῆς ἐπικράτησιν ἠλπίζε Πέρσαις, ὅτι δὴ ἐξ αὐτῆς ὀρμώμενοι δυνήσονται οὐδενὶ πόνῳ καταθέοντες καὶ πεζῇ καὶ ναυσὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου καλουμένου πόντου χωρία Καππαδόκας μὲν καὶ τοὺς αὐτῶν ἐχομένους Γαλάτας καὶ Βιθυνοὺς παραστήσεσθαι, ἐξ ἐπιδρομῆς δὲ Βυζαντίους αἰρήσειν, οὐδενὸς σφίσις ἀντιστατοῦντος. [24] τούτων μὲν δὴ ἔνεκα προσποιεῖσθαι Χοσρόης Λαζικὴν ἠθέλεν, ἐπὶ Λαζοῖς δὲ τὸ θαρσεῖν ὡς ἥκιστα εἶχεν.

“Kolkhis topraklarını ele geçirmenin ve güvenli bir şekilde elde tutmanın onun için şanslı bir kazanım ve önemli bir başarı olacağını ve bunun Pers imparatorluğuna çok yönlü bir avantaj sağlayacağını düşünüyordu. İlk etapta, Iberia’yı emniyetli hale getireceklerdi çünkü eğer isyan ederlerse Iberialıların güvenliğini sağlayacak kimse yoktu; çünkü kral Gourgenes ile birlikte bu barbarlar arasındaki en önemli kişiler isyanlara yönelmişti, önceki sayfalarda belirttiğim gibi, o zamanlardan beri Persler onların kendileri için bir kral atamalarına izin vermiyorlardı, bunun yanında Iberialılar Perslerin otonom tebaaları da değildi, ancak onlar (iki halk) birbirlerine karşı büyük kuşku ve güvensizlik içindeydiler. Ve açıkça görülüyordu ki Iberialılar son derece tatminsizdiler ve biraz daha fırsatları olsa bir isyana kalkışabilirlerdi. Dahası, Pers imparatorluğu Lazica’nın hemen bitişiğinde yaşayan Hunlar tarafından bir daha asla yağmalanmayacaklardı; [Persler] onları Romalıların bölgelerine istedikleri zaman daha kolay bir şekilde göndereceklerdi. Caucasus’taki barbar yerleşimlerini düşününce, Lazica onlara karşı bir sur duvarından başka bir şey değildi. Ancak en önemlisi, Lazica’nın boyun eğmesinin Perslere şu avantajı getireceğini umuyordu; buradan başlayarak hem

karadan hem de denizden hiçbir sorunla karşılaşmadan Euxine Denizi denen yer boyunca tüm ülkeleri geçecek ve bunun sonucunda Kappadokia'lıları ve onlara katılan Galatialılar ile Bithynialıları ele geçirip, ani bir saldırıyla Byzantium'u hiçbir direnişle karşılaşmadan ele geçirecekti. Bu sebeplerden ötürü, Hüsrev Lazica'nın kontrolünü ele geçirme konusunda endişeliydi, ancak Lazica'da da kendine güveniyordu”.

T.7. 557 Yılı Ateşkes Anlaşması

Agath. IV. 30. 7–10 (Frendo, 1975).

Agathias: VI. yüzyılın önemli bir tarihçisi olan Agathias, ca. 532-579? yılları arasında yaşamış ve *Historiai* adlı eserini ortaya koymuştur.

λογιζόμενος δὲ ὁ Χοσρόης, ὡς οὐχ οἷόν τε αὐτῷ ἀνὰ τὴν Κολχίδα γῆν πρὸς Ῥωμαίους παρατάτεσθαι, τῶν μὲν τῆς θαλάττης κρατούντων καὶ ἅπαντα, ὧν ἂν δέοιντο, ῥα δίως ἐνθένδε μεταπεμπομένων, αὐτοῦ δὲ διὰ μακρᾶς ὁδοῦ καὶ ἐρήμου μόλις τοῖς στρατοπεδεύουσιν ἐλάχιστα γοῦν τῶν ἐδωδύμων ὑπὸ ἀχθοφόροις ἀνδράσι τε καὶ ὑποζυγίοις χαλεπώτατα στέλλειν ἀναγκαζομένου· ταῦτα δὴ οὖν ἐπισκοπῶν ἔγνω τὸν ὅλον πόλεμον καταθέσθαι, ὡς ἂν μὴ ἐπὶ πλεῖστον αὐτοῖς ἢ εἰρήνη χωρίοις τισὶ περιοριζομένη ἀτελῆς καὶ οἷον σκάζουσα διαμένει, ἀλλ' ὁμοίως ἅπανταχοῦ ἐπιρρωσθεῖη. καὶ τοίνυν ἐκπέμπει ἐπὶ τῆ πρεσβείᾳ ἐς τὸ Βυζάντιον ἄνδρα Πέρσην τῶν σφόδρα παρ' αὐτοῖς λογιμωτάτων, ὄνομα δὲ ἦν αὐτῷ Ζίχ. οὗτος δὲ ὁ Ζίχ ἀφικόμενος καὶ παρελθὼν ὡς Ἰουστινιανὸν βασιλέα πολλὰ μὲν ἔφη τῶν παρόντων πέρι, πολλὰ δὲ ἀκήκοε· καὶ πέρας ἐς τόδε ξυνηλθέτην, ἐφ' ᾧ Ῥωμαίους τε καὶ Πέρσας κατέχειν μὲν ἅπαντα, ὧν ἤδη ἐτύγχανον κατὰ τὴν Λαζῶν χώραν πολέμου θεσμῷ ἐπειλημμένοι, εἴτε πολίσματά γε εἴτε φρούρια εἶεν, ἡσυχίαν δὲ ἄγειν ἐφ' ἑαυτῶν καὶ ἡκιστα κατ' ἀλλήλων παρατάτεσθαι, ἕως ἐς ἕτερόν τι μείζον καὶ τελεώτερον τὸ ἐκατέρωθεν ἄρχον ξυμβαίη. ὁ μὲν οὖν Ζίχ οὕτω τὰ τῆς πρεσβείας διαπραξάμενος ἀπενόστησεν ἐς τὰ οἰκεῖα. τούτων δὲ τοῖς στρατηγοῖς ἀπηγγελ μένων ἔμενον αἱ δυνάμεις ἐπὶ χρόνον συχνὸν πάμπαν ἀπόλεμοι, καὶ τὸ πρότερον αὐτομάτως γιγνόμενον τότε δὴ ὑπὸ ξυνηθείαις ἐβεβαιούτο.

“Hüsrev, Kolkhis topraklarında (Lazica) Romalılara karşı (birliklerini) konuşlandırmasının mümkün olmadığını hesapladı. (Çünkü) denizin kontrolü onların ellerindeyken ve o bölgeden ihtiyaç duydukları her şeyi kolayca getirebiliyorlarken, o ise birliklerine son derece küçük miktarlarda yiyeceği bile hamallar ve yük hayvanları yardımıyla terk edilmiş yollardan göndermek zorunda kalıyordu. Sonuç olarak, bu şeyleri göz önünde bulundurarak savaşı bir kenara bırakmaya karar verdi, böylece uzun

bir süredir belirli bölgelerle sınırlı kalan barış böyle eksik ve etkisiz oluşuna bir son verebilirdi ve her yerde eşit şekilde güçlenirdi. Böylece Byzantium'a elçi olarak Zikh'i gönderdi, (Zikh) (Persler) arasında önde gelen kişilerden biriydi. Zikh Byzantium'a varıp imparator Iustinianus'un huzuruna çıktığında, mevcut durum hakkında çok fazla konuştu ve çok şey duydu. Sonunda bir anlaşmaya vardılar; bu anlaşma uyarınca Romalılar ve Persler, savaş geleneklerine savaş zamanı geçerli olan kanunlara göre, ister kent ister kale olsun Lazica ülkesinde hâlihazırda ellerinde bulunan her şeye sahip olmaya devam edeceklerdi. Her iki tarafın yetkilileri de daha önemli ve daha otoriter bir anlaşmaya varıncaya kadar birbirleriyle barış içinde kalacaklar ve birbirlerine karşı mümkün olduğunca az savaşıyorlardı. Bu şekilde elçiliğinin amacını yerine getirmiş olan Zikh, kendi ülkesine geri döndü. Bu meseleler komutanlara bildirilince, birlikler uzun bir süre tamamen barış halinde kaldılar. Ve daha evvelden kendiliğinden ortaya çıkmakta olan durum o zaman antlaşma ile pekiştirildi”.

T.8. 561-2 Yılı Savaşı'nın Sonuçları ve Dara Anlaşması

Men. frg. 6. 1. 134–54 (Blockley, 1985).

Menandrus Protector:

Ὅτι ἀνά τὴν ἕω τε καὶ Ἀρμενίαν τελεωτάτη τις εἶναι εἰρήνη ἐδόκει, κατὰ δὲ τὴν Λαζικὴν ἐκεχειρία ἦν Ῥωμαίοις τε καὶ Πέρσαις. ἐπεὶ οὖν ὥσπερ ἡμιτελῆ τὰ τῆς εἰρήνης ὑπῆρχεν, ἐδέδοκτο δὲ Ῥωμαίων τε καὶ Περσῶν τοῖς βασιλεῦσι πληρεστάτην ἡσυχίαν ἄγειν, τούτου ἕνεκα Ἰουστινιανὸς στέλλει Πέτρον, ὃς τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ταγμάτων ἡγεῖτο, διαλεχθησόμενον Χοσρόη περὶ τῶν καθόλου σπονδῶν. καὶ τοίνυν ἀφικομένου ἐν τοῖς ὀρίοις τοῦ Δάρας κατάδηλόν τε ποιήσαντος τῷ τῶν ἐφῶν βαρβάρων βασιλεῖ, ὡς πάρεστιν ἐπικηρυκευσόμενος ἀμφὶ τοῦ καταθέσθαι τὰ ὄπλα ἐκασταχόσε, ἐκπέμπεται αὐτόθι καὶ Περσῶν πρεσβευτῆς, ὃ δῆτα ὑπῆρχε μὲν ἀξίωμα τὸ Ζίχ, μέγιστόντι τοῦτο παρὰ τοῖς Πέρσαις γέρας, προσηγορία δὲ αὐτῷ Ἰεσδεγουσνάφ. οὗτος δὲ παρευναστήρ τοῦ κατ' αὐτὸν βασιλέως ὑπῆρχε. καὶ τοίνυν ἐν ταῦτῳ γενόμενοι οἱ πρέσβεις, καὶ τῶν κατ' αὐτῶν ἐπιχωρίων ἀρχόντων εἰς ἓν ξυναθροισθέντων, κατέστησαν ἐς ἐκκλησίαν. Πέτρος ὁ τῶν Ῥωμαίων πρεσβευτῆς ἀποχρώντως ἔχων τῆς τε ἄλλης παιδείας καὶ τῆς τῶν νόμων ἔλεξεν ὧδε· πάρεσμεν, ὃ ἄνδρες Πέρσαι, πρὸς τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως σταλέντες. ὁποῖος δὲ ὁ καθ' ἡμᾶς βασιλεὺς περιττὸν ἂν εἶη λέγειν, τῶν πραγμάτων τὸν ἄνδρα διηγουμένων ὑμῖν. πάρειμι μὲν οὖν ἐφ' ὃ τὰ τῆς ἡδὴ

γεγενημένης ἐς τελεω τάτην εἰρήνην μετασκευάσαι. ἀναδιδάξαι δὲ βούλομαι πρότερον πρὸς οἷαν ὑμῖν πολιτείαν καὶ ὅσιν αἱ σπονδαὶ βεβαιωθήσονται. ἀλλ' εἰ καὶ τις μεγαλορρήμων εἶναι δόξω τὸ συνοῖσον ἀμφοτέραις ταῖς πολιτείαις θηρώμενος, μὴ ἀχθεσθῆτε τῇ περιττολογίᾳ. οὐκ ἐς μακρὰν γὰρ ἐν δέοντι δόξει τὰ τοιαῦτα λελέχθαι, ἐπαινεθήσομαι τε πρὸς ὑμῶν, τῶν πραγμάτων ὑμᾶς ἀναδιδασκόντων τὴν ἐκ τῶν λόγων ὠφέλειαν. γενήσονται τοίνυν ὑμῖν αἱ ξυνηθῆκαι πρὸς Ῥωμαίους. ἀρκέσει δὲ Ῥωμαίους εἰπεῖν· δηλοῖ γὰρ ἡ προσηγορία τὰ λειπόμενα. χρεῶν οὖν ὑμᾶς ὡς πρὸς τοσαύτην πολιτείαν σπεισομένους καὶ οὐ περὶ βραχέων βουλευομένους τὰ κάλλιστα τε καὶ τὰ ξυνοίσοντα μᾶλλον ἐλέσθαι, καὶ ἀντὶ τῶν ἀδήλων τοῦ πολέμου τὸ προδηλότατον πᾶσιν ἀνθρώποις τὴν εἰρήνην ἀγαθὸν ἀσπάζεσθαι. καὶ μὴ τις ὑμᾶς ἀπατάτω λογισμὸς ὡς νενικήκατε Ῥωμαίους, ἐπηρμένοι τῷ τὴν Ἀντιόχειαν ἀλῶναι πρὸς ὑμῶν καὶ ἄττα Ῥωμαϊκὰ χωρία. τὸ γὰρ ὑπερβάλλον τῆς Ῥωμαϊκῆς εὐτυχίας ὁ θεὸς ἐκόλασεν ἐν τούτῳ, τῷ μὴ νομίζειν ἄνθρωπον ἀνθρώπου διαφέρειν πολὺ. καὶ εἰ μὲν τὸ φύσει δίκαιον ἐκράτει, οὔτε ῥητόρων οὔτε νόμων ἀκριβείας οὔτε μὴν ἐκκλησίας καὶ τῆς περὶ ταῦτα ποικιλίας τῶν λόγων ἔδει· αὐθαίρετα γὰρ τοῖς βιωφελέσι τῶν πραγμάτων προσετέθημεν. ἐπειδὴ δὲ πάντες ἄνθρωποι δίκαια καθεστάναι νομίζομεν προσδεῖ καὶ τῆς ἐκ τῶν λόγων τερθρείας ἡμῖν. τοιγαροῦν καὶ ἐς ἐκκλησίαν ξυνηληλύθαμεν, ὡς ἂν πείσοιμεν ἕκαστοι † τοὺς δεινότητι λόγων ἐπιεικεῖς εἶναι. ὅτι μὲν οὖν ἀγαθὸν εἰρήνην καὶ τούναντίον πονηρὸν ὁ πόλεμος οὐδεὶς ἀντερεῖ. εἰ γὰρ καὶ παρὰ τὴν κοινὴν τῶν ἀνθρώπων δόξαν βέβαιον ἡγησόμεθα τὸ νικᾶν, οἶμαι τὸν νενικηκότα κάκισταζῆν ἐξ ὧν δακρῦουσιν ἕτεροι. οὕτω δήπου καὶ τὸ κρατεῖν λυπηρόν, μήτι γε τὸ κρατεῖσθαι λυπηρότερον. διὸ τοίνυν ὁ καθ' ἡμᾶς βασιλεὺς ἀπέσταλκε σπεισομένους ἡμᾶς καὶ προτέρους ἰκετεύσοντας καταθέσθαι τὸν πόλεμον, οὐχ ὡς δεδιῶς μὲν τὰ πολέμια, φοβούμενος δὲ μὴ προφθάσοιτε διαλεγόμενοι πρότεροι περὶ τῆς εἰρήνης τῆς φιλάτης ἡμῖν. μὴ δῆτα οὖν, ὡς † πρὸς τῆς τῶν θορύβων ἀπαλλαγῆς, τὰς κατ' ἀλλήλων ἐπεκτείνωμεν δυσμενείας. πολιτείας γὰρ εὖ πολιτευομένης ἀλλότριον πέφυκέπως τὸ μὴ στοχάζεσθαι τῶν ξυμβησομένων ἐκ τοῦ πολέμου. διαγραφέτω τις ὑμῶν ἐν ταῖς ψυχικαῖς θεωρίαις ὥσπερ παρόντας τοὺς πεπτωκότας κατολοφυρομένους, ἀναλογιζέσθω καὶ τὰς καιρίας τῶν πληγῶν ἐπιδεικνύοντας ἀποικτιζομένους τε καὶ ἐπεγκαλοῦντας ὡς τῇ τῶν κρατούντων ἀβουλίᾳ διέφθαρται τὸ ὑπήκοον· εἶτα τοὺς περιόντας εἰσπράττοντας ἡμᾶς τοὺς ἀπολωλότας τυχὸν μὲν γονεῖς, τυχὸν δὲ παῖδας, ξυμβὰν δὲ τοὺς φιλάτους ἢ τὸν ὄντιναοῦν καὶ ἀπλῶς ἄνθρωπον. ἐνθυμηθῶμεν χηρωθείσας τὰς οἰκίας ἀνδρῶν καὶ τὴν νεωτάτην ἡλικίαν ὀρφανισθεῖσαν, καὶ πανταχοῦ μεριζόμενον τὸν θρῆνον ἐφ' ἑκάστῳ συγγενείας ὀνόματι. εἰ γὰρ καὶ δοίημεν τὸ πίπτειν ὑπὲρ πατρίδος εἶναι καλόν, πάσης ἀφροσύνης ἐστὶν ἀνάπλεων δύνασθαι μὲν ἄνευ κινδύνων χάριν ἐκτίνειν τῇ θρεψαμένη, τῷ δὲ δοκεῖν μειονεκτεῖσθαι τῶν ἀντιπάλων μὴ βούλεσθαι. οἶμαι δὲ καὶ τὴν Περσίδα γῆν καὶ τὴν Ῥώμην αὐτήν, εἶπερ

ἠδύναντο φωνὰς ἀφιέναι, ταῦτα δῆπουθεν ἡμᾶς ἀντιβολεῖν. μὴ οὖν αἰσχυρθῶμεν τοῦ πολέμου καταθέσθαι τὸ φορτίον· τὸ γὰρ ἐπικαίρως ἅπαντα πράσσειν μᾶλλον ἡμῖν προσοίσει τῆς ἀνδρείας τὴν εὐκλειαν. μηδὲ τις ἡμῖν ἐς προκάλυμμα τοῦ μὴ ἐθέλιν κατατιθέναι τὰ ὄπλα τοῦτο δὴ τὸ κάλλιστον τὴν εἰρήνην δυσεύρετον εἶναι τι χρῆμα καὶ δυσπόριστον εἶποι. οὐ γάρ, ὡς οἴονται πολλοί, τὰ κάκιστα μὲν προχειρότατα καὶ αὐθαίρετα προσίπταται τοῖς ἀνθρώποις, τὰ δὲ αὖ βέλτιστα τῶν πράξεων διαδιδράσκει τε καὶ διολισθαίνει καὶ δυσάλωτα πέφυκέως. πᾶν γὰρ ἀγαθὸν τε καὶ κακὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ τα λαντεύεται γνώμη, καὶ τῷ βουλομένῳ προσδέχεται τὴν ῥοπήν. ἀρκέσει δ' οὖν ἡμῖν ὁ πόλεμος πρότερον, ἢ περ ἡμεῖς αὐτῷ μὴ ἀρκέσωμεν. οὐ γὰρ ὅπερ ἄμεινον οἶεται τις τὸ συνοῖσον ἀκριβῶς ἐν τούτῳ γνωρίζεται. οὐ δεῖ τοιγαροῦν ὑμᾶς ἐπαιρομένους τοῖς φθάσασιν ἀπειροκαλίας ἑαυτοῖς περιτιθέναι γνωρίσματα. μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων, καὶ τὸ παθεῖν ὁμοίως ἐστὶν ἐν ἅπασιν, καὶ οὐ δεῖ νομίζειν τὸ ὁμοιογενὲς διαλλάττειν φύσει τινί. ἀσφαλέστατον δὲ πως ἐνέχυρον καὶ τὸ ξυνεστάναι τὸ ἀντιπολιτευόμενον. ἕως γὰρ ἄνθρωποι φανερώς ἔχουσι πρὸς τὸν ἀντίπαλον εὔ, παιδεύονται τὸ ἀνδρεῖον, καταλύοντος δὲ μὴ φαινομένου τοὺς ἀντερείδοντας, καὶ τὴν σφῶν αὐτῶν συγκαταλύουσι δύναμιν, καὶ ὑφ' ὧν οὐκ ἄξιοι νενικημένοι τυγχάνουσιν. ταῦτα καὶ θεὸν τὸν καθ' ἡμᾶς μαρτύρομαι καὶ τοὺς καθ' ὑμᾶς εἰ θεοὶ εἴτουν ἕτεροί τινες τυγχάνουσιν. εἶγε καὶ Πέρσαις οὕτω δοκεῖ. τοσαῦτα εἶπεν ὁ Πέτρος. Ὁ δὲ Ζίχ ἀκηκόως (δεινότατος γὰρ ἐσὶ καὶ οἶος βαρβάρῳ γλώττῃ καὶ βραχυλογία τὸ δέον εἰπεῖν) ὑπολαβὼν ἀντέλεξεν ὧδε· ὡς μὲν οὐκ εικότα καὶ δίκαια πρεσβεύετε, ὧ ἄνδρες Ῥωμαῖοι, τίς ἀπάνθρωπος καὶ θηριώδης οὕτω φήσαι. κοινῇ γὰρ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀγαθὸν εἰρήνην δοκεῖ. ἐγὼ δὲ κατεπλάγην ἂν ταῖς κομψολογίαις, εἰ μὴ Ῥωμαῖοι μὲν ὑμεῖς, ἡμεῖς δὲ Πέρσαις ἐτυγχάνομεν ὄντες. μὴ οὖν οἴεσθε περιόδῳ ῥημάτων λήσειν ἡμᾶς ὁποῖοί τινες καθεστῶτες ἦκετε τευξόμενοι τοῦ συνοῖσοντος. ἐπειδὴ δὲ προβάλλεσθε τὴν εἰρήνην ὥσπερ παραπέτασμα τῆς δειλίας καὶ ταύτῃ τὸ φανερώτατον τῆς ἀτιμίας ἐπισκιάζειν οἴεσθε, βραχέα διαλεχθεῖν· οὐ γὰρ σύνηθες ἀνδρὶ Πέρσῃ περιττολογία διεξίεναι τῶν πραγμάτων τὰ καίρια. Χοσρόης ὁ πάντων ἀνθρώπων. εἶπερ βούλεται, βασιλεὺς οὔτε τὴν Ἀντιοχείας ἄλωσιν ἐγκαλλώπισμά τι καὶ ἐγκώμιον ἑαυτῷ περιτίθῃσιν· εἰ γὰρ καὶ φοβερὸν ὑμῖν καὶ ἐργωδέστατον εἶναι δοκεῖ τὸ παρ' ἡμῶν πραχθέν, ὅμως ἡμεῖς πάρεργον ἠγούμεθα τὸν ὄντιναοῦν τῶν πολεμίων νικᾶν· πεπαιδευόμεθα γὰρ ἀκριβῶς τὸ κρατεῖν, καθ' ὅσον τὰ λοιπὰ τῶν ἀνθρώπων γένη κρατεῖσθαι μεμαθήκασιν ὑφ' ἡμῶν· οὔτε μὴν ἐτέρας Ῥωμαϊκῆς πόλεως καταστροφή πρὸς ὄγκον ἡμᾶς ἐξάγει ποτέ. τὸ γὰρ προχειρότατον ἡμῖν οὐ θαυμαστόν. καὶ ταῦτα μὲν ἀρκέσει πρὸς ἔλεγχον τῆς μάτην ἀπερριμμένης παρ' ὑμῶν ἀδολεσχίας. Ῥωμαῖοι δὲ τὸ σύνηθες πράττουσι περὶ σπονδῶν πρότεροι διαλεγόμενοι Πέρσαις. ἡσηθηῖναι πρὸς ἡμῶν νενικήκατε τῷ τάχει προτερῆ σαντες τὴν εἰρήνην αἰτεῖν, καὶ ταύτῃ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις ἀδοξίαν ἐπικαλύπτετε, τῷ

δῆθεν μὴ ἐφιέμενοι μάχης ἐπιεικεῖς εἶναι δοκεῖν. ὅπερ ἂν ἡμεῖς, εἴπερ ἐμελλήσατε, καὶ κρατοῦντες ἐπράξαμεν. ὅμως δεχόμεθα τοὺς λόγους, τὴν εἰρήνην περὶ πλείστου ποιούμεθα. φρόνημα γὰρ εὐγενὲς τῷ πρέποντι ζυμμεταρρυθμίζειν τὰ πράγματα. Οὕτω δὲ καὶ τοῦ Ζίχ εἰπόντος. οἱ ἀμφοτέρων ἐρμηνεῖς διασαφηνίσαντες ἐφ' ἑκάτερα μέρη τὰ ῥήματα διδάσκαλοι τῶν νοημάτων ἐγίνοντο, πλείστων καὶ ἐτέρων ἀπερριμμένων λόγων, νῦν μὲν αὐτοῦ τοῦ χρειώδους χάριν, νῦν δὲ καὶ κόμπου ἕνεκα καὶ τοῦ μὴ δοκεῖν ἦττον ἔχοντας τῆς εἰρήνης ἐφίεσθαι. Πέρσαι μὲν διηνεκεῖς ἠξίουσαν ἔσεσθαι τὰς σπονδάς, πρὸς δέ γε καὶ χρυσίον ῥητὸν ἐφ' ἑκάστῳ ἐνιαυτῷ ὑπὲρ τοῦ μὴ κεχρηῆσθαι τοῖς ὅπλοις κομίζεσθαι ἀπὸ Ῥωμαίων· καὶ τεσσαράκοντα μὲν ἐτῶν, τὸ γοῦν ἐλάχιστον τριάκοντα, προειληφότας † ἐκτὸς συντελεσθησομένῳ ἐν ἐνὶ συναθροισμῷ, οὕτω βούλεσθαι κατατιθέναι τὰ ὅπλα. Ῥωμαῖοι δὲ τούναντίον ὀλιγοχρονίους τὰς ζυνήκας εἶναι ἐβούλοντο, πρὸς τοῖς μήτε μὴν κατατιθέναι τι ὑπὲρ τῆς εἰρήνης. ἀμίλλης δὲ περὶ τούτου ἐπὶ μέγα κινηθείσης, καὶ λόγων προελθόντων ἠκιστα ὀλίγων, τέλος ἔδοξεν ὥστε ἐπὶ ν μὲν ἔτη ζυνεσθάναι τὴν εἰρήνην, Ῥωμαίοις δὲ ἀποδοθῆναι τὴν Λαζικήν· στερράς τε εἶναι καὶ ἐρρωμένας τὰς ζυνήκας καὶ κρατεῖν ἑκασταχόσε, τοῦτο μὲν κατὰ τὴν ἔω, τοῦτο δὲ καὶ ἐν Ἀρμενίᾳ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐν αὐτῇ δήπου τῇ Λαζικῇ, οὕτω μέντοι ὡς λ χιλιάδας ἐτησίας χρυσίου νομίσματος ἀποφέρεσθαι Πέρσας τῆς εἰρήνης ἕνεκα ἀπὸ Ῥωμαίων. ἐβεβαιώθη δὲ τοῦτο ὥστε Ῥωμαίους ἐν ὁμάδι δεκαετίας ποσότητα προπαρασχεῖν οὕτω· παραχρῆμα μὲν ἐνιαυτῶν ἐπτά, καὶ μετὰ τὴν τῶν ζ ἐτῶν παραδρομὴν οὐκ ἐς ἀναβολὴν κατατιθέναι τῶν λοιπῶν τριῶν ἐτῶν τὴν συντέλειαν· εἴθ' οὕτω καθ' ἕκαστον ἔτος πορίζεσθαι Πέρσας τὸ ὠρισμένον ἐνιαυσιαῖον. ἔδοξε δὲ καὶ περὶ τοῦ κατασκαφῆναι τὸν μοναστήριον οἶκον τὸν λεγόμενον Σεβανὸν καὶ ἰδρυμένον ἐν τοῖς μεθορίοις. καὶ ἀπολήγεσθαι Ῥωμαίους τὸν τόπον, Ῥωμαίων μὲν καθεστῶτα ἀπ' ἀρχῆς, Περσῶν δὲ παρασπονδησάντων καὶ ἐν κατοχῇ τούτου ἤδη γενομένων τείχει τε κατησφαλισμένων τὸ ἰλαστήριον. οἱ δὲ ἀλλὰ γὰρ οὔτε ἐς τέλος κατέσκαψαν οὔτε μὴν ἐνεχείρισαν Ῥωμαίοις. ταῦτά τοιούδ' ἐν ταῖς σπονδαῖς ἐμφέρεται. ἐστέρχθη δὲ ὥστε τὰς λεγομένας τῇ Λατίνων διαλέκτῳ σάκρας ἐξ ἀμφοῖν τοῖν βασιλέοις αὐτοῦ ἀποκομισθῆναι ἐπιβεβαιούσας ἅπαντα ὅσα πρὸς τῶν πρέσβων ἐμπεδωθέντα ἐτύγχανε. καὶ τοίνυν τὰ τοιάδε ἐστάλη αὐτόθι. ζυνέβησαν δὲ καὶ ἐς τοῦτο ὥστε κατὰ μίαν μοῖραν προελθεῖν τὴν καλουμένην σάκραν ἐκ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως ἐπιψηφιζομένην περὶ τῶν προδοθησομένων χρημάτων τῆς τριετίας μετὰ τὸν ἕβδομον ἐνιαυτόν, ὡς καταθήσουσι ταῦτα Ῥωμαῖοι Πέρσαις. ἐκυρώθη <δὲ> ὥστε καὶ ἐκ τοῦ βασιλέως Περσῶν ὁμολογίαν ἐν γράμμασι προελθεῖν ὡς, ἠνίκα πορίζαιτο Πέρσαι τῶν τριῶν ἐτῶν τὸ ὀφειλόμενον χρυσίον, βασιλεῖ Ῥωμαίων τὸ περὶ τοῦ τοιούδε βεβαιωτικὸν ἀναδοθήσεται γράμμα. ἡ μὲν τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος περὶ τῆς εἰρήνης ὁμολογία τὴν συνήθη φέρουσα προγραφὴν γνώριμος ἡμῖν ἐς τὰ μάλιστα τυγχάνει· ἡ δὲ τοῦ

Περσῶν βασιλέως γράμμασι μὲν ἐγράφη Περσικοῖς, τῇ δὲ Ἑλληνίδι φωνῇ κατὰ ταῦτα δῆπουθεν ἰσχύει τὰ ῥήματα· Θεῖος, ἀγαθός, εἰρηνοπάτριος, ἀρχαῖος Χοσρόης, βασιλεὺς βασιλέων, εὐτυχής, εὐσεβής, ἀγαθοποιός, ᾧτινι οἱ θεοὶ μεγάλην τύχην καὶ μεγάλην βασιλείαν δεδώκασι, γίγας γιγάντων, ὃς ἐκ θεῶν χαρακτηρίζεται, Ἰουστινιανῷ Καίσαρι, ἀδελφῷ ἡμετέρῳ. ἡ μὲν οὖν προγραφή οὕτω πη ἐδήλου, ἀτὰρ ἡ δύναμις τῶν λεχθέντων τοιάδε ὑπῆρχεν. εἶπομι δὲ αὐτὴν γε δῆπου τῶν λόγων τὴν συνθήκην· ἀναγκαῖον γὰρ ἔγωγε ᾤθηται χρῆσθαι οὐκ ἄλλως, ὡς ἂν μὴ ὑποτοπήσοι τις ἑτέρα φράσει παρατετράφθαι τι τῶν ἀληθῶν· εἶχε <δὲ> οὕτω· Χάριν ἀπονέμομεν τῇ ἀδελφότητι τοῦ Καίσαρος περὶ τῆς χρείας τῆς εἰρήνης τῆς μεταξὺ τούτων τῶν δύο πολιτειῶν. ἡμεῖς μὲν Ἰεσδεγουσνὰφ θείῳ κουβικουλαρίῳ ἐκελεύσαμεν καὶ ἐξουσίαν δεδώκαμεν, ἡ ἀδελφότης τοῦ Καίσαρος Πέτρῳ μαγίστρῳ τῶν Ῥωμαίων καὶ Εὐσεβίῳ ἐκέλευσε καὶ ἐπέτρεψε καὶ ἐξουσίαν δέδωκε λαλήσαι καὶ τρακταῖσαι. καὶ ὁ Ζιχ καὶ ὁ λεγόμενος παρὰ Ῥωμαίοις μάγιστρος καὶ Εὐσέβιος τὰ περὶ τῆς εἰρήνης κοινῶς ἐλάλησαν καὶ ἐτρακταῖσαν, καὶ ἐτύπωσαν τὴν εἰρήνην πεντήκοντα ἐνιαυτῶν, καὶ ἔγγραφα πάντες ἐσφράγισαν. ἡμεῖς οὖν, <καθ' > ἃ ὁ Ζιχ καὶ ὁ μάγιστρος τῶν Ῥωμαίων καὶ Εὐσέβιος ἐποίησαν, βεβαίως ἔχομεν τὴν εἰρήνην καὶ ἐμμένομεν αὐτοῖς. οὕτω μὲν ἐπὶ λέξεως εἶχεν. ὁμοιοτρόπως δὲ καὶ ἡ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως ἐτύγχανεν οὕσα ὁμολογία, ἄνευ τῆς προγραφῆς ἣς εἶχε τὸ βασιλείον γράμμα τὸ Περσικόν. καὶ ἐν τοιοῦσδε ὁ ζύλλογος διελύθησαν. ἐν δὲ δὴ ἑτέρα ζυνελεύσει μεγαλαυχούντος τοῦ Ζιχ καὶ ἐπὶ Χοσρόῃ βασιλεῖ κομπολογία χρωμένου φάσκοντός τε, ὡς ἀμαχώτατός τε ἐστὶ καὶ νίκας περιεβάλετο πολλὰς καὶ ὡς, ἐξ οὗ χρόνου τὴν κίδαριν ἀνεδήσατο, ἀμφὶ τὰ δέκα ἔθνη καταγωνισάμενος κατέστησεν ἐς φόρου ἀπαγωγὴν, καὶ ὅτι τὴν τῶν Ἐφθαλιτῶν κατεστρέψατο δύναμιν καὶ μὲν οὖν βασιλεῖς ἐχειρώσατο πλείστους, καὶ ὡς ἄγανταί τε αὐτὸν καὶ τεθήπασιν οἱ ἐκεῖνη βάρβαροι, καὶ ὡς κατὰ τὸ προσῆκον καὶ οὐκ ἀπεικὸς αὐτῷ ἡ ἐπωνυμία κεκόμψευται τὸ βασιλέα προσαγορεύεσθαι βασιλέων, ταῦτα καὶ τὰ τοιάδε τοῦ Ζιχ περὶ Χοσρόου μεγαληγορία χρησαμένου, ἐν διηγήματι ἐξῆλθεν ὁ Πέτρος τοιάνδε ἱστορίαν τινά, ὡς ἐγένετό τις ἐν τοῖς πάλαι τε καὶ ἀνωτάτω χρόνοις βασιλεὺς Αἰγύπτιος ὄνομα Σέσωστρις, καὶ οὖν γε συμπνεούσης αὐτῷ τῆς τύχης μέγала ἐφύσα καὶ ἔθνη μέγιστα καθεῖλεν, ὡς δουλαγωγῆσαι καὶ βασιλεῖς, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀρθῆναι ἀλαζονείας ὡς καὶ ὄχημα χρυσοκόλλητον ζυμπήξασθαι, καὶ ἀνθ' ὧν ἵππους δέον ἢ ἕτερα ἐλκυστήρια ζῶα τοὺς δοριαλώτους ἐκείνους βασιλεῖς ὑπαγαγεῖν τῷ ζυγῷ οὕτω τε διφρευόμενον διὰ τῶν λεωφόρων ἐπιφαίνεσθαι τοῖς ὑπηκόοις. τοῦτο ἐπεὶ ὀσημέραι ἐπετέλει, τῶν τις βασιλέων τὸ ὄχημα ἐλκόντων κατὰ τὸ ἄκρον ἐζευγμένους συνεχέστατά πως καὶ λεληθότως ἐς τοῦπίσω τὸ βλέμμα ἐπιστρέφων ἐθεᾶτο τὸν τροχὸν κυλινδούμενόν τε καὶ τῇ τῆς κινήσεως συνεχεία ἐν ἑαυτῷ περιελιπτόμενον. ἐποχούμενος δὴ οὖν ὁ Σέσωστρις, (ἐπέσκηψε γάρ) τί δῆτα, ἔφη, τοῦτο ποιεῖς, ᾧ οὗτος· ὁ δὲ ἀμοιβαδὸν ἔφη· ᾧ δέσποτα, ὀρῶ τὸν τροχὸν ὡς

θαμὰ περιδινούμενος οὐκ ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως μένει ὄδε, ἀλλὰ γὰρ ἄνω κάτω φερόμενος τὴν ἄρματοτροχίαν ἐργάζεται. τοῦτο ἀκηκοὼς ὁ Αἰγύπτιος καὶ μὲν οὖν τεκμηράμενος, ὡς ὑπαινίττεται τὸ ἀστάθμητόν τε καὶ παλίμβολον τῆς τύχης, καὶ ὡς τροχῶκυλιο μένῳ ἔοικε τὰ ἀνθρώπεια, ξυνῆκε μὴ ἄρα καὶ αὐτὸς χρόνῳ ποτὲ τοιοῦτῳ προσπταίσει δυστυχίματι, τοῦ λοιποῦ τε ἐπαύσατο κατὰ τὸν προλεχθέντα τρόπον ἄρματηλατεῖν· πρὸς τοῖς <τούς> δεδουλωμένους οἱ βασιλεῖς ἀφῆκε καὶ ταῖς σφῶν αὐτῶν ἡγεμονίαις ἐνεβίβασεν αὐθις. ἐνταῦθα Πέτρῳ ἐπαύσατο τῆς ἱστορίας ὁ λόγος ἐγκαλινώσαντι τὴν τοῦ Ζιχ περὶ Χοσρόου μεγαληγορίαν. εἶτα διελέγοντο αὐθις περὶ τῶν πρακτέων. ἅπαντα μὲν γάρ, ὡς ἐνῆν, τὰ ἀμφίβολα ἐν τάξει καὶ κόσμῳ καθειστήκει, τὰ δ' οὖν περὶ Σουανίαν ἔτι ἐν μετεώρῳ ὑπῆρχε, καὶ ὑπελέλειπτο σφίσι μόνῃ ἐπ' ἀμφιβόλῳ. τῷ τοι ἔλεξεν ὧδε Πέτρος· πλείστων ἐπαίνων ἄξιός ἐστιν ἀνὴρ, ὃς τέλεια βουλευόμενος τέλειον ἐπιθήσοι ταῖς πράξεσι τὸ πέρασ. εἰ γὰρ ἐλλείπει τι τῶν δεόντων, ἐλλιπὲς οἶμαι καὶ τῷ βουλευομένῳ τὸ φρόνημα. οὐκ εἰκῆ δὲ καὶ μάτην εἴρηται νῦν ἡμῖν ὁ λόγος· πρὸς σὲ δὲ φερόμενος, ὃ Ζίχ, Ῥωμαίοις τε καὶ Πέρσαις φανήσεται λυσιτελέστερος. εἶποιμι δὲ πως φανερώτερον. Σουανία Ῥωμαίοις ὑπῆρχε, καὶ Ῥωμαῖοι Σουάνοις ἐκέλευον. ἀμέλει Τζαθίου Σουάνων ἐξηγουμένου Δεΐτατός τις Ῥωμαῖος ἀνὴρ τῶν ἐκεῖσε Ῥωμαϊκῶν καταλόγων ἐτύγγανε προεστώς. ἀλλὰ καὶ ἕτεροί τινες Ῥωμαίων ἐν Σουάνοις ἐποιοῦντο τὰς διατριβάς. δυσμενεῖας δὲ τινος † μεταξὺ τοῦ Λαζῶν βασιλέως καὶ Μαρτίνου τοῦ Ῥωμαίου τηνικαῦτα ἐκεῖσε στρατηγοῦντος, τούτου ἕνεκα ὁ Κόλχος οὐκ ἀπέστειλε Σουάνοις τὸ σύνθημα σιτηρέσιον· ἔθος γὰρ πέμπεσθαι σῖτον ἐκ τοῦ Κόλχων βασιλέως. διὸ δυσανασχετοῦντες οἱ Σουάνοι τῷ τῶν νενομισμένων ὑστερηθῆναι κατάδηλον ἐποίησαντο Πέρσαις ὡς, εἰ γενήσονται αὐτοῦ, Σουανίαν ἐγχειρίσουσιν αὐτοῖς. ἐν τοσοῦτῳ Δεισάτῳ καὶ τοῖς ἐτέροις ἡγεμόσι τῶν Ῥωμαϊκῶν ταγμάτων ἔφασαν ὅτι· πολυπληθία Περσῶν ἀγγέλλεται χωροῦσα κατὰ Σουάνων, πρὸς ἣν ἀξιόμαχον οὐκ ἔχομεν δύναμιν. ἀλλὰ τὸ συνοῖσον βουλευσασθε ξὺν τοῖς ἐνταῦθα Ῥωμαίων καταλόγοις ὑποχωροῦντες τῇ Μηδικῇ στρατείᾳ. τοσοῦτῳ χρησάμενοι Σουάνοι δόλῳ καὶ δώροις ἀναπέεισαντες τοὺς τῶν καταλόγων ἐπιστάτας ἀπεβάλοντο παρὰ σφῶν τὴν Ῥωμαίων φυλακὴν, οἱ δὲ Πέρσαις ξὺν τάχει παραγενόμενοι Σουανίαν ἔλαβον. ληπτέον οὖν ἐντεῦθεν ὡς καὶ Ῥωμαίων ἀνέκαθεν ὑπῆρχεν καὶ Ῥωμαίοις ἀρμόζει τήμερον. εἰ γὰρ δικαιοτάτα Λαζικῆς κύριοι καθεστήκαμεν, καθὰ δήπουθεν ὑμεῖς ἐψηφίσασθε, Σουανίας τῆς ὑπὸ Λαζικὴν οὐκ ἀπὸ τρόπου δεσπόσομεν. ὁ δὲ Σουρήνας ἔφη· ἄχθεσθε μᾶλλον Ῥωμαῖοι, ὅτι ἔθνος αὐθαίρετα καὶ ἐκουσίως προσεπέλασεν ἡμῖν. ὁ Ζιχ ὑπολαβὼν ἔφη· αὐτόνομοι γεγονάσι Σουάνοι καὶ οὐπόποτε τῇ Κόλχων ὑπεκλίθησαν ἀρχῇ. αὐθις ὡς τὸν Ζιχ ἔλεξεν ὁ Πέτρος· εἴ γε μὴ βούλει, ὃ Ζίχ, ἐν τοῖς τῆς εἰρήνης συμβολαίοις ὀνομαστὶ Σουανίαν ἐγχαράξαι, σήμανον ὡς ἀποδίδωμι Λαζικὴν ξὺν τοῖς ὑποτεταγμένοις ἔθνεσιν αὐτῇ. ὁ Ζίχ· εἰ τοῦτο, ἔφη, ποιήσω, ἄδειά σοι δοθήσεται καὶ περὶ

Ἰβηρίας ἀμφισβητεῖν κατ' ἐξουσίαν τε εἵποις ἄν, ὡς καὶ αὐτὴ κατήκοος ἐγεγόνει Λαζῶν. ἔνδηλος, ἧ δὲ ὁ Πέτρος, γεγένησαι, ὦ Ζίχ, ὡς οὐ βούλει πᾶσαν ἡμῖν ἀποδοῦναι Λαζικήν, ἀλλὰ τινα μοῖραν αὐτῆς. πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἕτερα Ῥωμαῖοί τε καὶ Πέρσαι εἰπόντες τε καὶ ἀκηκούτες Σουανίας πέρι ὅμως οὐ ξυνέβησαν. δοκεῖ τοιγαροῦν αὐτοῖς περὶ τοῦ τοιοῦδε τὸν βασιλέα ἐπισκοπῆσαι Περσῶν. καὶ ὄρκω ἐπιστώσατο ὁ Ζίχ, ἧ νενόμισται Πέρσαις ὀμνύειν, ξυνεπιλαβέσθαι Πέτρῳ ὡς Χοσρόην ἀφικνουμένῳ ἕνεκα Σουανίας. εἶτα τοῦ Ζίχ τοὺς περὶ Ἄμβρου τοῦ Ἀλαμουνδάρου τοῦ τῶν Σαρακηνῶν ἡγουμένου κινήσαντος λόγους φάσκοντός τε, ὅτι γε δήπου καὶ αὐτὸν ὥσπερ καὶ τὸν πρὸ αὐτοῦ ἡγεμόνα τοῦ Σαρακηνικοῦ κομίζεσθαι χρεῶν τὰς ρ χρυσοῦ λίτρας, ἀντεῖπεν ὁ Πέτρος, ὥστε τὸν πρὸ Ἄμβρου ἡγεμόνα δωρεᾷ τι ἀγράφῳ καὶ ὅσῳ ἂν ἠβούλετο χρυσίῳ καὶ ὀπηνίκα ὁ καθ' ἡμᾶς ἐφιλοφρονεῖτο δεσπότης. τοιγαροῦν ἐστέλλετο τῇ ταχυτῆτι τῶν δημοσίων ἵππων ὀχούμενος ἀνὴρ ἀγγελιαφόρος ὡς τὸν Σαρακηνὸν ἀποκαταστήσων οἱ τὸ ὄπερ ἐτύγγανεν αὐτῷ πεμφθὲν πρὸς τοῦ Ῥωμαίου βασιλέως. οὕτω τε ἐς τοῦμπαλιν ἐκ τοῦ Σαρακηνοῦ ὡς βασιλέα τὸν ἡμεδαπὸν ἐπέμπετο δωροφορῶν πρεσβευτής, εἶτα ἀντιδώρῳ αὐθις ἐφιλοφρονεῖτο τὸν Σαρακηνὸν ὁ καθ' ἡμᾶς αὐτοκράτωρ. εἰ βούλεται οὖν καὶ Ἄμβρος κατὰ ταῦτα ποιεῖν, λήψεται, εἰ δοκεῖ καὶ τῷ καθ' ἡμᾶς βασιλεῖ· εἰ δέ γε οὐ βούλεται, κινεῖ τὴνἄλλως, πρὸς γε καὶ ἡλιθιώτατα φρονεῖ. ἀποίσειται γὰρ οὐδὲν ὅτιοῦν. τούτων διαμφισβητηθέντων καὶ ἐτέρων, ἐγράφησαν αἱ πεντηκοντούτιδες σπονδαὶ περσιστί καὶ ἑλληνιστί, μετεβλήθη τε τὸ Ἑλληνικὸν εἰς Περσίδα φωνὴν καὶ τὸ Περσικὸν εἰς Ἑλληνίδα. οἱ δὲ τὰς ξυνθήκας βεβαιοῦντες Ῥωμαίων μὲν Πέτρος ὁ τῶν περὶ βασιλέα καταλόγων ἡγεμὼν καὶ Εὐσέβιος καὶ ἕτεροι, Περσῶν δὲ ὁ Ζίχ ὁ Ἰεσδεγουσνάφ καὶ Σουρήνας καὶ ἕτεροι. τῶν οὖν ἐξ ἑκατέρου μέρους ὁμολογιῶν ἐν συλλαβαῖς ἀναληφθεῖσων, ἀντιπαρεβλήθησαν ἀλλήλαις τῷ ἰσοδυνάμῳ τῶν ἐνθυμημάτων τε καὶ ῥημάτων. ὅσα δὲ ἐσήμηνε τὰ τῆς εἰρήνης γραμματεῖα, λελέξεται.

“Doğu ve Ermenistan boyunca Romalılar ve Persler arasında çok sağlam bir barış var gibi görünüyordu. Lazica'da1 bir ateşkes yapıldı. Bu nedenle, zaten kısmi bir barış var olduğundan Romalılar ve Perslerin yöneticileri evrensel bir barış yapmaya karar verdiler. Bu amaçla Iustinianus, memurların başındaki Petrus'u kapsamlı bir antlaşma için Hüsrev ile görüşmek üzere gönderdi. Petrus Daras'a ulaştığında, Doğu barbarlarının kralına, düşmanlıkların karşılıklı olarak sona erdirilmesiyle ilgili olarak görüşmek için geldiğini söyledi. O yere Perslerin Yesdegusnaph adındaki elçisi gönderildi. Onun rütbesi Zikh idi. Zikh Persler arasında en yüksek onurdu. Yesdegusnaph kralının mabeyincisi olarak görev yapıyordu. Elçiler bir araya gelip civardaki yöneticiler de katıldığında, konferansı başlattılar. Özellikle hukuk alanında eğitim görmüş olan Roma elçisi Petrus, şu şekilde konuştu: “Ey Pers halkı, Roma

İmparatoru'nun emriyle buradayız. İmparatorumuzun ne tür bir adam olduğunu söylemek lüzumsuz olurdu. Başarıları onu tarif ediyor. Mevcut barışı kapsamlı bir hale getirmek için buradayım. İlk olarak size anlaşma yapacağınız devletin doğasını ve gücünü açıklamak isterim. Eğer her iki devletin de avantajları üzerinde çok uzun süre durursam, o zaman laf kalabalığı (uzun konuşmamın) sizi rahatsız etmesine izin vermeyin. Kısaca, anlatmak istediğim şeyleri söyleyeceğim ve siz de sözlerimin faydalarını kendi sonuçlarından öğrendiğinizde bana saygı duyacaksınız. İsim her şeyi anlatır. Bu kadar büyük bir milletle bir antlaşma yapmak üzere olduğunuz ve bu nedenle büyük bir kararla karşı karşıya olduğunuza göre, savaşın belirsizliklerini değil, en iyi ve en faydalı kursu seçmeli ve tüm insanlar için açıkça iyi bir şey olan barışı kucaklamalısınız. Antiokheia ve diğer Roma şehirlerini ele geçirdiğinizde çok gururlandığınız (mutlu olduğunuz) için Romalıları fethettiğiniz kanaatine kapılmayın. Bu, Tanrı'nın, insanlar birbirlerinden çok farklı olduklarını düşünmesinler diye Romalıların aşırı derecede iyi talihini cezalandırma şekliydi. Üstelik, doğal olarak adil olan şeyler daima galip gelseydi, otomatik olarak en faydalı yolu takip etmemiz gerektiğinden ötürü, ne retoriklere gerek olurdu ne kanunlarla yapılan dikkatli ayrımlara ne toplantılara ne de bu konularla ilgili karmaşık tartışmalara. Fakat hepimiz desteklediğimiz şeyin adil olduğunu düşündüğümüzden ötürü, karmaşık argümanlarla tartışmak da gereklidir. Bu nedenle, kongrede bir araya geldik. Böylece her birimiz, argümandaki yeteneği sayesinde, diğerlerini kendi pozisyonun makul olduğuna ikna etmeye çalışabilir. Genel mutabakat karşısında zaferi güvence altına alıyoruz; bana göre bu zafer, yenilenlerin dertleriyle uğruna harap ediliyor. Böylece zafer bile yenilgiden daha az olsa da keder getiriyor. Bunu göz önünde bulundurarak imparatorumuz bizi bir antlaşma yapmak ve savaşın sona ermesini istemek için inisiyatif kullanmamız için gönderdi. Bunu, barışın iyi bir şey olduğunu kimsenin inkâr etmeyeceğinden değil, aksine savaşın kötü bir şey olduğunu herkesin kabul edeceğinden yapıyor. Bu hengamedeki soluklanmadan keyif alıyoruz, bunun düşmanlıklara devam etmemize neden olmasına izin vermeyelim. Zira savaştan kaynaklanacak sonuçları dikkate almak bir devletin iyi yönetildiğine işarettir. Her birinizden yenilmiş ve acı çeken kimseleri aklınızda canlandırmanızı rica ediyorum. Onların ölümlü yaralarını açtıklarını, halkı yok eden şeyin yöneticilerinin çılgınlığı olduğundan şikâyet ettiklerini hayal edin. O zaman kurtarılanların, bizden ölümlerini talep ettiğini hayal edin – belki bir baba, oğul, değerli bir arkadaş veya yalnızca bir insan. İnsanlardan yoksun kalan evleri düşünelim; yeni doğmuş bir yetim veya öksüzü ve de tüm akrabalar (sülale) arasında yayılan kederi

düşünelim. Birinin ülkesi için ölmesinin asil bir şey olduğun düşünsek bile, bizi besleyen topraklara, herhangi bir tehlike olmaksızın şükran duyabilmek tamamen ve tamamen deliliktir, ancak bunu reddetmek için rakiplerimiz tarafından yalanlanmış gibi görünürüz. Sanırım bu Pers ve Roma toprakları konuşabilseydi, bize yalvaracaklardı. Bu nedenle, savaş yükünden kurtulmaktan dağıtmaktan utanmayalım. Her şeyi süratle halledersek, cesaretle yapacağımızdan daha iyi bir şöhret kazanırız. Hiç kimse düşmanlığı sona erdirme konusundaki isteksizliğini gizlemek için barışın en çok arzu edilen şey olsa da, bulunmasının ve sürdürülmesinin zor olduğunu söylemesin. Çünkü pek çoğunun düşündüğü gibi bu büyük kötülükler aslında insanlık üzerinde çok çabuk ve kendiliğinden ortaya çıkmaz; veya büyük faydalar bizi ne sekteye uğratır ne de elde etmesi zordur. Çünkü insan aklı her avantajı ve dezavantajı tartar ve dengeyi arzuladığı şeye göre ayarlar. Dolayısıyla savaş bize doymadan evvel biz savaşa doyalım. Savaşta hiç kimse, istenen sonuca götüreceği yolu açık bir şekilde tanımlayamaz. Bu nedenle, erken başarılarınızdan dolayı heyecanlanmamalı ve bu sağduyu eksikliğinizi yanınızda taşımamalısınız. Çünkü her insan bir ve aynı niteliktedir ve duyguları hep aynıdır. Kişi, bir ırkın diğerinden farklı özelliklere sahip olduğunu düşünmemelidir (bunun en kesin kanıtı, rakip devletler arkadaş olduğu zamandır). İnsan düşmanlarına açıkça hakim olurken, cesareti beslenir. Fakat rakiplerini açıkça yok edemediği zaman, kendi kaynaklarını boşa harcar ve sonuç olarak onları yenmemesi gerekenler tarafından ele geçirilir. Bunlara tanıklık etmek için, tanrımızı ve varsa Perslerin de inandığı başka tanrılara sesleniyorum.” Peter böyle konuştu. Bunu dinlediğinde, son derece zeki bir adam olan; kısa bir şekilde ve anadilinde konuşabilen Zikh, cevap olarak şunları söyledi: “Romalılar, kim sizin görevinizin uygun ve adil olmadığını söyleyecek kadar medeniyetsiz ve vahşi? Bütün insanlar barışı bir nimet olarak kabul ederler. Sen Romalı ve ben Pers olmasaydım güzel sözlerine kanmam gerekirdi. Bu karmaşık argümanlarınızın, buraya gelen ve kendi çıkarının peşinde olan sizlerin ne tür insanlar olduğunu sakladığını sanmayın. Mademki sen barışı, kendi korkaklığın için perde olarak kullandın ve bunun ardındaki onursuzluğunu gizlemeye çalıştın, o halde ben de kısaca konuşabilirim. Zira kelimeleri israf etmek bir Pers alışkanlığı değildir. Bütün insanların kralı olan Hüsrev (şayet o böyle istiyorsa öyle diyelim), kendi reklamı veya kendisinin yüceltilmesi için Antiokheia’yı elinde tutmuyor. Bizim elde ettiğimiz başarılar sizin için büyük zorluk ve korkuya neden oluyorsa, düşmanlarımızdan birinin yenilgisi bizim için bir yan meseledir. Zafer konusunda oldukça bilgiliyiz, çünkü diğer milletlere fethedilmenin ne demek olduğunu öğrettik. Bu nedenle, bir başka Roma

kentinin alınması bizi kibirli yapmaz. Bu bizim için sıradan bir şey ve bizde bir merak duygusuna neden olmuyor. Yine de, bu gerçekler boş laf kalabalığınızı çürütmek için yeterli olur. Çünkü Romalılar Perslere antlaşma yapmayı teklif eden ilk kişilerdir. Tarafımızdan yenilgiye uğratılmış olsanız da, hızlı bir şekilde barışı talep ederek zafer elde etmeye çalışıyorsunuz. Bu vesileyle, savaşta elde ettiğiniz bu utanç kaynağını gizliyorsunuz ve savaşıma istekli olmadığınız halde yerinde davranıyor görüntüsü çiziyorsunuz. Yine de beklemiş olsaydınız, kazanan taraf olan bizler de aynı şeyi yapardık. Yine de, barışa en yüksek değeri verdiğimiz için, tekliflerinize açığız. Zira asil bir ruh doğru olana göre hareket eder.” Zikh bu şekilde konuştuğunda, her iki tarafın tercümanı, diğerinin söylediklerini bildirip sözlerin anlamını açıkladılar. Her iki taraf da bazıları gerekli bazıları ise barışa eşit bir bağlılık sergilemek için olan çok sayıda konuşma yaptı. Persler zaman sınırı olmayan bir antlaşma ve silahlanmamalarına karşılık olarak Romalılardan her yıl sabit bir miktar altın istediler. Üstelik silahlarını bırakmanın bir koşulu olarak, ödenecek paranın kırk veya en azından otuz yıllık taksitini toptan almayı talep ettiler. Romalılar kendi adlarına anlaşmanın kısa olmasını istedi ve barış için hiçbir şey ödememeyi teklif etti. Bunun üzerinde pek çok söz sarf edilen uzun bir anlaşmazlık oldu. Nihayetinde barışın elli yıllık olması, Lazica'nın Romalılara devredilmesi; her iki tarafın da antlaşma şartlarına sadece Doğu ve Armenia'da değil, aynı zamanda Lazica'da da sıkı sıkıya bağlı kalması; bu koşullar altında Romalıların barış için Perslere yılda otuz bin altın nomisma ödemesi konusunda anlaşmaya varıldı. Romalıların on yıllık taksiti toptan ödemeleri konusunda da şu şekilde anlaşmaya varıldı: yedi yıllık taksit hemen ödenecek, kalan üç ise gecikme olmadan ödenecek. Bundan sonra, Persler her yıl ödemeyi alacaktır. Ondan sonra Perslere yıllık olarak ödeme yapılacak. Sınırdaki bulunan Sebanus adlı manastırın yıkılmasıyla ilgili olarak ise Romalıların yeri geri almaları konusunda anlaşmaya varıldı. Burası başlangıçta Romalıların elindeydi fakat Persler antlaşmayı bozduğunda burayı ele geçirdiler ve manastırı bir duvarla tahkim ettiler. Ancak sonunda burayı ne tahrip ettiler ne de Romalılara teslim ettiler, çünkü antlaşmada bundan bahsedilmemişti. Her iki yöneticinin, elçilerin üzerinde ortak karara vardığı her şeyi onaylayan bir mektup (Latince 'kutsal' olarak adlandırılır) yazıp göndermesine karar verildi. Buna ek olarak, Roma İmparatoru'ndan gelecek kutsal mektubun yedi yıllık periyottan sonra Romalıların Perslere ödemek zorunda oldukları üç yıllık taksiti de ödeyeceklerini yazılı bir taahhüt ile belirtmesi gerektiğine ve Pers kralının da bu üç yıllık ödemeyi aldıktan sonra bu yazılı taahhüdü Roma İmparatoruna geri vereceğine söz verdiğini belirtmesi

gerektiğine karar verildi. Roma İmparatoru tarafından olağan bir giriş kısmıyla yazılan onay mektubu bizim için bilinen bir şeydir. Pers kralının yazdığı mektup ise Pers dilindeydi ve bunun Yunanca çevirisi şöyledir: “Tanrıların büyük bir servet, büyük bir krallık bahsettiği, tanrı suretinde görünen, devlerin devi, kralların kralı, talihli, dindar, hayırsever, tanrısal, erdemli, barışın babası, kadim Hüsrev’den kardeşi Iustinianus Caesar’a.” Böylesi giriş kısmının ardından esas metnin anlamı ise şuydu (sıklıkla ihtiyaç duymadığım bir prosedür olmasına rağmen metni kelimesi kelimesine çeviriyorum, söyleniş biçimini değiştirirsem gerçeğin bir kısmını çarpıttığımdan şüpheleneceğim): “İki krallık arasında sağlanan barış dolayısıyla Caesar kardeşimize teşekkürlerimizi sunuyoruz. Görüşme ve müzakere etmek için emir ve yetkiyi kutsal mabeyinci Yesdegusnaph'a verdik; Caesar da aynı emir ve yetkiyi Romalıların efendisi Petrus’a ve Eusebius’a vermiştir. Zikh ve adı geçen Romalı efendi ve Eusebius birlikte görüşmüş ve barış üzerine müzakere gerçekleştirerek elli yıllık bir barışa karar vermişler ve hepsi belgeleri mühürlemişlerdir. Dolayısıyla biz de barışı kucaklıyor ve Zikh ve Romalı efendi ve Eusebius’un oluşturduğu maddelere bağlı kalıyoruz.” Kelimesi kelimesine böyle yazılmıştır. Roma İmparatoru’ndan gelen onay mektubu benzer anlamdaydı, ancak Pers kralının mektubundaki gibi bir giriş yoktu. Bu da bu meselelerdeki tartışmanın sonu oldu. Bir sonraki toplantıda Zikh, onun yenilmez olduğunu söyleyerek kral Hüsrev’i övmeye başladı; tacını başına taktığı zamandan beri yaklaşık on halkı fethedip vergiye bağladığını, Akhunların gücünü yok ettiğini; pek çok kralı yendiğini, barbarlarda bir şaşkınlığa neden olduğunu ve haklı olarak kralların kralı ilan edildiğini söyleyerek onu yere göğe sığdıramadı. Zikh, Hüsrev hakkında bunları söyledikten sonra Petrus konudan ayrılarak şu hikayeye başladı. Çok eski zamanlarda Sesostris adında bir Mısır kralı vardı. Talih ona güldü ve o büyük işler başardı; en güçlü halkları yok edip krallarını köleleştirdi. Öyle kibirli bir insan oldu ki altından yapılmış bir arabası vardı; atlar ve diğer yük hayvanlarının yerine arabanın boyunduruğuna esir kralları koşardı; sokaklarda bu şekilde gezerken kendisini tebaalarına gösterirdi. Bunu her gün yapıyordu. Bir gün arabayı çeken ve boyunduruğun sonunda bulunan krallardan birinin sürekli olarak gizlice arkasına baktığını ve dönen tekerleği izlediğini fark etti. İlerlerlerken Sesostris ona seslendi, “Sen, oradaki! Bunu neden yapıyorsun?” Kral şöyle cevap verdi: “Efendim, tekerleğin durmadan dönüşünü izliyorum, arabayı taşıırken asla aynı yerde durmuyor.” Bunu duyduğunda, Mısırlı, onun servetin değişken ve istikrarsız doğasına işaret ettiğini ve insanların işlerinin yuvarlanan bir tekerlek olduğunu ima ettiğini anladı ve böylece bir anda talihsizliğe düşebileceğini fark etti. Bunun ardından,

arabayı yukarıda bahsedilen şekilde sürmeyi bıraktı ve buna ek olarak köleleştirilmiş kralları serbest bıraktı ve onlara tahtlarını geri verdi. Böylece Petrus'un hikayesi sona erdi ve Zikh'in Hüsrev'i övmesini durdurdu. Daha sonra tekrar iş konularına döndüler. Onlar için tek çekişme noktası olarak kalmaya devam eden Suania üzerinde anlamadıkları halde, anlaşmazlık noktalarının tümü mümkün olduğunca çözüme kavuştu. Bunun sonunda Petrus şöyle konuştu: "En yüksek övgüye layık olan, mükemmellik için plan yapan ve çabalarına mükemmel bir son veren adamdır. Önemli bir şeyi yapmadan bırakırsa, benim görüşüme göre planı kusurludur. Şu anda gereksiz ve amaçsız konuşmuyorum. Bu sözlerim senin için, Zikh, fakat hem Romalılar hem de Persler için daha fazla faydalı olacak. Sözlerimi daha açık hale getireyim. Suania Romalılara tabi idi ve Suanlar emirlerini Romalılardan alırdı. Aslında, Tzath Suanların şefi olduğunda, Ditatus oradaki Roma birliklerinin komutanıydı ve Suanlar arasında yaşayan başka Romalılar da vardı. Lazica kralı ile o dönemde Lazica'da Romalıların generali olan Martin arasında huzursuzluk ortaya çıktığında, Kolkhisliler Suanlara her zamanki tahıl tedarikini göndermedi. Tahıl normalde Kolkhislilerin kralı tarafından gönderilirdi. Suanlar, bu nedenle, kendilerinin olanı alamamalarına sinirlenerek Perslere, şayet Suania'ya gelirlerse, topraklarını onlara teslim edeceklerini söylediler. Bu arada, Ditatus ve diğer Romalı komutanlara şöyle söylediler: "Büyük bir Pers ordusu Suanlar üzerine doğru ilerliyor ve bununla karşılaşmak için yeterli gücümüz yok. Yapacağınız en iyi hareket Med ordusundan önce Roma kuvvetleriyle buradan çekilmektir. Hediyelerle pekiştirdikleri bu hile ile Suanlar ordu komutanlarını ikna etti, Roma garnizonundan kurtuldu ve Persler hızla buraya ulaştı, Suania'yı ele geçirdi. Bundan hareketle, Suania'nın ilk olarak Romalılara ait olduğu ve bugün de onlara ait olarak kalması gerektiği konusunda mutabık kalınmalıdır. Şayet sizin de katıldığınız gibi bizler Lazica'nın sahibiysek, Lazica'nın tebaası olan Suania için de bu iddiamız geçerlidir." Buna Surenas cevap verdi: "Aksine, Romalılar, sizler insanların bizim tarafımıza kendi özgür iradeleriyle geçmiş olmalarına gücendiniz." Zikh ise şunu ekledi: "Suanlar otonomdur ve asla Kolkhislilerin tebaası olmamışlardır." Zikh böyle konuştuktan sonra, Petrus şunu önerdi: "Zikh, şayet Suania adının antlaşma metninde görünmesini istemiyorsan, o halde tebaası olan tüm halklarıyla beraber Lazica'yı bana teslim etmeye gönüllü olduğunu söyle." Bunun üzerine Zikh şöyle dedi: "Bunu yaptığım takdirde, Iberia meselesini gündeme getirmene izin vermiş olurum. Onun da Lazica'nın tebaası olduğunu ileri sürebilirsin." Petrus şöyle karşılık verdi: "Görünen o ki Lazica'nın tamamını değil, yalnızca bir kısmını bize vermeye isteklisin." Romalılar

ve Persler, Suania hakkında pek çok argüman ortaya attı ve pek çoğunu dinledi, ancak anlamaya varamadılar. Bu nedenle bu meseleyi Pers kralına göndermeye karar verdiler ve Zikh; Petrus Hüsrev ile Suania üzerine görüşmeye geldiğinde kendisini destekleyeceğine dair klasik Pers yeminini etti. Sonra Zikh, onun da bir önceki Saraken şefi gibi yüz kilo altın alması gerektiğini söyleyerek, konuyu Alamundarus'un oğlu Saraken şefi Ambrus'a getirdi. Petrus buna şöyle yanıt verdi: "Efendimiz, Ambrus'un selefini, kendisinin uygun gördüğü zamanda ve miktarda altın vererek onurlandırır. Böylece Roma İmparatoru'nun gönderdiği her şeyi Saraken'e teslim etmek üzere bir elçi gönderilirdi. Aynı şekilde Saraken de kendi adına, imparatorumuza hediyeler taşıyan bir elçi gönderirdi ve karşılığında imparatorumuz ona yine hediyeler sunardı. Dolayısıyla Ambrus da aynı şeyi yapmaya gönüllüyse, imparatorumuz da arzu ederse, o da hediyelerini alacaktır. Şayet buna pek istekli değilse, gereksiz yere problem yaratmış olur, zira hiçbir şey elde edemez." Bunlar ve diğer meseleler tüm ayrıntılarıyla tartışıldıktan sonra, elli yıllık antlaşma Pers ve Yunan dillerinde yazıldı. Yunanca kopya Persçeye, Persçe kopya Yunancaya tercüme edildi. Belge, Romalılar için Petrus, Eusebius ve diğerleri tarafından; Persler için ise Zikh Yesdegusnaph, Surenas ve diğerleri tarafından doğrulandı. Antlaşma metinleri her iki tarafın dilinde de yazıldıktan sonra, dillerin birbiriyle uyduğuna emin olmak için yan yana getirildi. Şimdi anlaşmada belirtilen hükümleri detaylandıracağım:

Persler antlaşmanın sürekli olmasını ve silahlanmamalarına karşılık olarak her yıl Romalılardan belirli bir miktar para almaları gerektiğini ileri sürdü. Üstelik, yalnızca belirli bir miktar toplu para veya en azından otuz yıllık taksitleri aldıktan sonra silah bırakacaklardı. Romalılar kendi adlarına, antlaşmanın kısa süreli olmasını ve buna ek olarak barış için hiçbir şey ödememeyi istedi. Bunun üzerine pek çok söz sarf edilen uzun bir anlaşmazlık oldu, ancak sonunda elli yıllık bir barış yapmaya karar verdiler; Lazica Romalılara devredilecekti, antlaşmanın şartları kesin ve net olacaktı, ve yalnızca Doğu ve Armenia'da değil, aynı zamanda bizzat Lazica'da da geçerli olacaktı; ancak Persler Romalılardan barış karşılığında yılın 30,000 altın nomismata alacaklardı. Ayrıca Romalılar on yıllık miktarı şu şekilde bir anda ödeyeceklerdi: yedi yıllık miktar peşin, yedi yıllık süreden sonra, üç yıllık miktar da gecikmeden ödenecekti. Bundan sonra ise Perslere yıllık ödeme yapılacaktı".

T.9. Nuşzad'ın (Anuşzad) İsyanı

Firdevsi, 782-785 (Yıldırım, 2016)

“Bu hikaye eski günlerde söylenenlerden derlenerek Nuşzad'ı anlatmaktadır. Kisra'nın oğlu Hüsrevler ağacının tahtı boşalttığını duyduğunda, sarayın kapısını açtı, o hükümdar çocuğu ve ülkenin her köşesinden ordular onun sarayında toplandı. Akıl bağlarını kıran kişiler de, Nuşirevan'ın zindanında bağlara vurulmuştu. Hemen zindanlardaki bağlara vurulmuşların zincirlerini çözdürüverdi; bütün şehir halkı ağlayıp sızlamaya başladılar. Şehirde bulunan bütün Hıristiyanlar; bütün baş piskoposları; papazları, başları göklere erişen kahraman kılıçlı süvarileri, herkesi huzurunda topladı. Annesi de hükümdardan kalan dolu hazinelerden kendisine bol bol istediğini verdi.

Bütün donanımlarıyla savaşmaya hazır, hepsi mızraklı otuz bin kişi artık huzurundaydı. Çevredeki bütün şehirleri aldı; artık her yerde onun ululuğundan söz ediliyordu. Ahvaz ve Şuşter'den vergi ve haraç aldı; hiç kimsenin, hiçbir yiğidin onun karşısında direnme gücü yoktu. Kendisi de o karanlık düşüncelerdeyken kendisine Kayzer'den geliyormuşçasına bir mektup yazdı: “Gond Şapur'un ulu kişisi sensin; ben Kayzer ile aynı görüştesin ve aynı dine inanıyorsun.”

Bütün şehir Nuşzad yüzünden günahkar oldu, bahtı dönmüş olanlar uykudan uyandı. Tam da o günlerde Kisra'nın oğlunun yaptıklarının haberleri Medain'e gelip ulaştı. Medain şehrinin valisi bütün bunları duyunca hiç zaman kaybetmeden hükümdara bir süvari birliği gönderdi. Bu konuyla ilgili kulağına gelen her şeyi de ona bir bir söyledi. –Tertemiz canına akıl yoldaş olsun!- Elçi akan suyun hızıyla Nuşirevan'ın huzuruna erişti.

Bütün duyduklarını kendisine tek tek anlattı ve mektubu da ona verdi. Nuşzad'ın söylemiş olduğu sözleri hükümdar ondan duydukça şaşkınlıklar içerisinde kaldı. Bütün bunlara çok üzüldü ve sonra da mektubu okudu. Hemen çok değerli, onurlu mübedini çağırdı ve onunla bu konuları uzun uzun konuştu. Onun sözleri yüreğinde iyice yer edinince katibin huzuruna gelmesini buyurdu. Suratı asık, derin derin ahlar çekerek bütün dertlerini, bütün yaralarını saydı döktü.

Mektubuna yaratıcıya övgülerle başladı: yeri göğü ve zamanı yaratan oydu çünkü. “Güneşi, ayı ve bütün gezegenleri böylesine tasarlayıp yaratan; gücü ışılatan, tacı ve tahtı parlatan oydu. Bir hiç olan çer çöpten tutun da filin geniş ve güçlü sırtına kadar, karıncanın ayak izinden, Nil ırmağına kadar, yerküreden göklere kadar her şey

Yezdan'ın emrinde'dir. Ne onun emrinin ucu bucağı görünür, ne de hükümdarlığının bir sonu vardır.

Bu üzücü mektuptan; bütün kötülük ve uğursuzlukların oğlumun yüzünden yaşandığını, o zindanlardan salıverilen Nuşzad'ın çevresinde toplanan suçluların işledikleri suçları da öğrendim. Doğrusu böyle günleri görme arzusunda olan varsa, onun bu dünyada fazla kalmaması yaraşır. Çünkü başlangıçtan, Kisra'dan tutan Nuşzad'a kadar herkes annesinden ölmek için doğar. Hiç kimse, sivrineğin ve karıncanın ayak izinden file ve kurda kadar ölümün pençesinden ve gagasından kurtulamaz!

Şu yerküre, şu toprak baştan sona bir saçıverse sırlarını, kucağında nice taçlı hükümdarlar, ellerinde nice süvarilerin kanları, eteklerinde nice bilgelerin, nice gömlek sineleri açık güzel yüzlüler çıkacak ortaya! İster başına taç giy hükümdar ol, isterse başına tolga giy kumandan ol, ölüm oku ve yeleği senin teninden de geçecektir. Sözün özü şu; bu yalancı dünyada kimse kalmayacak; oğlum da ölümünden sonra uzun süre sevinemeyecektir!

Nuşzad ile dost olanlar, gece gündüz sadece benim ölmemi düşünüyorlar! Eğer kendileri kötü yoldan, kötülüklerden kurtulmuş olursa, başkalarının ölümüne sevinmesi yaraşır. İkinci olarak da adaletli hükümdarların ölmesine ancak soysuzlar sevinirler. Eğer Nuşzad bizden yüz çevirdiyse, onun arkadaşı artık şeytandır. Artık onun macerası uzun sürmeyecek ve artık tükeneceğini gördüğü için başkaldırmaya kalkışıyor!

O bizim katımızdaki makamını böylesine yalan haberle harcamamalıydı; eğer böyle yapmasaydı, Kisra öldüğünde tahta yaraşan bir tek o olacaktı. Şimdiye kadar yaptıklarının tamamı, inancına ve kötü düşünceli canına yaraşır şeylerdi. Ancak oğlumuzun inancı temiz ve dürüst değilse bundan dolayı bizim gönlümüzde bir endişe, bir korku olamaz. Onun har vurup harman savurduğu onca mallarımız da gönlümüzde hiçbir şeye değmez!

Eğer henüz bahtım benim yaverim ise, bu durum zarar verecek bir güçte olamaz. Onun çevresine toplanıp onunla birlikte bozgunculuk yapanlar benim gözümde perişan ve alçak kişilerdir. Ancak Kayzer'den ona gelen mektuptur asıl bu ırmağın suyunu bulandırıp ortalığı karıştıran. Çünkü Kayzer onunla aynı inancı paylaşıyor ve aynı zamanda akrabası! Bir kişinin aklı olmayınca, atalarının dinlerine inanmaz ve saygı duymaz!

İyi oğul dediğin babasının dinine inanır ve asla babasına iyilikten başka amaçla el uzatmaz. O akılsız kişi adaletten de yüz çevirirse, ona sövmek için bile ağzını açmamak gerek! Çünkü o bizim soyumuzdan, kanımızdan ve tenimizden bir parça, o

yüzden ona sövgü, bize sövgüdür! Şimdi sen ordunu savaşa hazırla, ancak bir taraftan da yumuşak huylu ol, acele etme; işleri idare yoluna git; eğer iş, sözün bittiği yere varır ve savaşmaya gelirse asla aceleci davranma!

Onu sağ yakalaman, öldürmeden daha iyidir; ola ki işlediği suçlardan vazgeçmeyi aklından geçirir. Çünkü o özgür serviyi besliyen temiz ve duru suyu kirli ve değersiz toprağı yıkamada kullanmak yaraşıklı olmaz. Ancak o, kendi değerli tenini alçaltıp, o yüce serviyi de eğip бүkerse, başını naz yastığından çevirirse, sen o zaman ona karşı güzünü de kılıcını da kullanmaktan çekinme! Çünkü değerli biri alçalmayı arzularsa, onu yaramaz otlardan ayırma imkânı kalmaz!

Şimdi o sadece her şeyini kaybedip alçalmış bir değerli kişidir. Çünkü yeryüzü hükümdarıyla savaşmaya yeltenmiştir. Sen onu öldürmeden asla korkma ve çekinme! Çünkü o kendisi kanını dökmek ve ölmek istiyor! O Kayzer'in dinine koşup sığıyor ve bizim tacımızdan yüz çeviriyor hep!"

T.10. Agathias'ın Hüsrev'e Yönelik Felsefi Eleştirisi

Agath. II. 28 (Frendo, 2004)

Ἀλλὰ γὰρ βραχέα ἄττα περὶ Χοσρόου διεξεληθὼν αὐτίκα ἔγωγε ἀνὰ τὰ πρότερα καὶ δὴ ἐπανήξω. ὕμνοῦσι γὰρ αὐτὸν καὶ ἄγανται πέρα τῆς ἀξίας, μὴ ὅτι οἱ Πέρσαι, ἀλλὰ καὶ ἔνιοι τῶν Ῥωμαίων, ὡς λόγων ἐραστὴν καὶ φιλοσοφίας τῆς παρ' ἡμῖν ἐς ἄκρον ἐλθόντα, μεταβεβλημένων αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἐς τὴν Περσίδα φωνῆν τῶν Ἑλληνικῶν ξυγγραμμάτων. καὶ τοίνυν φασίν, ὅτι δὴ ὅλον τὸν Σταγειρίτην καταπιὼν εἶη μᾶλλον ἢ ὁ ῥήτωρ ὁ Παιανιεὺς τὸν Ὀλόρου τῶν τε Πλάτωνος τοῦ Ἀρίστωνος ἀναπέπλησται δογμάτων καὶ οὔτε ὁ Τίμαιος αὐτὸν ἀποδράσειεν ἄν, εἰ καὶ σφόδρα γραμμικῆ θεωρία πεποικίλται καὶ τὰς τῆς φύσεως ἀνιχνεύει κινήσεις, οὔτε ὁ Φαίδων οὔτε ὁ Γοργίας, οὐ μὲν οὖν οὐδὲ ἄλλος τις τῶν γλαφυρῶν τε καὶ ἀγκυλωτέρων διαλόγων, ὅποιος, οἴμαι, ὁ Παρμενίδης. ἐγὼ δὲ οὕτως αὐτὸν ἄριστα ἔχειν παιδείας, καὶ ταῦτα τῆς ἀκροτάτης, οὐκ ἄν ποτε οἰηθείην. πῶς μὲν γὰρ οἶόν τε ἦν τὸ ἀκραιφνὲς ἐκεῖνο τῶν παλαιῶν ὀνομάτων καὶ ἐλευθέριον καὶ πρὸς γε τῆ τῶν πραγμάτων φύσει πρόσφορόν τε καὶ ἐπικαιρότατον ἀγρία τινὶ γλώττῃ καὶ ἀμουσοτάτῃ ἀποσωθῆναι; πῶς δὲ ἂν ἀνήρ βασιλείῳ τύφῳ ἐκ παιδῶν καὶ κολακείᾳ πολλῇ γεγανωμένος διαίταν τε λαχὼν ἐς ὅτι βαρβαρικωτάτην καὶ πρὸς πολέμους ἀεὶ καὶ παρατάξεις ὀρῶσαν, πῶς δὴ οὖν ὧδε βιοῦς ἡμελλε μέγα τι καὶ λόγου ἄξιον ἐν τοῖσδε ἀπόνασθαι τοῖς διδάγμασι καὶ ἐνασκηθῆναι; εἰ μὲν οὖν ἐπαινοίη τις αὐτόν, ὅτι δὴ βασιλεύς γε ὢν καὶ Πέρσης ἐθνῶν τε τοσοῦτων καὶ πράξεων

μέλον αὐτῶ, ὁ δὲ ἐφίετο γοῦν ὁμῶς ἀμῆ γέ πη ἀπογεύεσθαι λόγων καὶ τῆ περι ταῦτα γάνυσθαι δόξῃ, ξυνεπαιnéσαιμι ἂν καὶ ἔγωγε τὸν ἄνδρα καὶ μείζονα θεῖην τῶν ἄλλων βαρβάρων. ὅσοι δὲ λίαν αὐτὸν σοφὸν ἀποκαλοῦσι καὶ μονονουχὶ τοὺς ὅποι ποτὲ πεφιλοσοφηκότας ὑπερβαλλόμενον, ὡς καὶ ἀπάσης τέχνης τε καὶ ἐπιστήμης τὰς ἀρχὰς καὶ αἰτίας διαγιγνώσκειν, ὁποῖον τὸν ἄγαν πεπαιδευμένον οἱ ἐκ τοῦ περιπάτου ὀρίζονται, οἱ δὴ οὖν ταῦτα οἰόμενοι ἐκείνη ἂν μάλιστα φωραθεῖεν οὐ τῶν ἀληθῶν ἐστοχασμένοι, μόνη δὲ τῆ τῶν πολλῶν ἐπόμενοι φήμη.

“Öncelikle Hüsrev I hakkında kısaca birkaç söz söyledikten sonra doğrudan önceki anlatıma geri döneceğim. Hüsrev sınırlarının çok ötesinde yalnızca Persler tarafından değil, bazı Romalılar tarafından da takdir edilmekte ve beğenilmektedir. Aslında edebiyatsever biri olarak tanınır ve bizim felsefemizin önemli noktaları kendisi tarafından değerlendirildikten sonra ilgili Hellençe çalışmalar birisi tarafından onun için Persçeye tercüme edilmiştir. Ayrıca rivayete göre Stageiralının tamamını Paianialı hatipten daha kapsamlı bir şekilde kavramış ve de Oloros oğlunun eserlerini özümsemiştir. Yine, aklının Ariston oğlu Platon’un öğretileriyle dolu olduğu; geometrik teoramlar ve bilimsel spekülasyonlarla dolu olan *Timaios*’un; *Phaedon*’un *Gorgias*’ın veya *Parmenides* gibi süslü veya daha girift diyalogların bile onun elinden kurtulamadığı söylenir.

Ben şahsen, onun böylesine olağanüstü şekilde eğitilmiş ve entelektüel açıdan mükemmel olduğuna asla inanmadım. Nesillerdir saygı gören bu yazıların saflığı ve asaleti nasıl olur da bütün doğruluğu ve üslubuyla kaba ve düpedüz medeniyetsiz bir dilde korunuyor olabilir? Dahası, çocukluğundan beri ihtişam ve dalkavukluk ile çevrelenmiş sarayın göz alıcı atmosferinde yetişmiş ve ardından esas noktanın savaş ve manevralar olduğu tamamen barbar bir yaşam tarzına geçmiş olan bir adam bu eğitim dalında nasıl gerçek bir yetki ve ustalık kazanacağını umabilir diye sorulabilir.

Eğer insanlar onun bir Pers olmasına ve hem imparatorluğun himayesi hem de bu kadar çok milleti yönetme sorumluluğunun altında olmasına rağmen yine de edebiyat konusunda az buçuk ilgi göstermesinden ve sanata meraklı bir insan olarak anılmasından ötürü onu öveceklerse o halde ben de bu çoğunluğa katılırım ve onu diğer barbarlardan üstün görme konusunda tereddüt etmem. Ancak üstün kültürün Peripatetik tanımı bağlamında onun her bilim dalında ustalaştığını iddia ederek ona olağanüstü bilgelik atfedenler ve onu gelmiş geçmiş tüm filozofların rakibi olarak adlandıranlar, bu şekilde iddialarının gerçekdışılığını göstermiş olurlar ve yaptıkları tek şeyin kalabalığın

hastalıklı düşüncelerini yansıtmak olduğunu herkese açık bir şekilde ortaya koymuş olurlar.

Agath. II. 29.

Ἄνῆρ γάρ τις Σύρος τὸ γένος, Οὐράνιος ὄνομα, κατὰ τὴν βασιλέως πόλιν ἤλατο, τέχνην μὲν ἐπαγγελλόμενος τὴν ἰατρικὴν μετιέναι, τῶν δὲ Ἀριστοτέλους δογμάτων οὐδὲν μὲν ἐς τὸ ἀκριβὲς ἐγίνωσκεν, ἐκομψεύετο δὲ ὡς πλεῖστα εἰδέναι, βρενθυόμενος τῷ δύσερις εἶναι παρὰ τοὺς ξυλλόγους. πολλάκις γὰρ ἰὼν πρὸ τῆς βασιλείου στοᾶς καὶ ἐν τοῖς τῶν βιβλίων ἡμενος πωλητηρίοις διεπληκτίζετο καὶ ἐμεγαληγόρει πρὸς τοὺς αὐτόθι ἀγειρομένους καὶ ταῦτα δὴ τὰ εἰθισμένα ῥημάτια τοῦ κρείττονος περὶ ἀνακυκλοῦντας, ὅποιον δὴ τι αὐτοῖς ἢ τε φύσις ἐστὶ καὶ ἡ οὐσία, καὶ τὸ παθητὸν καὶ τὸ ἀξύγχυτον καὶ ἄλλα τοιάδε. τούτων μὲν οὖν οἱ πλεῖστοι οὐδὲ ἐς γραμματιστοῦ, οἶμαι, φοιτήσαντες, οὐδὲ μὴν βίῳ ἀρίστῳ ἐκδεδητημένοι, ἔπειτα ῥάδιόν τι ἠγοῦνται καὶ προχειρότατον, ὑπερβάθμιον, τὸ λεγόμενον, πόδα τείνειν καὶ θεολογίας ἐφάπτεσθαι, πράγματος οὕτω μακαρίου τε καὶ ἀνεφίκτου καὶ μείζονος ἢ κατ' ἀνθρώπους καὶ μόνῳ τῷ ἀγνοεῖσθαι θαυμάζομένου. τοιγάρτοι τὰ πολλὰ περὶ δειλὴν ὄψιαν ἀπὸ κραιπάλης, ὡς τὸ εἰκός, καὶ ἀκολασίας ξυναλιζόμενοι, οὕτω δὴ ἐκ τοῦ παρεῖκοντος ἐκείνων τῶν ὑπερτέρων ἀπάρχονται λόγων καὶ ζητήσεως θεσπεσίας αἰεὶ τε περὶ ταῦτα στενολεσχοῦντες οὔτε πείθονται ὑπὸ σφῶν οὔτε ἄλλως μεταμανθάνουσι τὰ προεγνωσμένα, ὅποια ἄττα καὶ τύχοιεν ὄντα. ἔχονται δὲ διὰ παντὸς τῶν αὐτῶν οἱ αὐτοὶ καὶ τελευτῶντες τῆς φιλονεικίας χαλεπαίνουσι κατ' ἀλλήλων καὶ ἀναφανδὸν διαλοιδороῦνται, φωνὰς ἀσχήμονας ἀφιέντες, ὥσπερ ἐν κύβοις διαμαχόμενοι. οὕτω τε λύεται αὐτοῖς ὁ ἀγών, καὶ μόλις ἀπαλλάττονται, ὀνήσαντες μὲν οὐδ' ὅπως οἰοῦν ἢ ὀνηθέντες, ἔχθιστοι δὲ ἀντὶ φίλων γεγενημένοι. ἐν τούτοις δὲ τὰ πρῶτα λαχὼν ὁ Οὐράνιος, ὥσπερ ὁ παρ' Ὀμήρῳ Θερσίτης, ἐκολῶα καὶ μακρηγορῶν οὐκ ἀνίει. καίτοι οὐδὲν αὐτῷ περὶ θεοῦ βεβαίως ἐδόκει, οὐδὲ ἠπίστατο, ὅπως χρὴ ἐν τούτοις ἀντιφέρεσθαι τὰ εἰκότα· ὅμως νῦν μὲν τῇ πρώτῃ θέσει τῶν πεύσεων ἐναντιούμενος, νῦν δὲ πρὶν ἀποκρίνασθαι ἀντερωτῶν τὰς αἰτίας τῶν προβλημάτων, οὐ ξυνεχώρει ἐν κόσμῳ ἰέναι τὸν λόγον, ἀλλὰ διετάραττε τὸ σαφὲς καὶ τὴν εὕρεσιν ἀνεσόβει. ἠβούλετο μὲν γὰρ τὴν ἐφεκτικὴν καλουμένην ζηλοῦν ἐμπειρίαν κατὰ τε Πύρρωνα καὶ Σέξτον τὰς ἀποκρίσεις ποιεῖσθαι καὶ τέλος ἔχειν τὴν ἀταραξίαν τῷ μηδὲν ὀτιοῦν οἶεσθαι ληπτὸν καθεστάναι· πλὴν ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα ἀποχρώντως ἐμεμαθήκει ἢ ὅσον ἀπομάξασθαι σποράδην καὶ ἐλάχιστόν τι θηρᾶσαι καὶ τοὺς οὐδαμῶς παιδείας μετεληχότας ἐξαπατᾶν δύνασθαι καὶ παράγειν. ὦν δὲ ἄρα ἐν λόγοις ἀμαθῆς, ἀλλὰ ἀμαθέστερός γε ὑπῆρχε τὸν βίον. ἐς γὰρ τὰ δώματα τῶν εὐδαιμόνων ἰὼν καὶ σιτούμενος ἀφειδῶς τὰ ποικιλώτερα τῶν ἐδωδύμων θαμὰ τε

ὀμιλῶν τῆ Ἱερικλείῳ καὶ λόγοις χρώμενος ὑπὸ μέθης αἰσχροῖς τε ἄγαν καὶ ἀκολάστοις, γέλωτα ὠφλίσκανε πλεῖστον, ὡς καὶ παίεσθαι τυχὸν ἐπὶ κόρρης καὶ τοῖς ἐκπώμασιν ὥσπερ τινὶ ἐωλοκρασίᾳ τὸ πρόσωπον καταρραίνεσθαι καὶ εἶναι κοινὸν ἄθυρμα τῶν δαιτυμόνων, οὐ μείων ἢ οἱ γελωτοποιοὶ καὶ μιμολόγοι. ἀλλὰ γὰρ τοιόσδε ὢν ὁ Οὐράνιος ἤκέν ποτε παρὰ τοὺς Πέρσας ὑπὸ Ἀρεοβίνδου τοῦ πρεσβευτοῦ ἀπηγγέμενος. ἄτε δὲ ἀπατεῶν καὶ κόθορνος καὶ οἶος τὴν οὐκ οὕσαν ἑαυτῷ περιποιεῖν εὐκοσμίαν, αὐτίκα ὁ γε στολὴν μὲν ἡμίσιχτο σεμνοτάτην, ὁποίαν παρ' ἡμῖν οἱ τῶν λόγων καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι ἀμφιέννυνται, οὕτω δὲ σοβαρῶ δῆθεν καὶ ἐμβριθεῖ τῷ προσώπῳ ἐσεφοῖτα ὡς τὸν Χοσρόην. ὁ δὲ τῷ παραδόξῳ θεάματι καταπεπληγμένος καὶ ἱερὸν τι εἶναι εἰκάζων τὸ χρῆμα καὶ φιλόσοφον αὐτὸν ὡς ἀληθῶς ὑποτοπήσας (οὕτω γὰρ αὐτοῦ καὶ ὠνομάζετο), ἄσμενός τε εἶδε καὶ φιλοφρόνως ἐδεξιοῦτο. καὶ εἶτα ζυγκαλεσάμενος τοὺς μάγους ἐς λόγους αὐτῷ καθίστατο γενέσεώς τε καὶ φύσεως περὶ καὶ εἰ τότε τὸ πᾶν ἀτελεύτητον ἔσται, καὶ πότερον μίαν τὴν ἀπάντων ἀρχὴν νομιστέον.

“Constantinopolis’te aylak aylak dolaşan Uranius adında bir Syrialı vardı. Mesleği tıp doktorluğuuydu ve aslında Aristoteles’in öğretilerini hiçbir zaman tam anlamıyla benimsememiş olmasına rağmen kendi ansiklopedik bilgisi hakkında sürekli böbürlenirdi; aşırı derecedeki kendini beğenmişliğini yanında birileri varken oldukça tartışmacı olduğu gerçeğine dayandırır. Genellikle Basileios Stoa’sının önünde bulunurdu ve okuma kulübelerindeki yerini alırdı ve orada toplanan kimselerde abartılı tartışmalara girerdi, bunlar genelde tanrı hakkında, onun doğasını, varlığını vb. tanımlamak için eski klişelerle konuşup duran kişiler olurdu. Bunların çoğu, şöyle söyleyeyim, hiçbir eğitim almamış, hatta düzgün bir hayat sürmeyen kişilerdi ve “meleklerin ayak basmaya çekindikleri yere koşan aptallar”a benziyorlardı, çünkü teolojinin son derece kolay anlaşılabilir bir konu olduğunu sanıyorlardı, hâlbuki teoloji yüce ve erişilmez bir konudur, insanın kavrayışını aşar, büsbütün akıl erilmez oluşu ile de korku salar ve hayranlık uyandırır.

Bu şekilde genellikle akşama doğru, muhtemelen alkollü bir âlemden hemen sonra böyle en coşkulu ve manevi konular üzerine tartışmaya girerlerdi. Bu tür tartışmalar sürekli olarak ikna etmeyle veya aydınlanmayla sonuçlanmayan sonuçsuz, yetersiz kılı kırk yarmalara dönüşürdü. Sonunda tansiyon yükselip de tıpkı bir zar oyunu üzerinde bağrıışıp kavga eden insanlar gibi ağızlarını bozuncaya kadar her bir kişi kendi düşüncesinde inatla ısrar ederdi. Sonunda katılımcıların güçlülükle birbirinden ayrılmasıyla tartışma ertelenirdi, ve bütün bu eylem sonuçsuz kalır, yalnızca dostları birbirine düşman etmeye yarardı. Bu kez ise grubun starı Uranius’tu. Tıpkı Homeros’taki Thersites gibi o da aşırı gürültülü ve müthiş geveze bir insandı. Yine de

tanrı hakkında kesin bir fikre sahip değildi ve bu konuda nasıl tartışılacağı hakkında da hiçbir fikri yoktu. Bir, sorunun dayandığı önermeye saldırırdı; bir, soruyu cevaplamak için ilk önce o sorunun nedenini öğrenmek için ısrar ederdi. Bu şekilde tartışmanın olağan şekilde gelişerek ilerlemesine izin vermezdi, herhangi bir mantıklı argümanın ortaya çıkmasını engeller ve konuyu karmaşıklaştırırdı. Şüpheli empirisizm olarak bilinen şeyin tarzını sarsardı, beyanını Pyrrhus ve Sextus tarzında modeller, bu şekilde zihinsel aktivitenin sürdürülebilme ihtimalini inkâr ederek zihinsel kaygılardan kaçıp kurtulmayı amaçlardı. Ancak bu fikirlerinde bir ustalaşamamıştı, yalnızca cahil insanları kandırmak ve yönlendirmek için kendisine yetecek birkaç bilgi kırıntısını zar zor toplamıştı. Ancak kendisinin kültürel standartlarına dair dikkat edilecek bir şeyler kaldıysa tavırlarına, hareketlerine dair daha fazla şey kalmıştır. Sık sık zenginlerin evine dadanarak kalburüstü yiyeceklerle midelerini tıka basa doldururdu, şarap sürahisini elinden bırakmaz, sürekli müstehcen şeyler konuşurdu. O kadar çok gülünç duruma düşerdi ki bazı zamanlar ağzı burnu dağıtılırdı, hatta insanların kadehlerindeki içkileri onun suratına fırlatması onun için alışılmış bir durumdu. Aslında Uranius yemek masalarının maskarasıydı, tıpkı bir soytarı veya kiralık bir şovmen gibi.

Aslında tam olarak bu anlattığım gibi bir insan olmasına rağmen Uranius, elçi Areobindus'u kendisini Persia'ya götürmesi için ikna etmeyi başarabilmişti. Bukalemun gibi bir adaptasyon yeteneğine sahip bir insan olduğu için nezaket havasına uyum sağlamada da neredeyse hiç sıkıntı çekmedi. Profesörler ve edebiyat uzmanı kişilerin giydiği cinsten etkileyici bir kaftan giyip suratına da vakur ve akli başında bir ifade yerleştirerek kendisini Chosroes'e tanıttı. Bu yeni tip karşısında şaşkına dönen Chosroes ondan oldukça etkilendi ve onun bir filozof olduğunu düşündü (Uranius bu şekilde çağırılmıştı). Ona en içten kabullerini sunduktan sonra, onunla fiziksel dünyanın kökeni, evrenin bir sonu olup olmadığı ve her şey için bir ilk ilke belirlenip belirlenemeyeceği gibi konularda tartışmak üzere mağları çağırdı.”

Agath. II. 30.

Τότε δὴ οὖν ὁ Οὐράνιος καίριον μὲν οὐδὲν ὅτιοῦν ἔλεγεν οὐδέ γε τὴν ἀρχὴν διενοεῖτο· μόνω δὲ τῷ θρασύς τε εἶναι καὶ στωμυλώτατος, καθάπου φησὶν ὁ ἐν Γοργία Σωκράτης, "οὐκ εἰδῶς ἐν οὐκ εἰδόσιν" ἐνίκα. οὕτω τε εἶλε τὸν βασιλέα ὁ βώμαξ ἐκεῖνος καὶ ἔμπληκτος, ὡς χρημάτων τέ οἱ δωρήσασθαι πλῆθος καὶ κοινῆς μεταδοῦναι τραπέζης καὶ ἀπάρξασθαι φιλοτησίας, οὕπω τοῦτο ἐπ' ἄλλω τῷ γεγενημένον, ἐπόμυσθαι τε πολλάκις ἢ μὴν οὐπόποτε

τοιόνδε ἄνδρα ἐωρακένας. καίτοι πρότερον ἀρίστους ὡς ἀληθῶς ἐτεθέατο φιλοσόφους, ἐνθένδε ὡς αὐτὸν ἀφικομένους, οὐ πολλῶ γὰρ ἔμπροσθεν Δαμάσκιος ὁ Σύρος καὶ Σιμπλίκιος ὁ Κίλιξ Εὐλάμιός τε ὁ Φρυξ καὶ Πρισκιανὸς ὁ Λυδὸς Ἑρμείας τε καὶ Διογένης οἱ ἐκ Φοινίκης καὶ Ἰσίδωρος ὁ Γαζαῖος, οὗτοι δὴ οὖν ἅπαντες τὸ ἄκρον ἄωτον, κατὰ τὴν ποίησιν, τῶν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ φιλοσοφησάντων, ἐπειδὴ αὐτοὺς ἢ παρὰ Ῥωμαίοις κρατοῦσα ἐπὶ τῷ κρείττονι δόξᾳ οὐκ ἤρεσκεν ᾧοντό τε τὴν Περσικὴν πολιτείαν πολλῶ εἶναι ἀμείνονα, τούτοις δὴ τοῖς ὑπὸ τῶν πολλῶν περιανομένοις ἀναπεπεισμένοι, ὡς εἶη παρ' ἐκείνοις δικαιοτάτον μὲν τὸ ἄρχον καὶ ὅποιον εἶναι ὁ Πλάτωνος βούλεται λόγος, φιλοσοφίας τε καὶ βασιλείας ἐς ταυτὸ ξυνελθούσης, σῶφρον δὲ ἐς τὰ μάλιστα καὶ κόσμιον τὸ κατήκοον, καὶ οὔτε φῶρες χρημάτων οὔτε ἄρπαγες ἀναφύονται, ἀτὰρ οὐδὲ τὴν ἄλλην μετιόντες ἀδικίαν, ἀλλ' εἰ καὶ τι τῶν τιμίῳ κτημάτων ἐν ὅτῳ δὴ οὖν χώρῳ ἐρημοτάτῳ καταλειφθεῖη, ἀφαιρεῖται ὅστις οὐδεὶς τῶν ἐντυγχανόντων, μένει δὲ οὕτω, εἰ καὶ ἀφύλακτον ἦ, σωζόμενον τῷ λελοιπότι, ἔστ' ἂν ἐπανήκοι· τούτοις δὴ οὖν ὡς ἀληθῆσιν ἀρθέντες καὶ πρὸς γε ἀπειρημένον αὐτοῖς ἐκ τῶν νόμων ἀδεῶς ἐνταῦθα ἐμπολιτεύεσθαι, ὡς τῷ καθεστῶτι οὐχ ἐπομένους, οἱ δὲ αὐτίκα ἀπιόντες ᾧχοντο ἐς ἀλλοδαπὰ καὶ ἄμικτα ἦθη, ὡς ἐκεῖσε τὸ λοιπὸν βιωσόμενοι. πρῶτα μὲν οὖν τοὺς ἐν τέλει ἀλαζόνας μάλα εὐρόντες καὶ πέρα τοῦ δέοντος ἐξωγκωμένους ἐβδελύττοντό γε αὐτοὺς καὶ ἐκάκιζον· ἔπειτα δὲ ἐώρων, ὡς τοιχωρύχοι τε πολλοὶ καὶ λωποδύται οἱ μὲν ἠλίσκοντο, οἱ δὲ καὶ διελάνθανον, ἅπαν τε εἶδος ἀδικίας ἡμαρτάνετο. καὶ γὰρ οἱ δυνατοὶ τοὺς ἐλάττονας λυμαίνονται ὡμότητι τε πολλῇ χρῶνται κατ' ἀλλήλων καὶ ἀπανθρωπία. καὶ τὸ δὴ πάντων παραλογώτερον· ἐξὸν γὰρ ἐκάστῳ μυρίας ὅσας ἄγεσθαι γαμετὰς καὶ τοίνυν ἀγομένοις, ἀλλὰ μοιχεῖαί γε ὅμως τολμῶνται. τούτων δὴ οὖν ἀπάντων ἕκατι οἱ φιλόσοφοι ἐδυσφόρουν καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἠτιῶντο τῆς μεταστάσεως.

“Uranius’un bu tartışmaya katkı sunacak tek bir fikri bile yoktu ancak bu noktada yoksun olduğu şeyi hızlı konuşması ve özgüveni ile telafi ediyordu ve de tıpkı *Gorgias*’ta Sokrates’in dediği gibi bu bir çeşit “cahiller arasında cehaletin zaferi” idi. Aslında bu soytarı kralı öylesine avcunun içine almıştı ki kral ona büyük miktarda bir para verdi, ona kendisiyle aynı masada yemek yedirdi, ve ona iki kulplu kupayı uzatarak emsali görülmemiş bir onur bahşetti. Kral her defasında onun bir eşini daha görmediğine dair yeminler ediyordu, ancak aslında bir süre önce başka bölgelerden çok sayıda seçkin filozofu sarayına kabul etmişti.

Kısa süre önce Syriyalı Damascius, Cilicalı Simplicius, Phrygialı Eulamius, Lydialı Priscianus, Phoenicialı Hermes ve Diogenes, ve de Gazalı Isidorus, yani bizim dönemimizin filozoflarının “all-star”ı Pers devletinin daha üstün olduğu sonucuna varmışlardı, çünkü Roma imparatorluğunun resmi dini onların hoşuna gitmiyordu.

Böylece halk arasında dolaşan hikayelere kulak verdiler, bu hikayelere göre Persia “Platon’un filozof kralı”nın ülkesiydi, burada adalet güce üstün gelirdi. Görünüşe göre yönetilenler de tam olarak iyi ahlak örneğiydi ve hırsızlık, eşkıyalık veya buna benzer herhangi bir suça rastlanmıyordu. Ne kadar uzakta olursa olsun ortalık yere bırakılan herhangi bir şey kesinlikle çalınmıyordu, onu orada unutan kişi geri dönüp alana kadar da başında birinin ona göz kulak olmasına gerek olmadan öylece olduğu yerde durabiliyordu.

Dolayısıyla gerçek kabul ettikleri bu haberlere sevinerek ve de zaten yerleşik dine uyum sağlamadıkları gerekçesiyle yasalar tarafından kamusal yaşamdan ihraç edilmiş olmaları dolayısıyla, derhal buradan ayrıldılar ve gelenekleri tamamen kendilerinininkinden farklı olan yabancı bir ülkeye giderek burayı kendi evleri yapmaya karar verdiler. Ancak ilk olarak fark ettiler ki otoritede olan kişiler zorba ve aşırı kibirliler dolayısıyla onlardan iğrenmek ve onları aşağılık görmekten başka yapacak bir şeyleri yok. Sonra ise anladılar ki ortada çok sayıda hırsız ve gaspçı var ve bunlardan bazıları tutuklanıyor, bazıları ise kaçmayı başarabiliyor, bu şekilde her çeşit suç işleniyor. Güçlü olanlar aslında zayıflara saldırganca kötü davranıyor ve birbirleriyle ilişkilerinde büyük ölçüde bir zulüm ve insanlık dışı muamele sergiliyorlardı. Ancak bunlar arasında en sıra dışı olan şey ise çok sayıda eş sahibi olunabilmesine rağmen yine de insanların hala zina yapmasıydı. İşte filozoflar tüm bunlardan iğrendiler ve terk ettikleri için hep kendilerini suçladılar.”

Agath. II. 31.

Ἐπεὶ δὲ καὶ τῶ βασιλεῖ διαλεχθέντες ἐπεύσθησαν τῆς ἐλπίδος, ἄνδρα εὐρόντες φιλοσοφεῖν μὲν φρουαττόμενον, οὐδὲν δὲ ὅ τι καὶ ἐπαίοντα τῶν αἰπυτέρων, ὅτι τε αὐτοῖς οὐδὲ τῆς δόξης ἐκοινώνει, ἕτερα δὲ ἄττα ἐνόμιζεν, ὅποια ἤδη μοι εἴρηται, τὴν τε τῶν μίξεων κακοδαιμονίαν οὐκ ἐνεγκόντες, ὡς τάχιστα ἐπανήεσαν. καίτοι ἔστεργέ τε αὐτοὺς ἐκεῖνος καὶ μένειν ἠξίου, οἱ δὲ ἄμεινον εἶναι σφίσιν ἠγοῦντο ἐπιβάντες μόνον τῶν Ῥωμαϊκῶν ὀρίων αὐτίκα, οὕτω παρασχόν, καὶ τεθνάναι ἢ μένοντες παρὰ Πέρσαις τῶν μεγίστων γερῶν μεταλαγχάνειν. οὕτω τε ἅπαντες οἴκαδε ἀπενόστησαν, χαίρειν εἰπόντες τῇ τοῦ βαρβάρου φιλοξενίᾳ. ἀπόναντο δὲ ὅμως τῆς ἐκδημίας, οὐκ ἐν βραχεῖ τι καὶ ἡμελημένῳ, ἀλλ’ ὅθεν αὐτοῖς ὁ ἐφεξῆς βίος ἐς τὸ θυμῆρές τε καὶ ἠδιστον ἀπετελεύτησεν. ἐπειδὴ γὰρ κατ’ ἐκεῖνο τοῦ χρόνου Ῥωμαῖοί τε καὶ Πέρσαι σπονδὰς ἔθεντο καὶ ξυνθήκας, μέρος ὑπῆρχε τῶν κατ’ αὐτὰς ἀναγεγραμμένων τὸ δεῖν ἐκεῖνους τοὺς ἄνδρας ἐς τὰ σφέτερα ἠθῆ κατιόντας βιοτεύειν ἀδεῶς τὸ λοιπὸν ἐφ’ ἑαυτοῖς, οὐδὲν ὅτιοῦν πέρα τῶν δοκούντων φρονεῖν ἢ μεταβάλλειν τὴν πατρώαν δόξαν

ἀναγκαζομένους. οὐ γὰρ ἀνήκεν ὁ Χοσρόης μὴ οὐχὶ καὶ ἐπὶ τῷδε συστήναι καὶ κρατεῖν τὴν ἐκχειρίαν. λέγεται δὲ αὐτοῖς κατὰ τὴν ἀποπορείαν θαυμάσιόν τι ἡλικὸν καὶ μνήμης ἄξιον ξυνενεχθῆναι. καταλύσαντες γὰρ ἐν ἀγρῷ τινι Περσικῷ ἐθεάσαντο σῶμα νεκρὸν ἀνθρώπου νεοθανοῦς οὕτω πως ἄταφον ἐρριμμένον. οἱ δὲ τὴν παρανομίαν τοῦ βαρβαρικοῦ νόμου κατελεήσαντες καὶ οὐχ ὅσιον εἶναι ἡγούμενοι περιῦδειν τὸ μέρος ἀδικουμένην τὴν φύσιν, περιέστειλάν τε τὸ σῶμα ὡς οἶόν τε ἦν διὰ τῶν θεραπόντων καὶ τῆ γῆ καταχώσαντες ἔθαψαν. ὡς δὲ ἐκάθευδον ἅπαντες ἐκείνης τῆς νυκτός, ἔδοξε τις αὐτῶν, οὐκ οἶδα δὲ ὅστις (οὐ γὰρ ἔχω τοῦνομα φράσαι), ἔδοξε γοῦν ὅμως ὄραν κατ' ὄναρ ἄνδρα πρεσβύτην, γνώριμον μὲν οὐδαμῶς, οὐδ' ὅσον εἰκάσαι, ἄλλως δὲ σεμνὸν καὶ αἰδοῖον καὶ φιλοσοφίαν ἀσκοῦντι ἐμπερῆ τῷ τε σχήματι τῆς στολῆς καὶ τοῦ πάγωνος τῷ λίαν ἐκκρεμεῖ καὶ ἀφειμένῳ, ἐμβοᾶν τε αὐτῷ καθάπερ παραινοῦντα καὶ ἐγκελευόμενον τόδε τὸ ἔπος·

Μὴ θάψης τὸν ἄθαπτον, ἔα κυσὶ κύρμα γενέσθαι.

Γῆ πάντων μήτηρ μητροφθόρον οὐ δέχετ' ἄνδρα.

ἀφυπνισθεῖς δὲ ἀθρόον ὑπὸ τοῦ δέους ἀπήγγελλε τοῖς ἄλλοις τὸν ὄνειρον. οἱ δὲ τὸ μὲν παραντικά διηπόρουν ἐς ὃ τι ἄρα καὶ ἀποβαίη, ἐπεὶ δὲ ἐς τὸ περιορθρον ἀναστάντες ἐβάδιζον ἀνὰ τὰ πρόσω, παρέρποντες ἐκεῖνο τὸ χωρίον, οὕτω τῆς τῶν τόπων θέσεως ἀναγκαζούσης, οὗ δὴ αὐτοῖς τὰ ἐπὶ τῆ ταφῆ ἐσχεδίαστο, εὐρίσκουσι τὸν νεκρὸν γυμνὸν αὐθις ὑπερθεκείμενον, ὡς δὴ τῆς γῆς αὐτὸν τρόπῳ τινὶ αὐτομάτῳ ἐς τοῦμφανὲς ἀναβαλούσης καὶ διαφυλάττειν ἀβρῶτα μὴ ἀνασχομένης. καταπλαγέντες δὲ τῷ παραλόγῳ τῆς θεᾶς εἶχοντο τῆς πορείας, μηδὲν ὀτιοῦν τὸ λοιπὸν ἐπ' αὐτῷ δράσαντες τῶν σφίσι νενομισμένων. ἀνελογίζοντο γὰρ τὸν ὄνειρον καὶ ὠμολόγουν ἐντεῦθεν, ὅτι δὴ οἱ Πέρσαι ποινὴν ἔχουσι καὶ τιμωρίαν τῆς ἐπὶ ταῖς μητράσιν ἀκολασίας τὸ ἄταφοι μένειν καὶ ὑπὸ τῶν κυνῶν ἐνδίκως διασπαράττεσθαι.

“Kralla konuşma fırsatı ise daha büyük bir hayal kırıklığı oldu. Felsefe öğrencisi olması onun böbürlendiği bir şeydi ancak konunun zorlu yönlerini hiçbir şekilde kavrayamıyordu. Daha önceden anlattığım dini pratikleri benimsemiş olduğundan din konusunda da hiçbir ortak zemine varılamıyordu. Sonunda İran toplumunu karakterize eden şiddetli karışıklık filozofların tahammül edemeyeceği bir hal aldı. Tüm bu faktörler birleşti ve olabilecek en hızlı şekilde onları evlerine kaçırmaya yetti. Dolayısıyla kralın onlara karşı duyduğu yakınlığa ve onları orada kalmaları için davet etmiş olmalarına rağmen filozoflar, ucunda ölüm olsa bile Roma topraklarına kadar yürümenin İran’da imtiyazlı bir hayata tercih edilebilir olduğunu düşündüler. Dolayısıyla bunun barbar konukseverliğini son görüşleri olduğunu düşünerek evlerine döndüler.

Bununla birlikte bu yurt dışında kalışlarından bir fayda da elde ettiler ki ne gözle görülebilir ne de göz ardı edilebilir bir şeydi: bu durum onlara hayatlarının geri kalanı için bir gönül rahatlığı ve kanaat etme yetisini sağlamıştı. Aslında, o dönemde Romalılar ve Persler arasında imzalanan anlaşmaya, filozofların evlerine geri dönmelerine izin verilmesi ve geleneksel dini inançlarını değiştirmeye veya bağlı bulunmadıkları görüşleri kabul etmeye mecbur tutulmaksızın hayatlarını barış içinde sürdürebilmeleri yönünde bir ifade de eklendi. Chosroes bu noktanın dâhil edilmesinde ısrar etti ve bunun yerine getirilmesi koşuluyla ateşkesin uygulanmasını sağladı.

Hikaye filozofların dönüş yolculuklarında olağanüstü etkileyici ve unutulmaz bir deneyim yaşamalarıyla devam eder. İran'da bir tarlanın içinde dinlenmek için durdukları sırada, kısa süre önce ölmüş olan bir adamın cesedini fark ettiler, bu adam herhangi bir gömme girişimi olmaksızın kabaca aşağıya fırlatılmıştı. Bu barbar geleneğinin rezilliği karşısında acıma duygusuyla dolarak ve doğaya aykırı bu suç karşısında pasif izleyiciler olarak kalmanın günah olduğunu düşünerek hizmetkârlarına cesedi mümkün olan en iyi şekilde gömülmeye hazırlattılar, üzerini toprakla kapatıp gömdüler. O gece hepsi uykudayken içlerinden biri (kendisinin adını bilmediğim için daha kesin konuşamıyorum) rüyasında yaşlı bir adam gördü. Bu adamın yüzü hiç tanıdık değildi ve kim olduğu konusunda en ufak bir fikri bile yoktu ancak adamda saygın ve ağırbaşlı bir hava vardı. Kıyafetleri ve uzun, dalgalı sakalıyla tıpkı bir filozofu andırıyordu. Görünürde bir teşvik ve tavsiye yoluyla, yaşlı adam yüksek sesle aşağıdaki dizeleri okudu:

Gömmeyin şu anda gördüğünüz adamı,

Gömdüğünüz adam bulduğunuz kişi değildir.

Toprak ana kabul etmeyecek

Annesinin ırzına geçen bu adamı

Ta ki o köpekler tarafından yok edilinceye dek.

Adam [filozof] birden bire dehşet içinde uyandı ve rüyasını diğerlerine de anlattı. Onlar ise bundan ne anlam çıkaracaklarını bilemediler. Ancak sabaha karşı uyanıp yola çıktıklarında, bu durum yüzünden adamın gömüldüğü yerden geçmeye kendilerini mecbur hissettiler ve bir kez daha ölü adamı üzeri açık şekilde buldular. Sanki toprak kendi anlaşması gereği adamı dışarı fırlatmıştı ve onu yok olmaktan kurtarmayı reddediyor gibiydi. Bu olağanüstü manzara karşısında şaşkına dönen filozoflar yolculuklarına devam ettiler ve bu olaydan sonra bir daha ölümlere karşı kendi geleneksel ayinlerini uygulamayı bıraktılar. Aslında rüyayı dikkatli bir şekilde yorumlamak

filozofların hepsini aynı sonuca yönlendirmişti; Persler, anneleri üzerinde şehvetli arzular besleyen kişilerin hak ettikleri ceza olarak cesetlerini gömmeyip köpekler tarafından parçalara ayrılmak üzere bırakıyorlardı.”

Agath. II. 32. 1-5.

Τούτων δὲ τῶν ἀνδρῶν ἐς πεῖραν ἐλθὼν ὁ Χοσρόης ὅμως τὸν Οὐράνιον πλεον ἀγάμενος ἦν καὶ ἐπόθει. αἴτιον δὲ τούτου, ὅπερ, οἶμαι, φύσει τῷ γένει πρόσσεσι τῷ ἀνθρωπιῷ. πεφύκαμεν γὰρ ἅπαντες τὰ μὲν καθ’ αὐτοὺς καὶ παραπλήσια φίλα ἠγεῖσθαι καὶ κάλλιστα, ἀλεινείν δὲ καὶ ἐκτρέπεσθαι τὸ ὑπερβάλλον. τοιγάρτοι καὶ ἐνταῦθά οἱ ἐπανελθόντι γράμματά τε κεχαρισμένα ἔστελλε καὶ διδασκάλῳ ἐχρήτο. ὁ δὲ οὐκέτι ἐφαίνετο ἀνεκτός, βρενθυόμενος τῇ τοῦ βασιλέως φιλίᾳ, ὡς καὶ ἀποκναίειν ἅπαντας ἔν τε τοῖς ξυμποσίοις καὶ ἀνὰ τοὺς συλλόγους, μηδὲν τι ἕτερον ἄδειν ἐθέλων ἢ ὅπως αὐτὸν ἐγέραιεν ὁ Χοσρόης καὶ ὅποια ἄττα διελεγέσθην. καὶ πολλῶ σκαιότερος ἐπανῆκεν ἡμῖν ὁ γενναῖος ἢ πάλαι ὑπῆρχεν, ὥσπερ τοῦδε ἔνεκα μόνου τοσαύτην ὁδὸν ἀναμετρήσας. ὅμως, καίτοι φαυλότατός γε ὢν καὶ καταγέλαστος, ἀλλὰ τῷ πολλάκις ὑμνεῖν τὸν βάρβαρον καὶ δι’ ἐπαίνου ποιεῖσθαι αὐτὸς δὴ που κατὰ τὸ μᾶλλον ἔπεισε τοὺς πολλούς, ὡς εἶη σφόδρα πεπαιδευμένος. οἱ γὰρ ἀταλαιπώρως ἅπαντα προσιέμενοι καὶ ἀμφὶ ταῦτα δὴ τὰ ξένα καὶ παραλογώτερα τῶν ἀκουσμάτων διακεχηνότες ῥαδίως ὑπήγοντο ἐπικομπάζοντί τε αὐτῷ καὶ σεμνολογουμένῳ, μήτε ὅστις ὁ ἐπαινῶν μήτε ὄντινα ἐπαινοῖη καὶ ἐφ’ ὅτῳ, διασκοποῦντες. ἐς μὲν γὰρ στρατευ- 83 μάτων παρασκευὴν καὶ ὄπλων εὐκοσμίαν καὶ τὸ διὰ παντὸς ἐν τοῖς πολέμοις διαπονεῖσθαι δικαίως ἂν τις θαυμάσειε τὸν Χοσρόην, ὡς οὔτε ὄκνω εἷξαντα πώποτε οὔτε τῇ τοῦ γήρωσ ἀσθενείᾳ· λόγων δὲ πέρι καὶ φιλοσοφίας τοιοῦτον αὐτὸν ἠγητέον, ὅποιον εἶναι εἰκὸς ἄνδρα ξυνόμιλόν τε καὶ ἀκροατὴν Οὐρανίου ἐκείνου ἀποδεδειγμένον.

“Ancak bu adamlarla kişisel tecrübe edinmiş olmasına rağmen Hüsrev, Uranius’a karşı daha büyük bir saygı ve yakınlık duyuyordu. Böylesi bir tutumun nedeni ise, bana göre, insan doğasında yaratılıştan gelen bir şeydir. Bizimle eşit ya da bizden daha aşağıda her ne olursa olsun, buna karşı doğal olarak yüksek ve sevecen bir tutuma sahip olma eğilimindeyiz, bizden ötede olan şeylerden ise çekinir, kaçarız. Uranius evine döndüğünde Hüsrev ona bir öğrencinin hocasına duyduğu saygıyı gösteren son derece hoş mektuplar gönderdi. Bundan sonra ise [Uranius] çekilmez hale geldi. Kralla arkadaşlığı hakkında övünüp dururdu ve ne zaman bir arkadaş çevresine veya bir şölene katılsa sürekli olarak konuyu Hüsrev’in kendisine bahsettiği onurlara ve beraber yaptıkları tartışmalara getirirdi. Doğrusu adam evine önceden olduğundan daha büyük

bir ahmak olarak döndü, adeta bunca yolu görünüşe göre yalnızca bu sonuç için kat etmiş gibiydi. Yine de, üçkâğıtçı ve ahmak biri olmasına rağmen barbar kralın övgülerini terennüm etmesi sayesinde onun bir eğitim adamı olduğu yönünde halkı ikna etmeyi başardı. Aslında, aşırı avanak olup ilginç ve olağanüstü hikâyelere karşı zaafı olan kişiler, ona durmadan kimin kimi neden övdüğünü sordukları için onun bu övünç dolu ve gösterişli beyanlarına kolayca aldanıyorlardı.

Muazzam komutanlığı ve savaş halinde asla kırılmayan, asla korkuya kapılmayan ve asla hastalık ve yaşlılığa boyun eğmeyen inatçı ruhundan dolayı Hüsrev'e gerçekten hayran kalınabilir. Fakat edebiyat ve felsefeye gelince onu, adı çıkmış Uranius'un dostu ve öğrencisi olan birinden daha yüksek bir dereceye yerleştirmemek gerekir.”

T.11. Hüsrev Anuşirvan'ın Filozoflarla Sohbeti

Mesudi, 238-9 (Batur, 2014)

“Rivayete göre bir defasında Anuşirvan görüşlerini almak amacıyla filozoflarıyla sohbet ediyordu. Meclisinde derecelerine göre yerini alan filozoflara hitaben “Bana özel, halkıma genel faydası dokunacak hikmet nedir?” diye sordu. Hazır bulunanlardan her biri kendi görüşünü anlatıyor, Anuşirvan ise başını önüne eğmiş onları dinliyordu. Sıra Bozormihr'e b. El-Bahtekan'a gelmişti. “Ey padişah! Dedi. Ben size bunu on iki kelimede toplayacağım.” “Buyur!” dedi Anuşirvan. “Birincisi, şehvet, istek, korku, öfke ve keyfi arzuda Allah'tan korkmaktır. Bunlardan her birini insanlar için değil, Allah için yap. İkincisi, doğru sözlülük, vaat edilen şeye, şartlara, anlaşmalara ve verilen sözlere bağlılık (vefa)dır. Üçüncüsü, karşılaşılan problemlerle ilgili olarak alimlerin görüşlerini almaktır. Dördüncüsü, alimlere, halkın ileri gelenlerine, sınır muhafaza birliklerine, kumandanlara, katiplere ve yetkili kişilere derecelerine göre ikramda bulunmaktır. Beşincisi, kadılar atamak, vergi memurlarını adil bir şekilde denetlemek, kötü çalışanları da kötülüklerine uygun şekilde cezalandırmaktır. Altıncısı, hapse atılanları belli günlerde huzura kabul edip suçlu olanları tespit etmek ve masum olanları serbest bırakmaktır. Yedincisi, insanların yollarını, sokaklarını, Pazar fiyatlarını ve ticari muamelelerini düzenlemektir. Sekizincisi, tebaayı suç işlememe konusunda güzelce te'dib ve ceza miktarlarını tespit etmektir. Dokuzuncusu, her türlü savaş silah ve aletlerini hazır bulundurmaktır. Onuncusu, aileyi, çocukları ve yakınları gözetmek ve onların çıkarlarını kontrol altında tutmaktır. On birincisi, gözler korkuyla sınırlara çevrildiğinde, gelecek bir hücumu vukuundan önce önlemektir. On ikincisi ise, vezirleri

(bakanları) ve memurları kontrol edip vazifesini yapmaktan aciz olanları değiştirmektedir.”

Anuşirvan, bu sözlerin altın suyuyla yazılmasını emretti ve şöyle dedi: “Bunlar, her türlü saltanat siyasetini deruhte eden sözlerdir.”

T.12. Bilge Bir Kişinin Hüsrev Anuşirvan’a Soruları ve Hüsrev Anuşirvan’ın Cevapları Firdevsi, 911-918 (Yıldırım, 2016)

“Güngörmüş bir ergin bilge vardı; Pehlevi dilini bilen; tecrübeli, güçlü ve işini bilen biriydi. O Pehlevi kitabından şunları okuyup anlatıyor: Mubed Nuşirevan’a şöyle sordu: “Evrenin yaratıcısından kulu gizliden gizliye ne ister? O da bunun arzusuna cevap verir, kutlu bir cevap. Ancak başka biri ellerini göklere kaldırıp evrenin yaratıcısından hep ister durur. İsteklerine bir türlü erişemez; suratı asık, iki gözü iki çeşme ağlar durur?”

Zaferler hükümdarı mubede şöyle cevap verdi: “Yezdan’dan isteyeceklerini ölçüsüyle iste! İsteğin ölçüsünü aşarsa, işte o aşırı isteklerin seni üzer, yüreğini kan sğlstr.” Şöyle sordu: “Kimin iyiliğe yaraşır; kim ululuk adına yaraşır?” Şöyle cevap verdi: “Emek vermeden, sıkıntı çekmeden hazinesini dolduran, insanlara hiç vermeyen, tahta oturmaya yaraşmaz. Böyle birinin bahtı her geçen gün daha da kararır. Kişi varlığı ve onu dağıtmasıyla ulu kişiler arasına girer; hazinen varsa, hazinende saklama dağıt.”

“Aklın temeli nedir? Aklın yaprağıyla meyvesiyle mutluluğa erişen kimdir?” Nuşirevan şöyle cevap verdi: “Mutlu kişi bilge kişidir; namuslu ve soylu kişidir.” Şöyle bir soru sordu: “Bilginin kime yararı olur? Kimdir bilgisiz ve kim bilge?” Şöyle cevap verdi: “Aklını koruyan canını da korumuştur. Akıl ne kadar fazlaysa, can ondan o kadar yaralanır; akıl azdııkça üzüntü de zarar da sıkıntı da artar.” Şunu sordu: “Bilgi mi daha iyi yoksa hükümdarın gücümü? Güç ve ululuk tahta yaraşır çünkü.” Nuşirevan şöyle cevap verdi: “Bilgi hükümdarlık gücüyle birlikte olursa baştan başa bütün dünyayı egemenlik kanadı altına alır. Akıl, ad, san, güç ve soyluluk gerek. Bu dört şeyi bir araya getirirsen gökler de senin adını anar durur.” Mubed şöyle sordu: “Hükümdarlardan hangisi tahta en çok yaraşır ve hangisinin bahtı yüzüne gülmez?”

Şöyle cevap verdi: “İlk olarak evrenin yaratıcısından yardım dilemek gerek. Sonra da varından insanlara bol bol bağışlamak, bilgi, yol, töre, adalet isteyenleri bağışlama arzusıyla dolu bir gönül. İyiliklere yaraşır birine ululuk makamı vermek; evrende iyi ve kötü her sözden haberdar olmak. Dostunu düşmanını bilmek; hükümdarların hiç kimseye eziyet etmemeleri en güzeli. Gücü, aklı, dinsel inancı varsa ve bir de bahtı açıksa taca yaraşan da tahta yakışan da odur. Böyle bir kişinin

ölümünden sonra kötü adı kalmaz; sonunda kutlu cennete erişir. Ancak bu sayılan özellikleri onda bulamazsan, o zaman o onursuz ve değersiz biridir.”

Sonra da mubed, Nuşirevan’a cömert kişi, alçak yaradılışlı kişi; iyi ve kötü davranışlı insanları sordu. Nuşirevan’da şöyle cevap verdi: “Hırs ve ihtiyaç iki soysuz ve uyumsuz devdir. Hep daha fazla sevdasında olan kişinin huyu bu iki deve benzer. Eğer alçaklık ve sıkıntı yolunu seçersen; dünyada var oldukça hazine biriktirmek için çabalarsan, zavallı, her şeye muhtaç kalan deve benzersin; çünkü ikisinin de huyları aynı.”

Mubed, “Ağlanması gereken sözler nelerdir, kaç tanedir? Söylediğimizde hazineye, taca erişeceğimizi, ad ve san kazanacağımız sözler, üzüleceğimiz ve sevineceğimiz sözler hangileridir? Diye sorunca Nuşirevan şöyle cevap verdi: “Bilge kişi sözlerini söylemeden önce düşüncelerini şu şekilde temellendirir ve bölümlere ayırır: İlk önce yararlı söz söyler; o sözleri güzel ve açık açık dillendirir; sözüyle kimseye zarar vermez. Sözü ölçüp biçerek konuşur; öyle ki sen onu söz ustası, gönülü uyanık bilirsin. Kendisinden dünyaya yadigar kalabilecek sözü sadece gereği kadar konuşan biri. Üçüncü olarak da sözü söyleyeceği zamanı iyi bilen, sözü yerinde söyleyen ve böylece ömür boyu onuruyla yaşayan biri. Dördüncüsü bilge kişinin kendisi gönül süsü dediği kişi; söz söyleyeni ileri görüşlü olarak bildiği kişi. Eski ya da yeni hikayeleri art arda ekleyerek hepsini şiir diliyle anlatan kişi. Beşincisi sınımsız ve tatlı tatlı sözleri yumuşacık bir dille konuşan kişi. Öyleyse işte böyle sözleri konuştuğunda, kelimeleri ölçülü ördüğünde sözlerin tartışmasız alımlı bir ipek olur, gönül arzusuna erişirsin.”

Bunun üzerine mubed şöyle dedi: “Sen bu kadar bilgi öğrendin ya, ruhunu bilginin ışığıyla aydınlattın ya, yine de yaraşksız kişilere bile birtakım şeyleri soruyorsun. Bilginin sonu ne zaman gelecek? Ne dersin?” Nuşirevan şöyle cevap verdi: “Bilgi öğrendiğim her kişiye öğrendiklerim karşılığında canımı ve aklımı ödünç verdim. Öyleyse; bilgiye yönel; günahlardan uzaklaş; çünkü bilgi tahttan da taçtan da daha değerli!” Bilgiyle bir makama erişen birinin öğrendiği bilgiden dolayı övündüğünü, yüzünün aydınlandığını ve yetindiğini görmedim. Bilgide bir makama erişen kişinin ‘artık yeter, artık bir bilgeden öğrenmeye gerek kalmadı’ dediğini hiç görmedim.

Mubed şöyle sordu: “Gönüldeki hangi şeyden daha çok korkmak gerek?” Şöyle cevap verdi: “Yaptıklarının vereceği sıkıntıdan.” Mubed şöyle sordu: “Gerçekte neye, nasıl tapılır? Yezdan’ın iyiliğine yönelen kim?” şöyle cevap verdi: “İnce düşünceli kişi;

ruhunu bir kıl inceliğine getirmeli; ilk önce Yezdan'ın varlığını ve birliğini kabul etmeli. Bu konuda kılavuzunun az olduğunu da bilmelisin”.

İşin gücün yoksa bütün zamanını eğlenmeye ayırma; çünkü böyle yapmak akıllıların akırı değildir. Değerli değersiz her işte çalışabilirsin, bu utanılabacak çakinilecek bir şey değil. Her iş iyilikle ve özenle yapılmalı; her işte bilgiye kulak verilmeli. Kişi sonunda kendisine pişmanlık verecek, kızgınlığa sürükleyecek işlere el uzatmamalı! Üzüntülü kişilerin sıkıntılarını gidermeli, onları bağışlamalı, gönlünü sıkıntı ve zarara yöneltmemeli.

Gönlünü sabırlı olmaya alıştıran akıllı kişi, hükümdarın gözünde asla aşağılanmaz. Hünerlerinin ne olduğunu bilir ve sanatı ve bilgisiyle her yaptığı iş ölçüsünde de verim alır. Dostu olduğundn fazlasıyla onu övdüğünde, dostunun anlamsız övgüsüyle makamı yücelmez, kendini beğenmişliği artar. Ized'e tapanlara eziyet etmemeli; dolu hazinesini bağışlasa da bu durumda Ized onu bağışlamaz. Yezdan'a tapınmayı ve doğruluğu kendisine meslek edinmeli; sapkınlıktan ve aşağılık yollardan yüz çevirmeli.

Dindar, sanatkar ve Yezdan'a tapan biri bu ağaca ve bu dala erişmeli, bu övülecek işlere sarılmalı. Doğru düşünce ve doğru yol; Yezdan'a yönelmen ve Yezdan'a sığınmandır. Eğer hükümdar adaletli olursa, ondan dünyaya kalacak olan tek şeyi adaletidir. Baksana işte öyle; Nuşirevan da adaletinden dolayı kendisi toprak olup gitti ama adı sonsuza dek yaşamakta. Şüphesiz bu, onun iyi işler yapmasından adı bütün zamanlarda dillere destan oldu”.

T.13. Hintlilerin Satranç Oyununa Karşılık Hüsrev'in veziri Bozorgmihr'in Nerd (Tavla) Oyununu Kurması

Firdevsi, 863-865 (Yıldırım, 2016).

“Bilge Bozorgmihr sarayına, odasına dinlenmek üzere çekildi; önüne bir tahta ve pergel koydu. Sonra da derin derin düşüncelere daldı; gönlünde, kafasında hayaller tasarılar dolaşmaya başladı. Yeni bir şeyler düşünmek ve yeni bir oyun kurmak istiyordu. Bu oyunla hiç görmedikleri bir buluşla bilgeleri şaşkına çevirmek istiyordu. En karanlık noktalara bakarak düşünmeye başladı; daha ince ve daha derin düşünmesi gerekiyordu.

Satranca ve Hintlilerin düşüncesine derin derin baktı; ruhuna ve tenine çok sıkıntılar verdi. Aklını aydınlık gönlüne yoldaş yaptı; düşünüp çabalayıp nerd oyununu kurdu: fildişinden ve Hint ardıcından farklı renklerde ikişer taş yapılmasını emretti. Aynı satrançta olduğu gibi bir savaş meydanı tasarladı; karşılıklı iki tarafta savaş düzeni

kurdu. İki de ülkeler fetheden kahraman savaşçılardan oluşan iki orduyu sekiz birliğe ayırdı.

Meydan kapkara bir renkteydi; dört köşede ordugahlar kuruldu. İki değerli güzel huylu hükümdar, birbirleriyle uyuşan işler yapan, biri diğerine baskı yapmayan iki hükümdar. Onların emirleriyle her iki ordu karşılıklı olarak hızla savaşa hazırlanıyorlar; bir savaşçıyı karşı taraftan iki savaşçı tek başına yakaladığında etkisizleştirip oyundan atıyorlar. İki hükümdar da meydana önden arkadan savaşçıların çevresinde koşuşturarak dolaşıyorlar.

Savaş meydanında bunlar ötekilerin tarafına, ötekiler bunların alanına geçiyorlar, bazen dağ, bazen ova çatışmaları sürüyor. Böylece oyun devam edip gidiyor ve sonunda taraflardan biri zafere erişiyor ve iki tarafta toplanıp kimin kazandığına bakılıyor. Böylece anlattığımız şekilde Bozorgmihr nerd oyununu kurdu ve hükümdarın huzuruna çıkardı. Övgüyü de kınamayı da iyi karşılayan güzel yaradışlı İran hükümdarının huzuruna gitmesiyle iki ordunun güçlerini, savaş emirlerini ve ordularının savaşmalarını bir bir gösterdi ve hükümdara anlattı.

İran hükümdarının gözü gönlü bu işe şaşırıp kaldı; derin derin düşüncelere daldı. Dönüp Bozorgmihr'e şöyle dedi: "Aydınlık ruhlu kişi! Yaşadıkça genç kal; yaşlılık sana asla uğramasın!" Hemen kervancıbaşına; huzuruna iki bin deve getirmesini buyurdu. Rum ve Çin ülkelerinden; Hital, Mekran ve İran'dan aldıkları haraçları, hükümdar hazinesinden getirdiklerini o develere yüklediler ve kervan hükümdarın sarayından ayrıldı".

T.14. Dineveri'nin Anlatımlarında Hüsrev Anuşirvan

Dineveri 70-73 (Jackson Bonner, 2014)

"Kral Kubād kırk üçüncü hâkimiyet yılına ulaştığında ölüm döşegindeydi ve gücünü Anūšarwān olarak bilinen oğlu Kīsrā'ya bıraktı. Babasının ardından o kral oldu, ve derhal Māzayyār oğlu Mazdak için bir arama emri verdi, Mazdak insanları yasaklı şeyleri yapmaya ikna ediyor ve böylesi bir soysuzluk yoluyla günah işlemeye itiyor; ve yağma ve adaletsizlikte artışa neden oluyordu. Buluncaya dek arandı, ve Anūšarwān onun öldürülmesini ve kazığa oturtulmasını, ve de bu tarikata katılan başka kim varsa hepsinin öldürülmesini emretti. Sonrasında Kīsrā Anūšarwān krallığı dört bölgeye [mahalleye] ayırdı, ve her bir bölgeye güvenilir bir adamını atadı. İlk bölge Hūrāsān, Sijistān ve Kirmān; ikinci bölge İşbahān, Qumm, Jabal, Ādarbayjān ve Armīniyya;

üçüncü bölge Bahrayn'a kadar Fârs ve Ahwâz; dördüncü bölge ise Rûm Krallığı sınırına kadar 'Irâq idi. Bu dört bölgedeki her bir adamına son derece büyük bir şeref ve itibar bahsetti. Ordusunu Akhunlar üzerine yolladı ve Tuḥāristān, Zābulistān, Kābulistān, ve Şigānīyān'ı fethetti. Türklerin kralı Sinjibū ḥāqān, krallığındaki halkları yanına topladı ve kendisini [savaşa] hazırladı. Şāš, Farġāna, Samarqand, Kaş, ve Nasaf'ı ele geçirinceye dek Ḥurāsān topraklarına doğru ilerledi, Buḥārā'da durdu. [p. 70] [Bu haberler] Kistrā'ya ulaştı ve oğlu (aynı zamanda kendisinden sonraki kral olan) Hurmazd'a büyük bir ordu verdi ve onu Türk Hakan'ıyla savaşmaya gönderdi. Onun yanına ulaşana kadar ilerledi, ki o fethettiği toprakları terk etmişti ve sonra ise ülkesine geri döndü. Kistrā da oğlu Hurmazd'a geri dönmesi gerektiğini yazdı.

Ayrıca Ğassānī Jabala'nın oğlu Ḥālid'in de Mundir'in oğlu Nu'mān üzerine bir baskın düzenlediği anlatılır. Mundir'in oğlu Nu'mān ikinci Mundir olarak da bilinir çünkü iki Mundir ve iki Nu'mān vardır, birinci Mundir Bahrām Jūr'un iktidara koyduğu Mundir'dir, ancak ikinci Mundir ise Kistrā Anūşirvān döneminde [yani bu], ve bunlar Kistrā'nın Arab topraklarının sınırlarındaki valileridir. Ve o [Ḥālid], Mundir'in yanındakilerden birkaçını büyük bir katliamla öldürmüş, Mundir'in develerini ve atlarını da alıp götürmüştü. Mundir, Kistrā Anūşarwān'a Jabala oğlu Ḥālid'in kendisine yaptığı bu kötülüğü yazdı. Kistrā da Qaysar'dan, Ḥālid'den Mundir'e kan parası ödemesini ve aldığı hayvanları geri vermesini talep etmesini istedi. Qaysar bu mektubu dikkate almadı ve Kistrā ona karşı bir savaşa hazırlandı. O zamanlar Roma kontrolü altında bulunan Al-Jazīra topraklarına girene kadar ilerledi, ve Antiokheia'ya kadar Dārā, Edessa, Chalcis, Hierapolis ve Aleppo kentlerini aldı. Burayı da [Antiokheia] ele geçirdi, zira burası alŞāms ve al-Jazīra'daki en büyük kenti, Antiokheia halkını esir aldı, ve onları İran'a götürdü. Madā'in'in içlerinde onlar için, yolları, caddeleri ve evleri tam olarak Antiokheia'dakine benzeyen bir kent inşa edilmesini emretti, bu kentin Antioch'tan hiçbir eksiği kalmamıştı. Burayı Zabr-Ḥusrū olarak adlandırdı. İşte Madā'in'in içlerindeki bu kent al-Rūmīyye olarak anılan kenttir. Sonrasında insanlar buraya gönderildi. Ve herkes kendi evini Antioch'taki evine olan benzerliğinden tanıdı. Onlara [p. 71] komuta etmesi için başlarına bir vekil atadı, bu kişi Yazdfanā adında, Ahvāz Hıristiyanlarından biriydi. Caesar, Kistrā'dan bir barış antlaşmasını yapmasını ve aldığı kentleri geri vermesini istedi, bunun karşılığında kendisine her yıl sabit bir ücret ödeyecekti, Kistrā baskıcı olmaktan nefret ettiği için Caesar'ın teklifini kabul etti, ve yıllık tahsilatın aktarılması işini Şarvīn Dastabāy'a verdi. Rūm'ların kralı ile orada kaldı, ve meşhur kölesi Ḥurrīn (aynı zamanda başarılı ve cesur bir süvaridir) de onunla

birlikteydi. Kistrā al-Šām topraklarından ayrılırken, şiddetli bir hastalığa yakalandı. Hims kentinde istirahat etmek istedi. İyileşinceye dek ordusuyla birlikte burada kaldı. Caesar ise geri çekilmek için ordusunu toplamaya başlamıştı.

Kistrā Anūšīrvān'ın Anūš Zād adında bir oğlu olduğu söylenir, annesi son derece güzel bir Hıristiyandır. Kistrā ondan zevk alırdı ve onun Hıristiyanlığı terk edip Magianism'e geçmesini istedi, ancak kadın reddetti ve oğlu Anūš Zād annesinden bunu miras aldı, din konusunda babasıyla ayrılığa düştüler. Babası ona çok sinirlendi ve Jundaysābūr kentinde hapse mahkûm edilmesini emretti. Kistrā Syria'ya saldırdığında ise, hem hastalandığı hem de Hims'te bulunduğu haberi Anūš Zād'a ulaştı, o da hapisanedeki mahkûmların aklını çeldi ve Jundaysābūr ve Ahvāz Hıristiyanlarına habercilerini yolladı. Hapishaneyi yıktı. Daha da ileri gitti ve Hıristiyanlar onun etrafında toplandılar. Babasının valilerini Ahvāz bölgesinden çıkardı ve onların mallarına el koydu. Babasının ölümü hakkında bir söylenti yaydı ve Irak'a doğru yürümeye hazırlandı. Ancak Madā'in kentindeki yardımcısı ona oğlundan ve yaptıklarından haber veren bir mektup yazdı. Kistrā ise ona şöyle cevap verdi:

“Ona karşı orduları gönderin ve onu savaşta ele geçirin: onu yakalayacak kadar kurnaz davranın! Şayet kader onu öldürürse, [onun] pis kanı ve kötü ruhu [bunu hak etmiş olur]. [p. 72] Çünkü bilge kişiler bilirler ki dünya kusursuz bir şekilde saf değildir ve bağışlanma da sonsuza dek süremez. Şüphe uyandırmayan tek şey varsa, o da kuşkusuz cansız toprağa can veren yağmurdur veya uyuyan insanı uyandıran veya körleri aydınlatan gün ışığıdır. Ancak buna rağmen, yağmur bize ne kadar acı verir veya onun yapılara [binalara, evlere] ulaşmasını ne kadar engelleriz? Veya seller ve şimşekler ne kadar korku doludur? Veya öğle güneşi bize ne kadar zarar verir? Bu arı sürüsünün kökünü kılıçlarınızla kazıyın, onların sayıca çokluğunun sizi korkutmasına izin vermeyin, çünkü dikenleri sonsuza dek kalmayacak. Hıristiyanlık dinine göre sol yanağına vurduğunda sağ yanağını sunan Hıristiyan nasıl dayanır? Şayet Anūš Zād ve beraberindekiler teslim olurlarsa, önceden mahkûm edilmiş olanları hücrelerine geri gönderin, ancak acılarını ve yiyecek içecek sıkıntılarını artırmayın. Ancak içlerinden silahlı sınıftan olanlar varsa derhal kafalarını kesin ve hiçbir şekilde merhamet göstermeyin. İçlerinde soysuzlar ve suçlular varsa, onları da derhal öldürün ve hiçbir şeylerini almayın. Anladım ki Anūš Zād'a ve annesine ulu orta hakaret eden pek çok kişiye ceza vermişsiniz. Onların gizli bir kötülük ve düşmanlık beslediğini biliyorum, bizi karalamak ve rencide etmek için Anūš Zād'ı küçük düşürdüler. Onları cezalandırmakla iyi yaptın. Kimseye söylenenleri taklit etmesine izin verme. Esenlikle.”

Kisrā hastalığını atlatıp ordusuyla birlikte kendi krallığının topraklarına geri çekildiğinde, oğlu Anūš Zād esir alınmıştı [mahkum edilmişti], Anūš Zād'a Kisrā'nın emrettiği gibi davranılıyordu. Derler ki: Pers kralları toprakların ürünleri üzerine bir vergi oranı koymuştu. Şöyle bir oran vardı: taşınmazın şehirlere olan yakınlığına, büyüme ve verim miktarın göre yüzde elli, yüzde otuz, yüzde yirmi beş ve yüzde yirmi şeklinde. [p. 73] Ancak Kubād bunu ortadan kaldırıp bir ḥarāj sistemi ortaya koymak istedi, 1040 kadastro etütleri tamamlanamadan öldü. Ancak Kisrā Anūširvān bunun tamamlanmasını emretti. Yazmanlara emir verdi, onlar da dört sınıf için de bu cizyenin toplanması işini detaylı şekilde ortaya koydu, fakat bundan soyluları yani Marzbān'lar, silahlılar, ve yazmanlar, ve kralın hizmetinde olan kişileri muaf tuttu. Yirmi yılı doldurmayanlar ile elli yılı dolduranlar bunu ödemek zorunda değildi. Ve bu vergilendirme üç kopya halinde yazıldı: bir kopyayı Kisrā'nın divanı muhafaza etti, bir kopya vergi bürosuna gönderildi, diğer kopya ise kırsal kesimdeki memurlara sunuldu, böylece vergi toplayıcılar kendi ellerindeki kopyalarda yazanları ihlal etmekten imtina edeceklerdi. Ayrıca ḥarāj'ın üç taksitle toplanmasını emretti. Bunun toplandığı yere Sarāy Samarra adını verdi, ve bunun açıklaması ise 'üç taksidin toplandığı yer' idi, bugün ise Šimarrāj olarak bilinen yerdir. Ayrıca bunun yanında 'hesaplama yeri' anlamına geldiği de söylenir, çünkü 'hesaplama' Fars dilinde šamarra'dır. Fars dilinde bugün de anlaşılan bu kelimeyi, ḥarāj šimarrāh yapmışlardı, ki šīn kelimesi 'hesaplama' anlamına geliyordu. Fakir ve kronik hastalar kelle vergisinden muaf tutuldu, benzer şekilde ürün vergisi talihsizlik yaşanan yerlerde görülen kayıpla orantılı oldu. Kisrā bunların sorumluluğunu adil insanlardan oluşan güvenilir bir gruba verdi, onlar bunu yürürlüğe koyacak ve insanlara vergileri adaletli bir şekilde dayatacaklardı. Pers kralları arasında hiçbir kral daha yoktur ki insanlık ve bilgelik namına çeşitli disiplinleri bir araya getirsin veya bilim konusunda bu kadar ilgili olsun. Kisrā ise edebiyattan kişilere ve bilgililere yakınlaştı, erdemin değerini bilirdi".

SONUÇ

Doğu Roma imparatoru Iustinianus ve Sasani imparatoru Hüsrev Anuşirvan, ca. 532 yılından 562/3 yılına kadar sıklıkla karşı karşıya gelmişlerdir. İki imparatorun da dünya egemenliği unvanını elde etme çabalarının -Iustinianus'un 38 yıl, Hüsrev Anuşirvan'ın ise 48 yıla yakın bir süre saltanat sürdüğü dikkate alındığı zaman- Yakın Doğu'nun ve Doğu Akdeniz'in VI. yüzyılda yeniden şekillenmesine neden olduğu görülmektedir. VI. yüzyılın mil taşları olarak yarım yüzyılı aşkın bir süre tarih sahnesinde yer alan iki hükümdarın farklı coğrafyalarda benzer emperyal vizyonlara sahip oldukları tespit edilmiştir.

Iustinianus ve Hüsrev Anuşirvan'ın benzer yönlerinde ilk olarak dikkat çeken belirgin özellik ikisinin de reformcu olmasıdır. Bu bakımdan ise kendi imparatorluklarında askeri, idari ve ekonomi alanlarında düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Hüsrev Anuşirvan'ın askeri ve idari anlamda imparatorluğunda meydana getirdiği dört ayrı idari merkezin oluşumuna dair yeniliği esasen Sasani İmparatorluğu'ndaki askeri ve idari sistemin içinde barındırdığı sorunlara yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim dört ayrı merkeze ayrılmadan önce yönetimin tek bir ordu komutanı tarafından üstlenilen *spahbad* adlı bir memuriyetlik altında olması imparatorun gücüne karşı çıkabilecek büyüklükte bir yetki potansiyeline işaret etmektedir. Dolayısıyla Hüsrev Anuşirvan, kendi hakimiyeti için sorun teşkil edecek söz konusu bu memuriyetliği dört ayrı kişiye vererek güç dağılımı yapmış ve kendi yetki otoritesini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Diğer taraftan Iustinianus ise özellikle *praefectus praetoria* olan Belisarius ve Narses gibi başarılı komutanlarına verdiği yetkiyi sınırlandırma yoluna gitmiştir ki komutanların orduda büyük bir nüfuz ve ün kazanarak kendisine rakip olmalarının önüne geçmiştir. Doğu Roma'nın Iustinianus Dönemi yönetim sistemi imparatorun sonra en yüksek idari makam olan *Illyricum praefectus praetoria*'su ve *Orientum praefectus praetoria*'sı ile birlikte yedi ayrı bölgeden ve yaklaşık olarak altmış eyaletten oluşmaktadır. Bu bağlamda da *praefectus praetoria*'ların eyaletlerdeki sivil yönetimin sorumluluğunu üstlenerek imparatorun en üst düzey siyasi vekilleri oldukları göz önüne alındığında Iustinianus'un bu görevi aynı kişilere uzun süreli vermesi beklenmemelidir. Bundan dolayı Belisarius'un yetkilerinin zaman zaman Iustinianus tarafından elinden alındığı görülmektedir.

Reformcu iki hükümdar, imparatorluklarında ekonomi ve vergi sistemine ilişkin düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Hüsrev Anuşirvan'ın yeni vergilendirme sistemi ekilen arazinin büyüklüğüne ve ekilen ürünün cinsine göre uyarlanmış; vergiler nakdi olarak tahsil

edilmeye başlanmıştır. Yeni toprak ve vergi sistemi ise İran toplumunda soylu sınıfın dışında toprağı ekip biçen ve kiraya veren *dihgan* adlı bir sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu bu sınıf ise soyluların gücünün zayıflatılmasında önemli bir rol oynamışlardır. Nitekim Hüsrev Anuşirvan tarafından *dihgan*lara kendi bölgelerinde hem idari hem de askeri sorumluluklar verilerek desteklenmiştir. Iustinianus'un ise arazi vergilendirme sisteminde benzer özellikler taşıdığını söylemek mümkündür. Zira Mısır'dan elde edinilen veriler arazi büyüklüğü dikkate alınarak ekili toprak üzerindeki vergi yükümlülüğü oranına işaret etmektedir. Fakat bu vergi oranının bölgeden bölgeye ve arazi üretimlerine göre değişiklik göstermesi bakımından da farklılık göstermektedir. Bir diğer taraftan her iki hükümdarın da sistemin işleyişinde etkin olan vergi memurlarını görevlerini yerine getirme konusunda denetlediği görülmektedir.

Bir diğer benzer özellikleri ikisinin de imparatorlukları içerisinde inşaa politikasına ağırlık vermiş olmalarıdır. Iustinianus, başkenti Constantinopolis'i Ayasofya gibi olağanüstü yapılarla donatmış, dini ideolojisini yansıtan yeni kiliseler inşaa etmiş ve eski kiliseleri revizyondan geçirtmiştir. Aynı zamanda savunma amaçlı birçok tahkimat gerçekleştirmiş; imparatorluğundaki diğer şehirlerde de kendi egemenliğinin gücünü yansıtan anıtlar yaptırmıştır. Hüsrev Anuşirvan'ın da yaptırdığı en büyük yapılardan birisi sarayı Tak-1 Kisra olmuştur. Sarayın büyüklüğü ve içinin değerli eşyalar ve süslerle donatılması da aslında Hüsrev'in rakip imparatorlarının elçilerini etkileme ve gücünü sergileme amacı taşıdığı anlaşılmaktadır.

Hüsrev Anuşirvan ve Iustinianus'un din politikaları da birbirini çağrıştırmaktadır. Hüsrev Anuşirvan hükümdarlığının başlarında Mazdek ve taraftarları ile mücadele etmiş, dini yozlaşmaya son vermeye ve imparatorluğun tek bir dini olarak Zerdüştlüğü yeniden eski gücüne ulaştırmak için gayret göstermiştir. Bu bağlamda Mazdek ve yandaşlarına karşı oldukça sert bir tutum sergilemiş ve birçok kişiyi katletmiştir. Ayrıca imparatorluk içerisinde azımsanmayacak derecede Hıristiyan bir toplumun varlığı da söz konusuydu ve Hüsrev Anuşirvan'ın Hıristiyanlara karşı tutumunun da hoşgörülü olmadığı din değiştiren kimselerin hapsedilerek ölüme terk edilmesi uygulamasını getirmesinde görülmektedir. Iustinianus'un amacı Erken Roma İmparatorluğu'nun sahip olduğu toprakları yeniden imparatorluğa katmak ve dünya egemenliğine sadece askeri güçle değil aynı zamanda tek bir din -Hıristiyanlık- etrafında da sahip olmanın çabalarına girişmiştir. Zira Iustinianus, ca. 529 yılında paganizmi tamamen ortadan kaldırmak için Atina'daki Platon'un kurduğu Academia'yı kapatmış ve son filozofları Sasanelere sığınarak onların ülkesine zorunlu göç etmiştir; buna ilaveten Yukarı Nil vadisinde bulunan Philae'daki pagan tapınakları da yıktırıştır. 553 yılında ise V. Genel

Constantinopolis Konsili'ni toplamış ve din politikasını temelde kilise birliğini tesis etme üzerine kurgulamıştır. Nitekim Iustinianus Kadiköy itikadı yanlısı iken imparatoriçe Theodora Monofizitleri desteklemiştir. Zira bu suretle imparatorlukta Monofizit görüşü destekleyenler dışlanmamış olarak lanse edilmiştir. İmparatorluk ailesinde görülen bu iki karşıt tutum esasen imparatorluğun çift yönlü diplomasisinin bir resmini sunmaktadır. Iustinianus, Monofizitleri imparatorluğa entegre etmek için tavizler vermişse de baskı politikası uygulamaya da devam etmiştir. Iustinianus'un uygulamış olduğu din politikası kilise birliği oluşumunda başarılı olamasa da imparatorluğu süresince Hıristiyanlığın sınırlarının ötesine yayılması için misyonerlik vazifesini fazlasıyla üstlenmiş ve gayret göstermiştir.

İki imparatorun benzer bir başka özelliği her ikisinin de kendi hakimiyet güçlerine karşı iç isyanlarla karşı karşıya kalmış olmalarıdır. Iustinianus, 532 yılında Nika İsyanı'nı bastırmaya çalışırken Hüsrev Anuşirvan tam tarihi belli olmamakla birlikte 542 ya da 550 yılında oğlu Nuşzad'ın Hıristiyanlarla birlikte giriştiği isyan ile mücadele etmiştir. Iustinianus'un karşı karşıya kaldığı Nika İsyanı hipodromdaki araba yarışı takımlarına destek veren Maviler ve Yeşiller adlı iki taraftar grubun başlattığı büyük çaplı bir ayaklanma olmuştur. İsyan Anastasius'un yeğenleri Hypatius ve Pompeius'da dolaylı olarak dâhil olmuşlardır. Taraftar gruplar, Iustinianus'u tahttan indirmek için Hypatius'u imparator ilan etmişler; isyan sırasında başkent Constantinopolis'teki yapıların birçoğu zarar görmüş ve sonunda Belisarius'un çabalarıyla isyan birçok kişinin öldürülmesiyle durdurulmuştur. İsyan değerlendirildiğinde Iustinianus kendi gücünü sağlamlaştırmış ve imparatorlukta hak iddia edebilecek rakiplerini ortadan kaldırmış görünmektedir. Ve dolayısıyla modern araştırmalarda isyanın çıkma nedeni üzerindeki tartışma konularından biri isyanın Iustinianus tarafından kasıtlı olarak çıkarılmış olabileceği olmuştur. İsyanın sonuçları mercek altına alındığında böyle bir ihtimalin olmasının mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Hüsrev Anuşirvan'ın iktidarına karşı oğlu Nuşzad tarafından gerçekleştirilen isyanın nedeni ise tam olarak bilinmemekle birlikte oğlunun bu isyanı Hıristiyanlarla gerçekleştirmesi bunun Hüsrev'in din politikasında uyguladığı baskıcı tutumun bir sonucu olarak görülebilir. Nitekim oğlunun annesinin ve kendisinin de bir Hıristiyan olması İran topraklarındaki Hıristiyanları destekleme yoluna gitmiş olmasını mümkün kılmaktadır. Sonuç olarak Hüsrev Anuşirvan komutanı vasıtasıyla isyanı kısa sürede bastırmış ve oğlunu kendisinden sonra imparator olma ihtimalini bile ortadan kaldıracak şekilde – gözlerine mil çektirerek kusurlu bir insan olması – cezalandırmıştır. Her iki isyan ayrı ayrı değerlendirilse de sonuç iki hükümdarın lehine olmuş, isyanlar bastırılmış ve imparatorluk güçleri sağlamlaşmıştır.

Iustinianus ve Hüsrev Anuşirvan'ın dış politikada Akdeniz özelinde sergiledikleri vizyonları incelendiğinde Iustinianus, *renovatio imperii* ideolojisi ile hareket etmiş ve özellikle imparatorluğunun ilk on beş yılı batıya fetih seferleri düzenlemiştir. Ca. 527-542 yılları arası Iustinianus'un hükümdarlığının zirve dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu ilk yılların atmosferinde imparator Iustinianus VI. yüzyıl tarihçilerinden Ioannes Lydus tarafından seleflerinin hareketsizliği nedeniyle eskiden kolay bir şekilde yitirilen Romalılara ait toprakların kontrolünü geri almak adına devlet için sonuna kadar savaştan bir adam olarak tasvir edilmiştir. Iustinianus'un 532 yılında Hüsrev Anuşirvan ile Ebedi Barış Anlaşması imzalandıktan sonraki ertesi yıl Afrika'ya deniz yoluyla kapasitesi 30.000 kişi olan bir filo gönderip 534 yılında Gelimer'i devirmesi bu başarı yıllarına örnek teşkil etmektedir. Afrika zaferinden sonra yönünü İtalya topraklarına çevirmiş olan imparator Iustinianus 537 yılından 540 yılına Belisarius'un Ravenna'ya girişine kadar uzun süre savaş vermiştir. Iustinianus'un batıdaki seferlerinin öncelikli amacını birleşik Roma İmparatorluğu'nu yeniden tesis etmek oluşturmaktadır. Bir diğeri ise büyük bir olasılıkla ekonomi gücünü artırmaktı; zira Roma ve İtalya'nın imparatorluk topraklarına dahil edilmesinin diğeri anlamı büyük bir vergi gelirini elde etmektir. Sonuç olarak Ravenna ile birlikte Po Nehri'ne kadar İtalya'nın bir kısmı geri kazanılmıştır. İtalya seferi sırasında Hüsrev Anuşirvan tarafından 540 yılı başlarında Roma topraklarına askeri hareket düzenlenmiştir. Hüsrev'in bu seferi, Iustinianus'un hedeflerine ulaşmasında bir engel teşkil etmiştir. Zira Iustinianus'un dünya egemenliği için fetih politikasını uygulaması rakibi Hüsrev'in de güçler savaşında kendisini göstermesi anlamına gelmektedir.

Sasani imparatoru Hüsrev Anuşirvan siyasi vizyonunu imparatorluğunu güçlü ve adil bir devlet sistemi üzerine temellendirmiş görünmektedir. Hüsrev, imparatorluğunu güçlendirmeye doğu sınırında bulunan ülkeleri kendisine tabi yapmakla başlamıştır. Fakat Iustinianus'un askeri faaliyetlerinin belgelendiği gibi Hüsrev'in doğu yönlü bu seferlerine dair bilgiler fazla bulunmamaktadır. Iustinianus Batı'ya seferler düzenlerken Hüsrev'in de kendi sınırının doğusunda bulunan ülkelere karşı fetih politikası gütmüş olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak tez çalışması kapsamında elde edinilen veriler iki imparatorun birbirlerini fazlasıyla çağrıştırdıklarını ve yayılcı politikaları sonucunda savaş halinin kaçınılmaz olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Mesopotamia'dan Karadeniz'e uzanan VI. yüzyıl Doğu Roma-Sasani sınırı Yukarı Fırat'taki Erken imparatorluk *limesi*'nden farklı bir şekil almıştır. Bu dönemin tahkim edilmiş noktaları stratejik olarak büyük yolların güvenliğini sağlamak ve bölgenin kontrol edilebileceği merkezler oluşturmak için tasarlanmıştır. Buna ilaveten Doğu Roma ve Sasani İmparatorluğu arasındaki savaş durumu açık alanlarda

meydana gelen savaşları kapsamamış; daha ziyade kuşatmalar ve saldırılar şeklinde oluşmuştur. Bu anlamda da Sasani imparatoru Hüsrev Anuşirvan'ın *ca.* 540 yılında Antakya'yı alması VI. yüzyılın en önemli olaylarından biri olarak kayıtlara geçmiştir. Zira imparatorun kendisi bizzat seferin başında yer alırken Iustinianus ise Constantinopolis'teki sarayından seferi yönetmeye çalışmış, fiziki olarak hiçbir savaşta bulunmamıştır.

VI. yüzyılın Doğu Akdeniz'inde birbirlerinin ezeli ve ebedi düşmanı aynı zamanda aynı dünyanın reformcu iki hükümdarları olan Iustinianus ve Hüsrev uzun savaşlarla karşı karşıya gelmişler ve iki önemli anlaşma imzalamışlardır: 532 yılı Ebedi Barış Anlaşması ve 562 yılı Dara Anlaşması. Dara anlaşması Hüsrev ve Iustinianus arasında son askeri mücadelenin diplomatik temasıdır. Anlaşmanın 50 yıl geçerli olmasına taahhüt edilmesine rağmen anlaşma sadece on yıl sürmüştür ve savaş haline geri dönmüştür. Bunun en büyük nedenlerinden biri ise Sasani İmparatorluğu'nun ticaret yolları üzerindeki hâkimiyetin Doğu Roma tarafından kırılması olmuştur. Bu anlaşmanın kısa süre yürürlükte kalması ve yeni savaşların oluşumuna zemin hazırlaması her iki imparatorluğun da sonraki yüzyılda gerilemesi ve üçüncü bir güç olarak Arapların tarih sahnesinde yer alması sonucunu meydana getirmiştir.

İmparatorların hayatları karşılaştırıldığında hangi hükümdarın iç ve dış politikada daha başarılı olduğu sorusunun yanıtı Iustinianus'un hedeflerini gerçekleştirme konusunda Hüsrev Anuşirvan'a kıyasla daha başarılı ve istikrarlı olduğu imparatorluklarının sınır coğrafyalarının büyüklüğünde ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA KISALTMALARI

<i>ActIr</i>	<i>Acta Iranica.</i>
<i>AE</i>	<i>L' Annèe épigraphique.</i>
<i>AJA</i>	<i>American Journal of Archaeology.</i>
<i>AJPh</i>	<i>American Journal of Philology.</i>
<i>AMI</i>	<i>Archäologische Mitteilungen aus Iran.</i>
<i>ANRW</i>	<i>Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt.</i>
<i>AW</i>	<i>Antike Welt.</i>
<i>BASOR</i>	<i>Bulletin of the American Schools of Oriental Research.</i>
<i>BHAC</i>	<i>Bonner Historia Augusta Colloquium.</i>
<i>ByzZ</i>	<i>Byzantinische Zeitschrift.</i>
<i>CAH</i>	<i>The Cambridge Ancient History.</i>
<i>CHI</i>	<i>The Cambridge History of Iran.</i>
<i>CIL</i>	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum.</i>
<i>CP</i>	<i>Classical Philology.</i>
<i>CSCO</i>	<i>Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium.</i>
<i>CSHB</i>	<i>Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae.</i>
<i>DNP</i>	<i>Der Neue Pauly.</i>
<i>EA</i>	<i>Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für Epigraphik und Historische Geographie Anatoliens.</i>
<i>EI</i>	<i>Encyclopaedia of Islam.</i>
<i>EncIr</i>	<i>Encyclopaedia Iranica.</i>
<i>GRBS</i>	<i>Greek, Roman and Byzantine Studies.</i>
<i>IGR</i>	<i>Inscriptions Graecae ad res Romanas.</i>
<i>JDAI</i>	<i>Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts.</i>
<i>JNES</i>	<i>Journal of Near Eastern Studies.</i>
<i>JRAS</i>	<i>Journal of the Royal Asiatic Society.</i>
<i>JRS</i>	<i>Journal of Roman Studies.</i>
<i>NC</i>	<i>Numismatic Chronicle.</i>
<i>ODLA</i>	<i>The Oxford Dictionary of Late Antiquity. Ed.: O. Nicholson, The Oxford Dictionary of Late Antiquity Vol.1-2. Oxford, 2018.</i>
<i>PLRE</i>	<i>Prosopography of the Later Roman Empire.</i>
<i>RE</i>	<i>Pauly-Wissowa Realencyclopädie der classischen</i>

	<i>Altertumswissenschaft.</i>
<i>SBAW</i>	<i>Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.</i>
<i>SEG</i>	<i>Supplementum Epigraphicum Graecum.</i>
<i>ŠKZ</i>	<i>Inscription of Šāpūr I at the Ka'ba-I Zardušt in Naqš-ī Rostam.</i>
<i>SOAS</i>	<i>School of Oriental and African Studies.</i>
<i>SNS</i>	<i>Sylloge Nummorum Sasanidarum Iran.</i>
<i>SRA</i>	<i>The Byzantine and Early Islamic Near East. States, Resources, Armies.</i>
<i>ZSavRom</i>	<i>Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung.</i>

METİNDE KULLANILAN ANTİK KAYNAKLARA İLİŞKİN KISALTMALAR

Antik Kaynaklar

- Agath. (= Agathias)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*. Trans.: J. D. Frendo, Walter der Gruyter, Berlin 1975.
- Amm. Marc. (=Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ammianus Marcellinus, Volume II*. Trans.: J. C. Rolfe. London, 1940 (The Loeb Classical Library).
- Anania (=Anania Shirakatsi, *Ashkharhatsuyts*)
Kullanılan Çeviri: *The Geography of Ananias of Širak: Ašxarhac'oyc', the Long and the Short Recension. Introduction, Translation and Commentary*. Trans.: R. H. Hewsen. Wiesbaden, 1992.
- Cass. Dio (=Cassius Dio, *Rhomaika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. Trans.: E. Cary and H. B. Foster. Vol. I-IX, Londra 1914-1927 (The Loeb Classical Library).
- Chron. Edes.* (= *Chronicon Edessenicum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Untersuchungen über die Edessenische Chronik*. Ed.: and Trans.: L. Hallier. Leipzig, 1892.
- Chron. Pasch.* (= *Chronicon Paschale*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Chronicon Paschale, 284-628 AD*. Ed. Michael Whitby & Mary Whitby. Liverpool, 1989.
- Eutr. (= Eutropius)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Breviarium ab urbe condita*. Trans.: H. W. Bird. *The Breviarum ab Urbe Condita of Eutropius*. Liverpool 1993 (The Loeb Classical Library).
- Evag. (=Evagrius)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ecclesiastical History*. Trans.: M. Whitby. 2000.
- Fest. *brev.* (=Rufius Festus)

- Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Breviarium of Festus*. Trans.: J. W. Eadie. London, 1967.
- Ionn. Lyd. Mag. (=Ioannes Lydos, *De Magistratibus Populi Romani*)
Kullanılan Metin ve Çeviri : *De Magistratibus Populi Romani Librirtres*. Ed. R. Wunsch. Toronto 1903.
- Josh. Styl. (=Joshua the Stylite)
Kullanılan Çeviri : *The Chronicle of Joshua the Stylite*. Trans. : J. Watt and F. Trombley. Liverpool, 2000.
- Lazar (=Lazar)
Kullanılan Çeviri : *The History of Lazar P'arpec'i*. Trans. : R.W. Thomson. Atlanta, 1991.
- Lib. Or. (= Libanius, *Orationes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Libanius, *Orationes* 1-64. Ed. R. Foerster, *Libanii Opera*, vols. 1-4. Leipzig: Teubner, 1.1-1.2:1903; 2:1904; 3:1906; 4:1908 (Repr. Hildesheim: Olms 1997).
- Malal. chron. (= Ioannes Malalas, *Chronographia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Chronographia*. Ed. L. Dindorf. *Ioannis Malalae chronographia* [Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Bonn: Weber, 1831].
- Marc. Com. (=Marcellinus Comes)
Kullanılan Çeviri: *The Chronicle of Marcellinus. A Translation and Commentary*. Ed.: B. Croke. Sidney, 1995.
- Men. (= Menandrus Protector)
Kullanılan Çeviri: *The History of Menander the Guardsman*. Ed. R. C. Blockey. Liverpool, 1985.
- Niceph. Patr. Cons. (=Nicephori Patriarchae Constantinopolitani)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Breviarium Historicum*. Ed. Cyril Mango. *Corpus Fontium Historiae Byzantinae Vol. XIII*, Washington, 1990.
- Nov. (=Novellae)
Kullanılan Çeviri: *Justinian, Novellae in Corpus Juris Civilis, vol.3*. Eds.: R. Schoell and W. Kroll. Berlin, 1954.
- Petr. Patr. frag. (= Petrus Patricius)

- Kullanılan Metin ve Çeviri: *Fragmenta Historicorum Graecorum IV*. Trans. C. Müller. Paris 1868.
- Plin. *nat.* (= G. Plinius Secundus ‘Yaşlı’, *Naturalis Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*. Trans.: H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz. I-X. Cambridge, Mass-London, 1938-1971 (Loeb Classical Library).
- Proc. *de bell pers.* (= Procopius, *de bellum persorum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Procopius. *History of The Wars, Vol. I. Books I-II (The Persian War)*. Trans.: H. B. Dewing. Harvard 2002 (Loeb Classical Library).
- de aed.* (= Procopius, *De aedificis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Procopius, *De aedificis*.
- De bell goth.* (=Procopius, *de bellum gothicum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Procopius. *History of The Wars, (Books III-V)*. Trans. H. B. Dewing. Harvard 2002 (Loeb Classical Library).
- Anek.* (=Procopius, *Anecdota*= Gizli Tarih)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Prokopios, *Bizans’ın Gizli Tarihi*. Çev.: O. Duru. İstanbul, 2010.
- Ps. Dion. (=Pseudo-Dionysius)
Kullanılan Çeviri: *Chronicon pseudo-dionysianum vulgo dictum, vol.2*. Ed.: J.-B. Chabot. Paris, 1933.
- Ps-Josh. *chron.* (=Pseudo-Joshua Stylites, *Chronographia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Chronicle: known also as the Chronicle of Zuqnin*. Ed. W. Witakowski. Liverpool, 1996.
- Seb. (= Sebeos)
Kullanılan Çeviri: *The Armenian History attributed to Sebeos*. Ed. R.W. Thomson; Historical Commentary by J. Howard-Johnston, Liverpool, 1999.
- Socr. *HE.* (=Socrates Scholasticus, *Historia Ecclesiastica*)
Kullanılan Çeviri: *Ecclesiastical History*. Trans.: G. C. Hansen. Berlin, 1995.
- Strab. (=Strabon, *Geographika*)

- Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Geography of Strabo*. With an English translation by H. L. Jones, I-VIII. London-New York, 1917-1932.
- Strabon, *Coğrafya*. Çev.: A. Pekman. İstanbul, 2000.
- Theoph. (= Theophanes)
Kullanılan Çeviri: *The Chronicle of Theophanes Confessor*. Ed.: C. Mango ve R. Scott. Oxford, 1997.
- Theoph. Simok. (=Theophylaktus Simocattes)
Kullanılan Çeviri: *The History of Theophylact Simocatta: An English Translation with Introduction and Notes*. Ed.: M. and M. Whitby. New York, 1986.
- Theod. Syn. (= Theodorus Syncellus)
Kullanılan Çeviri: *Traduction et commentaire de l'Homélie écrite probablement par Théodore le Syncelle sur le siège de Constantinople en 626*. Ed. Ferenc Makk, Szeged, 1975.
- Zach. (=Zacharias)
Kullanılan Metin: The Syriac Chronicle known as that of Zachariah of Mitylene. Transl. by F. J. Hamilton & E. W. Brooks. London 1899.
- Zos. (= Zosimos)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Historia Nova*. Trans. R. T. Ridley, Zosimus: *New History*. *Byzantina Australiensia* 2. 1984. Sydney: Australian Association for Byzantine Studies.

İslam/Arap Kaynakları

- Dineveri (= Ebu Hanifi Dineveri,
Kullanılan Çeviri: *An Historiographical Study of Abu Hanifa Ahmad Ibn Wanand Al-Dinawari's Kitab Al-Akhbar Al-Tiwal (Especially of That Part Dealing With Sasanian Kings)*. M. R. Jackson Bonner. Oxford, 2014.
- İbnü'l Esir (= Ali İbnü'l Esir, *El-Kamil fit-Tarih*)

- Kullanılan Çeviri: *El-Kamil fit-Tarih Tercümesi Cilt 1*. Çev.: A. Ağırakça, A. Özaydın, Y. Apaydın, Z. Tüccar, B. Eryarsoy. İstanbul 1985.
- Firdevsi (= Ebu'l Kasım Mansur b. Hasan-i Firdevsi, *Şahname*)
Kullanılan Çeviri: *Şahname II*. Çev.: N. Yıldırım. İstanbul 2016.
- Gazali 2011 Gazali, *Nasihatu'l-Mulûk. Yöneticilere Altın Öğütler, (Et-Tibrû'l Mesbuk fi Nasihat'ül Mulk)*, Çev.: H. Okur. İstanbul 2011.
- Mesudi (= Ebu'l Hasan Ali b. Hüseyin el-Mesudi, *Muruc ez-Zeheb*)
Kullanılan Çeviri: *Mesudi, Muruz Ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*. Çev.: D. A. Batur. İstanbul 2014.
- Nizamü'l Mülk (= Nizamü'l Mülk)
Kullanılan Çeviri: *Siyasetname*. Çev.: M. T. Ayar. İstanbul 2016.
- Taberi (= Ebu Cafer Muhammed bin Cerir el-Taberi, *Tarih el-ümem ve-l-müluk*)
Kullanılan Çeviri: *The History of al-Tabarî (Ta'rîkh al-rusul wa'l müluk), Vol. V; The Sasanids, the Byzantines, the Lakmids and Yemen*. Ed.: C. E. Bosworth. New York 1999.
Milletler ve Hükümdarlar Tarihi III. Çev.: Z. K. Ugan & A. Temir. İstanbul 1991.

KAYNAKÇA

- Abulafia 2011 D. Abulafia, *The Great Sea, A Human History of the Mediterranean*. Oxford, 2011.
- Adontz 1970 N. Adontz, *Armenia and the Period of Justinian. The Political Conditions Based on the Naxara System*. 1970.
- Akkaya 2016 E. Akkaya, *Bizans İmparatoru Iustinianus'un Dış Politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2016.
- Alchermes 2005 J. D. Alchermes, "Art and Architecture in the Age of Justinian". M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to The Age of Justinian*. Cambridge, 2005: 343-376.
- Al-Ghamdi 1989 S. Al-Ghamdi, *Autobiography in Classical Arabic Literature: An Ignored Literary Genre*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Indiana, 1989.
- Allen 1979 P. Allen, "The Justinianic Plague". *Byzantion* 49 (1979), 5–20.
- Allen 1992 P. Allen, "Contemporary portrayals of the Byzantine empress Theodora (AD 527–548)". B. Garlick, (Eds.), *Stereotypes of Women in Power*. New York, 1992: 93–103.
- Allen & Jeffreys 1996 P. Allen & E. Jeffreys, *The Sixth Century: End or Beginning?* Brisbane, 1996.
- Alföldi 1939 A. Alföldi, "The crisis of the Empire (AD 249 – 270)". *CAH* XII, 1939: 165 – 231.
- Alföldi 1967 A. Alföldi, *Studien zur Geschichte der Weltkrise des 3. Jahrhunderts nach Christus*. Darmstadt, 1967.
- Algaze 1989 G. Algaze, "A New Frontier: First Result of the Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project". *JNES* 48/3, 1989: 240 – 81.
- Alighanbari 2002 F. Alighanbari, *Kingship and the social order: The "Siyāsat-namah" in historical perspective*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Salt Lake, 2002.
- Aliyev 1970 R. Aliyev, *Şahname-i Firdevsi, Metn-i İntikadi*. Moskova, 1970.
- Alizadeh 2014 K. Alizadeh, "Borderland Projects of Sasanian Empire: Intersection of Domestic and Foreign Policies". *Journal of Ancient History*, Vol.2 (2014), 93-115.

- Allen 1979 P. Allen, "The Justinianic plague". *Byzantion* 49 (1979), 5-20.
- Altheim & Stiehl 1957 F. Altheim, R. Stiehl, *Finanzgeschichte der Spätantike*. Frankfurt-am-Main, 1957.
- Altungök 2007 A. Altungök, *IV. ve VII. Yüzyıllar Arası Sasani-Türk İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ, 2007.
- Altungök 2015 A. Altungök, *İslam Öncesi İnan'da Devlet ve Ekonomi -Sasani Dönemi- (MS. 226-MS. 652)*. İstanbul, 2015.
- Altungök 2015 A. Altungök, *Eski İnan'da Din ve Toplum (MS. 226-MS. 652)*. İstanbul, 2015.
- Ando 2000 C. Ando, *Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire*, Berkeley and Los Angeles, 2000.
- Ando vd. 2017 C. Ando & S. Richardson, *Ancient States and Infrastructural Power: Europe, Asia and America*. Philadelphia, 2017.
- Antonopoulos 1985 P. T. Antonopoulos, "Petrus Patricius. Some Aspects of his Life and Career". V.Vavřínek (Ed.), *From Late Antiquity to Early Byzantium: Proceedings of the Byzantinological Symposium in the 16th International Eirene Conference*. Prag, 1985: 49–53.
- Arce 1974 J. J. Arce, "On Festus' sources for Julian's Persian expedition". *Athenaeum* 52 (1974), 340–3.
- Arslan 2000 M. Arslan, "Kolkhis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar". *Ark. San.* 97: 26-40.
- Auzepy 2011 M. F. Auzepy, *Bizans: Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*. İstanbul, 2011. Çev.: B. Kitapçı Bayrı.
- Avcı 2002 C. Avcı, "Kisrā". *DİA* Cilt 26 (2002), 71.
- Azarnouche 2013 S. Azarnouche, *Husraw ī Kawādān ud rēdak-ē. Khosrow fils de Kawād et un page*. [Studia Iranica. Cahier 49] Paris, 2013.
- Baker 2002 G. P. Baker, *Justinian: The Last Roman Emperor*. 2002.
- Ball 2000 W. Ball, *Rome in the East*. London, 2000.
- Bardill 2004 J. Bardill, *Brickstamps of Constantinople, c.1*. Oxford 2004.
- Barker 1966 J. W. Barker, *Justinian and the Later Roman Empire*. Madison 1966.
- Barnes 1976 T. D. Barnes, "Imperial Campaigns, AD 285 – 311". *Phoenix* 30,1976; 179 – 86.
- Barnes 1982 T. D. Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine*.

- Cambridge-Massachusetts-London, 1982.
- Barnes 1985 T. D. Barnes, "Constantine and the Christians of Persia". *JRS* 75, 1985: 126 – 36.
- Barthold 2000 V. V. Barthold, *Asya'nın Keşfi: Rusya'da ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*. Çev.: K. Bayraktar, A. Meral. İstanbul, 2000.
- Bauzou 1993 T. Bauzou, "Épigraphie et toponymie: Le cas de la Palmyrène du sud-ouest". *Syria* 70 (1993), 27-50.
- Baynes 1912 N. H. Baynes, "Some Notes on the Historical Poems of George of Pisidia". *The Classical Quarterly* 6/2 (1912), 82-90.
- Baynes 1955 N. H. Baynes, "The Supernatural Defenders of Constantinople". *Analecta Bollandiana* 7 (1949), 165-177, [= N.H. Baynes, *Byzantine Studies and Other Essays*. Londra, 1955, 248-60].
- Beaucamp 2002 J. Beaucamp, "Le philosophe et le joueur: La date de la fermeture de l'École d'Athènes sous Justinien". *TM* 14 (2002), 21-35.
- Bell 2009 P. Bell, *Three Political Voices from the Age of Justinian: Agapetus, 'Advice to the Emperor'; 'Dialogue on Political Science'; Paul the Silentiary, 'Description of Hagia Sophia'*. Liverpool, 2009.
- Bilgiç 2012 E. Bilgiç, *Geç Roma İmparatorluğu Çağında Roma-Sasani İhtilafları: Roma'nın Doğu Sınırı (MS. 224-395)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya, 2012.
- Bilgiç 2012 E. Bilgiç, "M.S. III. Yüzyıl Roma-Sasani İhtilaflarına İlişkin Bir Değerlendirme: Pers Kralı I. Şapur'un Roma İmparatoru Valerianus'u Esir Alması", *MJH* II/2 (2012), 25-34.
- Bird 1976 H. W. Bird, "Diocletian and the deaths of Carus, Numerian and Carinus", *Latomus* 35, 1976: 123 – 132.
- Birks vd. 1987 P. Birks, G. McLeod, *Institutes of Justinian*. New York, 1987.
- Birley 1956 E. Birley, "Hadrianic Frontier Policy in Carnuntia". E. Swoboda (Ed.), *Ergebnisse der Forschungen über die Grenzprovinzen des römischen Reiches*. Graz, 1956: 25 – 33.
- Birley 1987 A.R. Birley, *Marcus Aurelius; A Biography*. London, 1987.
- Birley 1988 A. R. Birley, *The African Emperor: Septimius Severus*. London, 1988.
- Birley 1998 A. R. Birley, *Hadrian, The Restless Emperor*. New York, 1998.

- Birley 2002 A. R. Birley, *Septimius Severus: The African Emperor*. London and New York, 2002.
- Bivar 1983b A. D. H. Bivar, "The Political History of Iran under the Arsacids". *CHI* III. I: 21 – 99.
- Bleckmann 1992 B. Bleckmann, *Die Reichskrise des III. Jahrhunderts in der spätantiken und byzantinischen Geschichtsschreibung: Untersuchungen zu den nachdionischen Quellen der Chronik des Johannes Zonaras*. Quellen und Forschungen zur Antiken Welt, vol. I. Munich, 1992.
- Blockley 1973 R. C. Blockley, "Festus' source on Julian's expedition". *Classical Philology* 68 (1973), 54–5.
- Blockley 1983 R. C. Blockley, *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*. Liverpool, 1983.
- Blockley 1984 R. C. Blockley, "The Romano-Persian peace treaties of AD 299 and 363". *Florilegium* 6 (1984), 28–49.
- Blockley 1992 R. C. Blockley, *East Roman Foreign Policy. Formation and Conduct from Diocletian to Anastasius*. Wiltshire, 1992.
- Bosworth 1999 C. E. Bosworth, *The History of al-Tabarī, V. The Sāsānids, The Byzantines, The Lakhmids, and Yemen*. New York, 1999.
- Boucharlat 2015 R. Boucharlat, "Monuments et sites archéologiques du « long VIe siècle » en Iran". C. Jullien (Ed.), *Husraw Ier: Reconstructions D'Un Regne: Sources Et Documents*. (Cahiers de Studia Iranica). Paris, 11-47.
- Bowersock 1978 G. W. Bowersock, *Julian the Apostate*. Cambridge, 1978.
- Bowersock et alii 1999 G. W. Bowersock & P. Brown & O. Grabar, *Late Antiquity: A Guide to the Postclassical Worlds*. Harvard, 1999.
- Bowman 2008 A. K. Bowman, "Diocletian and The First Tetrarchy, AD. 284-305". *CAH* XIV, 2008: 67-90.
- Boyce 1955 M. Boyce, "The Indian fables in the Letter of Tansar". *Asia Major*, New Series V (I), 1955: 50 – 58.
- Boyce 1968 M. Boyce, *The Letter of Tansar*. [Serie Orientale Roma 38] Roma, 1968.
- Börm 2006 H. Börm, "Der Perserkönig im Imperium Romanum. Chosroes I.

- und der sasanidische Einfall in das Oströmische 540 n. Chr”. *Chiron* 36 (2006), 299-328.
- Börm 2007 H. Börm, *Prokop und die Perser. Untersuchungen zu den römisch-sasanidischen Kontakten in der ausgehenden Spätantike*. München, 2007.
- Börm 2008 H. Börm, “Die Herrschaft des Kaisers Maximinus Thrax und das Sechskaiserjahr 238: Der Beginn der Reichskrise?”, *Gymnasium* 115 (2008), 69-86.
- Börm vd. 2010 H. Börm & J. Wiesehöfer, *Commutatio et contentio: studies in the Late Roman, Sasanian, and Early Islamic Near East*.
- Börm 2013 H. Börm, “Justinians Triumph und Belisars Erniedrigung. Überlegungen zum Verhältnis zwischen Kaiser und Militär im späten Römischen Reich”. *Chiron* 43 (2013), 63-91.
- Braund 1994 D. Braund, *Georgia in Antiquity. A History of Colchis and Transcaucasian Iberia 550 BC–AD 562*. Oxford, 1994.
- Brauer 1975 G. C. Brauer, *The age of soldier emperors: Imperial Rome AD 244-284*. New Jersey, 1975.
- Brossius 2006 M. Brossius, *Peoples of the ancient World: Persians*. New York, 2006.
- Brown 1989 P. Brown, *The World of Late Antiquity: AD 150-750*. 1989. Çev.: T. Kaçar. İstanbul, 2017.
- Browning 1971 R. Browning, *Justinian and Theodora*. London, 1971.
- Brubaker 2004 L. Brubaker, “Sex, lies and textuality: the Secret History of Prokopios and the rhetoric of gender in sixth-century Byzantium”. L. Brubaker & J. Smith (eds.), *Gender in the Early Medieval World: East and West, 300–900*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004: 83–101.
- Bury 1897 J. B. Bury, “The Nika Riot”. *JHS* 17 (1897), 92-119.
- Bury 1958 J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire*. 1958.
- Butcher 2003 K. Butcher, *Roman Syria and the Near East*. London 2003.
- Büttner-Wobst 1978 T. Büttner-Wobst, “Der Tod Kaiser Julians. Eine Quellenstudie”. R. Klein (Ed.), *Julian Apostata*. Darmstadt, 1978: 24–47.
- Cameron 1963 A. M. Cameron, “Agathias and Cedrenus on Julian”. *JRS* 53,1963; 91 – 4.

- Cameron 1969 A. Cameron, "The Last Days of the Academy of Athens". *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 195 (1969), 7-29.
- Cameron 1969 A. Cameron, "Agathias on the Sassanians", *DOP* (1969), vol. 23, 67-183.
- Cameron 1976 A. Cameron, *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*. Oxford, 1976.
- Cameron 1979 A. Cameron, "The Virgin's Robe: An Episode in the History of Early Seventh-Century Constantinople". *Byzantion* 49 (1979), 42-56.
- Cameron 1993 A. Cameron, *The Later Roman Empire (AD 284-430)*. London, 1993.
- Cameron 1996 A. Cameron, *Procopius and the Sixth Century*. London and New York, 1996.
- Cameron 2002 A. Cameron, "The 'Long' Late Antiquity". T. P. Wiseman (Ed.), *Classics in Progress: Essays on Ancient Greece and Rome*. Oxford 2002: 165-191.
- Cameron 2005 A. Cameron, *Prokopios and the Sixth Century*. London, 2005.
- Cameron *et alii* 2008 A. Cameron, A. Bowman, P. Garnsey, "The Crisis of Empire M.S 193 – 337". *CAH XII*, Cambridge, 2008.
- Cameron 2011 A. Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395-700*. London and New York, 2011.
- Casey 1996 P. Casey, "Justinian, the limitanei and Arab-Byzantine relations in the sixth century". *JRA* 9 (1996), 214-22.
- Crow 2012 J. Crow, "Water and Late Antique Constantinople". L. Grig & G. Kelly (Eds.), *Two Romes: Rome and Constantinople in Late Antiquity*. Oxford, 2012: 116-135.
- Campbell 1993 J. B. Campbell, *War and diplomacy: Rome and Parthia, 31 BC – AD 235*. London and New York, 1993.
- Canepa 2009 M. P. Canepa, *The Two Eyes of the Earth: Art and Ritual of Kingship between Rome and Sasanian Iran*. London, 2009.
- Canepa 2013 M. P. Canepa, "Building a New Vision of the Past in the Sasanian Empire: The Sanctuaries of Kayānsīh and the Great Fires of Iran". *Journal of Persianate Studies*, , Vol.6 (2013), 64-90.

- Canepa 2017 M. P. Canepa, *The Iranian Expanse: Transforming Royal Identity Through Architecture, Landscape, and the Built Environment, 550 BCE 642 CE*. California, 2017.
- Carey 2008 J. R. D. Carey, *Relations between the Kings and Nobility of Sassanid Persia*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Warwick. Warwick, 2008.
- Caseretti 2001 P. Caseretti, *Theodora Empress of Byzantium*. New York, 2001.
- Chaumont 1958 M. L. Chaumont, Le culte de Anāhitā à Stakhr et les premiers Sassanides, *Revue de l'Histoire des Religions* 153, 1958: 154 – 175.
- Chaumont 1965 M. L. Chaumont, “Le culte de la déesse Anāhitā (Anahit) dans la religion des monarques d’Iran et d’Arménie au Ier siècle de notre ère”, *Journal Asiatique* 253, 1965; 168 – 171.
- Chaumont 1987 M. L. Chaumont, “Armenia and Iran II”, *EncIr II*, 1987; 418–38.
- Christensen 1944 A. Christensen, *L’Iran sous les Sassanides*. [Annales du Musée Guimet. Bibliothèque d’études 48] Copenhagen, 1944.
- Christensen 1993 P. Christensen, *The Decline of Iranshahr: Irrigation and Environments in the History of the Middle East, 500 BC to AD 1500*. Copenhagen, 1993.
- Christol 1975 M. Christol, “Les régnes de Valerien et de Gallien”. *ANRW* 11/2, 1975; 803 – 27.
- Chrysos 1993 E. K. Chrysos, “Räumung und Aufgabe von Reichsterritorien. Der Vertrag von 363”. *BJb* 193 (1993), 165–202.
- Comfort 2008 A. M. Comfort, *Roads on the Frontiers between Rome and Persia: Euphratesia, Osrhoene and Mesopotamia from 363 to 602*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Exeter, 2008.
- Conduché 1978 D. Conduché, “Ammianus Marcellinus und der Tod Julians”. Ed.: R. Klein. *Julian Apostata*. Darmstadt, 1978: 355–80.
- Conant 2012 J. Conant, *Staying Roman: Conquest and Identity in Africa and the Mediterranean, 439-700*. Cambridge, 2012.
- Conrad 1994 L. Conrad, “Epidemic disease in central Stria in the late sixth century”. *Modern Greek and Byzantine Studies* 18 (1994), 12-58.
- Corcoran 1996 S. Corcoran, *The Empire of the Tetrarchs: Imperial Pronouncements and Government AD 284-324* (Oxford Classical

- Monographs). Oxford, 1996.
- Croke vd. 1983 B. Croke, J. Crow, "Procopius and Dara". *JRS* 73 (1983), 143-159.
- Croke 2005 B. Croke, "Justinian's Constantinople". M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge, 60-87.
- Çakır 2012 M. Çakır, "*Pend-i Nûşîrevân-ı Âdil*".
- Daniel Carey 2008 J. R. Daniel Carey, *Relations between The Kings and The Nobility of Sassanid Persia*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Warwick, 2008.
- Daube 1967 D. Daube, "The marriage of Justinian and Theodora: legal and theological reflections". *Catholic University Law Review* 16 (1967), 380-99.
- Daryee 1998 T. Daryee, "Sasanian Persia". *Iranian Studies*, Vol. 31, no. 3-4, 1998: 431-462.
- Daryee 2003 T. Daryee, "The Ideal King in the Sasanian World Ardaxšîr ī Pābagān or Xusrō Anōšag-ruwān?". *Nāme-ye Irān-e Bāstān, The International Journal of Ancient Iranian Studies*, Vol. 3, no. 1 (2003), 33-45.
- Daryee 2008 T. Daryee, *Sasania Iran (224-651 AD): Portrait of a Late Antique Empire*. California, 2008.
- Daryee 2009 T. Daryee, *Sasanian Persia; The Rise and Fall of an Empire*. London, 2009.
- Daryee vd. 2016 T. Daryee & K. Rezakhani, *From the Oxus to Euphrates: The World of Late Antique Iran*. Irvine, 2016.
- Daube 1967 D. Daube, "The Marriage of Justinian and Theodora. Legal and Theological Reflections." *Catholic University Law Review* 360 (1967), 380-399.
- De Blois 1978-9 L. De Blois, "The reign of the emperor Philip the Arabian". *TALANTA* 1978-9; 10-11; 11-43.
- De Blois 1990 F. De Blois, *Burzōy's Voyage to India and the Origin of the Book of Kalīlah Wa Dimnah*. London, 1990.
- De Blois 2015 F. De Blois, "Mazdak the Ancient and Mazdak the Last. Further Remarks on the History and Religious Typology of Mazdakism". C. Jullien (Ed.), *Husraw Ier: Reconstructions D'Un Regne: Sources Et Documents*. (Cahiers de Studia Iranica). Paris, 141-155.

- De Fouchécour 1986 Ch. H. De Fouchécour, *Moralia. Les notions morales dans la littérature persane du 3e/9e au 7e/13e siècle*. Paris, 1986.
- Demir 2014 S. Demir, *İmparator Herakleios (610-641) Dönemi Bizans-Sasani İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli, 2014.
- Dignas vd. 2007 B. Dignas, E. Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity*. New York, 2007.
- Dimitriev 2017 V. A. Dimitriev, "The Sasanian Navy revisited: An unwritten chapter in Iran's military history". *International Journal of Maritime History*, Vol.29/4 (2017), 727-737.
- Dodgeon vd. 2005 M. H. Dodgeon, S. N. C. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (M. S. 226-363)*. London and New York, 2005.
- Downey 1947 G. Downey, "The Composition of Prokopios, De Aedificiis". *TAPA* 78 (1947), 171-183.
- Downey 1953 G. Downey, "The Persian Campaign in Syria in A.D.540". *Speculum* 28 (1953), 340-348.
- Downey 1955 G. Downey, "Earthquakes at Constantinople and Vicinity, A. D. 342-1454". *Speculum* 30 (1955), 596-600.
- Downey 1960 G. Downey, *Constantinople in the Age of Justinian*. Norman, 1960.
- Downey 1963 G. Downey, *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*. Princeton, 1963.
- Düzgüner 2004 F. Düzgüner, *Iustinianus Dönemi'nde İstanbul'da Yapılar: Prokopius'un Birinci Kitabının Analizi*. İstanbul, 2004.
- Edwell 2010 P. Edwell, "The Sources for Rome's Wars with Shapur I: Eurocentric and Eastern Perspectives". *Ancient West & East* 9 (2010), 155-179.
- Elton 2007 H. Elton, "Army and Battle in the Age of Justinian (527-65)". P. Erdkamp (Ed.), *A Companion to the Roman Army*. Oxford, 532-550.
- Elton 2012 H. Elton, *Frontiers of the Roman Empire*. London/New York 2012.
- Ensslin 1942 W. Ensslin, *Zur Ostpolitik des Kaisers Diokletian*. *SBAW. Ph.-h. Kl.* Munich, 1942/I.
- Ergin 2013 G. Ergin, *Anadolu'da Roma Hakimiyeti: Direniş ve Düzen*. İstanbul, 2013.
- Ermatinger 1996 J. W. Ermatinger, *The Economic Reforms of Diocletian*. St

- Katharinen: Scripta Mercaturae, 1996.
- Ermantinger 2004 J. W. Ermantinger, *The Decline and The Fall of The Roman Empire*. London, 2004.
- Ersoy 2009 T. Ersoy, *Prokopios'un Yapıtlarında Perslerin Temsili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2009.
- Ersoy 2015 T. Ersoy, "Bizans ve Sâsânî İmparatorlukları Arasında Akdedilen Dara Antlaşması'ndaki İktisadî Hükümlerin Değerlendirilmesi". *History Studies* 7 (2015), 33-45.
- Evans 1972 J. A. S. Evans, *Procopius*. New York, 1972.
- Evans 1996 J. A. S. Evans, *The Age of Justinian and the Circumstances of Imperial Power*. USA, 1996.
- Evans 2002 J. A. S. Evans, *The Empress Theodora: Partner of Justinian*. Austin, 2002.
- Evans 2005 J. A. S. Evans, *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. Connecticut, 2005.
- Farrokh vd. 2005 K. Farrokh & A. Mcbride, *Sassanian Elite Cavalry AD. 624-642*. New York, 2005.
- Fathieh 1985 J. Fathieh, *A Faculty Development Model for Iranian Universities*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Wyoming, 1985.
- Feissel 2004 D. Feissel, "Un rescrit de Justinien découvert à Didymes". *Chiron* 34 (2004), 285-365.
- Feltham 2009 H. B. Feltham, "Justinian and the International Silk Trade". *Sino-Platonic Papers* 194 (2009), 1-40.
- Fisher 1978 E. A. Fisher, "Theodora and Antonina in the Historia Arcana". *Arethusa* II (1978), 253-279.
- Fisher 2013 G. Fisher, *Between Empires: Arabs, Romans, And Sasanians In Late Antiquity (Oxford Classical Monographs)*. Oxford 2013.
- Fornara 1991 C. W. Fornara, "Julian's Persian Expedition in Ammianus and Zosimos". *JHS* 111 (1991), 1-15.
- Foss 1996 C. Foss, *Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor*. Aldershot, 1996.
- Foss 1997 C. Foss, "Syria in transition AD 550-750. An archaeological approach". *DOP* 51 (1997), 189-269.
- Foss 2002 C. Foss, "The Empress Theodora", *Byzantion* 72 (2002), 141-76.

- Foss 2003 C. Foss, "The Persians in the Roman Near East". *Journal of Roman Asiatic Society*, seri 3, 13/2 (2003), 149-170.
- Fouracre 2006 P. Fouracre, *The New Cambridge Medieval History, Volume I c. 500- c. 700*. Cambridge, 2006.
- Fowden 1999 E. K. Fowden, *The Barbarian Plain: Saint Sergius between Rome and Iran*. Berkeley, 1999.
- Freely vd. 2005 J. Freely & A. S. Çakmak, *İstanbul'un Bizans Anıtları*. Çev.: F. G. Tanman. İstanbul, 2005.
- Freeman vd. 1986 P. Freeman, D. Kennedy, *The Defence of the Roman and Byzantine East*. Oxford, 1986.
- French vd. 1989 D. H. French & C.S. Lightfoot, *The Eastern Frontier of the Roman Empire*. Oxford, 1989.
- Frendo 2004 D. Frendo, "Agathias' View Of the Intellectual Attainments of Khusrau I: A Reconsideration of the Evidence". *Bulletin of the Asia Institute* 18 (2004), 97-110.
- Frendo 2007 D. Frendo, "Dangerous Ideas: Julian's Persian Campaign, Its Historical Background, Motivation, and Objectives". *Bulletin of the Asia Institute*, New Series, Vol. 21 (2007), 79-96.
- Frier vd. 2016 B. W. Frier, F. H. Blume, *The Codex of Justinian: A New Annotated Translation With Parallel Latin and Greek Text*. Cambridge, 2016.
- Frye 1983 R.N. Frye, "The political history of Iran under Sasanians". *CHI III/ I*; 1983, 116 – 80.
- Frye 1984 R. N. Frye, *The History of Ancient Iran*. Munich, 1984.
- Frye 1985 R. N. Frye, "Zoroastrian Incest", *Orientalia Iosephi Tucci Memoriae Dicata* eds. G. Gnoli and L. Lanciotti, Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente, Rome, 1985; 445 – 455.
- Frye 2000 R. N. Frye, *Parthian and Sasanian history of Iran*. 2000.
- Gariboldi 2009 A. Gariboldi, *Il regno di Xusraw dall'anima immortale. Riforme economiche e rivolte sociali nell'Iran sasanide del VI secolo*. Milano, 2009.
- Gariboldi 2010 A. Gariboldi, *Sasanian Coins And History: The Civic Numismatic Collection of Milan*. California, 2010.
- Garland 1999 L. Garland, *Byzantine Empresses: Women and Power in*

- Byzantium, AD 527-1204*. London, 1999.
- Gariboldi 2015 A. Gariboldi, “The Great ‘Restoration’ of Husraw I”. C. Jullien (Ed.), *Husraw Ier: Reconstructions D’Un Regne: Sources Et Documents*. (Cahiers de Studia Iranica). Paris, 47-85.
- Garsoïan 1983 N. G. Garsoïan, “Byzantium and the Sasanians”. *CHI* III. 1: 568–92.
- Garsoïan 1985 N. G. Garsoïan, *Armenia between Byzantium and the Sasanians*. London, 1985.
- Garsoïan 1998 N. G. Garsoïan, “Armenia Megale kai eparckhia Mesopotamias”. M. Balard (Ed.), *Eupsychia: Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler*. Paris, 1998: 239-264.
- Garthwaite 2008 G. R. Garthwaite, *The Persians*. London, 2008.
- Garthwaite 2011 G. R. Garthwaite, *İran Tarihi*. Çev.: F. Aytuna. İstanbul, 2011.
- Garucci 1870 R. Garucci, “Brass medallion, representing the Persian victory of Maximianus Galerius”, *NC* 10, 1870; 112 – 18.
- Ghirshman 1948 R. Ghirshman, *Les Chionites-Hephthalites*. Cairo 1948.
- Ghirshman 1961 R. Ghirshman, *Iran from the Earliest Times to the Islamic Conquest*. Baltimore 1961.
- Gibbon 1987 E. Gibbon, *Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, II*. Çev.: A. Baltacıgil. İstanbul 1987.
- Gibbon 1994 E. Gibbon, *Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, IV*. Çev.: A. Baltacıgil. İstanbul, 1994.
- Gignoux 1991 Ph. Gignoux, D’ Abnūn à Māhān. Étude de deux inscriptions sassanides, *StIr* 20, 1991a; 9 – 22.
- Gillett 2003 A. Gillett, *Envoys and Political Communication in the Late Antique West, 411– 533*. New York, 2003.
- Greatrex 1994a G. Greatrex, “The dates of Procopius’ Works”. *BGMS* 18 (1994), 101–14.
- Greatrex 1994b G. Greatrex, *Procopius and the Persian Wars*, D. Phil. thesis. Oxford, 1994.
- Greatrex 1997 G. Greatrex, “The Nika Riot: A reappraisal”. *JHS* 117 (1997), 60-86.
- Greatrex 1998 G. Greatrex, *Rome and Persia at War: 502–532*. Leeds, 1998.
- Greatrex vd. 2002 G. Greatrex & S. N. C. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the*

- Persian Wars, Part II, AD 363-630*. Londra and New York, 2002.
- Greatrex 2003 G. Greatrex, "Khusro II and the Christians of His Empire". *Journal of the Canadian Society for Syriac Studies*, vol. 3 (2003), 78–88.
- Greatrex 2005 G. Greatrex, "Byzantium and the East in the Sixth Century". M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to The Age of Justinian*. Cambridge, 477-510.
- Greatrex vd. 2015 G. Greatrex & H. Elton, *Shifting Genres in Late Antiquity*. Ashgate, 2015.
- Gregory 2011 T. E. Gregory, *Bizans Tarihi*. Çev.: E. Ermert, İstanbul, 2011.
- Grignaschi 1971 M. Grignaschi, "La riforma tributaria di Ḥosrō I e il feudalesimo sasanide". *La Persia nel Medioevo* [Accademia Nazionale dei Lincei. Quaderno 160] Roma, 1971: 87-147.
- Grumel 1964 V. Grumel, "La défense Maritime de Constantinople du côté de la corne d'Or et le siège des Avars". *Byzantinoslavica* 25 (1964), 217-233.
- Gülem 2015 M. Gülem, *Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun Dış Politikası (Erken Bizans Dönemi 330-778)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas, 2015.
- Gyselen 1989 R. Gyselen, *La géographie administrative de l'empire sassanide, les témoignages sigillographiques*. Paris, 1989.
- Gyselen 2001 R. Gyselen, *The Four Generals of the Sasanian Empire: Some Sigillographic Evidence*. Roma, 2001.
- Gyselen 2008 R. Gyselen, "The Great Families in the Sasanian Empire: Some Sigillographic Evidence". Eds.: D. Kennet, P. Luft, *Current Research in Sasanian Archeology, Art and History. Proceedings of a Conference Held at Durham University, November 3rd and 4th 2001* (BAR International Series 1810). Oxford, 2008: 107-114.
- Haarer 2006 F. Haarer, *Anastasius I. Politics and Empire in Late Roman World*. Cambridge, 2006.
- Haarman 1988 U. W. Haarman, "Ideology and History, Identity and Alterity: The Arab Image of the Turk From The 'Abbasids to Modern Egypt". *International Journal of Middle East Studies*, , Vol.20/2 (1988), 175-196.
- Haldon 1990 J. F. Haldon, *Byzantium in the Seventh Century, The*

- transformation of a Culture*. Cambridge 1990.
- Haldon 2005 J. F. Haldon, "Economy and Administration: How Did the Empire Work?". M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to The Age of Justinian*. Cambridge, 2005: 28-60.
- Halfmann 1986 H. Halfmann, *Itinera principum. Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*. Stuttgart, 1986.
- Hall 2004 L. J. Hall, *Roman Berytus: Beirut in Late Antiquity*. New York, 2004.
- Harries vd. 1993 J. Harries, I. Wood, *The Theodosian Code*. New York, 1993.
- Harris 2006 W. Harris, *Rethinking the Mediterranean*. Oxford, 2006.
- Hartmann 1982 F. Hartmann, *Herrscherwechsel und Reichskrise. Untersuchungen zu den Ursachen und Konsequenzen der Herrscherwechsel im Imperium Romanum der Soldatenkaiserzeit (3. Jahrhundert n. Chr.)*. Frankfurt, 1982.
- Heather 1991 P. J. Heather, *Goths and Romans 332–489*. Oxford, 1991.
- Heather 2005 P. Heather, *The Fall of Rome: A New History*. London, 2005.
- Heichelheim 1944 F. M. Heichelheim, "Supply bases for Caracalla's Parthian campaign". *CP* 39/2, 1944; 113 – 15.
- Heidemarie 2010 K. Heidemarie, "Die Felzüge Shapurs d. Gr. (240-271 n. Chr.) Anatolien um die Mitte des 3. Jahrhunderts n. Chr.". *Adalya* XIII, 2010, 205-222.
- Hekster 2008 O. Hekster, *Rome and its Empire AD 193 – 284*. Edinburgh 2008.
- Henning 1939 W. B. Henning, "The Great of Šāpūr I". *SOAS* 9/4, 1939; 823 – 849.
- Hermann vd. 2003 G. Herrmann, V. S. Curtis, *Sasanian Rock Reliefs*. EI, Mazda 2003.
- Herrin 2010 J. Herrin, *Bizans: Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*. Çev.: U. Kocabaşoğlu. İstanbul, 2010.
- Hewsen 1992 R. H. Hewsen, *The Geography of Ananias of Sirak (AŠXARHAC'OYC')*. *The Long and the short Recensions. Introduction, Translation and Commentary*. Wiesbaden, 1992.
- Holmes 1912 W. G. Holmes, *The Age of Justinian and Theodora*. London, 1912.
- Holum 2005 K. G. Holum, "The Classical City in the Sixth Century: Survival and Transformation". M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion*

- to *The Age of Justinian*. Cambridge, 87-113.
- Honoré 1978 T. Honoré, *Tribonian*. London, 1978.
- Honoré 1994 T. Honoré, *Emperors and Lawyers*. Oxford, 1994.
- Honoré 2003 T. Honoré, "Tribonian". In *The Oxford Classical Dictionary* 1549.
- Honoré 2010 T. Honoré, *Justinian's Digest: Character and Compilation*. Oxford, 2010.
- Horden vd. 2000 P. Horden & N. Purcell, *The Corrupting Sea: a Study of Mediterranean History*. Oxford, 2000.
- Horden 2005 P. Horden, "Mediterranean Plague in the Age of Justinian". M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to The Age of Justinian*. Cambridge, 134-161.
- Howard-Johnston 1989 J. Howard-Johnston, "Procopius, Roman defences North of the Taurus and the new fortress of Citharizon". D. H. French vd. (Ed.), *The Eastern Frontier of the Roman Empire I*. Oxford, 203-29.
- Howard-Johnston 1995 J. Howard-Johnston, "The Two Great Powers in Late Antiquity". A. Cameron (Ed.), *The Byzantine and Early Islamic Near East, III. States, Resources and Armies*. Princeton, 157-226.
- Howard-Johnston 1999 J. Howard-Johnston, "Heraclius' Persian Campaigns and the Revival of the East Roman Empire, 622-630". *War in History* 6/1 (1999), 1-44.
- Howard-Johnston 2006 J. Howard-Johnston, *East Rome, Sasanian Persia and The End of Antiquity*. Aldershot, 2006.
- Howard-Johnston 2010 J. Howard-Johnston, *Witnesses to a World Crisis, Historians and Histories of the Middle East in the Seventh Century*. Oxford, 2010.
- Howard-Johnston 2014 J. Howard-Johnston, "The Sasanian State: The Evidence of Coinage and Military Construction". *Journal of Ancient History*, , Vol.2/2 (2014), 144-181.
- Huby vd. 2016 P. Huby, S. Ebbesen, D. Langslow, D. Russell, C. Steel, M. Wilson, *Priscian: Answers to King Khosroes of Persia*. London and New York, 2016.
- Hugles 2009 I. Hugles, *Belisarius: The Last Roman General*. Yardley, 2009.
- Huff 2008 D. Huff, "Formation and Ideology of the Sasanian State in the Context of Archaeological Evidence". V. S. Curtis & S. Stewart (Ed.), *The Sasanian Era: The Idea of Iran Volume III*. London, 31-

- 59.
- Humfress 2005 C. Humfress, "Law and Legal Practice in the Age of Justinian". M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to The Age of Justinian*. Cambridge, 161-185.
- Huyse 1999 Ph. Huyse, *Die dreisprachige Inschrift Sabuhrs I. an der Ka'ba-i Zardušt (SKZ)*. 2 vols. *Corpus Inscriptionum Iranicarum III 1*. London, 1999.
- Hür 1994 A. Hür, "Maviler ve Yeşiller". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5 (1994), 310-312.
- Isaac 1992 B. Isaac, *The Limits of Empire; The Roman Army in the East*. Oxford, 1992.
- İzник 2011 E. İzник, "İmparator Diocletianus'un Tavan (En Yüksek) Fiyatlar Fermanı". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 30, Sayı 49 (2011), 97-130.
- Jackson Bonner 2010 M. R. Jackson Bonner, *Three Neglected Sources of Sasanian History in the Reign of Khusraw Anushirvan*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Oxford, 2010.
- Jackson Bonner 2012 M. R. Jackson Bonner, "Eastern Sources on Khusraw I's Roman War of 540-545". Eds.: T. Bernheimer, A. Silverstein, *Late Antiquity: Eastern Perspectives*. Oxford, 2012: 42-56.
- Jackson Bonner 2014 M. R. Jackson Bonner, *An Historiographical Study of Abu Hanifa Ahmad Ibn Wanand Al-Dinawari's Kitab Al-Akhbar Al-Tiwal (Especially of That Part Dealing With Sasanian Kings)*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Oxford, 2014.
- Jackson Bonner 2015 M. R. Jackson Bonner, "Sasanian Propaganda in the Reign of Husraw Ānūšīrvān". C. Jullien (Ed.), *Husraw Ier: Reconstructions D'Un Regne: Sources Et Documents*. (Cahiers de Studia Iranica). Paris, 257-285.
- Jackson Bonner 2016 M. R. Jackson Bonner, "The Rebellion of Anōš Āzād". *Historia I Swiat*, nr. 5 (2016), 159-165.
- Janin 1964 R. Janin, *Constantinople Byzantine, Développement Urbain et Répertoire Topographique*. Paris, 1964.
- Johne 2008 K. P. Johne, *Die Zeit der Soldatenkaiser. Krise und Transformation des Römischen Reiches im 3. Jahrhundert n. Chr. (235–284)*.

- Berlin, 2008.
- Jones 1908 A. H. M. Jones, *The Roman Empire B. C. 29 – A. D. 476*. New York, 1908.
- Jones 1937 A. H. M. Jones, *The Cities of The Eastern Roman Provinces*. New York, 1937.
- Jones 1964 A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602*. 1964.
- Jullien 2008 C. Jullien, *Controverses des chrétiens dans l'Iran Sassanide*. Paris, 2008.
- Jullien 2015 C. Jullien, *Husraw Ier: Reconstructions D'Un Regne: Sources Et Documents*. (Cahiers de Studia Iranica). Paris, 2015.
- Jullien 2015 F. Jullien, "Contacts et échanges mazdéo-chrétiens sous Husraw Ier. L'apport de textes syriaques contemporains". C. Jullien (Ed.), *Husraw Ier: Reconstructions D'Un Regne: Sources Et Documents*. (Cahiers de Studia Iranica). Paris, 175-195.
- Kaçar 2008 T. Kaçar, "Anadolu'da Sasaniler ve Romalılar, M.S. 226-363: Emperyal İdeoloji Kriz". *Tarih Dergisi* 47 (2008), 1-22.
- Kaçar 2012 T. Kaçar, "Dünyaya İki Işık: Geç Antik Çağ'da İran ve Roma". *Doğu Batı* 61 (2012), 153-180.
- Kaçar 2018a T. Kaçar, "Geç Antikçağ Nedir?". C. Şimşek, T. Kaçar (Eds.), *Geç Antik Çağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi*. İstanbul, 2018: 3-13.
- Kaçar 2018b T. Kaçar, "Geç Antikçağ Tartışmaları ve Bir Revizyon Önerisi Olarak 'Birinci Bin Yıl'". *Cedrus* VI (2018), 519-534.
- Kaegi vd. 1991 W. E. Kaegi, A. Cutler, "Belisarius". A. Kazhdan (Ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford and New York, 1991.
- Kafesolu 1995 İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*. İstanbul, 1995.
- Kaldellis 1999 A. Kaldellis, "The historical and religious views of Agathias: A reinterpretation". *Byzantion* 69 (1999), 206-52.
- Kaldellis 2001 A. Kaldellis, *Prokopios as a Classical Historian and a Political Thinker*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Michigan Üniversitesi, 2001.
- Kaldellis 2004 A. Kaldellis, *Procopius of Caesarea. Tyranny, History and Philosophy at the End of Antiquity*. Philadelphia, 2004.
- Kaldellis 2014 A. Kaldellis, *Prokopios: The Wars of Justinian*. Cambridge, 2014.
- Karadeniz 2011 Y. Karadeniz, "I. Hüsrev Dönemi'nde İpek Yolu Üzerinde Sasani-Göktürk Mücadelesi (531-579)". *The Journal of International*

- Social Research* (2011), vol. 4, s. 6, 207-214.
- Kazhdan 1991 A. P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York and Oxford, 1991.
- Kelly 2004 C. Kelly, *Ruling the Later Roman Empire*. Harvard, 2004.
- Kennedy 1996 D. L. Kennedy, *Parthia and Rome: Eastern Perspectives*. 1996.
- Kennedy 2007 H. N. Kennedy, "Justinianic Plague in Syria and the Archaeological Evidence". L. K. Little (Ed.), *Plague and the End of Antiquity The Pandemic of 541–750*. Cambridge, 87-99.
- Kettenhofen 1982 E. Kettenhofen, *Die römisch-persischen Kriege des 3. Jahrhunderts. n. Chr. Nach der Inschrift Sāhpuhrs I. an der Ka'be-ye Zartošt (ŠKZ)*. Wiesbaden, 1982.
- Kershasp 1905 P. Kershasp, *Studies in Ancient Persian History*. London, 1905.
- Kim 2016 J. H. Kim, *The Huns*. New York, 2016.
- Kolb 1987 F. Kolb, *Diocletian und die erste Tetrarchie*. Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte 27. Berlin, 1987.
- Konuk 2012 S. Konuk, *VI. yüzyıl Bizans-Sasani Mücadelesinde Yukarı Dicle Havzası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla, 2012.
- Koşık 2014 H. S. Koşık, "Nûşirevân-I Âdil'in Hikmetlerini İçeren Mensur Bir Nasihat-Nâme". *KTÜ, Sosyal Bilimler Dergisi* (2013), 6, 135-144.
- Körner 2002 Ch. Körner, *Philippus Arabs. Ein Soldatenkaiser in der Tradition des antoninisch – severischen Prinzipats*. Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte vol. 61, Berlin, 2002.
- Körner 2011 C. Körner, "Transformationsprozesse im Römischen Reich des 3. Jahrhunderts n. Chr.", *Millennium: Jahrbuch zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausends* 8 (2011), 87-124.
- Kruger 1877 P. Kruger, *Codex Iustinianus*. Berolini, 1877.
- Kulikowski 2007 M. Kulikowski, *Rome's Gothic Wars from the third Century to Alaric*. Cambridge, 2007.
- Laubscher 1975 H. P. Laubscher, *Der Reliefschmuck des Galeriusbogens in Thessaloniki*. Berlin, 1975.
- Lee 1993 A. D. Lee, *Information and Frontiers: Roman Foreign Relations in Late Antiquity*. Cambridge, 1993.
- Lee 2005 A. D. Lee, "The Empire at War". M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to The Age of Justinian*. Cambridge, 113-134.

- Lee 2007 A. D. Lee, *War in Late Antiquity: A Social History*. Oxford, 2007.
- Lee 2013 A. D. Lee, *From Rome to Byzantium AD 363 to 565: The Transformation of Ancient Rome*. Edinburgh, 2013.
- Levtchenko 1999 M. V. Levtchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*. Çev.: M. Selen, Y. Selçuk. İstanbul, 1999.
- Levi 1947 D. Levi, *Antioch Mosaic Pavements*. Princeton, 1947.
- Liebeschuetz 1972 J. H. W. Liebeschuetz, *Antioch. City and Imperial Administration in the Later Roman Empire*. Oxford, 1972.
- Liebeschuetz 1977 W. Liebeschuetz, "The defences of Syria in the sixth century". *Studien zu den Militärgrenzen Roms II*, (1977) 487-99.
- Liebeschuetz 2000 W. Liebeschuetz, "Late antiquity (6 th and 7 th centuries) in the cities of the Roman Near East". *Mediterraneo Antico* 3 (2000), 43-75.
- Lillington-Martin 2013 C. Lillington-Martin, "Procopius on the struggle for Dara in 530 and Rome in 537-538". A. Sarantis & N. Christie (Ed.), *In War and Warfare in Late Antiquity. Current Perspectives*. Leiden and Boston, 2013: 599–630.
- Little 2007 L. K. Little, *Plague and the End of Antiquity. The Pandemic of 541-750*. Cambridge, 2007.
- Litvinsky 1996 B. A. Litvinsky, "The Hephthalite Empire". B. A. Litvinsky (Ed.), *History of Civilization of Central Asia III, The Cross-Roads of Civilizations AD 250 to 750*. Paris, 1996: 138-165.
- Loriot 1975 X. Loriot, 'Les premières années de la grande crise du IIIe siècle: de l'avènement de Maximin le Thrace (235) à la mort de Gordien III (244),' *ANRW II.2*, 1975; 657–787.
- Luther 1997 A. Luther, *Die syrische Chronik des Josua Stylites*. Berlin, 1997.
- Luttwak 2012 E. N. Luttwak, *Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi*. Çev.: M. E. Tuzcu. İstanbul, 2012.
- Maas 1992 M. Maas, *John Lydus and the Roman Past*. New York, 1992.
- Maas 2005 M. Maas, *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge, 2005.
- Maclagan 1968 M. Maclagan, *The City of Constantinople*. London, 1968.
- Maddicott 2007 J. Maddicott, "Plague in Seventh-Century England". L. K. Little (Ed.), *Plague and the End of Antiquity*. Cambridge, 171–214.

- Macuch 2015 M. Macuch, "Legal Implications of Mazdakite Teaching According to the *Dénkard*". C. Jullien (Ed.), *Husraw Ier: Reconstructions D'Un Regne: Sources Et Documents*. (Cahiers de Studia Iranica). Paris, 155-175.
- Maksymiuk 2011 K. Maksymiuk, *Pogranicze persko-rzymskie w działaniach Husrowa I Anuszirwana (531–579). Geneza problemów polityczno-religijnych w relacjach Iranu i Rzymu w okresie sasanidzkim*. Siedlce, 2011.
- Maksymiuk 2015 K. Maksymiuk, "Die Politik von Xusrō I. Anōšīrvān (531-579) gegenüber Christen in dem Iran". *Historia i Świat* 4 (2015), 123-134.
- Maksymiuk 2015 K. Maksymiuk, "The Parthian nobility in Xusrō I Anōšīrvān court". Eds.: D. Okoń, P. Briks, *Elites in the Ancient World*. V. 2. Szczecin 2015, 189-198.
- Maksymiuk 2015 K. Maksymiuk, *Geography of Roman-Iranian Wars. Military Operations of Rome and Sasanian Iran*. Siedlce, 2015.
- Mango 2008 C. Mango, *Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu*. Çev.: G. Ç. Güven, İstanbul, 2008.
- Macdermot 1954 B. C. Macdermot, "Roman Emperors in the Sassanian Reliefs". *JRS* 44, 1954, 76 – 80.
- Maraval 1999 P. Maraval, *L'empereur Justinien*. Paris, 1999.
- Marcotte 2015 D. Marcotte, "Chosroès Ier Priscien: Entretiens de physique et de météorologie". C. Jullien (Ed.), *Husraw Ier: Reconstructions D'Un Regne: Sources Et Documents*. (Cahiers de Studia Iranica). Paris, 285-305.
- Maricq vd. 1953 A. Maricq & E. Honigmann, *Recherches sur les Res Gestae Divi Saporis. Académie royale de Belgique. Classe de lettres et des sciences morales et politiques* 47. 4. Bulletin épigraphique, Brussels, 1953.
- Martindale 1980 J. R. Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire, c. II, A.D. 395-527*. Cambridge, 1980.
- Martindale 1992 J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire, Vol. IIIB: A.D. 527–641*. Cambridge, 1992.
- Matthews 2000 J. F. Matthews, *Laying Down the Law. A Study of the Theodosian*

- Code*. New Haven, 2000.
- Mau-Tsai 1958 L. Mau-Tsai, *Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe)*. Wiesbaden, 1958.
- Mazal 2001 O. Mazal, *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kultur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*. Vienna, 2001.
- McCall 1968 D. F. McCall, *Kisra, Chosroes, Christ, etc.* (Review of Africanobyzantina by T. Papadopullos.) *African Historical Studies*. Vol. I (1968) No.2.
- McCormick 1985 M. McCormick, *Eternal Victory: Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West*. Cambridge, 1985.
- McCormick 2001 M. McCormick, *Origins of the European Economy: Communications and Commerce AD 300 – 900*. Cambridge, 2001.
- Meier 2003 M. Meier, *Das andere Zeitalter Justinians*. Göttingen, 2003.
- Meier 2003a M. Meier, “Die Inszenierung einer Katastrophe: Justinian und der Nika-Aufstand”. *ZPE* 142 (2003), 273-300.
- Meier 2004 M. Meier, *Justinian. Herrschaft, Reich und Religion*. Mühlin, 2004.
- Meier 2009 M. Meier, *Anastasios I. Die Entstehung des Byzantinischen Reiches*. Stuttgart, 2009.
- Merrills 2004 A. H. Merrills, *Vandals, Romans and Berbers. New Perspectives on Late Antiquity*. London, 2004.
- Meyer 1990 M. Meyer, “Die Felsbilder Shapurs I”, *JDAI* 105 (1990), 237–302.
- Millar 1992 F. Millar, *The Emperor in the Roman World (31 BC – AD 337)*. London, 1992.
- Millar 1996 F. Millar, *The Roman Near East 31 BC – AD 337*. Cambridge and London, 1996.
- Mithchell vd. 2000 S. Mithchell & G. Greatrex, *Ethnicity and Culture in Late Antiquity*. London, 2000.
- Mithchell 2014 S. Mithchell, *A History of the Later Roman Empire*. Oxford, 2014.
- Mithchell 2016 S. Mithchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi MS. 284-641*. Çev.: T. Kaçar. Ankara, 2016.
- Mócsy 2014 A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia: A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*. Routledge, 2015.
- Mommsen vd. 1985 T. Mommsen, P. Kruger, A. Watson, *The Digest of Justinian*. 1985.

- Moorhead 1994 J. Moorhead, *Justinian*. London and New York, 1994.
- Morony 1997 M. G. Morony, “Sāssānids”, *EI IX* (1997), 70 – 83.
- Morony 2007 M. G. Morony, “For Whom Does the Writer Write?': The First Bubonic Plague Pandemic According to Syriac Sources”. Ed.: L. K. Little, *Plague and the End of Antiquity The Pandemic of 541–750*. Cambridge, 2007: 59-86.
- Morrinson 2014 C. Morrison, *Bizans Dünyası: Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*. Çev.: A. Bilge. İstanbul, 2014.
- Mosing-Walburg 2002 K. Mosing-Walburg, “Zurwestpolitik Shāpūrs II”. *Iran: Question et Connaissance*. Vol. i: *La periode ancienne. Textes réunis par Ph. Huyse*. Paris, 2002: 329–47.
- Müller-Wiener 2002 W. Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası, 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*. Çev.: Ü. Sayın. İstanbul, 2002.
- Nicolle 1996 D. Nicolle, *Sassanian Armies: Iranian Empire Early 3rd to mid-7th centuries AD*. Montvert, 1996.
- Nyberg 1959 H. S. Nyberg, “Die sassanidische Westgrenze und ihre Verteidigung”. *Septentrionalia et Orientalia* (1959), 316–26.
- Obolensky 1971 D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth, Eastern Empire, 500-1453*. New York & Washington, 1971.
- Oost 1982 S. I. Oost, “The death of the Emperor Gordian III”. *CP* 53, 1982; 106 – 7.
- Ostrogorsky 1999 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*. Çev.: F. Işıltan. Ankara, 1999.
- Özbayoğlu 1994 F. Özbayoğlu, *İstanbul'da Iustinianus Dönemi'nde Yapılar: Birinci Kitap*. İstanbul, 1994.
- Parnell 2012 D. Parnell, “The Careers of Justinian's Generals”. *JMMH* 10 (2012), 1–17.
- Parnell 2017 D. A. Parnell, *Justinian's Men Careers and Relationships of Byzantine Army Officers, 518–610*. London 2017.
- Payne 2013 R. Payne, “Cosmology and the Expansion of the Iranian Empire, 502–628”. *Past & Present*, Vol. 220/1 (2013), 3-33.
- Payne 2017 R. Payne, “Territorializing Iran in Late Antiquity: Autocracy, Aristocracy, and the Infrastructure of Empire”. In *Ancient States*

- and Infrastructural Power: Europe, Asia and America*. Ed.: C. Ando & S. Richardson. Philadelphia (2017), 179-218.
- Pazdernik 2005 C. Pazdernik, "Justinianic Ideology and the Power of the Past". M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to The Age of Justinian*. Cambridge, 185-215.
- Pekak 2010 S. Pekak, "Bizans'ta Maviler ve Yeşiller". *İstanbul Ansiklopedisi*, 2010: 252-254.
- Penrose 2005 J. Penrose, *Rome and Her Enemies: An Empire Created and Destroyed by War*. New York, 2005.
- Pieler 1972 P. Pieler, "L'aspect politique et juridique de l'adoption de Chosroès proposée par les Perses à Justin". *RIDA* 3,19 (1972), 399-433.
- Pigulewskaja 1963 N. Pigulewskaja, *Les villes de l'Etat iranien aux époques parthe et sassanide. Contribution à l'histoire sociale de la Basse Antiquité*. Paris, 1963.
- Pigulewskaja 1969 N. Pigulewskaja, *Byzanz auf den Wegen nach Indien. Aus der Geschichte des byzantinischen Handels mit dem Orient vom 4. bis 6. Jahrhundert*. Berlin, 1969.
- Pohl 2005 W. Pohl, "Justinian and the Barbarian Kingdoms". M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to The Age of Justinian*. Cambridge, 448-477.
- Poláček 2008 J. Poláček, "Heraclius and the Persians in 622". *Bizantinistica, Rivista di studi bizantini e slavi* 10 (2008), 105-124.
- Pourshariati 2008 P. Pourshariati, *Decline and Fall of the Sasanian Empire. The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran*. London and New York, 2008.
- Potter 2004 D. S. Potter, *The Roman Empire at Bay AD 180 – 395*. London, 2004.
- Potter 2015 D. Potter, *Theodora: Actress, Empress, Saint*. Oxford, 2015.
- Potts 2013 D. T. Potts, *The Oxford Handbook of Ancient Iran*. 2013.
- Pritchard 1993 D. M. Pritchard, *The Emperor Heraclius Investigations into The Image of An Emperor*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. St. Andrews Üniversitesi, 1993.
- Rapp 2005 C. Rapp, "Literary Culture Under Justinian". M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge, 376-

- 401.
- Rapp Jr 2014 S. H. Rapp Jr, *The Sasanian World through Georgian Eyes: Caucasia and the Iranian Commonwealth in Late Antique Georgian Literature*. London and New York, 2014.
- Rawlinson 1875 G. Rawlinson, *The Seven Great Oriental Monarchy: Geography, History, and Antiquities of the Sassanian or New Persian Empire*.
- Redgate 1998 A. E. Redgate, *The Armenians*. Oxford and Malden, 1998.
- Rees 2004 R. Rees, *Diocletian and the Tetrarchy*. Edinburgh, 2004.
- Rezakhani 2010 K. Rezakhani, *Empires and Microsystems: Late Antiquity Regional Economy in Central and West Asia, 500–750*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Los Angeles, 2010.
- Rezakhani 2014 K. Rezakhani, “Mazdakism, Manichaeism and Zoroastrianism: in Search of Orthodoxy and Heterodoxy in Late Antique Iran”. *Iranian Studies*, 25 (2014), 1-16.
- Rezakhani vd. 2014 K. Rezakhani & M. Morony, “Markets for Land, Labour and Capital in Late Antique Iraq, AD 200-700”. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 57 (2014), 231-261.
- Rezakhani 2017 K. Rezakhani, “Arab Conquests and Sasanian Iran”. *History Today*, Vol.67/4 (2017), 28.
- Rezakhani 2017 K. Rezakhani, *ReOrienting the Sasanians: East Iran in Late Antiquity* (Edinburgh Studies in Ancient Persia). Edinburgh, 2017.
- Rice 2002 T. T. Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*. Çev.: B. Altınok. Ankara, 2002.
- Ridley 1973 R.-T. Ridley, “Three notes on Julian’s expedition (363)”. *Historia* 22, (1973) 317–30.
- Rosen 1999 K. Rosen, “Justin I”. *Reallexicon für Antike und Christentum* 19 (1999), 763-78.
- Roussel 1939 P. Roussel, “Un Monument D’Hiérapolis-Bambyké Relatif a la Paix «Perpétuelle» de 532 AP. J.-C.”. *Mélanges Syriens* (1939), 367-372.
- Rubin 1986 Z. Rubin, “Diplomacy and War in the Relations Between Byzantium and The Sassanids in the Fifth Century AD.”. P. Freeman, D. Kennedy (Ed.), *The Defence of the Roman and*

- Byzantine East*. Oxford, 677-95.
- Rubin 1995 Z. Rubin, "The Reforms of Khusro Anūshirwān". *SRA* (1995), 227–97.
- Sanspeur 1975-6 C. Sanspeur, "L'Arménie au temps de Peroz". *REArm* 11(1975–6) 83–172.
- Sarris 2002 P. Sarris, "The Eastern Roman Empire from Constantine to Heraclius (306-641)". C. Mango (Ed.), *The Oxford History of Byzantium*. Oxford (2002), 19-70.
- Sarris 2006 P. Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian*. Cambridge, 2006.
- Sarris 2011 P. Sarris, *Empires of Faith: The Fall Of Rome To The Rise Of Islam, 500-700. (Oxford History Of Medieval Europe)*. Oxford, 2013.
- Sauer 2017 E. W. Sauer, *Sasanian Persia: Between Rome and the Steppes of Eurasia (Edinburgh Studies in Ancient Persia)*. Edinburgh, 2017.
- Savvides et alii 2007 A. G. Savvides, B. Hendrickx, A. J. Simpson, T. Sansaridou-Hendrickx, *Encyclopaedic Prosopographical Lexicon of Byzantine History and Civilization, Vol. 1*. Brepols, 2007.
- Schindel 2010 N. Schindel, "Eine Partie von Drachmen des Sasanidenkönigs Yazdgerd I". R. Gyselen (Ed.), *Sources For The History of Sasanian and Post-Sasanian Iran. (Cahiers de Studia Iranica)*. Paris, 291-304.
- Schindel 2015 N. Schindel, "The Mint System under Husraw I: Some Preliminary Remarks". C. Jullien (Ed.), *Husraw Ier: Reconstructions D'Un Regne: Sources Et Documents. (Cahiers de Studia Iranica)*. Paris, 115-141.
- Schippmann 1990 K. Schippmann, *Grundzüge der Geschichte des sasanidischen Reiches*, Darmstadt 1990.
- Schönebeck 1937 H. Schönebeck, "Die zyklische Ordnung der Triumphreliefs am Galeriusbogen in Saloniki". *ByzZ* 37, 1937; 361 – 71.
- Scott 1992 R. Scott, "Diplomacy in the sixth century, the evidence of John Malalas". S. Franklin and J. Shepard (Eds.), *Papers from the Twenty-Fourth Spring Symposium of Byzantine Studies*. Aldershot, 1992: 159–66.

- Sezgin 1967 F. Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, Vol. I. Leiden, 1967.
- Shahîd 1984 İ. Shahîd, *Rome and The Arabs. A Prolegomenon to the Study of Byzantium and the Arabs*. Washington, 1984.
- Shahîd 1995 İ. Shahîd, *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century, Vol. 1*. Washington, 1995.
- Shayegan 2011 M. R. Shayegan, *Arsacids and Sasanians: Political Ideology in Post-Hellenistic and Late Antique Persia*. Cambridge, 2011.
- Sicker 2000 M. Sicker, *The Pre-Islamic Middle East*. London, 2000.
- Sivrioğlu 2013 U. T. Sivrioğlu, “İslâm Kaynaklarına Göre Nuşîrevân-I Âdil”. *Histories Studies vol. 5* (2013), 225-252.
- Sivrioğlu 2013 U. T. Sivrioğlu, “Sāsânilerde Askeri Teşkilat, Silah Teknolojisi Ve Savaş Stratejileri”. *Turkish Studies Vol. 8/5* (2013), 675-703.
- Smith 2005 A. Smith, *The Philosopher and Society in Late Antiquity*. Swansea, 2005.
- Sommer 2004 M. Sommer, *Die Soldatenkaiser*. Darmstadt, 2004.
- Southern 2004 P. Southern, *The Roman Empire From Severus to Constantine*. London and New York, 2004.
- Sperandio 2005 M. U. Sperandio, *Codex Gregorianus: Origini e vicende*. Jovene, 2005.
- Sprengling 1953 M. Sprengling, *Third Century Iran. Sapor and Kartir*. Chicago, 1953.
- Springberg vd. 1989 M. Springberg&Hinsen, *Die Zeit vor dem Islam in arabischen Universalgeschichten des 9. bis 12. Jahrhunderts, Religionswissenschaftliche Studien 13*. Würzburg, 1989.
- Stein 1920 E. Stein, “Ein Kapitel vom persischen und vom byzantinischen Staate”. *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher I* (1920), 50-89.
- Stein 1949 E. Stein, *Histoire du Bas-Empire. Vol. II. De la disparation de l’empire d’occident à la mort de Justinien (476–565)*. Paris, 1949.
- Stathakopoulos 2000 D. Stathakopoulos, “The Justinianic plague revisited”. *Byzantine and Modern Greek Studies* 24 (2000), 256-76.
- Stathakopoulos 2004 D. Stathakopoulos, *Famine and Pestilence in the Late Roman and Early Byzantine Empire. A systematic survey of subsistence crises and epidemics*. London, 2004.

- Stathakopoulos 2007 D. Stathakopoulos, "Crime and Punishment: The Plague in the Byzantine Empire, 541–749". L. K. Little (Ed.), *Plague and the End of Antiquity The Pandemic of 541–750*. Cambridge, 2007: 99–118.
- Stolte 1971 B. Stolte, "The Roman Emperor Valerian and Sapor I King of Persia". *Rivista degli Studi Orientali* 1 (1971), 157–162.
- Stratos 1968 A. N. Stratos, *Byzantium in the Seventh Century I 602-634*. Amsterdam, 1968.
- Strobel 1993 K. Strobel, *Das Imperium Romanum im "3. Jahrhundert". Modell einer historischen Krise?* Stuttgart, 1993.
- Sykes 1915 P. Sykes, *A History of Persia. With Maps and Illustrations*. London, 1915.
- Syme 1971 R. Syme, *Emperors and Biography: Studies in the Historia Augusta*. Oxford, 1971.
- Tardieu 1981 M. Tardieu, *Manichaeism*. Chicago, 1981.
- Tardieu 2015 M. Tardieu, "Les curiosités scientifiques des rois: Chosroès Ier Frédéric II". C. Jullien (Ed.), *Husraw Ier: Reconstructions D'Un Regne: Sources Et Documents*. (Cahiers de Studia Iranica). Paris, 305-331.
- Tayyara 2005 A. Tayyara, *The reflection of Non-Islamic Cultures in Early Islamic Universal Histories*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. New York, 2005.
- Tafazzoli 2000 A. Tafazzoli, *Sasanian Society I. Warriors II. Scribes III. Dehqāns*. New York, 2000.
- Teixidor 1995 J. Teixidor, "Conséquences politiques et culturelles de la victoire sassanide à Nisibe". *Frézouls and Jacquemin* (1995), 499–510.
- Thompson 1982 E. A. Thompson. *Romans and Barbarians: The Decline of the Western Empire*. Madison, 1982.
- Thomson 1976 R. W. Thomson, *Agathangelos, History of the Armenians*, Albany, 1976.
- Thurnbull 2004 S. Thurnbull, *The Walls of Constantinople AD, 324-1453*. Oxford, 2004.
- Toumanoff 1963 C. Toumanoff, *Studies in Christian Caucasian History*. Georgetown, 1963.

- Treadgold 1995 W. Treadgold, *Byzantium and its Army*. Stanford, 1995.
- Treadgold 1997 W. T. Treadgold, *A History of Byzantine State and Society*. California, 1997.
- Tsangadas 1980 B. C. P. Tsangadas, *Fortifications and Defence of Constantinople. East European Monographs*. New York, 1980.
- Turtledove 20 H. Turtledove. "Justin II's Observance of Justinian's Persian Treaty of 562". *Byzantinische Zeitschrift*, LXXVI (1983), 292-301.
- Türel 2016 T. Türel. *Towards The End of An Empire: Rome In The West And Attila*. Ankara, 2016 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Urbano 2013 A. P. Urbano, *The Philosophical Life: Biography and the Crafting of Intellectual Identity in Late Antiquity*. Washington 2013.
- Van Millingen 1899 A. Van Millingen, *Byzantine Constantinople, The Walls of the city and Adjoining Historical Sites*. London, 1899.
- Vavřínek 1985 V. Vavřínek, "The Eastern Roman Empire or Early Byzantium? A Society in Transition". *From Late Antiquity to Early Byzantium*. Ed.: V. Vavřínek. Prague (1985), 9-20.
- Vasiliev 1935 A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*. Brussels, 1935.
- Vasiliev 1950 A. A. Vasiliev, *Justin The First: An Introduction to the Epoch of Justinian the Great*. Cambridge, Massachusetts, 1950.
- Vitalone 2003 M. Vitalone, "Khosrow of the Immortal Soul in the New Persian Zoroastrian Literary Tradition". M. Maggi et alii (Ed.), *Religious themes and texts of pre-Islamic Iran and Central Asia. Studies in honour of Professor Gherardo Gnoli on the occasion of his 65th birthday on 6th December 2002*. Wiesbaden, 435-440.
- Waldstein 1980 W. Waldstein, "Tribonianus". *ZsavRom* 97 (1980), 232-55.
- Wassink 1991 A. Wassink, "Inflation and Financial Policy under the Roman Empire to the Price Edict of 301 AD". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, vol. 40, no. 4 (1991), 465-493.
- Watson 2003 A. Watson, *Aurelian and Third Century*. New York, 2003.
- Watson 2009 A. Watson, *The Digest of Justinian, Volume 1*. Philadelphia, 2009.
- Watts 2004 E. Watts, "Justinian, Malalas, and the end of Athenian philosophical Teaching". *JRS* 94 (2004), 168-82.
- Watss 2006 E. J. Watts, *City and School in Late Antique Athens and Alexandria*. London, 2006.

- Whately 2015 C. Whately, "The Genre and Purpose of Military Manuals in Late Antiquity". G. Greatrex & H. Elton (Eds.), *Shifting Genres in Late Antiquity*. 2015: 249-263.
- Whitby 1985 M. Whitby, "The Long Walls of Constantinople". *Byzantion* 55 (1985), 560-583.
- Whitby 1986 L. M. Whitby, "Procopius and the development of defences in Upper Mesopotamia". P. Freeman & D. Kennedy (Eds.), *The Defense of the Roman and Byzantine East*. BAR International Series 297. Oxford, 1986: 717–35.
- Whitby 1994 M. Whitby, "The Persian King at War". E. Dabrowa (Ed.), *The Roman and Byzantine Army in the East*. Krakow, 1994: 227–63.
- Whitby 2000 M. Whitby, "The Successors of Justinian". *CAH XIV* (2000), 86-111.
- Whitby 2002 M. Whitby, *Rome at War AD 293-696*. Oxford, 2002.
- Whitby 2004 M. Whitby, "Emperors and armies, ad 235–395". S. Swain and M. Edwards (Eds.), *Approaching Late Antiquity*. Oxford: Oxford University Press, 2004: 156–86.
- Whitehouse vd. 1973 D. Whitehouse & A. Williamson, "Sasanian Maritime Trade". *Iran* II (1973), 29-49.
- Whitehouse 1996 D. Whitehouse, "Sasanian Maritime Activity". Ed.: J. Reade, *The Indian Ocean in Antiquity*. London, 1996: 339-349.
- Whittow 1996 M. Whittow, *The Making of Byzantium, 600-1025*. Berkeley, 1996.
- Widengren 1971 G. Widengren, "The establishment of the Sasanian Dynasty in the light of new evidence in Persia". 1971.
- Wiesehöfer 1982 J. Wiesehöfer, "Die Anfänge sassanidischer Westpolitik und der Untergang Hatras". *Klio* 64, (1982), 437 – 47.
- Wiesehöfer 1986a J. Wiesehöfer, "Istachr". *DNP* v, (1998), 1145 – 6.
- Wiesehöfer 1987 J. Wiesehöfer, "Ardašīr I – History", *Encyclopaedia Iranica* 2, (1987), 371–376.
- Wiesehöfer 1998d J. Wiesehöfer, "Gundešapur". *DNP* v, (1998),10.
- Wiesehöfer 2003 J. Wiesehöfer, *Antik Pers Tarihi*. Çev.: M. A. İnci, İstanbul, 2003.
- Wiesehöfer 2007 J. Wiesehöfer, "Chusro I. und das Sasanidenreich". M. Meier (Ed.), *Sie schufen Europa: Historische Portraits von Konstantin bis Karl dem Großen*. München, 195-215.

- Wiesehöfer 2009 J. Wiesehöfer, “Kawad, Khusro I and the Mazdakites: A New Proposal”. C. Jullien et alii (Ed.), *Trésors d’orient: mélanges offerts à Rika Gyselen*. [Studia Iranica, Cahier 42] Paris, 391-409.
- Wildberg 2005 C. Wildberg, “Philosophy in the Age of Justinian”. Ed.: M. Maas, *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge, 2005: 316-343.
- Williams 1972 A. Williams, “Persian Gulf Commerce in the Sassanian Period and the First Two Centuries of Islam”. *BCHI* 9/10 (1972), 97–109.
- Williams 1985 S. Williams, *Diocletian and The Roman Recovery*. Methuen, 1985.
- Williams 2010 M. E. Williams, *Roman-Sasanian Relations (532 to 545 CE)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Oxford, 2010.
- Williams 2016 M. E. Williams, *The African Policy of Justinian I*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Oxford, 2016.
- Winter 1988 E. Winter, *Die sāsānidisch-römischen Friedensverträge des 3. Jahrhunderts n. Chr. – Ein Beitrag zum Verständnis der aussenpolitischen Beziehungen zwischen den beiden Grossmächten*. Frankfurt, 1988.
- Wirth 1978 G. Wirth, “Julians Perserkrieg. Kriterien einer Katastrophe”. Ed.: R. Klein. *Julian Apostata*. Darmstadt, 1978: 455–507.
- Wolski 1993 J. Wolski, *L’Empire des Arsacides*, *ActIr* 3;32, Leiden, 1993.
- Yavari 1992 N. Yavari, *Nizam al-Mulk Remembered: A study in Historical Representation*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Columbia, 1992.
- Yeniterzi 2006 E. Yeniterzi, “Ahmed-i Dâî’nin vasiyyet-i Nûşirevân Adlı Mesnevisi”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19 (2006), 1-25.
- Yücel 2013 M. Yücel, *Erken dönem Sasani Tarihi ve Sikkeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2013.

EK 1-ZAMANDİZİMİ

- ca. 483 Iustinianus'un doğumu
- ca. 501 Hüsrev Anuşirvan'ın doğumu
- ca. 502/3 Sasanilerin Amida'yı kuşatması
Roma-Sasani ihtilaflarının artışı
- ca. 515 Kubad'ın Armenia, Mesopotamia ve Anadolu'ya akınlar düzenlemesi
- ca. 521 Iustinianus'un *consul* olması
- ca. 524/5 Sasani İmparatoru Kubad'ın Doğu Roma İmparatoru Iustinus'tan oğlu Hüsrev'i evlat edinmesini talep etmesi
- ca. 525 Iustinianus'un *caesar* olması ve Theodora ile evlenmesi
- ca. 527 Iustinianus'un tahta çıkması
- ca. 527/8 Sasanilerle ilk mücadele
Belisarius'un *magister militum per orientem* olması
- ca. 528 Armenia'nın Iustinianus tarafından tahkim edilmesi
- ca. 528/9 Atina'daki felsefe okullarının kapatılması
- ca. 530 Sasani-Doğu Roma Dara Savaşı: Sasanilerin yenilgiye uğratılması
- ca. 531 Kallinikum'da Doğu Roma'nın Sasaniler tarafından yenilmesi
Hüsrev Anuşirvan'ın Sasani tahtına oturması
- ca. 532 Ebedi Barış Anlaşması
Constantinopolis'te Nika İsyanı
- ca. 533 Vandal- Doğu Roma mücadelesinin başlaması
- ca. 534 Doğu Roma'nın Vandalları yenilgiye uğratması
- ca. 535 İtalya'da Gotlarla mücadeleye başlanması
- ca. 536 Belisarius'un Roma'yı işgal etmesi
- ca. 537 Germanus'un Afrika'da Roma ordusundaki isyanı bastırması
Vitigis'in Roma'da Belisarius'u kuşatması
- ca. 538 Vitigis'in Roma kuşatmasını kaldırması
Belisarius'un Milano'yu alması
Narses'in İtalya'ya gelmesi
- ca. 539 Gotların Milano'yu alıp halka işkence etmesi
Narses'in İtalya'dan geri çağırılması
Vitigis'in Hüsrev Anuşirvan'a elçi yollaması

- ca. 540 Belisarius'un Ravenna'yı ele geçirmesi
Hüsrev Anuşirvan'ın Suriye'yi istilas ve Antakya'yı ele geçirmesi
- ca. 541 Totila'nın Got kralı olması ve Roma ile mücadelelerin tekrar başlaması
Hüsrev Anuşirvan'ın Lazika'yı istila etmesi
Belisarius'un tekrar doğu komutanı olması ve Assyria'yı istila etmesi
- ca. 542 Totila'nın İtalya'da çok sayıda güçlü bölgeyi alması
Veba salgını
Persarmenia'nın Roma tarafından istilas
- ca. 543 Kubad'ın torunu ve Zames'in oğlu olan Kavad'ın Hüsrev Anuşirvan'a karşı isyanı
Totila'nın Napoli'yi alması
- ca. 544 Belisarius'un İtalya'da tekrar komutan olması
Sasanilerin Edessa'ya saldırımları
- ca. 545 Sasanilerle ikinci barışın yapılması
- ca. 546 Totila'nın Roma'yı kuşatması
- ca. 547 Roma kuşatmasının kaldırılması ve Belisarius'un şehri zaptetmesi
Lazika'da Roma-Sasani mücadelesinin yeniden başlaması
- ca. 548 Doğu Roma İmparatoriçesi Theodora'nın ölümü
- ca. 549 Totila'nın Roma'yı tekrar kuşatması
Belisarius'un İtalya'dan geri çağırılması
- ca. 550 Totila'nın Roma'yı alması
İspanya'da Vizigotlarla mücadele
- ca. 551 Doğu Roma'nın Lazika'da Petra'yı Sasanilerden alması ve tekrar barış tesis edilmesi
- ca. 552 Narses'in İtalya'ya gelmesi ve Roma'yı ele geçirmesi
Got lider Totila'nın ölmesi
- ca. 553 Frankların ve Alamanniler'in İtalya'yı istila etmesi
- ca. 554 Narses'in Frankları ve Alamanniler'i yenmesi
- ca. 555 Po'nun güneyindeki Campsa'nın alınması
- ca. 557 Doğu Roma-Sasani barışı
- ca. 558 Avar elçisinin Konstantinopolis'e gelmesi
Slavların Sklavenler ve Kutrigurlarla birleşerek Constantinopolis'e saldırımları
- ca. 559 Belisarius'un çağırılması ve Slavları yenilgiye uğratması

- ca.* 560 Hüsrev Anuşirvan'ın Göktürklerle ittifak kurarak Akhunları ortadan kaldırması
Doğu Roma komutanı Narses'in Verona'yı alması ve İtalya'da Roma hakimiyetinin yeniden tesis edilmesi
- ca.* 562 Sasani-Roma arasında elli yıllık bir barış anlaşmasının yapılması
- ca.* 565 Iustinianus'un ölümü
Belisarius'un ölümü
II. Iustinus'un tahta çıkması
- ca.* 569 Sasani-Göktürk mücadelesinin başlaması
- ca.* 571-575 Hüsrev Anuşirvan'ın Yemen'i topraklarına katması
- ca.* 572/3 Sasanilerle mücadelelerin başlaması
- ca.* 573 Sasaniler tarafından Dara'nın kuşatılması ve ele geçirilmesi
- ca.* 574/575 II. Iustinus'un Sasanilerle barış görüşmelerine başlaması
- ca.* 575-578 Hüsrev Anuşirvan'ın Armenia'daki isyanları bastırma girişimleri
- ca.* 576 Hüsrev Anuşirvan'ın Melitene seferi
- ca.* 578 Sasani-Roma Savaşlarının Mesopotamia'da yeniden başlaması
II. Iustinus'un ölmesi ve II. Tiberius'un tahta çıkması
- ca.* 579 Hüsrev Anuşirvan'ın ölümü

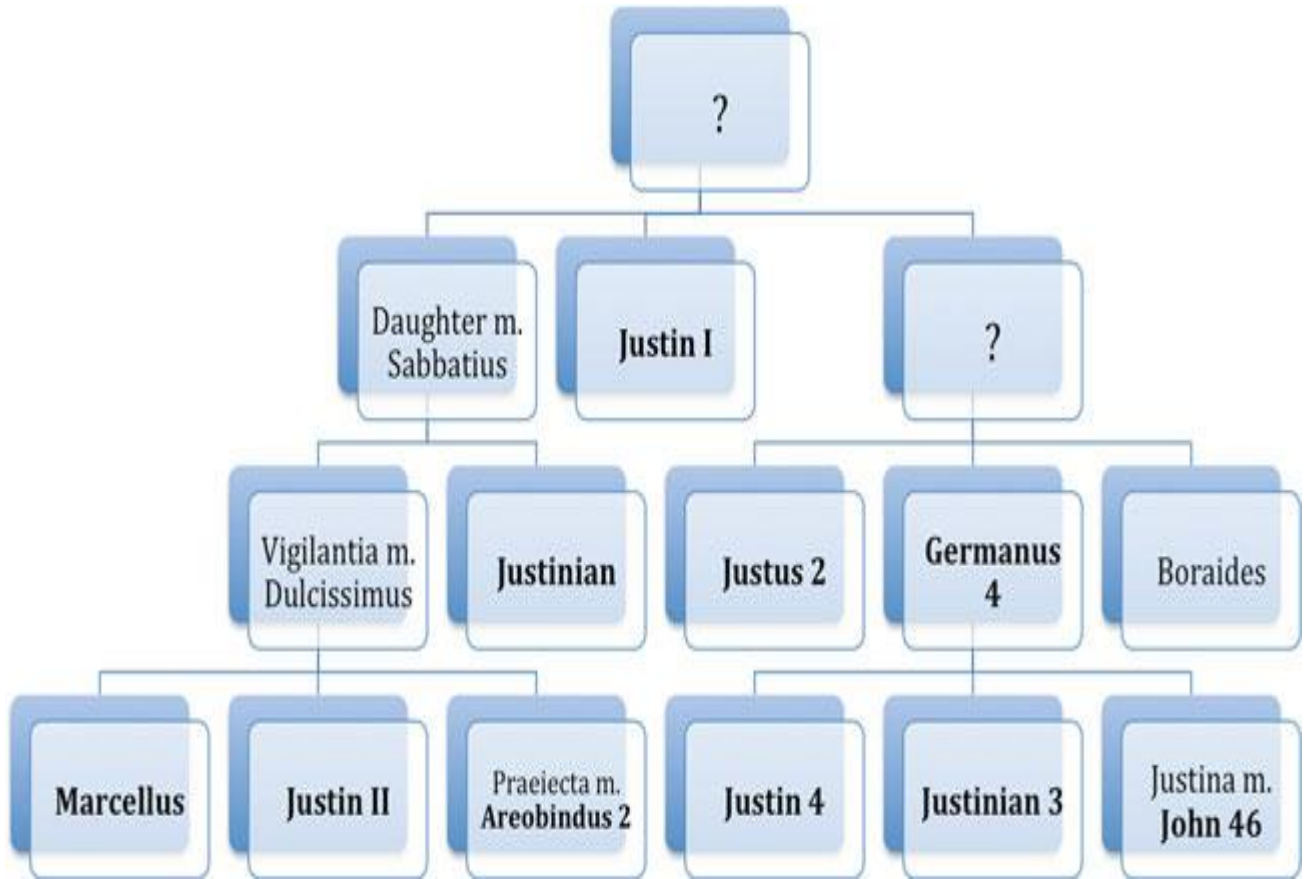
EK 2- DOĞU ROMA İMPARATORLARININ KRONOLOJİK LİSTESİ

CA. 383-408	ARCADIUS
CA. 408-450	II. THEODOSIUS
CA. 450-457	MARCIANUS
CA. 457-474	I. LEO
CA. 474-491	ZENO
CA. 491-518	ANASTASIUS
CA. 518-527	I. IUSTINUS
CA. 527-565	IUSTINIANUS
CA. 565-578	II. IUSTINUS
CA. 578-582	II. TIBERIUS
CA. 582-602	MAURICUS
CA. 602-610	PHOCAS
CA. 610-641	HERACLIUS

EK 3- SASANİ İMPARATORLARININ KRONOLOJİK LİSTESİ

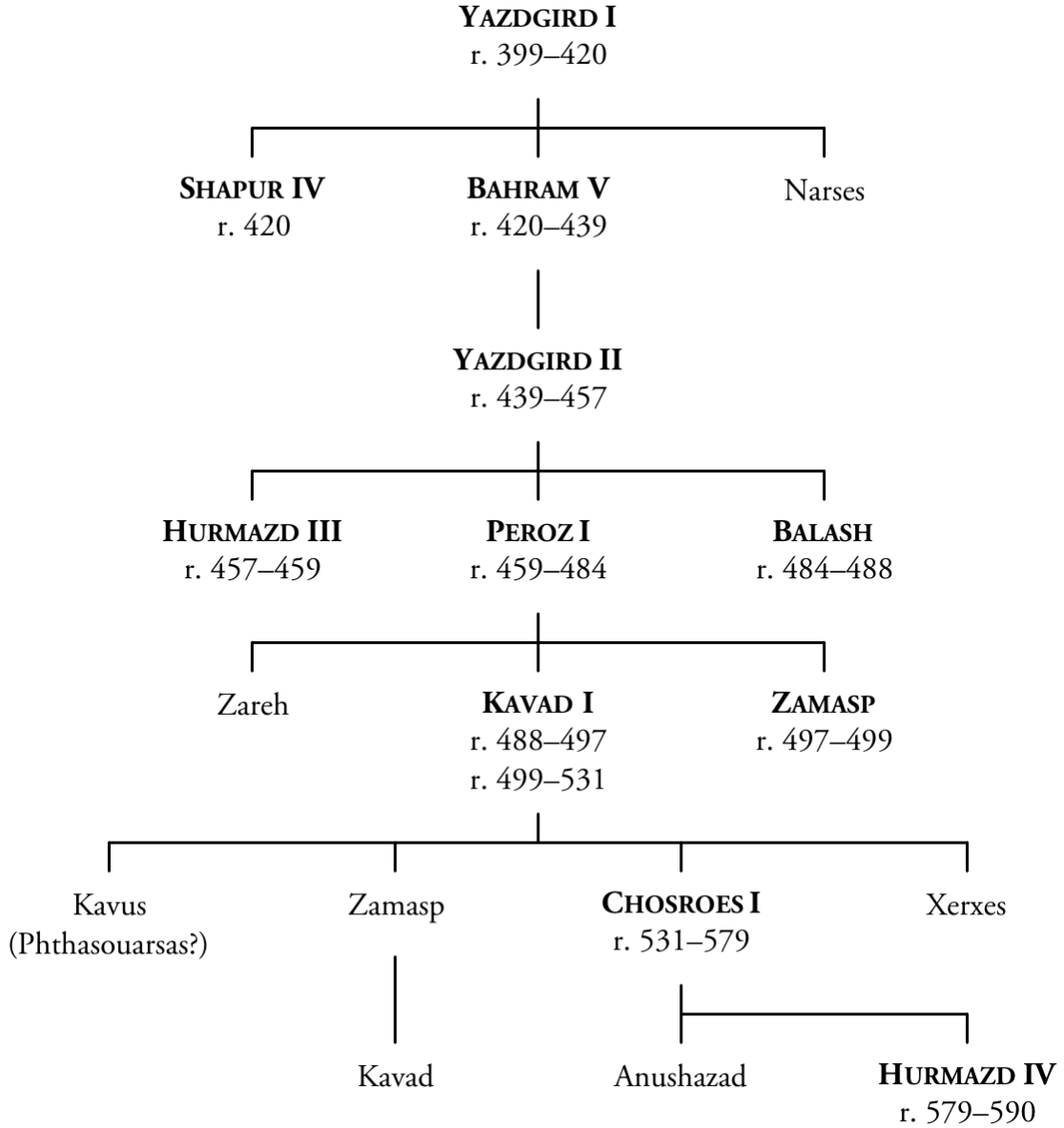
CA. 224-240	ARDAŞIR
CA. 240-272	I. ŞAPUR
CA. 272-273	HORMİZD
CA. 273-276	I. BEHRAM
CA. 276-293	II. BEHRAM
CA. 293	III. BEHRAM
CA. 293-302	NARSES
CA. 302-309	II. HÜRMÜZ
CA. 309-379	II. ŞAPUR
CA. 379-383	II. ARDAŞIR
CA. 383-388	III. ŞAPUR
CA. 399-420	I. YEZDİGERD
CA. 420-439	V. BEHRAM GÜR
CA. 439-457	II. YEZDİGERD
CA. 457-459	III. HÜRMÜZ
CA. 459-484	FİRUZ (PİRUZ)
CA. 484-488	BALAŞ
CA. 488-496	I. KUBAD (KAVAD)
CA. 496-498	ZAMASP
CA. 499-531	I. KUBAD (TEKRAR)
CA. 531-579	HÜSREV ANUŞİRVAN
CA. 579-590	IV. HÜRMÜZ
CA. 590-628	II. HÜSREV (PERVİZ)
CA. 628-630	III. ARDAŞIR
CA. 631-633	IV. HÜSREV
CA. 633-651	III. YEZDİGERD

EK 4- IUSTINIANUS HANEDANI SOY ÇİZELGESİ

Kaynak: Parnell, 2017: 134

EK 5- SASANİ HANEDANI SOY ÇİZELGESİ

Kaynak: Kaldellis, 2014: 563

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	: Emine BİLGİÇ KAVAK
Doğum Yeri – Tarihi	01.10.1985/ Afyonkarahisar
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Gülkent Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Antalya, 2009.
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı, Antalya, 2012.
Tez Konusu	Geç Roma İmparatorluğu Çağı'nda Roma-Sasani İhtilafları: Roma'nın Doğu Sınırı (MS. 224-395)
Yabancı Diller	Eski Yunanca, Latince, İngilizce, Almanca
BİLİMSEL FAALİYETLER	
1) Uluslararası/ulusal Kitap ya da Kitaplarda Bölümler:	
2017 E. Bilgiç Kavak, Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları 7: Teos'tan Çocukların Eğitimine İlişkin Bir Dekret, Eskiçağ Yazıları 11 [Akron 14], 2017, 217-237.	
2) Dergi Makaleleri	
2012 E. Bilgiç, M.S. III. Yüzyıl Roma-Sasani İhtilaflarına İlişkin Bir Değerlendirme: Pers Kralı I. Şapur'un Roma İmparatoru Valerianus'u Esir Alması, Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi / Mediterranean Journal of Humanities, Cilt II / Sayı: 2 /, 2012, 25-34.	
2012 E. Bilgiç, B. Dignas & E. Winter, Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals (Kitap Tanıtımı), Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi / Mediterranean Journal of Humanities, Cilt II / Sayı: 2 /, 321-322.	
2013 E. Bilgiç, E. N. LUTTWAK, Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi (Kitap Tanıtımı), Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi / Mediterranean Journal of Humanities, Cilt III / Sayı: 1/ , 2013, 261-264.	
2013 E. Bilgiç, J. J. NORWICH, Bizans I: Erken Dönem (M.S. 323-802) (Kitap Tanıtımı), Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi / Mediterranean Journal of Humanities, Cilt III / Sayı: 1/,2013, 341-344.	
2014 E. Bilgiç, Christopher KELLY, Attila: Hunlar ve Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü	

(Kitap Tanıtımı), CEDRUS, Cilt II / ,2014, sf. 567-570.

2014 E. Bilgiç, Epigrafik Veriler Işığında Antikçağ Anadolu'sunda Eğitim | Education in Antiquity in Anatolia from the Epigraphic Evidence, CEDRUS Cilt II, 2014, 323-338

3) Bilimsel Hakemlikler

2016 Libri- Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi, Dergide Hakemlik.

2016 MHJ, Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Dergide Hakemlik.

2014 Cedrus, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Dergisi, Dergide Hakemlik.

4) Dergi Redaksiyonları

- 2013-2015 CEDRUS, Cilt I,II,III (2013-2015); Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi, redaksiyon grubu üyesi.

- 2013-2015 MJH, Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, redaksiyon grubu üyesi.

- 2014 Unfurl the Sails: Mediterranean and Ship Exhibition Catalogue, redaksiyon grubu üyesi.

- 2014 T. M.P. Duggan, 1998-2013 Phaselis, Myra, Andriake Resim ve Çizim Sergisi, küratör.

- 2017 Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları. Ed.: M. Arslan & T. Kaçar. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü 2017, redaksiyon grubu üyesi

İŞ DENEYİMİ

Burslar	<ul style="list-style-type: none"> • Tübitak, 2214/A Doktora Sırası Yurt Dışı Araştırma Bursu, Oxford (2017-2018) • Koç Üniversitesi, Suna - İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED), Doktora Araştırma Bursu, Antalya (2017).
Projeler	<p>Projeler:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2017-2018, Akdeniz Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri, (BAP) tarafından desteklenen “Doğu Roma İmparatoru İustinianus ile Sasani İmparatoru Hüsrev Anuşirvan'ın Doğu Akdeniz Politikalarının Karşılaştırılması” adlı Doktora tez projesinde araştırmacı. <p>Yürütücü: Doç. Dr. Nihal Tüner Önen, Akdeniz Üniversitesi,</p>

	<p>Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü. Proj. no: SDK-2574.</p> <p>2. Yüzey Araştırmaları ve Kazı:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2013 Akdeniz Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç Dr.Nihal Tüner Önen yürütücülüğünde Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumunun Epigrafik ve Hidrografik Araştırma Projesi (BAP), araştırmacı olarak katılımcı. • 2013-2014 Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü'nden Prof. Dr. Murat Arslan başkanlığında Phaselis ve Territoryumu Yüzey Araştırmaları, bilimsel üyelik (epigraf) • 2013-2018 Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Burhan Varkıvanç başkanlığında Ksanthos Kazısı, bilimsel üyelik (epigraf).
E-Posta	<p>emineblgc@windowlive.com</p> <p>eminebilgic@akdeniz.edu.tr</p>